

**COVID-19 SALGININDA TWİTTER’DA ÇİNLİLERE YÖNELİK
NEFRET SÖYLEMİ: “ÇİN VİRÜSÜ” ÖRNEĞİ**

Yüksek Lisans Tezi

Batuhan KORKUSUZ

Eskişehir 2021

**COVID-19 SALGININDA TWİTTER’DA ÇİNLİLERE YÖNELİK
NEFRET SÖYLEMİ: “ÇİN VİRÜSÜ” ÖRNEĞİ**

Batuhan KORKUSUZ

YÜKSEK LİSANS TEZİ

İletişim Tasarımı ve Yönetimi Anabilim Dalı

Danışman: Doç. Dr. Figen ÜNAL ÇOLAK

Eskişehir

Anadolu Üniversitesi

Sosyal Bilimler Enstitüsü

Şubat 2021

JÜRİ VE ENSTİTÜ ONAYI

Batuhan KORKUSUZ'ın "COVID-19 Salgınında Twitter'da Çinlilere Yönelik Nefret Söylemi: Çin Virüsü Örneği" başlıklı tezi 26 Ocak 2021 tarihinde, aşağıdaki jüri tarafından Lisansüstü Eğitim-Öğretim ve Sınav Yönetmeliğinin ilgili maddeleri uyarınca toplanan **İletişim Tasarımı ve Yönetimi Anabilim Dalı** nda, yüksek lisans tezi olarak değerlendirilerek kabul edilmiştir.

Üye (Tez Danışmanı) : Doç. Dr. Figen ÜNAL ÇOLAK

Üye :Doç. Dr. Alaaddin F. PAKSOY

Üye :Dr.Öğr.Üy. Ozan YILDIRIM

Prof. Dr. Saim Yılmaz
Anadolu Üniversitesi
Sosyal Bilimler Enstitüsü Müdürü

ÖZET

COVID-19 SALGININDA TWİTTER’DA ÇİNLİLERE YÖNELİK NEFRET SÖYLEMİ: “ÇİN VİRÜSÜ” ÖRNEĞİ

Batuhan KORKUSUZ

İletişim Tasarımı ve Yönetimi Anabilim Dalı

Anadolu Üniversitesi, Sosyal Bilimler Enstitüsü, Şubat 2021

Danışman: Doç. Dr. Figen ÜNAL ÇOLAK

Doğası gereği aidiyet, onaylanma ve sevilme ihtiyaçları olan insan, bu ihtiyaçlarının temini için toplumsal bağlar geliştirmekte ve sosyal gruplara dâhil olmaktadır. Üyesi olunan grupların davranış ve iletişim kodları ise, yine insan doğasının bir parçası olan uyma ve itaat davranışlarını tetiklemektedir. İkili karşıtlıklar bağlamında gerçekleşen biz-onlar çatışmaları şiddet iklimini beslerken; bireyler de gruba aidiyet ve onaylanma güdüsü ile bu çatışma ve şiddetin bir parçası olmaktadır. Nefret söylemi ise, bu şiddet ve çatışmanın önemli çıktılarında olarak hem hoşgörüsüzlük ortamı yaratmakta, hem de nefret suçuna zemin hazırlamaktadır.

Yeni medyayı yeni kılan özellikler, bir yandan onaylanma ve beğenilme güdümlü uyma ve otoriteye itaat davranışını pekiştirirken, diğer yandan da gruplararası çatışmada yeni ve dinamik bir alan yaratmasıyla nefret söyleminin yayılımını hızlandırmaktadır. Ayrıca, kriz dönemlerinde somut gerçeklere ulaşmadaki zorluk, çoğunluğa ve otoriteye uyumu arttırmaktadır. Bir kriz dönemi olan yeni tip koronavirüs (SARS-CoV-2) salgınında, Çinli insanlara yönelik Twitter’da üretilen nefret söylemleri bu bağlamda incelenmiştir. Öncelikle “#Çinvirüsü” etiketiyle 17 Mart 2020 – 27 Mart 2020 tarihleri arasında paylaşılan 1545 tweete MAXQDA programıyla içerik çözümlemesi uygulanmış; ardından dört farklı nefret söylemi kategorisinden seçilen 4 farklı içerik, van Dijk’ın eleştirel söylem analizinin Bayraktutan vd. (2013) tarafından Twitter’a uyarlanan şablonu ile analiz edilmiştir. Analizler sonucunda, kullanıcıların gündeme ve çoğunluğa uyma eğilimlerinin yanı sıra, otorite figürlerinin ve yüksek takipçili hesapların hedef göstermelerinin de nefret söylemi üretiminde etkili olduğu tespit edilmiştir.

Anahtar Sözcükler: Nefret söylemi, Uyma davranışı, Yeni medya, Koronavirüs, Söylem analizi.

ABSTRACT

HATE SPEECH AGAINST CHINESE ON TWITTER IN COVID-19 PANDEMIC: THE CASE OF “CHINESE VIRUS”

Batuhan KORKUSUZ

Department of Communication Design and Management

Anadolu University, Graduate School of Social Sciences, February 2021

Supervisor: Doç. Dr. Figen ÜNAL ÇOLAK

Human being who, by nature, needs belonging, approval and love; develops communal ties and joins social groups in order to meet these needs. The behavioral and communication codes of the groups trigger conformity and obedience behaviors, which are also a part of human nature. While “us & “them” conflicts in the context of binary oppositions feed the climate of violence; individuals become a part of this conflict and violence with the motive of belonging to the group and being approved. Hate speech, on the other hand, as one of the important outcomes of this violence and conflict, creates atmosphere of intolerance and prepares the ground for hate crimes.

The “new” features of the new media, while reinforcing the behavior of conformity and obedience to authority driven by approval and admiration, on the other hand, accelerate the spread of hate speech by creating a new and dynamic space in intergroup conflict. In addition, the difficulty in reaching concrete facts in times of crisis increases compliance with the majority and authority. In novel coronavirus (SARS-CoV-2) epidemic, which is a crisis period, the hate speech for Chinese people on Twitter was examined in this context. First of all, content analysis was applied by MAXQDA program to 1545 tweets that shared between March 17, 2020 – March 27, 2020 with “#Çinvirüsü” hashtag; then four different contents selected from four different categories of hate speech were analyzed with the template of van Dijk's critical discourse analysis adapted to Twitter by Bayraktutan et al. (2013). As a result of the analysis, it was determined that besides the tendency of users to conformance to the agenda and the majority, scapegoating acts of authority figures and high-followed accounts are also effective in the production of hate speech.

Keywords: Hate speech, Conformity, New media, coronavirus, Discourse analysis.

TEŞEKKÜR SAYFASI

Yüksek Lisans eğitimim süresince yaşadığım zorlu dönemlerde anlayışı ve iyi niyetiyle beni ayakta tutan ve tez çalışmamdaki emekleriyle yoluma ışık olan danışmanım Doç. Dr. Figen Ünal Çolak’a,

İş hayatımı kolaylaştırarak tez çalışmama yoğunlaşabilmem için elinden geleni yapan daimi oda arkadaşım, sırdaşım, ruh ve akıl hocam Dr. Ayşe Nazlıhan Coşkun’a,

Enerjisi, bilgisi ve hayata bakışıyla özellikle ders dönemimi keyifli kılan değerli dostum Arş. Gör. Deniz Benzer’e,

Hayatıma kattığı ilham, değer ve güzel her şeyden dolayı yol arkadaşına, “Hocam” diye hitap ederek beni sürekli onore ve motive eden dedem Yılmaz Selvi’ye teşekkürlerimi sunarım. Kuşkusuz teşekkür ve minnetimin en büyüğü, desteğini ve sevgisini hiçbir zaman eksik etmeyen, sahip olduğum her şeyi borçlu olduğum canım ailemedir.

Batuhan KORKUSUZ

Şubat 2021

ETİK İLKE VE KURALLARA UYGUNLUK BEYANNAMESİ

Bu tezin bana ait, özgün bir çalışma olduğunu; çalışmamın hazırlık, veri toplama, analiz ve bilgilerin sunumu olmak üzere tüm aşamalarında bilimsel etik ilke ve kurallara uygun davrandığımı; bu çalışma kapsamında elde edilen tüm veri ve bilgiler için kaynak gösterdiğimi ve bu kaynaklara kaynakçada yer verdiğimi; bu çalışmanın Anadolu Üniversitesi tarafından kullanılan “bilimsel intihal tespit programı”yla tarandığını ve hiçbir şekilde “intihal içermediğini” beyan ederim. Herhangi bir zamanda, çalışmamla ilgili yaptığım bu beyana aykırı bir durumun saptanması durumunda, ortaya çıkacak tüm ahlaki ve hukuki sonuçları kabul ettiğimi bildiririm.

Batuhan KORKUSUZ

İÇİNDEKİLER

	<u>Sayfa</u>
BAŞLIK SAYFASI	ii
JÜRİ VE ENSTİTÜ ONAYI	iii
ÖZET	iii
ABSTRACT	iv
TEŞEKKÜR SAYFASI	v
ETİK İLKE VE KURALLARA UYGUNLUK BEYANNAMESİ	vi
İÇİNDEKİLER	vii
TABLolar DİZİNİ	xi
ŞEKİLLER DİZİNİ	xiii
GÖRSELLER DİZİNİ	xiv
SİMGELER VE KISALTMALAR DİZİNİ	xv
1. İLETİŞİM TEKNOLOJİLERİ VE YENİ MEDYA	1
1.1. İletişim Teknolojilerinin Tarihsel Gelişimi	1
1.2. Bilgisayar ve İnternet Teknolojisinin Gelişimi	4
1.3. Küresel İnternet Kullanım İstatistikleri	6
1.4. Yeni Medya	10
1.4.1. Yeni medyanın özellikleri	14
1.4.2. Yeni medyada içerik üretme pratikleri	19
1.4.3. Yeni medya ve sanal cemaatler	21
1.5. Eleştirel Yaklaşımlar ve Yeni Medyanın Olumsuz Yönleri	23
1.5.1. Yeni medyada kimlik pratikleri	25
1.5.2. Yeni medyada görülme, onaylanma ve beğenilme	32
1.5.3. Yeni medyada güç ilişkileri ve şiddet	36
2. UYMA VE İTAAT DAVRANIŞI	39

2.1. Uyma ve İtaat Davranışının Genel Çerçevesi	39
2.2. Uyma ve İtaat Davranışında İçsel (Psikolojik) ve Dışsal (Sosyo-Psikolojik)	
Faktörler	41
2.2.1. İçsel (psikolojik) faktörler	41
2.2.1.1. Kişilik yapısı	42
2.2.1.2. Otoriteriyen/yetkeci kişilik	44
2.2.2. Dışsal (sosyo-psikolojik) faktörler	47
2.2.2.1. Grup normu ve etkileşim	47
2.2.2.2. Toplumsal kanıt	49
2.2.2.3. Otorite	52
2.2.2.4. Sevgi ve benzerlik	54
2.2.3. Bir Sosyal Organizasyon Olarak Twitter'ın İtaat, Uyma ve Otorite	
Çerçevesinde Değerlendirilmesi	57
3. NEFRET SÖYLEMİ VE NEFRET SUÇLARI	59
3.1. Nefret Kavramı	59
3.1.1. Aristoteles'in nefret yaklaşımı	60
3.1.2. Spinoza'nın nefret yaklaşımı	61
3.1.3. Hume'un nefret yaklaşımı	63
3.1.4. Descartes'in nefret yaklaşımı	65
3.2. Önyargı	67
3.3. Ayrımcılık	68
3.4. Nefret Suçları	71
3.4.1. Suç kavramı	72
3.4.2. Nefret suçunun tanımı ve ardalanı	73
3.4.3. Nefret suçu türleri	75
3.4.4. Nefret suçlarının etki ve sonuçları	76
3.4.5. Nefret suçlarıyla mücadele	79

3.4.6. AGİT bölgesinde nefret suçu istatistikleri	81
3.5. Nefret Söylemi	83
3.5.1. Nefret söyleminin tanımı ve kapsamı	84
3.5.2. Nefret söylemi ve ifade özgürlüğü	87
3.5.3. Geleneksel medya ve nefret söylemi	89
3.5.4. Yeni medya ve nefret söylemi	90
3.5.5. Nefret söylemiyle mücadele	93
3.6. Türkiye’de Nefret Söylemi ve Nefret Suçları	94
3.6.1. Türkiye’de nefret söylemi ve nefret suçlarının ardalanı	95
3.6.2. Ayrımcılık ve nefretle mücadele kapsamında Türk hukuki mevzuatı	96
3.6.3. Uluslararası izlemeler kapsamında Türkiye’de nefret ve ayrımcılık	100
3.6.3.1. Irkçılığa ve Hoşgörüsüzlüğe Karşı Avrupa Komisyonu (ECRI).....	100
3.6.3.2. Birleşmiş Milletler Evrensel Periyodik İnceleme (EPI) ..	104
3.6.3.3. Her Türlü Ayrımcılığın Ortadan Kaldırılmasına İlişkin Uluslararası Sözleşme (CERD) izleme raporu	107
3.6.4. Türkiye’de nefret suçu istatistikleri	108
4. YENİ TİP KORONAVİRÜS (SARS-CoV-2) VE KÜRESEL PANDEMİ ...	112
4.1. Koronavirüsler	112
4.2. SARS-CoV-2 ve COVID-19 Hastalığı	115
4.2.1. SARS-CoV-2 virüsünün özellikleri	116
4.2.2. Tedavi ve aşı çalışmaları	119
4.3. COVID-19 Zaman Çizelgesi	120
4.4. Türkiye’de COVID-19 Salgını	124
5. YÖNTEM, ANALİZ VE UYGULAMA	127

5.1. Yöntem	127
5.1.1. Yeni medya çalışmalarında yöntem olgusu	130
5.1.2. Yeni medya çalışmalarında araştırma yöntem ve teknikleri	133
5.1.2.1. İçerik çözümlemesi	138
5.1.2.2. Söylem analizi	142
5.1.2.2.1. Söylem-ideoloji-toplum ilişkisi	142
5.1.2.2.2. Eleştirel söylem analizi	147
5.2. Araştırmanın Yöntemi	151
5.3. Araştırmanın Veri Toplama Araçları	157
5.4. Analizin Uygulanması	160
5.4.1. İçerik çözümlemesi	164
5.4.2. Eleştirel söylem analizi	168
5.4.2.1. Abartma/yükleme/çarpıtma analiz uygulaması	168
5.4.2.2. Küfür/hakaret/aşağılama analiz uygulaması	185
5.4.2.3. Düşmanlık/savaş söylemi analiz uygulaması	207
5.4.2.4. Simgeleştirme analiz uygulaması	222
6. SONUÇ VE ÖNERİLER	244
KAYNAKÇA	
ÖZGEÇMİŞ	

TABLÖLAR DİZİNİ

	<u>Sayfa</u>
Tablo 3.1. Türkiye nefret suçu verileri	108
Tablo 4.1. Coronaviridae familyası taksonomik yapısı	113
Tablo 4.2. SARS ve COVID-19 karşılaştırması	117
Tablo 5.1. Veri kodlama cetveli	152
Tablo 5.2. Nefret söylemi kodlama cetveli	153
Tablo 5.3. van Dijk'in eleştirel söylem çözümlemesi modeli	154
Tablo 5.4. Twitter söylem çözümleme şablonu	156
Tablo 5.5. Analiz 1 tematik yapı tablosu	169
Tablo 5.6. Analiz 1 abartma/yükleme/çarpıtma paylaşımı	171
Tablo 5.7. Analiz 1 ardalan bilgisi içerik örneği	172
Tablo 5.8. Analiz 1 görsel kullanımı örneği	182
Tablo 5.9. Analiz 1 inandırıcı bilgi kullanımı örneği	184
Tablo 5.10. Analiz 2 tematik yapı tablosu	186
Tablo 5.11. Analiz 2 küfür/hakaret/aşağılama paylaşımı	188
Tablo 5.12. Analiz 2 ardalan bilgisi içerik örneği-1	189
Tablo 5.13. Analiz 2 ardalan bilgisi içerik örneği-2	190
Tablo 5.14. Analiz 2 ardalan bilgisi içerik örneği-3	190
Tablo 5.15. Analiz 2 ardalan bilgisi içerik örneği-4	191
Tablo 5.16. Analiz 2 inandırıcı bilgi kullanımı örneği-1	206
Tablo 5.17. Analiz 2 inandırıcı bilgi kullanımı örneği-2	207
Tablo 5.18. Analiz 3 tematik yapı tablosu	208
Tablo 5.19. Analiz 3 düşmanlık/savaş söylemi paylaşımı	210
Tablo 5.20. Analiz 3 ardalan bilgisi içerik örneği-1	211
Tablo 5.21. Analiz 3 ardalan bilgisi içerik örneği-2	212
Tablo 5.22. Analiz 3 ardalan bilgisi içerik örneği-3	212
Tablo 5.23. Analiz 4 tematik yapı tablosu	222
Tablo 5.24. Analiz 4 simgeleştirme paylaşımı	225
Tablo 5.25. Analiz 4 ardalan bilgisi içerik örneği-1	227
Tablo 5.26. Analiz 4 ardalan bilgisi içerik örneği-2	228
Tablo 5.27. Analiz 4 ardalan bilgisi içerik örneği-3	228
Tablo 5.28. Analiz 4 ardalan bilgisi içerik örneği-4	229

Tablo 5.29. Analiz 4 ardalan bilgisi içerik örneği-5	229
Tablo 5.30. Analiz 4 ardalan bilgisi içerik örneği-6	230
Tablo 5.31. Analiz 4 ardalan bilgisi içerik örneği-7	230
Tablo 5.32. Analiz 4 inandırıcı bilgi kullanımı örneği	243

ŞEKİLLER DİZİNİ

	<u>Sayfa</u>
Şekil 3.1. Nefret suçlarından kaynaklanan zarar dalgaları	78
Şekil 3.2. Nefret suçu yasalarının kullanım oranı	81
Şekil 3.3. Nefret suçlarının önyargı saikine göre dağılımı	82
Şekil 3.4. Türkiye’de nefret suçu motivasyonlarının yıllara göre dağılımı	110
Şekil 5.1. Veri etiket dağılımı	161
Şekil 5.2. #çinvirüsü etiketi konuşma dağılımı	163
Şekil 5.3. Tweetlerin kategorisel dağılımı	164
Şekil 5.4. Saldırgan-olumsuz içerikler kategorisinin içerik dağılımı	166
Şekil 5.5. Nefret söylemi içerikleri kategorisel dağılımı	166

GÖRSELLER DİZİNİ

	<u>Sayfa</u>
Görsel 1.1. Dijital dünyaya genel bakış	7
Görsel 1.2. Yıllık dijital büyüme oranları	8
Görsel 1.3. Sosyal medya platformlarında aktif kullanıcı sayısı	8
Görsel 1.4. Türkiye'ye genel bakış	9
Görsel 1.5. Türkiye'deki yıllık dijital büyüme oranları	10
Görsel 5.1. Tweet metinlerinin kelime bulutu	160
Görsel 5.2. Etiket kelime bulutu	162
Görsel 5.3. Abartma/yükleme/çarpıtma örneği-1.....	168
Görsel 5.4. Abartma/yükleme/çarpıtma örneği 2	169
Görsel 5.5. Analiz 1 abartma/yükleme/çarpıtma paylaşımı	171
Görsel 5.6. Analiz 1 görsel kullanımı örneği	182
Görsel 5.7. Analiz 2 küfür/hakaret/aşağılama paylaşımı	188
Görsel 5.8. Analiz 2 kelime seçimleri örneği.....	200
Görsel 5.9. Düşmanlık/savaş söylemi örneği	208
Görsel 5.10. Analiz 3 düşmanlık/savaş söylemi paylaşımı.....	210
Görsel 5.11. Analiz 3 bağlam bilgisi içerik örneği	214
Görsel 5.12. Analiz 3 görsel kullanımı örneği	220
Görsel 5.13. Analiz 3 inandırıcı bilgi kullanımı örneği	221
Görsel 5.14. Analiz 4 simgeleştirme paylaşımı	226

SİMGELER VE KISALTMALAR DİZİNİ

AGİT	: Avrupa Güvenlik ve İş Birliği Teşkilatı
AİHS:	: Avrupa İnsan Hakları Sözleşmesi
BM	: Birleşmiş Milletler
CERD	: Her Türlü Irk Ayrımcılığının Ortadan Kaldırılmasına İlişkin Uluslararası Sözleşme
CoV	: Koronavirüs
COVID-19	: Koronavirüs Hastalığı 2019
ECRI	: Irkçılığa ve Hoşgörüsüzlüğe Karşı Avrupa Komisyonu
EPI	: Birleşmiş Milletler Evrensel Periyodik İnceleme
EPİM	: Birleşmiş Milletler Evrensel Periyodik İnceleme Mekanizması
DSÖ	: Dünya Sağlık Örgütü
HDV	: Hrant Dink Vakfı
MERS	: Orta Doğu Solunum Sendromu
ODIHR	: Demokratik Kurumlar ve İnsan Hakları Ofisi
OECD	: Organisation for Economic Co-operation and Development
ICTV	: Uluslararası Virüs Taksonomisi Komitesi
INFAHCT	: The Information Against Hate Crimes Toolkit
ITU	: International Telecommunication Union
SARS	: Şiddetli Akut Solunum Sendromu
SARS-CoV-2:	Şiddetli Akut Solunum Sendromu-Koronavirüs 2
TCK	: Türk Ceza Kanunu
TÜİK	: Türkiye İstatistik Kurumu

1. İLETİŞİM TEKNOLOJİLERİ VE YENİ MEDYA

1.1. İletişim Teknolojilerinin Tarihsel Gelişimi

İnsanlığın tarihsel yolculuğu mercek altına alındığında, toplumsal hayatta ve sosyal örgütlenmelerde yaşanan değişimlerin, üretim-tüketim ilişkilerindeki dönüşümlerin ana ekseninde insan yaşamını daha kolay hale getirmek amaçlı geliştirilen araçların yer aldığı görülmektedir. Zihinsel faaliyetlerde bulunabilme ve soyut düşünebilme yetisi ile geleceğe yönelik planlar üretme ve problemlere dair çözümler tasarlama gayreti, insanı hayvanlardan ayıran temel fark olarak ortaya çıkmış; doğayla mücadele için doğada olanları modüler bir anlayışla bir araya getirerek yeryüzünde hali hazırda var olmayan araçları geliştirebilmeye yönelik bu çaba, insanlık tarihinin ne yönde şekilleneceğinin anahtarı olmuştur. Bu anlamda insanlık tarihi, bir bakıma teknolojik gelişimlerin tarihidir. “(...) çünkü teknoloji toplumdur, çünkü toplum teknolojik ayağıtlara değinilmeksizin anlaşılabilir, resmedilemez (Castells, 2008, s. 6)”. Bu bağlamda teknoloji ve toplum arasındaki diyalektik ilişki insanlık tarihinin en başından bu güne kadar süregelmiştir ve sürecektir.

İletişim teknolojilerinin tarihi ile insanlık tarihi paralel bir seyir içerisindedir. Bu noktada Erdoğan ve Alemdar (2005, s. 18) “Ne teknolojiyle aracılanmış iletişimin kendisi, ne de tarih ‘tarih’ yapabilir veya kendisi tarihe sahip olabilir. Bu tarihi teknolojik araçları yaratan ve kullanan insan yapar.” ifadesiyle bu görüşü desteklemektedir. İnsan, yeryüzü üzerinde sahne aldığı tarihten bu yana çevresinde ve doğada olan biteni anlamlandırmaya çalışmıştır ve bu çaba süresince kendisi ve doğa ile kurduğu etkileşim, iletişimin tarihini de başlatmıştır. İnsanın varoluşundan gelen, onu sosyal bir varlık olarak tanımlayan iletişim ihtiyacı da, toplumun ilerlemek için teknoloji geliştirmesi ve yeni teknolojilerin insan yaşamında büyük çaplı dönüşümler yaratması paradoksu içerisinde karşılık bularak duraksamaksızın bir devinim içerisinde girmiştir ve gelişim göstermiştir.

İletişim teknolojilerinin tarihine kısa bir bakış atıldığında, ilk iletişimsel devrimin yazı olduğu rahatlıkla söylenebilmektedir. Yazı öncesi dönemde sembollere ve işaretlere dayalı oral iletişimde, iletişimin kurulması için aynı zaman ve mekân düzleminde bulunulması zorunlu ön şartlardan biri olmuştur. “Konuşma dilinin kullanıldığı on

binlerce yıl boyunca insanların düşünceleri zaman ve mesafe engellerini aşamamıştır; davullar, bayraklar, duman işaretleri gibi araçlar insan sesini ve varlığını uzaktakine duyurma çabalarıydı (Türkoğlu, 2004, s. 58)’’.

Zaman içerisinde özellikle toplumsal örgütlenmede giderek artan karmaşıklıkla, semboller ve işaretler ile iletişim kurma çabasını yetersiz kılmıştır. Yerleşik hayata geçişle birlikte toprağın mülkiyetinin, sınırlarının, mahsullerinin miktarı ve satış işlemlerinin resim yazı ile kayıt edilmesi (Türkoğlu, 2004, s. 59); kavrayışın, etkileşimin, üretim pratiklerinin gelişmesi ve insan yaşantısına katılan binlerce yeni kavram sonrası ihtiyaçları daha da karşılayamaz hale gelmiştir. Bu durumun çözümü, tanımlama için kullanılan isimleri sesli parçalara ayırmak ve her heceye bir sembol atamak olmuştur. Bu eklenilebilir yöntem, sınırlı bir karakterler destesiyle, neredeyse sınırsız ismi ifade etmeyi mümkün kılmıştır.

“Şekillerin anlamına toplulukların karar verdiği hiyerogliflerin tersine, alfabetik harfler istenen sırada dizilebilir ve simgeledikleri sesleri ezberleyen tüm topluluk üyeleri tarafından okunabilmekteydi. Bu harflerle oluşturulabilecek kombinasyonlar tükenmiyordu. Söz dağarı sınırsız bir biçimde gelişebiliyordu (Sanders, 1999, s. 56)’’.

Bu bağlamda fonetik alfabeye dayanan yazı yanılabilir, unutabilir, manipüle edilebilir insan hafızasını geri plana itmiş; bilginin üretimini ve depolanmasını mümkün hale getirerek, toplumsal iletişimi ve örgütlenmeyi farklı boyuta taşımıştır. İletişim teknolojilerinin tarihinde oldukça önemli bir yeri olan matbaanın geliştirilmesi ise, insan yaşamında yeni bir sayfa açmıştır.

“Francis Bacon, dönemindeki büyük değişiklerin kaynağını üç önemli icat olarak görmekteydi: matbaa, barut ve miknatıs. Bu üç buluş dünya genelinde her şeyin çehresini ve vaziyetini değiştirdi. Matbaa edebiyatta, barut savaşta, miknatıs da gemicilikte birçok değişikliğe sebep oldu (Postman, 2006, s. 49)’’.

15. yüzyılda Johann Gutenberg’le anılan matbaa devrimi, dökme metalden yapılan karakter kalıpları ve koldan çevirmeli matbaa makinesi ile gerçekleşmiştir (Basalla, 2013, s. 265). Basımın kolaylaşması ve maliyetlerin düşmesi bilginin elit sınıftan tekelinden çıkmasını sağlayarak enformasyon anlamında bir demokratikleşme yaratırken; dünyayı algılama, anlamlar üretme, kavrayış ve düşüncenin sınırlarını çizme anlamında büyük bir dönüşümün yani, sözlü kültürden yazılı kültüre geçişin ivmelenmesini de sağlamıştır. McLuhan kulaktan göze doğru kayan algı sürecini J.C. Carothers’i işaret ederek şöyle

vurgulamaktadır: “Carothers'ın en büyük katkısı, kulağın büyüğü dünyasıyla gözün tarafsız dünyasının birbirinden ayrıldığına ve bu ayırmadan, kabile değerlerinden kopmuş bireyin doğduğuna işaret etmesidir (McLuhan, 2013, s. 34)”. Bu ayırım ve hâkim duyunun kulak yerine göz olması ile kabile sonrası çağı başlamıştır.

Yazının bulunması, yazının büyük kitlelere düşük maliyetli şekilde ulaşmasını sağlayacak matbaanın icat edilmesi iletişim tarihinde önemli kırılma noktalarıdır; ancak bu gelişmeler ancak iletişimin paradigmasını değiştirecek hamleyi önceleme görevi üstlenmişlerdir. “Telgraf 1838’te Samuel F. B. Morse tarafından deneme için Amerikan Kongresine izin için başvurusuyla başladı. Morse 1844’te ‘Tanrı ne Getirdi’ sözüyle Baltimore ve Washington arasında telgraf hattını kurdu (Erdoğan ve Alemdar, 2005, s. 21)”. Telgraf teknolojisiyle insan ile aracılendirilmiş ulaşımaya dayalı iletişim modelinden iletme dayalı iletişim modeline geçilmiştir. Bu değişen paradigma, bugünün iletişim modelinin de temelini atmıştır. Dünyayı geniş ölçekte birbirine bağlayan bir iletişim ağına dönüştürebilecek olması (Castells, 2008, s. 48) ve aracın ileti ve bilgi ile birlikte taşınması zorunluluğunu ortadan kaldırarak iletimi odağına alması, günümüz iletişimsel yapısının başlangıcı olmuştur.

İşitsel iletilerin eşzamanlı iletimi teknolojisinin geliştirilmesi sonucu radyo insan hayatına dâhil olmuştur. Propaganda gücü ve ideolojik işlevsellik, bilişsel, duygusal, kültürel deneyimlerle yeni gerçeklikler yaratma, ortak kültür, kitle psikolojisi, reklam içerikleri oluşturma ve ulaşılan kitleyi ölçme/değerlendirme girişimleri ile radyo, iletişim tarihi için bir mihenk taşıdır; fakat radyonun esas önemi televizyon için bıraktığı mirasta ve kitle iletişim çağını öncelemesinde yatmaktadır. Her yeni teknolojinin, kendisinden önceki teknolojinin yarattığı alana yeni boyutlar ekleyerek gelişimini sürdürmesi bağlamında, radyonun attığı temel üzerinden televizyon teknolojisi yükselmiştir. “Eğer teknolojinin evrimi süreceksa, sürekliliğin içinden yeniliğin çıkması zorunludur. Yeni ürünler, sadece kendilerinden eski ürünlerden ortaya çıkabilirler; yani, üretilmiş olan nesnelerin yeni biçimlerini, kuramın, yaratıcılığın veya hayal gücünü saf yaratımları olarak göremeyiz (Basalla, 2013, s. 8)”.

McLuhan’ın iletişim galaksisi nosyonu ile kavramsallaştırdığı, dönemin iletişim modelini belirleyen paradigmlar bağlamında, kitle iletişimi dönemi televizyon teknolojisi ile zirve yapmış; insanların algı odağı yazılı kültürden koparılıp, görsel işitsel semboller üzerine taşınmıştır. Medya iletilerinin muhatabı olan kitlenin içerikleri

düşünsel süreçlerle algılaması, zihinsel süzgeçlerden geçirip özümseyebilmesi noktasında Postman (1985'ten aktaran Castells, 2008, s. 440), soylu alfabetik iletişim kavramı ile düşünömsel olmayan duyusal iletişim arasındaki gerilime atıfta bulunmaktadır.

Yarattığı görsel-işitsel dünyayla elektronik çağın başlamasını sağlayan televizyonun, başat iletişim teknolojisi olarak gündelik hayatın organik bir parçası haline gelmesi ve 20. Yüzyılın son 50 yılından bugüne kadar devam eden etkinliğiyle sosyal hayatın ayrılmaz bir dokusu olması; insanların zihinsel şemalarını, toplumsal davranış kalıplarını önemi bir şekilde dönüştürmüştür. Televizyonun izleyici tembelleştirmesi, izleyicinin de tembellik içgüdüsiyle kavramak için uğraş vermeyecek içerikleri yeğliyor olması döngüsü içerisinde, altı çizilmesi gereken kilit bulgu, “İnsanların daha az direniş gördükleri yolu cazip bulmaları (Neuman, 1991'den aktaran Castells, 2008, s. 443)” olmuştur. Castells (2008, s. 443) ise bu olguyu, televizyonun tarih sahnesinde belirir belirmez bir iletişim aracı olarak hızla başat konuma geçmesi ve yaygınlaşması ile belirginleşen, televizyon aracılığıyla iletişimle ilişkilendirilebilir görünen “asgari düzeyde çaba” sendromu ile açıklamaktadır.

1.2. Bilgisayar ve İnternet Teknolojisinin Gelişimi

Bugünün ağ merkezli, yeni iletişim teknolojilerinin yarattığı paradigma içerisinde devam eden iletişim ortamını kavrayabilmek için yapılan değerlendirmeler, teknolojinin duraksamaksızın devam eden gelişimi içerisinde çok hızlı eskime riskini taşımaktadır. “İnternet, tarihin en hızlı yayılma gösteren iletişim aracı olmuştur: ABD’de radyonun 60 milyon insana ulaşması 30 yılı aldı; TV bu yayılma seviyesine 15 yılda ulaştı. İnternet ise dünya çağında bilgisayar ağının gelişmesini izleyen üç yıl içerisinde bunu başardı (Castells, 2008 s. 471)”.

Fakat ardıllık ilişkisi içerisinde matbaadan, televizyona kadar süregelen iletişim teknolojilerinin gelişim serüveninde, sosyal ağlar ve yeni medyanın şekillenmesine dair iki temel noktaya değinmek elzemdir. Bu iki nokta, bilgisayar teknolojisinin gelişimi ve bilgisayarları birbirine bağlayarak yeni bir çağ açılmasını sağlayacak internetin ortaya çıkışıdır.

Bilgisayarlar, bütün teknolojilerin anası olarak görülen İkinci Dünya Savaşı'nın bir ürünü olarak kabul edilmektedir (Castells, 2008 s. 53). Ordunun uçaksavarların hedeflerini hesaplamak ve Alman iletişim kodlarını kırmak için kullandığı ilk, oda büyüklüğündeki bilgisayarlar (Manovich, 2017, s. 50) bilgisayar teknolojisinin gelişiminin ilk adımı olmuştur.

“Bilindiği gibi İnternet, 1960'da ABD Savunma Bakanlığı İleri Araştırma Projeleri Kurumundaki (efsanevi DARPA: US Defence Department Advanced Research Projects Agency) teknoloji savaşçıların bir nükleer savaşta Sovyet zaferini ya da Amerikan iletişim ağlarının çökertilmesini önlemeye yönelik cürekâr bir planıyla doğdu (Castell, 2008, s. 7)”.

1947 yılında transistörün keşfi ile başlayan yolculuk, mikroişlemcinin geliştirilmesi, Altair, IMB'in geliştirdiği mikro bilgisayar versiyonu Personal Computer (PC) ve bu bilgisayarlara yazılım geliştirme amaçlı kurulan Microsoft ile yavaş yavaş bugünün bilgisayarlarının hafıza ve işlem kapasitelerine doğru ilerlemiştir. Bu gelişim sürecinin ileriki aşamalarında, ABD Savunma Bakanlığı'nın kurduğu ARPANET, vadesini doldurmuş bir Soğuk Savaş'ın kaygılarına hayli uzak düşen her tür amaçla bireyler ve gruplar tarafından kullanılan binlerce bilgisayar ağının, küresel, yatay iletişiminin temelini oluşturmuştur (Castells, 2008, s. 8).

Farklı ağları birbirine entegre edebilecek, farklı ağlarda bulunan bilgisayarları ortak bir dilde buluşturabilecek bir iletişim protokolünün yaratılmasıyla ağların ağı, yani internet ortaya çıkmıştır. 1990'lı yıllarla birlikte internetin tümüyle özelleştirilmesi ile devam eden süreçte kamusal erişime açık bu ağda kullanıcıların gereksinimleri, merakları ve icatları ilk internet uygulamalarının şekillenmesini sağlamıştır. Grafik aktarım kapasitesi son derece sınırlı, ayrıca bilgiyi bulmak ve indirmek bir hayli güç olan internet kullanımında (Castells, 2008, s. 64) World Wide Web (WWW) ile yaşanan devrim, ağ katılımcılarına bilgiyi taramada ve bulmada büyük kolaylık yaratmıştır.

Böylece önü kesilemez bir gelişim sürecine giren bilgisayar ve internet teknolojilerinde, kullanıcıların daha rahat, grafiksel açıdan zengin bir ortamda web deneyimi yaşamasının yolu web tarayıcılarının geliştirilmesi ile sağlanırken; zaman içerisinde kablosuz ağ teknolojisinin gelişmesi ve dizüstü bilgisayarların yaygınlaşması ile mobil hayata geçiş, internete her yerde erişilebilmesine olanak sağlamıştır (İspir, 2013, s. 11).

İletişim tarihi bağlamında, dijital medyaya kadar geçen süreçte devrim niteliğindeki her yeni iletişim teknolojisi büyük heyecan yaratmıştır. Öyle ki, her yeni iletişim teknolojisi, teknolojik iyimser olarak tanımlanabilecek kesimler tarafından nihai teknoloji olarak değerlendirilmiş, toplumun çok yönlü dönüşümüne yol açacak son aşama olarak kabul edilmiştir. “Teknoloji fetişizmi, bir devrimin hemen ardından en yüksek seviyesine ulaşır ama kısa süre sonra yatışır (Morozov, 2017, s. 26)”. Ağ tabanlı teknolojik gelişmeler, özellikle iletişimsel boyutta yarattığı demokratikleşme ve sosyal dayanışmadaki eşitsizlikleri giderebilme gücü; bilginin üretilmesi ve paylaşılmasında sınırların olmadığı bir uzam yaratmıştır. “Açlıktan ölmek halen bir ihtimal ama içerik açlığından ölmek artık pek mümkün değildir (Morozov, 2017, s. 30)”.

Fakat teknolojik ilerlemelerin olumlu ve olumsuz yanlarıyla bir bütün olarak değerlendirilmesi gerekmektedir. Bu bağlamda her yer yeni teknolojinin insan yaşamına bir takım olumsuzluklar getirme ihtimali de mevcuttur.

“Teknolojik değişim ekolojiktir. Önemli bir değişiklik top yekûn değişikliğe sebep olur. Eğer tırtılları doğal ortamlarından çıkarırsanız geriye kalan aynı doğal ortam, eski tırtıllar değildir; artık elinizde geriye kalan canlıların yaşam şartlarını yeniden düzenlediğiniz yeni bir çevre vardır (Postman, 1992, s. 29)”.

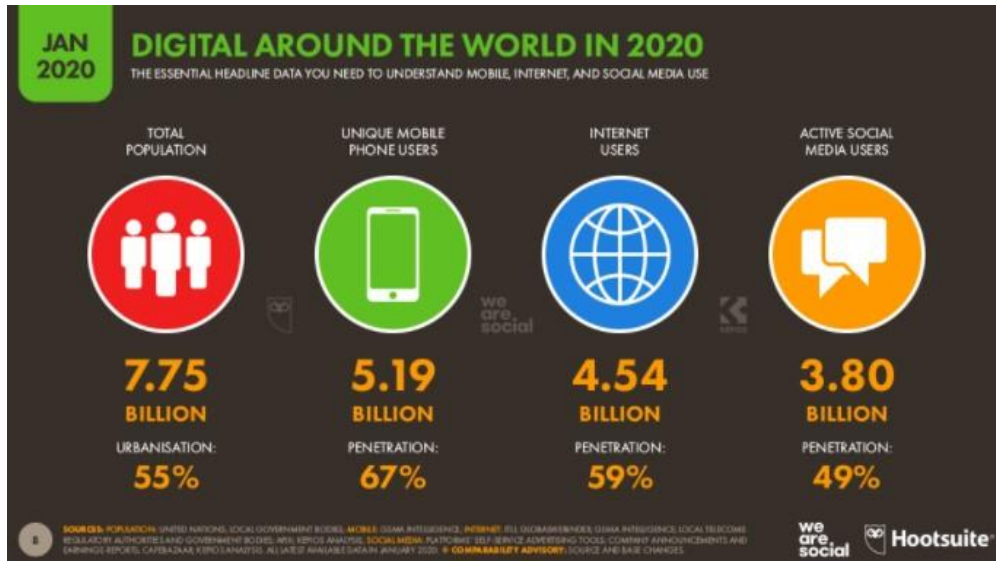
Teknolojinin getirebileceği olumsuzluklarını merkeze yerleştiren ve bu anlayışla teknolojik kaçınmacılık ve muhafazakârlık sergileyen yaklaşımlara tarihsel bir perspektiften bakıldığında, dünyada örneğin Çin, Japonya, Sovyet Rusya gibi çeşitli ülkelerde, teknolojinin toplumsal kabul veya reddinin devlet müdahalesine tabi olduğu daha eski dönemlerde teknolojiye karşı ayak direme söz konusu olmuştur. “Teknolojik muhafazakârlık açısından belirleyici olan etken, görünüşe bakılırsa yöneticilerin teknolojik değişimin toplumsal istikrar üzerinde yıkıcılık potansiyeline sahip etkileri karşısında duydukları korkulardır (Castells, 2008, s. 11)”.

1.3. Küresel İnternet Kullanım İstatistikleri

İnternetin ve sosyal ağların gündelik yaşantının nasıl organik bir parçası haline geldiğini, ağlardaki internet bağlantılı aygıt ve kullanıcı sayılarına, ağlarda geçirilen süreye ilişkin istatistiklere bakarak kavrayabilmek mümkündür. Bu rakamları daha doğru anlamak ve yeni iletişim teknolojilerindeki hızlı gelişime bağlı olarak internet

kullanımındaki artışı kavrayabilmek adına; ağ bağlantılı aygıtların ve internetin sosyal yaşantıda yer elde etmeye başladığı milenyumun ilk yıllarına bakmak faydalı olacaktır. İnternetin babası olarak da bilinen Vinton Cerf 1999 yılı itibari ile internette yaklaşık 60 milyon ana bilgisayarın 200'den fazla ülkede ve bölgede yaklaşık 200 milyon kullanıcıya hizmet verdiğinin tahmin edildiğini belirtmektedir (Kahn ve Cerf, 1999, s. 2). Takip eden seneler için tahminleri ise; internete bağlı olan ana bilgisayar sayısının 2001'de 123 milyonu, 2007'de ise 878 milyonu bulması; kullanıcı sayısının ise Aralık 2000'de 300 ila 1 milyara erişmesi şeklinde olmuştur (Castells, 2008, s. 463).

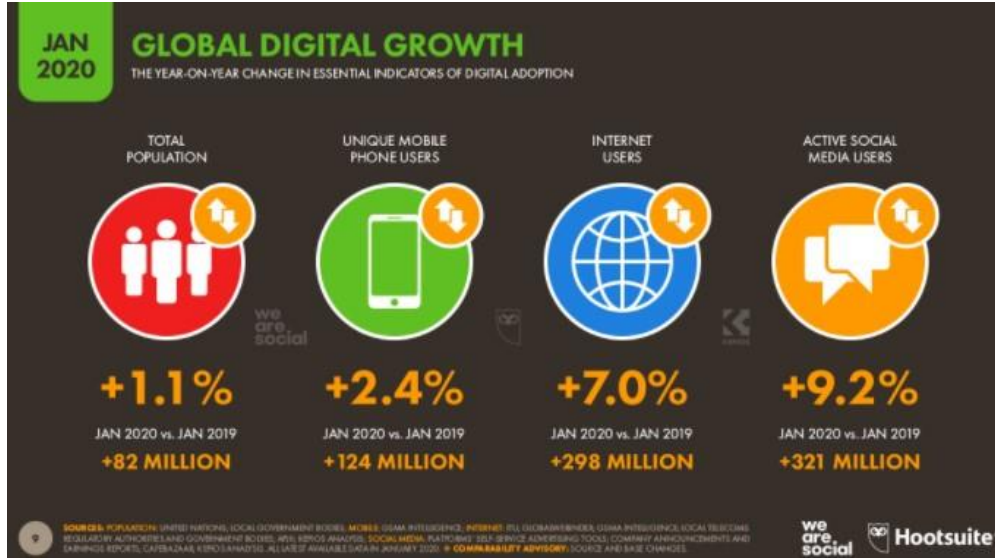
Güncel rakamlar ise sadece 20 yıl öncesi ile kıyaslandığı düşünüldüğünde, akıl sınırlarını zorlayan bir hal almaktadır. Her sene “Global Dijital Reports” başlığı ile We are Social ve Hootsuite tarafından yayınlanan rapor (<http-1>), internet ve sosyal medya kullanımı ile ilgili önemli veriler sunmaktadır.

Görsel 1.1. *Dijital dünyaya genel bakış*

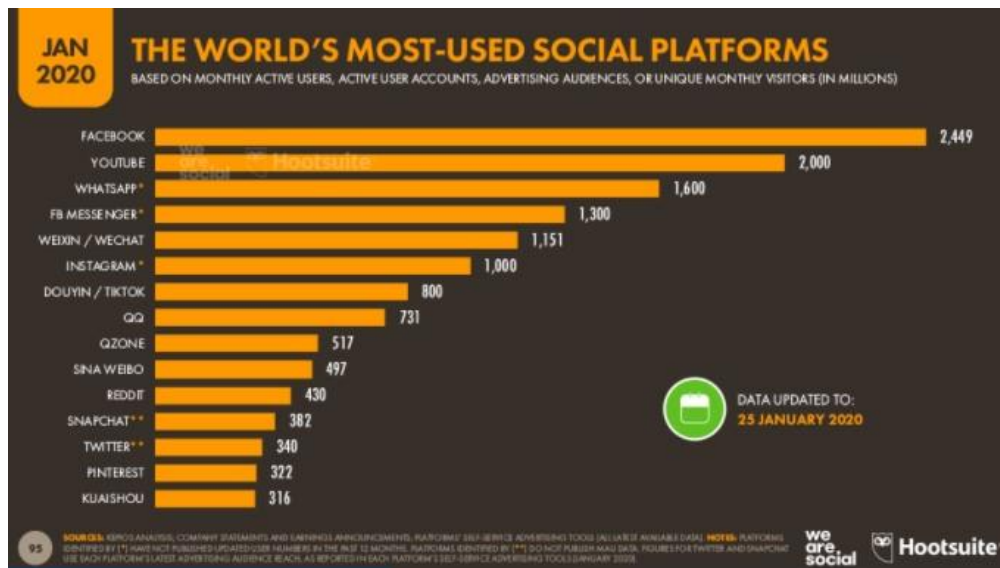
7.75 milyar nüfusa ulaşan dünya üzerinde, 4.54 milyar internet kullanıcı bulunmaktadır. Bu rakam, dünya nüfusunun %59'unun internet erişimine sahip olduğu anlamına gelmektedir. Nüfusun %49'u anlamına gelen 3.80 milyar aktif sosyal medya kullanıcısı, sosyal medya platformlarının dijital dünyadaki etkinliğini gözler önüne sermektedir. 3.80 milyar sosyal medya kullanıcısının 3.75 milyarı gibi çok büyük bir

kısımının bu ağırlara mobil telefonlarla bağlantıya sahip olması, seyyar araçların ve kullanımlarının en önemli dijital trendlerden olduğunu göstermektedir.

Görsel 1.2. Yıllık dijital büyüme oranları

2019 Ocak – 2020 Ocak arasındaki değişime bakıldığında; dünya nüfusu 82 milyonluk bir artış gösterirken, internet kullanıcısı sayısı 298 milyonluk bir artış göstermiştir. Yüzde bazındaki en önemli artış ise, 321 milyon yeni kullanıcı anlamına gelen %9.2’lik artış ile aktif sosyal medya kullanıcısı kategorisinde görülmektedir.

Görsel 1.3. Sosyal medya platformlarında aktif kullanıcı sayısı

Son yıllarda popülaritesini yitirmesine rağmen Facebook, 2.4 milyar aylık aktif kullanıcı ile dünya çapında en çok kullanılan sosyal ağ olma özelliğini sürdürmektedir. Youtube aylık 2 milyar aktif ve tekil ziyaretçi ile en çok kullanılan ikinci sosyal ağ platformuyken; üçüncü, dördüncü ve beşinci sırada mesajlaşma platformları yer almaktadır. Whatsapp 1.6 milyar, Facebook Messenger 1.3 milyar, WeChat ise 1.1 milyar aylık kullanıcı sayısına sahiptir. Instagram aylık 1 milyar kullanıcı sayısına sahipken, başat sosyal ağ platformlarından Twitter aylık 340 milyon aktif kullanıcı ile birçok uygulamanın arkasında kalmıştır. Son iki yılın “trend” uygulaması TIKTOK’un 500 milyon kullanıcı listede üst sıralarda yer alması ve Qzone, Reddit, Snapchat, Pinterest, Twitter gibi önemli uygulamaları arkasında bırakması, yeni medya ortamlarının dinamikliğini ve öngörülemezliğini bir kez daha ispatlamaktadır.

Görsel 1.4. Türkiye'ye genel bakış

Turkey Digital 2020 (<http://2>) raporuna göre ise, 83.8 milyon nüfusa sahip olan Türkiye’de 62 milyon kişi internet kullanıcısıdır. Toplam nüfusun %74’ü anlamına gelen bu sayı, internet erişiminin toplumun büyük çoğunluğuna ulaşabildiğini ifade etmektedir. 77.3 milyon kişi, yani nüfusun %92’si mobil telefon bağlantısına sahipken; aynı zamanda nüfusunun %64’ü aktif bir sosyal medya kullanıcısıdır.

Görsel 1.5. Türkiye’deki yıllık dijital büyüme oranları

Türkiye nüfusu bir önceki seneye göre yaklaşık 1 milyon artarken, internet kullanıcısı sayısı 2.4 milyonluk bir artış göstermiştir. En dikkat çeken artış ise aktif sosyal medya kullanıcısı sayısında görülmüş; Nisan 2019’dan Ocak 2020 tarihine kadar tam 2.2 milyon kişi sosyal ağları aktif olarak kullanmaya başlamıştır.

1.4. Yeni Medya

Geleneksel kitle iletişim araçları, dijital medyanın doğumu öncesi bir kriz sürecine girmiştir. Bu krizin ve yaşanan ilgi düşüklüğünün temelinde izleyici kitlenin farklı, yaratıcı, özgün içeriğe olan talebin yeterince karşılanamıyor oluşu yatmaktadır. Yeni medya ise, merak ve ilgi alanları özelinde kullanıcılara cazip gelen farklılaştırılmış ve kaliteli içeriklerin üretiminin krizden çıkış anahtarı olduğunu kısa sürede her türlü çevreye kabul ettirmiştir. “Yeni medyada ne yaparsanız yapın, ister olağanüstü grafikler kullanın, isterseniz sitenizin tasarımı çok güzel olsun, eğer içeriğiniz farklı ve kaliteli olmazsa para kazanacak bir iş modelini başarıyla kurabilmenize imkân yoktur (Turgut, 2013, s. 29)”.

Yeni medyada yer alan konvansiyonel iletişim döneminin temsilcileri, durumu hızlı bir şekilde kavrayıp, gazete ve televizyon içeriklerini dijital ortama etkileşimli ve ilgi çekici bir biçimsellikle taşımışlardır. Bu dönüşüm için farkındalığı yaratan isimlerden en

önde geleni hiç kuşkusuz, “içerik kraldır” vurgusuyla Bill Gates (1996) olmuştur. “İnsanların ekranı okumak için bir bilgisayar açmaları beklenirse, istedikleri zaman keşfedebilecekleri derin ve son derece güncel bilgilerle ödüllendirilmeleri gerekir. Ses ve muhtemelen videoya sahip olmaları gerekir. Basılı dergilerin editöre mektup sayfalarında sunulanların ötesine geçen kişisel katılım fırsatlarına ihtiyaç duyarlar (http-3)”.

Castells (2008, s. 440) ise yeni medyayı ortaya çıkaran iletişimsel dönüşümü şöyle ifade etmektedir:

“Metin, görüntüler ve seslerin, seçilmiş bir zaman (gerçek ya da ertelenmiş) diliminde, açık erişimin mali bakımdan sorun olmadığı küresel bir ağ içinde çok farklı noktalardan etkileşim içinde olarak, aynı sistem içinde bütünleşme potansiyeli iletişimin karakterini tümüyle değiştirmiştir.”

Yeni bilgisayar ve telekomünikasyon teknolojisinin içeriğinin eski medya ile aynı olup olmadığı tartışması, yeni medya kuram ve eleştirilerinin ortaya çıkmaya başladığı ilk yıllarda literatürde sıklıkla ele alınmış bir konudur. Bu tartışma, yeni medyanın önceki iletişim ortamlarını geliştirmesi, fakat işlev olarak aynı kalması görüşü ile iyileştirmenin yanı sıra iletişime daha önce bulunmayan işlevler kazandırması görüşünün karşıtlığından doğmaktadır.

Kuşkusuz yeni dijital medyanın karakteristik özelliklerinden biri, öncülü olan medyayı daha gelişmiş bir seviyeye taşıyabilmesi, yani iyileştirebilmesidir. Bolter ve Grusin’in Remediation: Understanding New Media (2000) isimli eserlerinde ortaya koyduğu yaklaşıma göre, her teknoloji üretiminde olduğu gibi, medya teknolojilerinde de yeni bir ürünün sunumunda eşsiz bir yaratıcılıkla sıfırdan ortaya konulmuş saf bir yaratım yoktur; üretim, teknolojiler arasındaki sürekliliğin bir sonucudur. “Yeni medyanın, öncellerinin yaptığı şeylerin tam olarak aynısını yaptığını iddia edeceğiz: kendini diğer medyanın yeniden şekillendirilmiş ve geliştirilmiş versiyonları olarak sunmak (Bolter and Grusin, 2000, s. 15)”.

Bu yaklaşıma göre, yeni medyaya olanak sağlayan dijital bilgisayarlar, daha önceki medyayı ustaca temsil eden iyileştirme makineleridir. “Yeni medya her zaman eski medyayı iyileştirir ve bu nedenle bilgisayarların da farklı bir şekilde işlev göstermesini beklemek yanlış olur (Bolter ve Grusin, 2000’den aktaran Manovich, 2017, s. 49)”. Fakat yeni medyanın, eski medyanın iyileştirilmiş bir ortamda temsilinden ibaret olup olmadığı önemli bir sorunsaldır.

Alan Kay ve Adele Goldberg gibi kuramcılara göre ise yeni medyanın yaptığı, var olan medyayı dijital ortamda simüle edip, benzer işlevleri daha iyi, daha kullanışlı bir şekilde devam ettirmesinden çok daha ötedir; yeni medya öncellerine yeni işlevler katmaktadır. “(...) Kay’ın düşüncesi yalnızca kâğıdı taklit etmek değil, ‘sihirli kâğıt’ yaratmaktı (Manovich, 2017, s. 55)”. Yeni medyanın neden yeni olduğunun cevabı da bu yaklaşımda bulunmaktadır. Bu yaklaşım özetle, bir medya benzeşiminden çok daha aşkın olarak iletişim, etkileşim, üretim ve paylaşım anlamında yepyeni özelliklere sahip yeni bir medyum ortaya koymaktadır.

“Yeni medyayı yeni kılan nedir?” sorusu her zaman iletişim alanyazınında kendisine yer bulmuş ve tartışılmaya değer bir konu olarak görülmüştür. Fuchs (2017, s. IX), “Bir iletişim teknolojisinin ne denli yeni olduğu, her zaman tarihsel bir sorundur” demektedir.

“1878 yılında Avrupa’nın ilk telefon santrali Londra’da hizmet vermeye başladığında; telefon telgrafa göre yeni bir teknolojiydi. Televizyon ise 1928 yılında Amerika Birleşik Devletleri’nde ve 1929 yılında Birleşik Krallık’ta halka tanıtıldığında, radyoya göre yeniydi (Fuchs, 2017, s. IX)”.

Alan Kay, kullanıcının tüm bilgilerini saklaması, tek bir makine içinde her türlü medyayı simüle etmesi ve kullanıcıyı çift yönlü sohbete dâhil etmesi gibi daha önce medya tarihinde öncülü olmayan özelliklerinden ötürü yeni medyanın “yeni” olduğunu ifade etmektedir (Manovich, 2017, s. 51). Bu noktadaki temel vurgu, ağ tabanlı dijital teknolojilerin eski teknolojileri iyileştirmesi ve sayısal formatta kendi bünyesinde bulundurulabilmesinin yanında, kullanıcıyı etkin kılarak iki yönlü diyalogu mümkün hale getirmesidir.

Yeni medyayı “yeni” kılan nitelikler, iletişimsel ortamda daha önce var olmayan teknolojik imkânlar ve gelişmeler ile ortaya çıkmıştır, fakat yeni medyanın çağ kapatıp çağ açma hususiyeti sadece ve sadece teknik yapısından ileri gelmemektedir. Belirtildiği gibi, yeni medya ana çatısı altında çoklu ortam, bağlantılı ortam (hypermedia), sayısal ortam, etkileşimli ortam, sanal ortam, çevrimiçi ortam, mobil ortam gibi mevcudiyeti bilgisayar ve ağ teknolojinin gelişmesiyle var olan özellikler, bu medyanın toplumsallığı ve kültürelliği olmadıkça anlam ifade etmemektedir. Bu noktada Binark, hem Siapera (2012), hem de Lievrouw ve Livingstone (2007)’dan derleyerek yeni medyayı, kendinden önceki medyadan yeni ve farklı kılan sosyal yapıya şöyle dikkat çekmektedir:

“Yeni medya terimi, bilgi ve iletişim teknolojileri ile bunlarla bağlantılı sosyal bağlamları, iletişim becerilerini arttıran cihazları, bu cihazları kullanarak geliştirilen iletişim etkinlikleri ile pratiklerini ve bu cihazlarla pratikler etrafında şekillenen sosyal düzenleme veya örgütlenmeleri kapsamaktadır. Eugenia Siapera da yeni iletişim ve enformasyon teknolojileri için, yeni medya teriminin kullanılmasını farklı fikirler, kullanıcılar ve mantıklar arasındaki mücadeleye işaret etmesinden ve yaratıcılığa, dinamizme açıklığından dolayı tercih etmektedir (Binark, 2014, s. 15-16)”.

Manovich (2017), bilgisayarda simüle edilen sayısal medyanın açık uçlu ve sürekli genişletilebilir doğasının önemini vurgulamaktadır. Donanım ve yazılım arasındaki ayrımın yok edilmesi ile dijital ortamda yeni medya biçimleri yaratabilmek normal bir durum haline gelmiştir. “Sözün kısası, ‘yeni medya’ kendisine her zaman kolaylıkla yeni özellikler eklenebildiği için ‘yeni’dir (Manovich, 2017, s. 60)”.

Bu bağlamda Manovich yeni medyanın tarihini ardışık eklemeler dizisi olarak ele almaktadır. Bu eklemeler baş gösteren ihtiyaçlar, değişen istek, arzu veya ilhamlar ile şekillenmektedir. Yeni medyanın, hangi özellikler çerçevesinde genişleyip kendine hangi yenilikleri katacağı gelecekte değişkenlik gösterebilecektir; fakat sürekli yeni eklemeler olacağı kesindir. Bu bağlamda Kay ve Goldberg bilgisayarı ana odağa koyarak, geniş yelpazede var olan medyayı ve henüz icat edilmemiş medyayı içeren bir meta-araç olarak tanımlamaktadır (1977’den aktaran Manovich, 2017, s. 66).

Lister vd. (2009, s. 12)’e göre, “Yeni medya dar bir teknisist veya uzman kullanımdan ziyade, geniş kültürel yankılaşımına sahip bir terimdir”. Yeni medya terimi, "dijital" veya "elektronik" medyada olduğu gibi yalnızca teknik ve biçimsel tanımlamaya vurgu yapılmasının; "etkileşimli medya"daki gibi tek yönlü, kötü tanımlanmış ve tartışmalı bir nitelik üzerindeki baskının veya bilgisayar aracılı iletişimde olduğu gibi kavramın bir dizi makine ve uygulamayla sınırlandırılmasının önüne geçmektedir (Lister vd., 2009, s. 12).

Lister vd. (2009, s. 10) yalnızca “Yeni medyada dair ‘yeni’ olan nedir?” sorusunu sormakla kalmamakta; bir yandan sürekli bir dizi teknolojik deneyler ve girişimcilik hamlelerinin yaşandığı, diğer yandan yeni teknolojik olanaklar ve yerleşik medya formları arasındaki karmaşık etkileşimler kümelerinin meydana geldiği bir zeminde “yeni medya” teriminin nasıl bu karmaşıklığı sorunsuzca ifade ettiğine yanıt bulmaya çalışmaktadır. Yeni medyayı “yeni” kılmanın ne olduğuna ve kavramın bu karmaşık iletişimsel ortamı nasıl kapsadığına dair bulduğu cevap üç katmanlıdır:

“İlk olarak, yeni medya çığır açan/yeni bir döneme ait (epochal) olarak düşünülür; ister neden ister sonuç olarak, daha büyük, hatta küresel, tarihsel değişimin bir parçasıdır. İkinisi, 'yeni' kavramında güçlü bir ütopyacı ve pozitif ideolojik anlam vardır. Üçüncüsü, ‘yeni medya’yı teknik veya daha uzman (ve tartışmalı) terimlere indirgemekten kaçınan, kullanışlı ve kapsayıcı bir ‘kaynaşık sözcük’ (portmanteau) terimidir (Lister vd., 2009, s. 10)”.

1.4.1. Yeni medyanın zellikleri

Yeni medya, bilgiye erişme özgürlüğü, sıradan vatandaşların kendi kamusal medyasını üretebilmesi özgürlüğü, etkileşimli ve çok yönlü iletişim özgürlüğü gibi özgürlükler ile insan yaşamındaki sınırlılıkları ortadan kaldırma yetisini, bünyesinde bulundurduğu özelliklerden almaktadır. Kimi kuramcılar, yeni medyanın çeşitli özelliklerini sıralama çabasına girerken, kimi kuramcılar ise alamet-i farika olarak kabul ettiği bir niteliği üzerinden yeni medyayı tanımlama yoluna gitmiştir. Örneğin Poster, yeni medyanın kilit özelliğinin birleştirici gücünden geldiğini vurgulamaktadır:

“Yeni medya sistemlerine anahtar olan, sadece bahsedilen teknolojik gelişmeler değil, ayrıca var olan bilgi teknolojilerinin birleşebilmesidir. Yeni teknoloji televizyonu, telekomnikasyonu, bilgisayar, elektronik tüketicileri, yayım ve bilgi hizmetlerini tek bir interaktif bilgi endüstrisi çatısı altında birleşmeleri konusunda zorlayacaktır. (Elmer-Dewitt, 1993’ten aktaran Poster, 2017, s. 115)”.

Poster’in vurguladığı birleştirme gücü yeni medyanın yakınsama niteliğinden gelmektedir. Yakınsama kavramı ekonomi biliminde ortaya çıkmış ve interdisipliner bir kavram olarak pek çok sektörde farklı olguların birbirine entegre olması anlamında kullanılmaya başlamıştır. Bu bağlamda Ceylan (2010, s. 50) kavrama dair Abramovitz’in “Belli koşullar altında geride kalmak, başlangıçtaki liderden daha hızlı büyüme kabiliyeti ve üretkenliği yaratır” şeklindeki yakınsama hipotezi tanımını temel almaktadır. Telekomünikasyon ve medya sektöründe ise yakınsamaya giden yola, esas olarak içeriğin artan dijitalleşmesi, IP tabanlı ağlara geçiş, yüksek hızlı geniş bant erişiminin yayılması, çoklu ortam ve bilgi işlem cihazlarının kullanılabilirliği öncülük etmiştir (Organisation for Economic Co-operation and Development [OECD], 2008, s. 7). Medya alanındaki yakınsama ile radyo, televizyon telefon, gazete, internet, bilgisayar teknik olarak bir bütün haline gelmiştir. Fakat yakınsama ile ortaya çıkan görüngü, hepsinin bir araya gelmesinden çok daha fazlasına karşılık gelmektedir. Yeni medyanın arkasındaki itici güç olan dijital teknoloji için de bu geçerlidir. “Dijital teknoloji, medyanın (basılı medyadan televizyona) telekomünikasyon (sabit veya mobil) ve bilgi işlem (donanım ve yazılım) ile

yakınsamasının, parçalarının toplamından daha büyük bir şey yaratmasına izin veren şeydir (International Telecommunication Union [ITU], 1999, s. 5)”.

Yakınsama, yeni medyanın önemli bir bileşeni olmanın ötesinde; yeni medyanın dijital iletişim, toplumsal ağlar, bağlantılı ortam gibi kavramları bünyesinde barındıran şemsiye bir kavram olarak kabul görmesini sağlayan birleştirici gücüdür. “Yakınsama ile ortaya çıkan bu entegrasyon kademeli olarak telekomünikasyon, veri iletişimi ve kitle iletişiminin birleştirilmesine yol açmaktadır; hatta muhtemelen bu terimlerin ayrı anlamları da ortadan kalkacaktır (Dijk, 2006, s. 7)”.

Yeni medyayı farklı ve her zaman yeni kılacak niteliklerinden bir diğeri ise, egemen politikalara, önceliklere, görüşlere ve söylemlere karşıt bir bakış açısı geliştirmeye imkân tanıyan bir ortam; yani alternatif bir medya sunabilmesidir. Yeni medyanın katılımı destekleyen, esnek ve merkezsiz yapısı her türlü düşüncenin, inancın ve ideolojinin örgütlenme ve kamusal alanda ses duyurabilme ihtiyacının giderilmesinde rol oynamaktadır. Bu anlamda alternatif medya marjinal ya da baskı altındaki grupların kamusal alanda yer alabilmesine ve iletişimin demokratikleşmesini de katkı sağlamaktadır.

“Alternatif medya, günlük medya kullanımımız sırasında genellikle karşılaştığımız ticari ve kamusal kurumların dışında, farklı normlar, hedefler ve hırslar tarafından motive olmuş, medyayı mevcut sistemin dışında organize etme, üretme ve kullanma yolları olarak açıklanabilir (Andersson, 2017, s.92)”.

Alternatif medyanın duygu ve düşünceleri yaratıcı formlar şeklinde sunmaya imkân tanınması, “alternatif” kelimesinin estetik, sanat ve eğlence alanında alternatif ifade biçimleri şeklindeki tanımlanmasından köklerini almaktadır. Örneğin deneysel biçimler, diller ve yeniden kodlamalar (Andersson, 2017) alternatif medyada içerik üretiminde öne çıkmaktadır. “caps”, “meme” üretimi ve farklı sosyal medya platformlarının kendi iletişimsel dinamikleri bağlamında ürettikleri içerik kalıpları da bu çerçevede değerlendirilmesi gereken görüngülerdir.

Etkileşim, yeni medyanın en başat ve ayırıcı özelliklerinden bir diğeridir. Etkileşim kavramı web 2.0 teknolojisinin çift yönlü iletişimi mümkün kılması ile kullanıcıların hayatına giriş yapmıştır. Sanal cemaat kavramını literatüre kazandıran Rheingold, yeni medyanın anlık ve etkileşimli iletişimine şöyle vurgu yapmaktadır: “Sizi temin ederim ki ben ve diğer binlerce bilgisayar kullanıcısı, aradığımız ve bulduğumuz şeyin sadece bilgi

olmadığını, sayısız insanla yürütülen ilişkilere anlık erişim olduğunu biliyoruz (Poster, 2017, s. 122)”.

İlk paragrafta vurgulandığı gibi, yeni medyayı tek bir anahtar özellik üzerinden okumak yerine, kapsamlı bir çalışmalar ile yeni medyanın karakteristik özelliklerini listeleyen kuramcılar da mevcuttur. İnsan yaşamını köklü değişime uğratan dijital iletişim araçlarının bu devrim noktalarında nasıl bir dönüşüme uğradığını, yapısal ve niteliksel teknik gelişmeler düzleminde ele alan ve yeni medyanın özelliklerini bu düzlem üzerinden açıklayan Van Dijk (2006) bu kuramcılardan biridir.

“Yapısal devrimlerde, mekân ve zamanın koordinatlarında temel değişiklikler meydana gelmektedir. İletişim aracı, uzamda sabitlenmiş bir iletişim biçimi olabilmekte veya farklı yerler arasında iletişimi sağlıyor olabilmektedir. Ayrıca, iletişim anını belirli bir zamana sabitleyebilmekte veya zamanlar arasında köprü kurmayı sağlayabilmektedir (Dijk, 2006, s. 4)”.

İletişimin uzamda ve zamanda sabitlenmesinden, zaman ve uzam arasında iletişimsel köprü kurulmasına doğru geçiş ateş, duman gibi ilkel iletişim yöntemleriyle başlamış; yazı ile birlikte zaman ve mekânın üstesinden gelinmiştir. “Yeni medya ise, bilgisayar ağları ve kişisel bilgisayarlar gibi çevrimiçi ve çevrimdışı ortamların birleşimidir (Dijk, 2006, s. 4)”. Hem belirli bir zaman ve mekâna sabitlenmiş geleneksel sosyal ortamlarda, hem de bu boyutları birleştiren online medya ortamlarında kullanılan yeni medyanın çevrimiçi ve çevrimdışı uygulamalarının birleşimi, bu medyanın yapısal olarak yeni özelliklerini üretmektedir.

Teknik iletişim devriminde ise, bağlantıların yapısında, yapay belleklerde ve / veya bu belleklerin içeriklerinin yeniden üretilmesinde köklü değişiklikler meydana gelmektedir. Matbaanın gelişimi, analog bellekler, telgraf, telefon, televizyon ve bilgisayarlar bağlantı yapısını ve içeriklerin üretim şeklini teknik bağlamda dönüşüme uğratmıştır. “En yeni teknik iletişim devrimi, dijital yapay bellekler, dijital iletim ve çoğaltma ile tanımlanmaktadır. ‘Dijital devrim’ terimi bu bağlamda uygun düşmektedir (Dijk, 2006, s. 6)”.

Bu yapısal ve teknik devrimler sonrası oluşan iletişimsel ortamda, Dijk yeni medyanın üç temel özelliğini şöyle sıralamaktadır: (Dijk, 2006, s. 6-10);

Bütünleşme: Yeni medyanın en önemli yapısal özelliği, telekomünikasyon, veri iletişimi ve kitle iletişiminin tek bir ortamda birleştirilmesidir. Bu bir yakınsama sürecidir.

Etkileşim: Çok genel bir tanımda etkileşim, bir eylem ve tepki dizisidir. Etkileşim dört farklı seviye ile açıklanmakta ve çok boyutlu bir yapıya sahip olduğu kabul edilmektedir. Etkileşimin ilk seviyesi iki yönlü veya çok taraflı iletişim kurma olasılığıdır. Bu seviye etkileşimin uzam boyutudur. İkinci etkileşim seviyesi eşzamanlılık derecesidir. Bu seviye ise zaman boyutudur. Çok taraflı ve eşzamanlı iletişim mevcut olduğunda, etkileşen taraflarca daha yüksek bir kontrol seviyesi mümkündür. Dolayısıyla, üçüncü etkileşim düzeyi, etkileşimde bulunan taraflarca uygulanan kontrolün kapsamıdır. Bu davranışsal boyuttur, gönderenin ve alıcının herhangi bir anda rol değiştirme yeteneği olarak tanımlanmaktadır. Dördüncü ve en yüksek etkileşim düzeyi, etkileşime tüm dâhil olanların anlamları ve bağlamları hakkında bir anlayışla hareket etmek ve tepki vermektir. Bu son seviye ise etkileşimin zihinsel boyutudur.

Dijital kod: Dijital kod yeni medya işlemlerinin yalnızca biçimini tanımlayan teknik bir ortam özelliğidir. Tüm medya içeriğinin aynı dijital koda dönüşümünün ilk önemli etkisi, bu içeriklerin tek biçimliliğinin ve standardizasyonunun sağlanmasıdır. Bilgi ve iletişim miktarındaki artışa da olanak sağlayan dijital kod kullanmanın nihai ve en önemli etkisi ise, metinler, görüntüler, sesler ve görsel-işitsel programlar gibi bilgi ve iletişim birimlerinin geleneksel doğrusal dizilimini ortadan kaldırarak, okuyucunun, izleyicinin veya dinleyicinin istediği şekilde algılayıp işlenmesi mümkün olan hiper bağlantılar sunmasıdır.

“Yeni medyadaki ‘yeni’nin, ‘yeni eşittir daha iyi’ ideolojik gücünü ve aynı zamanda göz alıcı ve heyecan verici anlamların bir kümesini taşıdığı konusunda güçlü bir duygu var.” ifadesiyle yeni medyanın olumlu, güçlü, heyecan yaratan çağrışımları olduğunu söyleyen Lister vd., (2009, s. 13) de yeni medyanın temel nitelikleri üzerine çalışmıştır. O’na göre ise, yeni medyanın karakteristik özelliklerini şunlardır: Dijitallik, interaktiflik, hipermetinsellik, sanallık, ağa bağlılık ve simülasyon.

Manovich, yeni medyanın kimliğini oluşturan özelliklerin üzerine yoğunlaşan bir diğer önemli kuramcıdır. Eski ve yeni medya arasındaki farkları ortaya koyan beş ilke sunan Manovich (2001, s. 27), bu ilkelerin mutlak yasalar olarak değil, bilgisayarlaşmaya

tabi tutulan bir kültürün genel eğilimleri olarak düşünülmesi gerektiğini ifade etmektedir. O'na göre yeni medyanın beş ilkesi; sayısal temsil, modüler yapı (eklemlenebilirlik), otomasyon, değişkenlik ve transkodlamadır.

“İster bilgisayarlardaki yığınlardan oluşturulmuş, ister analog ortam kaynaklarından dönüştürülmüş olsun, tüm yeni medya nesneleri dijital koddan oluşur; bunlar sayısal temsillerdir (Manovich, 2001, s. 27)”. Bu bağlamda, yeni medya ortamına dair tüm unsurlar matematiksel olarak tanımlanmaktadır. Algoritmalarla yönetim esasına dayanan yeni medya ortamlarında, programlama köprü işlevi görmektedir. “Kısaca, medya programlanabilir olmaktadır (Manovich, 2001, s. 27)”.

Yeni medyanın ikinci ilkesi, bağımsız öğelerin birleştirilmesine dayanan modüler yapıdır. Manovich (2001, s. 30), yeni medyanın eklemlenebilir yapısını fraktalları işaret ederek açıklamaktadır: “Bu ilke yeni medyanın fraktal yapısı olarak adlandırılabilir. Bir fraktalın farklı ölçeklerde aynı yapıya sahip olması gibi, yeni bir medya nesnesi de aynı modüler yapıya sahiptir (Manovich, 2001, s. 30)”. Görsel, ses, şekil gibi birimler, kendine özgü, ayırık medya nesneleridir. Bu birimler, modüler nitelikleri ile diğer birimlerle farklı bağlamlarda eklemlenebilmekte, değiştirilebilmekte ve yeniden kullanılabilir. “Medya öğeleri daha büyük ölçekli nesnelere birleştirilir, ancak ayrı kimliklerini korumaya devam etmektedir. Nesnelerin kendileri de, aynı şekilde, bağımsızlıklarını kaybetmeden, daha da büyük nesneler halinde birleştirilebilmektedir (Manovich, 2001, s. 30)”.

Üçüncü ilke olan otomasyon, ilk iki ilke, yani sayısal temsil ve modüler yapı ile yeni medya uzamında mümkün olmaktadır (Manovich, 2001, s. 32). Yeni medyanın örüntü ve algoritmalar ile yönetilen, kodların işbirliğine dayanan yapısı, insan yönelimselliğini kısmen de olsa ortadan kaldırmaktadır. Bu yapı temel olarak programlanabilirliği ifade etmektedir.

Değişkenlik ilkesi, yeni medyanın modüler yapısıyla doğrudan ilişkilidir. İkinci ilkede vurgulandığı gibi, yeni medyada bağımsız birimler birbiriyle birleşebilmekte, ayrılabilir ve bu işlemler sırasında kendi özelliklerini kaybetmemektedirler. “Bir yeni medya nesnesi kesin olarak değişmez bir şey değil; farklı ve potansiyel olarak sonsuz versiyonda var olabilecek bir şeydir (Manovich, 2001, s. 36)”. Eski medya, metinsel, görsel ve/veya ses öğelerini belirli bir kompozisyonda veya sekansta elle birleştiren bir

“insan yaratıcı”yı içermektedir. Bu kompozisyon veya sekanslar kati şekilde bir kez oluşturulmaktadır. Tam tersi olarak, yeni medya ise değişkenlik ile karakterize edilmektedir. “İnsan yaratıcı” yerine bilgisayar aktif durumdadır ve iletişimsel öğeler çok sayıda farklı versiyon olarak birleştirilebilmektedir (Manovich, 2001, s. 36).

Beşinci ve son ilke olan transkodlama ise, Manovich (2001, s. 45)’in görüşüne göre medyanın bilgisayarlaşmasının en önemli sonucu olduğunu tarif etmeyi amaçlamaktadır. Medya ve kültürün kaynaşmasına değinmesi sebebiyle harmanlama olarak da adlandırılabilir özellik, medyanın değişen dili ve anlamına vurgu yapmakta, medya öğelerinin formattan formata geçişini ifade etmekte; fakat en önemlisi, kültürün bilgisayarlaşmasının altını çizmektedir. Manovich bu olguyu, “Bilgisayarlaştırma medyayı bilgisayar verilerine dönüştürmektedir. (2001, s. 45)” olarak dile getirmektedir.

1.4.2. Yeni medyada içerik üretme pratikleri

Hem ekonomi politik hem de sosyal ve kültürel anlamda değerlendirildiğinde, sosyal ağlar toplumun birebir yansıması olarak ifade edilmektedir. Bu bağlamda, Netchitailova (2017, s. 3) Facebook’un da toplumun online minyatürü olduğunu görüşünü savunmaktadır. “Bir yandan kar amaçlı bir kurum olarak Facebook kapitalizmi yansıtır, ama öte yandan da insanlar oraya kendi işleri için girerler ve arkadaşlarıyla iletişim kurarlar, resim yüklerler, grup oluştururlar, onlar ve başkaları için önemli olan pek çok etkinlikte bulunurlar (Netchitailova, 2017, s. 3)”.

Bu çerçevede değerlendirildiğinde, tüm sosyal ağlarda insan etkinlikleri çevrimdışı ortamlardaki dinamikler ve pratikler ekseninde gerçekleşmektedir. Uzun yıllardır bir arada bulunan ve bu birlikteliğin ortaya çıkardığı kültür pratikleriyle hareket eden insan, dijital iletişim platformlarında da kültürel yaşantısının bir yansımasını bulmaktadır. Gündelik yaşamdan, siyasal ve ekonomik pratiklere kadar her alanda insan zihnine kodlanan, dile sinsice yerleşmesiyle tekrar tekrar üretilen -değer yargılarını, normları, stereotipleri dışı vuran- yaygın söylemlerin toplumsal yaşantının online simülasyonu olarak görülen sosyal ağlarda kendine yer bulması son derece doğal bir durumdur.

Endüstri devriminin dizayn ettiği yeni toplum düzeninde kitle kavramı ortaya çıkmış, değer yargılarının, kimlik yapılarının, zihin haritalarının oluşturulmasında ve pekiştirilmesinde kitle iletişim araçlarının tek yönlü ideolojik mesajları başrol oynamıştır.

Böylelikle, üretim ve tüketim arasındaki keskin fark, medya iletilerindeki üretici ve alıcı arasındaki net ayrımı beraberinde getirmiştir. Web 2.0'ın doğuşu ile birlikte ise kullanıcılar edilgen pozisyonlarından sıyrılıp aktif bir konuma yerleşmiş; içeriğin profesyonel olarak üretilip tek yönlü gönderildiği iletişim modelinden, çift yönlü, etkileşim odaklı bir iletişime geçiş başlamıştır. Bu bağlamda iletişim ortamındaki kaynak ve alıcı -yani üretici ve tüketici- arasındaki sınırlar saydamlaşmış; kullanıcılar içerik üreten, üretilmiş içeriklere yorumlar yapan, paylaşan, yeniden üreten etkin bir konuma geçmişlerdir.

Bu olgunun kavramsallaştırılması Alvin Toffler (1980) tarafından, endüstriyel toplumdan üçüncü dalga bilgi toplumuna geçişte ortaya çıkan üretim-tüketim modeli çerçevesinde yapılmıştır. “Birinci dalga uygarlığında, insanlar büyük ölçüde kendi ürettiklerini tüketirlerdi. Şimdi bildiğimiz anlamıyla ne üretici ne de tüketiciydiler. Onlara üreten tüketici (prosumer) demek daha doğru olurdu (Toffler, 1980, s. 336)”. Üreten tüketici kavramının yeni medyaya uyarlanması ise Alex Bruns ile olmuştur. “Kullanıcı tarafından yönlendirilen birçok ortamdaki işbirlikçi ve yinelemeli içerik oluşturma uygulamaları, yararlı bir şekilde üretici kullanım (produsage) olarak adlandırılabilir. hibrit ve çoğu zaman ayrılmaz bir üretim ve kullanım kombinasyonu olarak tanımlanacaktır (Bruns, 2007, s. 3)”.

Yeni iletişim sistemleri, hem insanın temel güdülerinden olan iletişim kurma ihtiyacını karşılaması, hem de beğenilme, onaylanma, kabul görme ve bu bağlamda kendini gerçekleştirebilme arzusunu tatmin edebilme noktasında, üretici ve sosyalleştirici işleviyle önem kazanmaktadır. Sosyal ağlara erişimin demokratikleşmesi ve ağlara ulaşımın kolaylaşması bu platformlarda üretilen içeriklerin ve hikâyelerin sayısının inanılmaz seviyelere ulaşmasını sağlamıştır. “Bu anlatisallık patlaması ilk çağın basılı veya elektronik medyasına benzemeyen bir teknolojiye bağımlıdır: ucuz, esnek, hazır, çabuk (Poster, 2017, s.125)”. Teknolojik imkânların yükselişe geçtiği böyle bir ortam içerisinde, içerik üreticilerin, üretimleri arasında özgünlük, farklılık, yaratıcılık yarışı başlamıştır. Burada temel motivasyon, grup aidiyeti sağlayacak ortak bir referans çerçevesi içerisinde özgün içerikler üretebilmektedir.

Lyotard'ın postmodernizm ve anlatı kavramlarını, sosyal ağlardaki özgün ve yaratıcı içerik üretme pratikleriyle ele almak, konuya dair ileri bir kavrayış sağlamaktadır. Lyotard, farklılığı onaylayan, sunulamayanı yücelten, ilerlemenin üst anlatisallığından

kaynaklanan yararlılık mantığından kaçan küçük anlatıya dönüşü savunmaktadır. “İlkel efsaneler gibi, küçük anlatıcılar dil oyunlarının başkalaşım geçirmiş doğası üzerinde ısrarcı davranmaktadır; kısaca farklılığı onaylamaktadır (Poster, 2017, s. 127)”. Bu bağlamda, sanal uzamda sosyal bağları güçlendirmek ve iletişim tatmini sağlamak için yeni medyanın iletişimsel dinamiklerine göre şekillenen, etkileşim yaratan farklı ve yaratıcı üretim pratiklerini yakalamak gereklidir.

1.4.3. Yeni medya ve sanal cemaatler

Yaşam doyumu sağlamak bir bireyin nihai ereklerindendir. Yaşam doyumu kavramı ilgili alanyazında bilişsel ve duyuşsal kuramlar açısından ele alınmakta; fakat genel kabul olarak bilişsel tanım öne çıkmaktadır (Şimşek, 2011). Çalışmalar (Adrews & Withey, 1976’dan aktaran Diener vd., 1985, s. 71) yaşam doyumunun öznel iyi oluş halinin üç bileşeninden biri olduğunu göstermektedir. Bu bağlamda yaşam doyumu Shin ve Johnson (1978, s. 478) tarafından, bir kişinin yaşam kalitesini, belirlediği kıstaslara göre küresel olarak değerlendirmesi olarak tanımlanmaktadır.

Yaşam doyumunda iletişimin rolü, bireylerin istedik bireylerarası, grup veya örgütsel etkileşimler kurabilme veya bunlardan yoksun kalabilme gibi pratiklerle kendini göstermektedir. Örneğin, “Örgütsel iletişim doyumu yaşam alanındaki doyum varyansının %18’ini, genel yaşam doyumundaki varyasyon %10’unu açıklamaktadır (Şimşek, 2011, s. IV)”. Öznel kabullerin yanı sıra, yapılan çalışmalar bu bağlantıyı bilimsel olarak da göstermektedir. Örneğin Camfield, Choudhury ve Devine (2007) yaptıkları çalışma ile Bangladeş’in en fakir ve en yoğun nüfuslu ülkelerden biri olmasına karşın, kişi başına düşen gelirlerinin daha büyük olduğu ve vatandaşlarının daha geniş çapta kamu hizmetlerine ve mallarına erişebileceği “gelişmiş” ülkelere kıyasla mutluluk seviyelerinin daha yüksek olduğunu ortaya koymaktadır. Araştırma göstermektedir ki - önemli diğer değişkenlerin yanı sıra- mutluluğun ve doyumun inşasında insanların ilişki ağları oldukça önemlidir. Bangladeş bağlamında, insanlar benliklerini kişilerarası, nesiller arası ve gruplar arası ilişkiler yoluyla oluşturulmaktadır; bu ilişkiler doğrultusunda bireyler kimlik kazanmakta ve ortak kimlikler geliştirerek aidiyet duygularını beslemektedirler.

Var olabilmek ve var olabildiğini ispatlamayabilmek için kullanıcılar aktif iletişime katılmak durumundadırlar. Var olabilmek için iletişim kurma zorunluluğu nedeniyle, Fuchs interneti ortak alanların, kamuların bir parçası olarak tanımlamaktadır (Netchitaliova, 2017). Sosyal medya platformlarında benlik sunan, içerik üreterek kendini ifade eden, sosyal gruplara yönelik aidiyet oluşturan kullanıcı aynı zamanda bir emek üretim süreci içerisinde. “Bu emek, insan etkileşimi ve iletişimin anlarına gömülmüştür ve bu emeğin ürünleri elle tutulamayanlardır: bir rahatlama duygusu, iyi hissetme, doyum, heyecan, tutku, hatta bağlanmışlık duygusu ya da cemaat duygusu (Hardt, 1999’dan aktaran Netchitaliova, 2017, s. 6)”.

Bu bağlamda, sosyal medya kullanıcıların temel motivasyonu duygusal ve psikolojik kazanımlar elde etmektedir. Böyle bir cemaat duygusu için sosyal medya platformlarında aktif şekilde yer alan kullanıcılar, yaygın olan söylem ekseninde içerik üretiminden geri durmamaktadırlar. Hardt (1999)’ın vurguladığı gibi, iyi hissetme, doyum yaşama ve eğlenme güdüsünün bir gruba ait olma ihtiyacı ile birleşmesi, gruba kabul sağlayacak düşünsel, zihinsel, iletişimsel altyapıyı benimsemeyi de beraberinde getirmektedir.

İletişim kurmak, sosyal bağlar geliştirmek ve etkileşimde bulunmanın insan olmanın mühim bir parçası olarak çevrimdışı hayatın toplumsal yönünü inşa etmesi gibi; yeni medyanın sunduğu sosyal çevrede de kullanıcıların bu ihtiyaçlarının tatmini peşinde olması olağan bir durumdur. Bireylerin, genel yaşam doyumunun hayati bir kısmını kapsayan sosyalleşme ve iletişim ihtiyaçlarını tatmin edeceği yeni bir uzam olan dijital mecralar, ağ katılımcılarına kendini ifade edebilme, ortak ilgi alanları ve inanışlar çevresinde bütünleşebilme, ortak amaç ve çıkarlar etrafında örgütlenebilme, yeni kimlikler inşa ederek farklı bağlamlarda iletişimsel münasebetlerde bulabilme, benlik sunumu ile istedik imaj oluşturabilme imkânları sunabilmektedir.

Bu anlamda oluşan sanal cemaatler, fiziki dünyaya ait çevrimdışı cemaatlerin sunduğu imkânlardan çok daha fazlasını sunmaktadır. En başta, zaman ve mekân sınırlılıklarını ortadan kaldıran yeni iletişim teknolojileri, yeryüzünün çok farklı noktalarındaki bireyleri rahatlıkla aynı platform üzerinde, ortak bir çerçevede buluşturabilmektedir. Bünyesinde bulundurduğu anonimlik, bireylerin fiziksel dünyadaki kimliklerinden daha farklı; onların zihinlerinde ideal kimlik olarak tasarlanan ve sosyal ortamda kabul edilirliliği yüksek, diğer kullanıcılar tarafından onaylanacak ve

desteklenecek kimlikler inşa etme noktasında önemli fırsatlar sunmaktadır. Netchitaliova (2017, s. 8), Facebook özelinde bu kimlik sunumu şu şekilde ifade etmektedir: “Facebook’ta statüler, güncellemeler ve yorumlar yoluyla başkalarının doğru düşünmesi için planlar yaparız.” Bu nokta, kullanıcıların sosyal medyada popülerlik kazanan ileti türlerinin paylaşılması ve tekrar üretilmesi anlamında kritik bir önem kazanmaktadır.

Problemlili internet kullanımı başlığı altında değerlendirilen, en güncel ve ilgi çeken tartışma konularından biri, yeni medya ortamlarında bağlar kurma, iletişim faaliyetlerinde bulunma, sosyal gruplara dâhil olma, örgütlenme, doyuruculuk hissettirecek kimlikler inşa etme sürecinin kişiyi çevrimdışı dünyadan kopardığı ve onu “gerçek toplum”la uyumsuz bir birey haline getirmesi olgusudur. “İnternet yeni cemaatlerin, sanal cemaatlerin oluşumundan yana mıdır, yoksa insanların toplumla ve en nihayetinde ‘gerçek dünya’ ile ilişkilerini bozarak bireyi yalıtılmışlığa mı götürür? (Castells, 2008, s. 475)” sorusu halen aktif bir tartışma konusudur.

Bu bağlamda, diğer kullanıcıların kişi hakkında olumlu duygu ve düşüncede olması, kişinin kabul görmek istediği “diğer kullanıcıların” oluşturduğu kitlenin zevklerine ve düşünce yapısına hitap edecek bir iletişim süreci yürütmesiyle mümkün olduğundan; üretilen içeriğin çoğu zaman ussal süreçlere dâhil edilmeden paylaşılması, olumsuz sonuçların yaşanmasına sebep olmaktadır. Bu bağlamda, sosyal ağlarda kimlik üretme pratikleri; eleştirel yaklaşımlar ve sosyal medyanın olumsuz yönleri çerçevesi içerisinde, beğenilme ve onaylanma, güç ve şiddet ilişkileri ekseninde ele alınacaktır.

1.5. Eleştirel Yaklaşımlar ve Yeni Medyanın Olumsuz Yönleri

Siber uzamın sunduğu özgürleşmiş ortamın ve sanal kamusal alanda yer alarak kendini ifade edebilme gücünün bireyler için birçok fırsatı beraberinde getirmesinin yanı sıra, potansiyel olumsuzluklarına dair Poster (2017, s. 118) şu soruyu sormaktadır: “Sınırları yüz yüze konuşma ve basımdan oldukça farklı olan iletişimsel bir dünyada, hasarları değerlendirmek ve suçu paylaşmak ne kadar kolay olacaktır?”

Belirtildiği gibi, her teknolojik ilerleme gibi, dijital iletişim ve sosyal ağ platformları da olumlu ve olumsuz yanlarıyla bir bütün olarak değerlendirilmelidir. İnternet ve sosyal ağlar sonucu ortaya çıkan olumsuzluklar akademik alanda çoğunlukla bağımlılık üzerinden tartışılmaktadır. “Problemlili internet kullanımı”, “patolojik internet

kullanımı”, “internetin kötüye kullanımı”, “aşırı internet kullanımı”, “internet kullanım bozukluğu”, “siber bağımlılık”, “kompulsif internet kullanımı” ve “internet bağımlılığı” gibi kavramlarla tanımlanan ve tamamı aynı şeyi ifade eden bu kavramlar (Ögel, 2012’den aktaran Eşitti, 2015, s. 79), siber uzamın bireylerin sosyal ve psikolojik yapılarına, özel veya iş/okul yaşamlarına negatif etkilerini aşırı kullanım ve bağımlılık üzerinden açıklamaktadır. Bu çalışmada ise, dijital devrimin zihinsel yapıda yarattığı dönüşüm ve bu dönüşüm bağlamında siber uzamda gerçekleşen kimlik üretme pratiklerinin meydana getirdiği olumsuzluklar ön plana çıkarılmaktadır.

McLuhan’ın iletişim galaksisi kavramsallaştırmasında vurgulandığı gibi televizyon ile insanların zihinsel şemaları dönüşüme uğramış, “asgari düzeyde çaba” ve zihinsel enerjiyi randımanlı kullanma güdüsü medya iletilerinin eğlenme ve rahatlama motivasyonu ile tüketilmesini kolaylaştırmıştır. Televizyon ile gerçekleşen tipografik zihinden kopuş, günümüz sosyal medya platformlarında da etkisini göstermektedir. Bu noktada, yeni medya ve tipografik zihin arasındaki ilişki bakımından iki zıt görüşün çarpışması, henüz internetin ilk yıllarından alanyazındaki yerini almıştır.

“Bazı uzmanlara göre, bilgisayarlı iletişim, özellikle de e-posta yazılı iletişimin intikamı, tipografik zihnin geri dönüşü, kurulmuş, akılcı söylemin dirilişi anlamına geliyor. Diğerlerine göre ise tersine, iletişim aracının gayri resmiği, kendiliğindenliği ve kimliksizliği, elektronik bir metinle ifade edilen yeni bir ‘sözellik’ biçimini teşvik ediyor (Benson, 1994’ten aktaran Castells, 2008, s. 483)”.

Bugünün dinamik, çok ortamlı, etkileşim odaklı iletişim ortamının, kullanıcıları sorgulayıcı ve analiz odaklı zihin yapısından uzaklaştırdığı görüşü, destek gören bir savdır. Kitle toplumunda hâkim olan, yıpratıcı iş ve sosyal hayattan sonra bir kaçış olarak televizyon karşısında pasif olarak dinlenme ihtiyacı, yeni medya kullanım pratiklerinde de kendine yer bulmaktadır. Aynı televizyon gibi, yarattığı görsel ve işitsel dünya ile katılımcıyı fiziksel dünyadan soyutlayabilen eğlence ve rahatlama odaklı sosyal medya ortamları, kullanıcıdaki “asgari düzeyde çaba” motivasyonunu besleyerek, iletilerin düşünce süzgecinden geçirilmeden eğlence amaçlı tüketimine ve paylaşımına olanak sağlayan bir kimlik üretimini cazip kılmaktadır. İçeriklerin böyle bir motivasyonla üretilip tüketilmesi ve ağ kimliklerinin bu üretim-tüketim biçimine imkân tanıyan niteliklerle şekillendirilmesi; içeriklerin taşıdığı örtük mesajların algılanamaması, onaylanma ve bir gruba ait olma güdüsüyle üretilen içeriklerin şiddet dili taşıması ve hatta nefret söylemine dönüşmesi gibi sonuçlar doğurabilmektedir. Bu bağlamda, siber

zorbalık, dijital linç, nefret söylemi üretimi gibi internetin kötüye kullanımı edimlerinin sebeplerini bulmak için, sosyal medyadaki kimlik geliştirme pratikleri dikkatle incelenmelidir.

1.5.1. Yeni medyada kimlik pratikleri

Dijital ağlardaki kimlik pratikleri ve benlik sunumlarını doğru anlayabilmek için kimlik kavramını daha açık ve anlaşılır kılmak önemlidir. Kimlik kavramına dair süregelen anlam karmaşasının en önemli sebebi, kavramın farklı disiplinlerde farklı yönleriyle ele almasının yanı sıra; kimlik kavramının bilimsel literatürden sosyal hayatın günlük söylemlerine kadar kendine geçmişi güçlü bir yer edinmiş olmasına ve üzerinde mutabakata varılmış, açık bir şekilde kavranılan bir nosyon olarak ele alınmasına dayanmaktadır.

Kimlik kavramını mercek altına alırken, anlamını doğru saptayabilmek için yabancı literatürler üzerinden kökenini incelemek elzemdir; çünkü batı dillerindeki karşılıkları ile Türkçe'deki kimlik kelimesi arasında sözlükbilimsel farklılıklar bulunmaktadır. İngilizce karşılığı “identity” olan kavramın kökleri 14. yüzyıl Ortaçağ Fransızcası'nda aynılık, bir olma, aynı olma durumu anlamına gelen “identité”; Ortaçağ Latincesi'nde aynılık anlamına gelen “identitatem” ve en son olarak da Latince aynı anlamına gelen “idem” sözcüklerine dayanmaktadır (http-4).

Shorter Oxford Dictionary’de “Bütün detaylar bakımından aynı olma durumu veya niteliği; mutlak aynılık; bunun bir örneği (Kara, 2014, s. 24)” olarak tanımlanan kimlik kelimesinin bir diğer tanımı şöyledir: “Belirli bir kişi ya da şey olmanın koşulu; başka bir şeyle aynı olma olgusu veya durumu (http-5)”. Castells (2008, s. 26) ise kimliği şu şekilde ifade etmektedir: “Kimlikten, bir toplumsal aktörün kendini tanıması; anlamı başka toplumsal yapılara kapsamlı bir biçimde atıfta bulunmayı dışlayarak belli bir kültürel özellik ya da özellikler dizini temelinde inşa etme sürecini anlıyorum.”

Türkçe açısından değerlendirildiğinde ise, kimlik sözcüğünün “kim” kökünden türetildiği görülmektedir. Kim kökü kimlik kelimesini kim olma, nasıl bir kimse olma noktalarında açıklamakta; bir kimseyi diğer kimselerden farklı kılan nitelikler bağlamında tanımlamaktadır. Türk Dil Kurumu Sözlükleri’ne göre kimlik: 1.Toplumsal bir varlık olarak insanın nasıl bir kimse olduğunu gösteren belirti, nitelik ve özelliklerin

bütünü. 2.Kişinin kim olduğunu tanıtan belge, kimlik belgesi, kimlik kartı, tanıtma kartı, hüviyet. 3.Herhangi bir nesneyi belirlemeye yarayan özelliklerin bütünü olarak tanımlanmaktadır (http-6).

Stone (1996)'un ifadesiyle, ağ teknolojileri ile fiziksel ve reel dünyaya ait özellikleri gizleyebilme/değiştirerek sunabilme imkânı, beden ile benlik arasındaki bağların karmaşıklaşması ve kopması durumunu yaratmış; böylelikle insanlar kendilerini daha önce hiç deneyimlemedikleri bir kimlik üretim sürecinde bulmuşlardır. Özellikle Web 1.0 döneminde, karşılıklı iletişimin metin tabanlı chat odalarında ve “çok oyunculu zindan oyunları (MUD)” olarak adlandırılan rol yapma oyunlarında gerçekleştiği bir uzamda kullanıcılar, metin bazlı temsilin ötesi mümkün olmadığı için oldukça anonim bir ağda etkileşime dâhil olmuşlardır. Böyle bir iletişim uzamı, kullanıcı kimliklerinin, üyelik şartlarının önemli bir kısmını meydana getiren bedensel özelliklerin ve ten rengi, ses, aksan, duruş, kıyafet gibi ipuçların diğer kullanıcılar tarafından doğrudan ulaşılamaz olduğu anlamına gelmektedir (Kara, 2014, s.43). Peter Steiner tarafından çizilen ve 5 Temmuz 1993'te The New Yorker tarafından yayınlanan “On the Internet, nobody knows you're a dog” (İnternette hiç kimse bir köpek olduğunuzu bilmiyor) karikatürü (http-7), Web 1.0 döneminin anonimliğini ve kimlik tasarlama ortamını oldukça açık bir şekilde yansıtmaktadır. Görüldüğü gibi ağların anonimliği akışkan ve çoklu şekilde kimlik yaratma, yeniden tasarlama, benliklerin keşfedilmemiş noktalarını keşfetme gibi imkânlar sunmaktadır. “Ağlar dönüşüm mekânlarıdır, bedenlerin anlam makineleri olduğu kimlik fabrikalarıdır (Stone, 1995'ten aktaran Kara, 2014, s. 45)”.

Web 1.0 döneminde, ağ ortamı kullanıcıların kimlik deneyimlerinde bulunabildiği, farklı amaçlarla farklı benlikler yaratabildiği, bu bağlamda kendi kişiliğinden özgürleşebildiği bir alan sunarken; Web 2.0'nın gelişimiyle sosyal medya platformlarının gündelik yaşantının organik bir parçası haline gelmesi, bu mecraları bir yaşam alanına çevirmiştir ve her yaşam alanında olduğu gibi sanal uzamda da bir takım riskler ortaya çıkmıştır. Fakat, sosyal ağlarda grup psikolojisi ile şekillenen davranışları ve bu davranışları mümkün kılacak online kimlik yaratımını direkt olarak internetin zararlı kullanımı şeklinde tanımlamak; önemli ve karmaşık bir konuyu basite indirmek ve sığ bir kategorizasyona sokmak anlamına gelmektedir.

Yine de, temel gaye karşı tarafa zarar vermek yerine benlik tatmini sağlamak olsa da, sanal kimlik pratiklerini tamamen zararsız bulmak mümkün değildir. Örneğin dijital

nefret söylemi, siber zorbalık ve sanal linçlerde kişiler sosyal buradalık göstermek ve kendini gerçekleştirmek gayesinde olsa da; karşı tarafta duygusal ve psikolojik darbe almış, özgüven kaybına ve sosyal izolasyona sürüklenmiş mağdurlar yaratmaktadır. Siber zorbalık ve sanal linçler arasında da kimlik deneyimi açısından farklılıklar bulunmaktadır. Siber zorbalıkta eylem genelde tekildir ve kişinin çevrimdışı hayatındaki zayıf yönlerini kapatmak amacı taşımaktadır. Çoğunlukla eylem sonucunda fail kişisel bir tatmin yaşamaktadır. Sanal linçlerde ise eylem çoğunlukla kişinin bir grubun parçası olma motivasyonu ile ortaya çıkmaktadır. Çoğuldur, kalabalığa uyma eğilimi taşımaktadır; hedef alma eylemi, beğenilme ve etkileşim alma amaçlıdır. Nefret söylemi ise, hem siber zorbalıkta hem de dijital linçlerde çoğunlukla başrolü üstlenmektedir.

Yeni medyada kimlik pratiklerini çok yönlü kavrayabilmek için, kimlik nosyonunu hem felsefi hem de toplumsal yönleriyle değerlendirmek gerekmektedir. Felsefi bakış, kullanıcıların sosyal ağlarda kabul görme ve onaylanma arayışlarına açıklama getiren özdeşlik arttırma çabalarına ışık tutmaktadır. Bu bağlamda, İngilizce “identity” kelimesinin aynılık ve özdeşlik anlamı taşıyan Latince kökleri, felsefi yaklaşımda büyük önem taşımaktadır. Niteliksel özdeşlik ortak özelliklerin paylaşımını ifade etmektedir ve paylaşım sıklığına göre niteliksel özdeşlik durumu artabilmekte veya azalabilmektedir. “Niteliksel özdeşliğe sahip olan şeyler belli özellikler paylaşırlar, bu yüzden şeyler daha az ya da daha fazla niteliksel olarak özdeş olabilirler (Harold, 2012’den aktaran Kara, 2014, s. 27)”. Özdeşlik kavramı yeni medya platformlarındaki kimlik olgusu ile incelendiğinde; kullanıcıların ağda yer alma, benliğini görünür kılma, beğenilme ve sosyal kabul sağlama güdüleriyle niteliksel özdeşliğini arttırma çabasına girdiği iddia edilebilmektedir. Kullanıcının ilgi çekmesi, beğeni alması, kabul sağlaması ağın iletişimsel ve etkileşimsel özelliklerine üst düzeyde senkronuna bağlıdır; benzer tutum, değer ve örüntüler ile hareket etme, niteliksel özdeşliği de arttıracak, kimliğin alt boyutu olan bu özdeşlik kimliğin şekillenmesinde pay sahibi olacaktır.

Kimlik kavramı toplumsal bağlamda ele alındığında ise, toplumun bir parçası olma, kültür, değer ve özellikler ile bütünleşme vurgusu göze çarpmaktadır. Kara (2014, s. 28-29)’nın “Sage Dictionary of Cultural Studies”, “The Cambridge Dictionary of Sociology”, “Encyclopedia of Social Theory” ve “Sage Dictionary of Sociology” sözlüklerinden yaptığı derlemeden hareketle; kimlik kavramının söylem ve dil ile inşa edilen bir kültürlenme sürecine karşılık geldiğini, insanların sosyal yapı içerisinde

etkileşimde bulunmak için bazı özellikler çerçevesinde sosyal kategorilere dâhil olduğunu, kimliğin toplumsal bir benlik duygusu oluşturmaya yardımcı olduğunu ifade etmek mümkündür.

Sosyal ağlardaki kimlik pratiklerine toplum ekseninde açıklama getirme çabasında Fearon (1999)’un saptamaları büyük önem arz etmektedir. Fearon genellikle insanların kimlikten anladıkları şeyin sosyal aidiyetler olduğunu tespit etmiş ve şöyle vurgulamıştır: “Bu tür insanların kimliklerini sormak, genellikle kendilerini yerleştirdikleri (veya başkaları tarafından yerleştirildikleri) sosyal kategorileri ve bu kategorilerin içerikleri veya üyelik kuralları hakkında ne düşündüklerini sormaktır (Fearon, 1999, s. 14)”. Bu bağlamda Fearon kimliği sosyal kategori ile eş anlamlı olarak ele almış ve sosyal kategori kavramını tip kimliği ve rol kimliği olarak ikiye ayırmıştır. “Rol kimlikleri, belirli durumlarda bazı eylem, davranış, rutin veya işlevler gerçekleştirmesi beklenen veya zorunlu kılınan kişilere uygulanan etiketleri ifade etmektedir (Fearon, 1999, s. 17)”.

Fearon’un bu saptaması ve ayırımından hareketle, dijital ağlarda toplumsal buradalık sergilemek isteyen kullanıcının, bulunduğu ağın onaylanma ve etkileşim için ön koşul gibi sunduğu işlevleri ve iletişim modellerini uygulamak üzere benlik tasarlaması, rol kimliği kavramı üzerinden ele alınabilmektedir. Örneğin, Twitter’da hiciv, yaratıcılık ve mizah yüklü bir iletişim dili kullanmanın yaygın bir etkileşim trendi haline geldiği günümüzde, kullanıcıların sanal ağdaki kişiliğini bu bağlamda şekillendirmesi mümkün olmaktadır. Hatta çoğu zaman -kullanıcı gerçekten sosyal buradalığını güçlendirmek istemekteyse- bu bir gereklilik durumuna dönüşmektedir. Bu gereklilik sistematik olarak ağ içerisinde yer alma güdüsünden ve var olma, beğenilme, onaylanma ihtiyaçlarından beslenmektedir.

Kimlik kavramını kişisel kimlik ve ego kimliği başlıkları altında ele alan Erik Erikson, kişisel kimliği varoluştan gelen ferdiyet-özgünlük temelinde açıklarken; ego kimlik ise sosyal normların değişkenliği doğrultusunda, toplumsal uyumu sağlamak adına birey tarafından tasarımılanan bir yapı sergilemektedir. “Diğer yandan ego kimliği olarak adlandırdığım, varoluştan başka bir şeye gönderme yapar; deyim yerindeyse söz konusu olan varoluşun ego niteliğidir (Erikson, 1968’ten aktaran Kara, 2014, s. 38)”. Toplumsal uyumun sağlanamadığı, kişisel kimliğin toplumun arzu ettiği davranış ve düşünce kalıplarından farklı düştüğü durumlarda kimlik krizleri ortaya çıkmaktadır. Ortaya çıkan gerilimin çözümü toplumsal düzlemde uyumun ve aynılığın sağlanmasında yatmaktadır.

Erikson'un kimlik kavramsallaştırması, toplumun önemli olaylara şahitlik ettiği, sosyal yapıda ve dünyayı anlamlandırmada dönüşümlerin yaşandığı bir döneme denk gelmektedir. “Kimlik çalışmaları, o zaman, çağımızda Freud'un çağında cinsellik çalışmalarında olduğu kadar stratejik hale gelmiştir (Erikson, 1950, s. 256)”. Benzer şekilde günümüz toplum dinamiklerinin teknolojik gelişmeler ile büyük değişimler yaşıyor olması, kimlik kavramının ego kimliği ve kimlik bunalımı nosyonlarıyla ele alınabilmesini sağlamaktadır. Erikson'un kendi dönemi için yaptığı, kişilerin kendilerine has biyografik özelliklerinin dışına çıkarak kimliği birey ve toplum arasındaki bir arayüz olarak kavramsallaştırılması (Kara, 2014, s. 40); yeni medyadaki kimlik oluşumlarını özellikle arayüz saptamasıyla doğru şekilde yansıtmaktadır.

Gerçekten de günümüzde yeni medya platformlarında yer almak için tasarlanan, platformdaki kişiliğin temsili olan profiller bir arayüz formatındadır ve bu arayüzler, topluluğun istedik kıldığı düşünce ve davranış örüntüleri, duygular, anlamlandırma biçimleri ekseninde kimliğin şekillendirilebilmesini sağlamaktadır. İletişimin, etkileşimin, duygu ve düşünce paylaşımının had safhada hızlı ilerlediği, adeta bilgi ve içerik bombardımanının yaşandığı sosyal ağlarda dinamikler çok hızlı değişkenlik gösterebilmekte; bu değişim hızlı bir şekilde sanal cemaatlerin yapısına, etkileşimin biçimlerine, olumlanacak ve yüceltilecek eylem örüntülerine sirayet edebilmekte ve ağda yer alan kullanıcılar topluluktan soyutlanmamak –yani kimlik krizi yaşamamak- amacıyla kimliğini sürekli olarak uyarlayabilmektedir.

Goffman (2009)'ın sahne, aktörler ve izleyiciler gibi öğeleri barındıran bir tiyatro oyunu metaforundan hareketle oluşturduğu kuramsal çatı, yeni medya platformlarındaki benlik ve etkileşim pratiklerine de ışık tutmaktadır. Buna göre kişiler toplumsal yaşam içerisinde, gözettikleri yararlar doğrultusunda izlenimler yaratma çabasıdır. “Benlik sanal uzamda bir takım maskeler takılıp sunulmakta, umut edilen ve/veya niyet edilen bir benlik vitrinde sunulmaktadır. (Toprak vd., 2014, s. 15)”. Bireyler sosyal yaşamda sahnededir; bu bağlamda bireylerin kendilerini ve faaliyetlerini başkalarına nasıl sunduğu, başkalarının kendileri hakkında oluşturduğu izlenimi nasıl yönlendirdiği ve denetlediği, onların karşısında performanslarına devam ederken neler yapabilecekleri ve yapamayacakları kimlik olgusuna dair ele alınması gereken noktalardır (Goffman, 2009, s. 13). Goffman'ın sahne kavramsallaştırması şöyledir:

“Sahne yapmacık şeyler sunar; (...) Belki bundan da önemlisi, sahnede oyuncu bir karakter kılığına girerek kendini başka oyuncular tarafından yansıtılan karakterlere sunar; seyirci etkileşimde hayati öneme sahip ama gerçek yaşamda var olmayan üçüncü bir taraf oluşturur. Gerçek yaşamda, bu üç taraf sıkıştırılarak ikiye indirilir: Bir kişinin oynadığı rol mevcut diğerlerinin oynadığı rollere göre biçilir, ancak bu diğer insanlar aynı zamanda seyirciyi de oluşturur (Goffman, 2009, s. 13)”.

Goffman’a göre gerçek yaşamda kişinin performans sunduğu diğer kişiler aynı zamanda seyirci rolünü de üstlenmektedir. Günümüz sosyal ağlarında ise, üçüncü taraf, yani seyirciler de etkileşime katılmış; tiyatro oyunun tüm bileşenleri tamamlanmıştır. Kullanıcılar performanslarını, iletişime geçmek istedikleri ağın diğer aktörlerine, yani sosyal aidiyet geliştirdikleri grup üyelerine sunarken, bu performansa şahit olan diğer kullanıcılar ise ağın “beğeni”, “paylaşım”, “retweet” gibi etkileşim enstrümanlarıyla performansa alkış tutarak seyirci rollerini yerine getirmektedir.

“İletişim kavramını ister geniş, ister dar anlamında alalım, bir kimse başkalarının olduğu bir ortamda olduğu zaman faaliyetlerinin taahhüde dayalı olduğu görülecektir (Goffman, 2009, s. 16)”. Bu taahhüt kişilerin kendilerinden ne beklenildiğini tespit etmesi ve bu bağlamda olumlu karşılanmak için doğru izlenimleri yaratabilmesi üzeredir. Yani, kişi onaylanmak ve beğenilmek gibi kişisel çıkarları doğrultusunda, gözlemcilerin hoşuna gideceği izlenimler oluşturmaktadır. Bu durum, sürekli kontrolde tutulması gereken bir izlenim yönetimini işaret etmektedir. “Kişinin aklındaki amaç ya da bu amaca sahip olma sebebi ne olursa olsun, diğer insanların kendisine tepkilerini, özellikle de kendisine nasıl davranacaklarının denetimini elinde tutmak kendi çıkarına olacaktır (Goffman, 2009, s. 17)”.

Bireyler benlik onayı ve toplumsal kabul amacıyla, istedik izlenimler oluşturacak eylemler sergileyerek ve onlardan biri olduğunu kanıtlamaya çalışarak toplumsal gruplara dâhil olma çabası göstermektedir. “Sonuçta, bir kimse bir durum tanımını yansıttığında ve dolayısıyla gizli ya da açıkça belli bir tür insan olduğu yönünde bir iddiada bulunduğunda, diğer insanlardan ona, kendi gibi kişilerin hak ettiği şekilde değer vermelerini ve davranmalarını isteyerek ahlaki bir talepte bulunmuş olur (Goffman, 2009, s. 26)”. Goffman’a göre bu ahlaki talep, toplumların üzerine kurulduğu ilkenin kendisidir. Bireylerin “belirli bir tür insan olduğu” motivasyonundan hareketle kendilerini net bir şekilde konumlandırması ve aidiyet göstermesi; o türden olmayanların öteki olarak kabul edilmesine yol açacaktır. Bu olgu da biz-onlar ikiliğini meydana getirmektedir. “Aynı zamanda üstü örtülü şekilde, olduğunu söylediği o belli tür dışında tüm kişilik türlerinden

feragat eder ve böylece o türden kişilere uygun muamele görme hakkından da vazgeçmiş olur (Goffman, 2009, s. 26)”.

Goffman’ın oluşturduğu kavramsal çatı altında yeni medyada kimlik-benlik sunumları ele alındığında, telekomünikasyon alanındaki teknolojik gelişimlerle birlikte kişilerin offline-online sentezini kurarak daha bütünleşik bir kimlik ortamına kavuştuğunu ve bu ortam içerisinde çevrimdışı karakterinden de beslenen bir performans yaratımına giriştiğini ifade etmek mümkündür. Bu kavramsallaştırmada genel kabul, fayda ve istedik izlenim odaklı performansın sürekliliğidir. Bu performans sunumlarıyla kişi, sosyal medya platformlarını bir gösteri mecrası olarak tanımlayarak, kendini bir noktada metaya çevirmektedir. Debord (1996)’a göre gösteri bir imajlar toplamı değil, kişiler arasında var olan ve imajların dolayımından geçen bir toplumsal ilişkidir. Bu bağlamda, görünür olmak, onay almak için tasarlanıp sunulan imajlar toplumsal bağlar kurmanın, etkileşime girmenin önemli bir yoludur. “Görünen şey iyidir, iyi olan şey görünür (Debord, 1996, s. 16)”.

Kara (2014) ise, sosyal bilimlerde temsili, söylemsel ve metinsel yaklaşımlar ile imgeler üzerinden analiz ve çözümlemelere gitmenin yaygın olduğu; fakat gerçekliğin tek bir boyutuna değil bütününe ulaşmak için temsil ve imgelerden bağımsız bir kavrayış geliştirmenin esas olduğu ana fikriyle ürettiği eseri “Kimlik Oyunu”nda, yeni medya platformlarında yer alan kullanıcıların içerik üretme ve kimlik yaratma pratiklerini temsil yerine ilişki ve etkileşimler üzerinden incelenmesi gerektiğini vurgulamaktadır. “Buna göre kendiliklerin kimliği/neliği onların etki ve etkilenme kapasiteleri çerçevesinde başka kendiliklerle kurdukları ilişkiler ağı/birleşimler ve özgül tarihleri çerçevesinde kavranmalıdır (Kara, 2014, s. 21)”.

Kara (2014), devasa çok oyunculu çevrimiçi rol yapma oyunları (MMORPG) olarak tanımlanan oyun türleri içerisinde gerçekleşen etkileşim ve kimlik deneyimlerini, bu oyun dünyasının yapısı ve kurallarıyla, yani uzamın ağ mimarisi bağlamında ele almaktadır. Aynı oyun dünyalarında olduğu gibi yeni medya platformlarında da kullanıcıların kişilik sunumu sergilerken -hatta sunum öncesi kimliği geliştirme ve tasarlama aşamasındayken- uzamın mümkün kıldığı ilişkiler ağı göz ardı edilmemelidir. Sanal uzamlarda yer alan nelikler, iletişimsel enstrümanlar ve kimlik ifadeleri neye benzediklerinden ziyade, deneyici ve temsil dışı bir yaklaşımla uzamın içerisinde ne

yapabildikleri ile değerlendirilmelidir. Deleuze'den yoğun şekilde beslenen Kara (2014, s.17)'nın vurguladığı gibi anlam dilsel değil, deneyimsel bir içirme de sahiptir.

George Herbert Mead (1967)'in toplumsal varoluşa ve iletişimsel kimliğin oluşmasına kapsamlı bir çerçeve kazandırdığı çalışması, sanal ortamlarda kullanıcıların beğenilme, onaylanma, kabul edilme gibi ihtiyaçlarını karşılama yolunda nasıl bir kimlik oluşturma sürecinden geçildiğine dair önemli noktalar sunmaktadır:

Mead'e göre toplumsal varoluş ve iletişimsel kimlik, kimliğin geliştiği 3 aşamalı süreçten geçer: Dil, oynama ve oyun. Dil: Dil ve iletişim yoluyla, başkalarının sembolleşmiş tutumlarına göre jestlerimize cevap veren başkası rolüne bürünürüz. Oynama: Oyun yoluyla başkasının rolünü alırız ve başkalarının beklentilerine cevap vermek için başkası gibi davranırız. Oyun: Oyun oynama yoluyla diğerlerinin rollerini içselleştiririz ve oyunun kuralları yoluyla kendi kimliğimizi oluştururuz (Mead, 1967'den aktaran Netchitaliova, 2017, s. 10)".

Bu üç aşamalı modelin ikinci ve üçüncü adımları, yani oynama ve oyun etkinlikleri sosyal ağlarda kimlik sunma dinamiklerini belirgin şekilde ortaya koymaktadır. Oynama etkinliği bağlamında, kullanıcılar ağdaki iletişimsel etkinliğinin biçimini belirleyen kanaat önderi veya rol-model konumundaki kullanıcıların onayını alacak roller içerisinde bir içerik üretim-tüketim sürecine girmektedirler. Beklentilere cevap verme ve sunulan benlikte tutarlılık sağlama amacıyla rolün devam ettirilmesi ise, oyun aşamasında rollerin içselleştirilmesi ve kimliğin biçimlendirilmesi ile sonuçlanmaktadır.

1.5.2. Yeni medyada görülme, onaylanma ve beğenilme

Sosyal medya kullanıcılarının yüksek nitelikler atfedilen bir grubun veya sanal cemaatin bir parçası olma çabaları, öz olarak kişinin saygı ihtiyacını tatmin etme, onaylanma ve beğenilme arzusunu besleyebilme isteğinden gelmektedir. Çoğunlukla bir kişinin veya bir grubun saygınlığı, öteki olanın saygınlık noksanlığı ve küçüklüğü algısından gelmektedir. Bu noktada özellikle sosyal mecralarda farklı görüş ve yaşam biçimine sahip gruplar arasındaki çatışmalar, birbirlerinin saygınlığını ellerinden alarak üstünlüğünü tayin etme, bu şekilde de kendi olumlamasını gerçekleştirme arzusu ekseninde gerçekleşmektedir. "Bir insan, soy, yetenek, iyilik yönlerinden kendisinden aşağı olan ve genellikle her şeyde üstünü olduğu kimselerden özellikle saygı bekler (Aristoteles, 1995, s. 100)".

Ayrımcılık ve sonrasında ortaya çıkan nefret söyleminde de bu görüş hâkimdir; içerisinde doğup yaşanılan yapının hâkim ideolojisini ve kültürünü bünyesine alan kişi; ırk, etnik köken, din, cinsiyet, cinsel yönelim gibi farklılıkları olan grupları kendinden aşağıda görmekte ve onlardan saygı beklemektedir. Aşağılama, alaya alma, ötekileştirme gibi eylemler içerisinde bir zevk barındırmaktadır; çünkü üstünlük ve saygıya değerlik duygusu ile harekete geçilmektedir. Yine aynı şekilde, kişi ve grupların toplumda görülmez kılınması, sessizleştirilmesi bu düşüncenin bir ürünüdür. Bu üstünlüğün kabul edilmemesi öfke yaratır, kızgınlık yüceliklerinden gelmektedir. “(...) bizden aşağı oldukları halde bize karşı çıkanlara kızarız; çünkü bu kimseler bize horgörü duyuyorlar gibi gelir; bize karşı çıkanlar bizi kendilerinden aşağı görüyorlar gibi gelir (Aristoteles, 1995, s. 101)”.

Onaylanma, beğenilme arzusu ile sanal ağlarda ilişki geliştirmeye ve aidiyet oluşturmaya yönelik pratikleri, yine Aristoteles’in dostluk tanımlamaları üzerinden okumak, insanların dijital ortamda hangi amaç ve niyetlerle, kimlerle pozitif bağlar kurduğunu ve bu bağları hangi çıkarları doğrultusunda kullandığını serimlemek açısından konuya yeni bir boyut kazandıracaktır. Aristoteles’e göre aynı kimselere karşı dost ya da düşman olan kimseler dosttur. “Düşmanları biz olan kimselerin düşmanlarına da, bizim sevmediğimiz kimseleri sevmeyen ve onlarca sevilmeyen kimselere de (1995, s. 106)” insanlar dostluk hissetmektedirler. Bu yargılardan anlaşılmaktadır ki, “biz-onlar” duygusu içerisinde, dostluklar ve aidiyetler “ötekiler” üzerinden tayin edilmektedir. Eğer “onlar” gibi olmanın istenmediği bir cephe varsa, insanlar kendilerini diğer cepheye ait hissetmektedir.

Spinoza’nın da duygulanışa ve nefret duygusuna yönelik önermeleri, duygulanışlara ilişkin süreçlerde diğer insanların varlığını ve onlarla olan etkileşimi önemli kılmaktadır. Önerme 29’da Spinoza (2011, s. 153), “İnsanların sevinçle karşılayacaklarını hayal ettiğimiz her şeyi yapmaya çalışacağız; insanların nefretle karşılayacaklarını hayal ettiğimiz her şeyi de yapmaktan nefret duyacağız” savı ile insanların, diğerlerinin beğenisi ve onayını kazanmak için davranışlarını şekillendirdiğini, yer aldığı (veya yer almak istediği) topluluğun kalıplarına uyum sağlayarak konformist bir tutum sergilediğini belirtmektedir.

Spinoza (2011, s. 153)’ya göre, başkalarını sevinç ya da kederle duygulandırdığını hayal eden kimse bundan dolayı ya sevinç ya da kederle duygulanmış olacaktır. Bu sav,

insanların kendi benliğine dair kabulünü ve olumlu hissiyatını arttırmak maksadıyla farklı düşünce ve eylem pratikleri geliştirebileceğini ileri sürmektedir. Başkalarını sevinç ile duygulandıran kimse, başkalarının kendisini sevmesini sağlayacaktır. Böylelikle, diğer insanların hoşuna gitme amacına ulaşan kişi, kendini de sevinç ile duygulandırmış olacaktır. İnsan, kendi tabiatının tesir gücünü tamamlayan olumlu duygular arayışındadır; bu anlamda kendi sevdiğinin herkes tarafından sevilmesi mümkün değilse, herkesin sevdiğine göre kendi sevdiğini biçimlendirme eğilimi göstermektedir. Bu durum nefret duygusu için de geçerlidir. “Çünkü herkes, herkes tarafından övülmek ya da sevilmek ister, bundan dolayı da karşılıklı bir kin ve nefrete ulaşır (Spinoza, 2011, s. 155)”.

“Bir kişiyi sevdiğimiz ya da ondan nefret ettiğimiz zaman, tutkular nadiren ilk sınırları içerisinde kalır ve çoğunlukla kendilerini tüm bitişik nesnelere doğru genişletip sevdiğimiz ya da nefret ettiğimiz kişilerin dostlarını ve ilişkilerini kapsar (2009, s. 232) ifadesiyle duygulanım ve tutkuların genişlemesinde ilişkilerin ve bitişikliğin altını çizen Hume, tutkuların özdeşliğine dair nesnenin önem durumunun da göz ardı edilemeyecek bir konumda olduğunu belirtmektedir;

“Açıktır ki, tüm tutkular bir nesneden onunla ilişkili bir diğer nesneye kolayca geçseler de; gene de bu geçiş daha önemli nesnenin ilk önce sunulduğu ve daha önemsiz olanın onu izlediği zaman, bu düzenin tersine çevrilerek önemsiz olanın öne geçtiği zamankinden daha kolay yapılır (Hume, 2009, s. 232)”.

Bu bağlamda, aynı babadan dolayı çocuğu sevmenin, çocuktan ötürü babayı sevmekten daha kolay olması durumunda olduğu gibi, sosyal medyadaki ayrışma ve gruplar arası çatışmalar da bu perspektiften okunabilmektedir. Bir sosyal grupta insanlar çoğunlukla kendi rızalarıyla ve ortak duygu, düşünce, fikir, çıkar güdüsüyle bir arada bulunmaktadır; fakat bu birliktelik, o grubu oluşturan insanların tüm benlik ve varlıklarıyla mutlak bir özdeşlik taşıdığı anlamına gelmemektedir. Bu gruba dair temsil gücü yüksek bir kişinin bir niteliği, karşı tarafta olumsuz bir duygulanışa yani nefrete sebep olması, gruba da nefret beslenmesine yol açacaktır; böylelikle yayılan nefret ile gerilim ve çatışmalara uygun ortam oluşacaktır.

“İnsan doğasına karşı nutuk çekmekten haz alanlar demişlerdir ki, insan kendine yetmek konusunda tamamen yetersizdir; dışsal nedenlerde bulunduğu tüm dayanakları ortadan kaldırdığı zaman, hemen en derin melankoli ve umutsuzluğa düşer (Hume, 2009, s. 239)”. Nesnenin insanın bizzat kendisi olduğu duygulanımlardan olan kendini

beğenmişlik veya gururda, duygudaşlık bağlamında diğer insanların görüş ve desteği önemli bir yer tutmaktadır. Bu, duygudaşlığın yadsınamaz bir gereğidir. “Erdem, güzellik ve zenginlikler gibi, ün, kişilik ve nam büyük ağırlığı olan gurur nedenleridir (Hume, 2009, s. 217)”. Duygudaşlık ekseninde gerçekleşen sevgi ve nefret duygulanması gibi, ün, beğeni kazanma ve takdir edilme isteğinin de Hume’un perspektifinden irdelenmesi bu çalışma için faydalı olacaktır. “Kendi kişilik, deha ya da talihleri ile doyum bulan ve kendilerini tüm dünyaya gösterip, insanlığın sevgisini ve beğenisini kazanma isteği duymayan çok az kimse vardır (Hume, 2009, s. 226)”.

Hume’a göre onaylanma ve methiye duyma arzusu ile insanlar, bazı kıstaslara uygunluk gösterenler ile daha fazla etkileşim içerisinde olmayı ve onlar tarafından kabul edilmeyi ummaktadır. Özce, benzerlik ve yakınlık temeline konumlandırılan bu kıstaslar, insanları onaylanmaktan, beğenilmekten memnun kalacağı insanları bilinçli bir şekilde seçerek, onlarla iletişimde kalmaya yönlendirmektedir. Bu bağlamda, insanlar saygı duyduğu, farklı ve önemli bulduğu kişiler ile benzerlik gösterecek düşünce, tutum, davranış, duygulanım pratikleri geliştirmekte; böylece hem yakınlık hem de benzerlik etkileşimi doğmakta ve sonuç olarak kişi ideal olarak gördüğü o insanlara dönüşerek onlardan onaylanma ve methiye alıp haz duymaktadır. Hume’a göre, saygı gösterilen ve görüşlerine değer verilen insanların onaylarından elde edilen doyum, nefret edip küçümseyen insanların onaylarından alınan doyumdan çok daha büyüktür (2009, s. 220). Bu yargılar ışığında iddia edilebilir ki, insanlar aidiyet oluşturmada, kendini bir grubun üyesi olarak tanımlamada, hangi davranış ve düşünce pratiklerine uyum ve özdeşlik göstereceğini belirlemede, ün ve gurur tatminini de hesaba katmaktadırlar.

Hume insanların onaylanma ve kabul görme güdüsüyle bir araya gelme, etkileşime girme, grup aidiyeti geliştirme, oydaşma pratiklerine ışık tutacak saygı kavramına ayrı bir yer ayırmıştır. Saygı duygusunun, insanların kimin yanında duracağı ve ilişki içerisine gireceğini belirleme gücünün mutlaklığında, Hume saygının zenginliğe ve güce doğrudan bağlantısını saptamıştır. Güç kavramının erişim, etkileşim ve onaylanma boyutlarıyla ele alınabileceği sosyal medyada, saygıya bağlı olarak insanların hangi profil ve kullanıcı tiplerinin yanında ve etkisinde olacağı okunabilmektedir. Bu bağlamda Hume başkalarının zenginliklerinden duyulan doyum ve mala mülke sahip olanlar için beslenen saygıyı üç ayrı nedene yüklemektedir:

“İlk olarak, sahip oldukları nesnelere; örneğin evler, bahçeler, araç gereç; bunlar kendi başlarına hoş oldukları için, zorunlu olarak onları düşünen ya da gözleyen herkeste bir haz duygusu üretirler. İkinci olarak, zengin ve güçlülerden onların malını mülkünü paylaşmamız şeklindeki kazanç beklentisine. Üçüncü olarak, bize yaklaşan herkesin doyumundan pay almamıza yol açan duygudaşlığa (Hume, 2009, s. 42)”.

Hume’un vurguladığı iki numaralı neden, yani zenginin mülkünden kazanç beklentisi, özellikle yeni medya ağlarında etkileşim ve beğenilme odaklı iletişim ve dostluklara da açıklık getirmektedir. Bu kazanç beklentisi, belirli bir grubun sahip olduğu dijital güçten ve iktidardan pay koparabilme arzusuna denk gelmektedir.

1.5.3. Yeni medyada güç ilişkileri ve şiddet

Şiddet kavramına dair tüm soruların cevabı, insanın yeryüzünde boy gösterip önce doğa, sonra da diğer insanlarla girdiği ilişki ve etkileşim pratiklerinde yer almaktadır. Doğada yalın halde güçsüz olan insan, kendini doğa ile çatışma içerisinde bulmuş, bu mücadelede güçlenebilmek ve doğayı kontrolü altına alabilmek için teknolojiler geliştirmiştir. Bu bağlamda, kendi uzuvlarıyla doğayı dizginleyemeyen insan, bedeninin teknolojik uzantıları olan aletlerle doğa ile çatışma ve şiddet odaklı bir etkileşim içerisine girmiştir. “Bugün insan, pratikte bedeniyle yapageldiği her şey için uzantılar geliştirmiştir. Silahların evrimi dişler ve yumrukla başlar, atom bombasıyla sona erer (Hall, 1959, s. 79)”. Özce, şiddetin ortaya çıkışındaki temel çatışmalarda insanın doğadaki varoluş şekli ve varoluşunu bireysel ve toplumsal olarak sürdürme güdüsü başrolü oynamaktadır. “(...) hiddet ve her zaman değilse de zaman zaman onunla birlikte karşımıza çıkan şiddet ‘doğal’ insan duygularındandır ve insanı buna karşı tedavi etmek, onu insanlıktan çıkarmak ya da hadım etmek anlamına gelir (Arendt, 1997, s. 72)”.

Gelişen teknolojiyle birlikte, şiddetin farklı biçimleri ve uygulama alanları ortaya çıkmıştır. Teknolojik evrim, insan yaşamını kolaylaştıran alet üretimini desteklediği gibi, insanların zararına sonuçlanacak yönde de gelişimini sürdürmüştür. Şiddet kavramı, tarihi çok eskiye dayanan bir çalışma alanı olarak, şiddetin ortaya çıkışına ve yayılımına temel sağlayan araçlardan bağımsız ele alınamamaktadır. Arendt (1997)’in vurguladığı gibi şiddet, savaş ve savaş hali üzerine geniş bir literatür vardır, ancak bu literatür şiddetin kendisiyle değil, şiddet araçlarıyla ilgilidir.

Şiddet araçları, kitle iletişim teknolojilerinin gelişimine kadar salt şiddet üretmek için kullanılan araçlardan ibaretken; kitle iletişim araçlarının tek yönlü ideoloji taşıyıcısı görevi gördüğü mesajlarındaki şiddet öğeleri şiddet araçlarının bağlamını da değişikliğe uğratmıştır. Bilgisayar, internet ve Web 2.0 teknolojisinin günlük hayatın organik bir parçası haline gelmesiyle, kullanıcıların şiddet edimleri, dışa vurulacak farklı alanlar bulmuştur. “İnsan eylemlerinin sonuçları, eylemcinin denetimini aşar (Arendt, 1997, s. 10)”. Bu noktada kullanıcı dolayimli içerik üretiminde, kullanıcının amacı her ne kadar karşı tarafa zarar vermek olmasa da, içerik artık kullanıcının denetiminden çıkarak kamusal alanda yer alan, kimin içeriğe hedef olacağının, nasıl yorumlanacağının kontrolünün kaybedildiği bir boyut almaktadır.

Castells (2008)’ten yararlanarak bugünün iletişimsel ve toplumsal çatışma ortamının köklerini, enformasyon toplumunun ortaya çıkışını mümkün kılan dinamikler paralelinde değerlendirmek mümkündür. Enformasyon toplumunun inşasında, bilgi teknolojilerinin toplumun maddi temelini biçimlendirmesi ile ekonomi, toplum, devlet üçgeninde gerçekleşen küreselleşme; kapitalizm temelinde artan küresel ekonomik rekabet; güçlenen eşitsizlik; kadının toplumdaki rolünden, yeni kimlikler altında kümelenmeye varan geniş yelpazede yaşanan kültürel dönüşümler ve sayısal zemine dayanan yeni bir iletişim modeli gibi aktörler başrol oynamış, çok boyutlu bir yapılanma yaşanmıştır. Bu bağlamda, kökenleri çok eskilere dayanan farkı sosyal gruplar arasındaki yabancılaşma ve gerilim, 20. yüzyılın sonlarında görülen bu yapısal dönüşüm içerisinde farklı bir boyuta evrilmiştir.

“İşlev ile anlam arasındaki bu yapısal şizofreni durumunda, toplumsal iletişim şablonları da hızlı baskı altına giriyor. İletişim kopunca, çatışma ihtiva eden bir iletişim olarak (toplumsal mücadeleler ya da siyasi muhalefet biçiminde olduğu gibi) dahi varlığını sürdüremediğinde toplumsal guruplar ve bireyler birbirlerine yabancılaşıyor, ötekini bir yabancı, nihayetinde bir tehdit olarak görmeye başlıyor (Castells, 2008 s. 4)”.

“Jouvenel diyor ki: ‘Bir adam, kendini dayattığında ve başkalarını kendi iradesine alet ettiğinde kendini daha fazla insan hisseder’; bu, ona mukayese kabul etmez bir haz verir (Arenth, 1997, s. 42)”. Siyasetten sosyal hayatın ikili ilişkilerine kadar, beşeri varlığın bulunduğu her denklemde iktidar ve güç mücadelesine rastlamak mümkündür. Bu bağlamda, sosyal ağ kullanıcılarının kendi varlıklarını kabul ettirme, beğenilme, bir gruba dâhil olma, rol-model konumuna ulaşma çabası çoğu zaman güç ve iktidar ilişkileri çerçevesinde değerlendirilebilmektedir. Beğenilmek ve eyleme kabiliyetinde olmak;

diğer insanlar arasından sıyrılarak onlardan farklı bir noktaya -saygın ve olumlu bir noktaya- ulaşmak, yani farklı bağlamlarda güç elde etmek ile ilintilidir.

Bu noktada iktidar nosyonunu ele almak gerekirse; “İktidar sadece eyleme kabiliyetine değil, uyum içerisinde eyleme kabiliyetine tekabül eder. İktidar asla tek bir bireyin mülkiyetinde değildir; bir gruba aittir ve grup bir arada bulunmaya devam ettiği sürece var olabilir (Arenth, 1997 s. 50)”. Görüldüğü üzere, insanlar sadece iletişim, paylaşım, duygudaşlık ihtiyaçlarını tatmin etmek amacıyla bir gruba aidiyet yaratmaya çabalamamakta ve bu bağlamda grubu rastgele seçmemektedir. Ortada paylaşılan, paylaşılması ile devamı mümkün olan bir iktidar vardır; insanların tahakküm ve saldırganlık duygusunu doğuştan getirdiği ön kabulünden hareketle, güç ve destek elde edeceği bir gruba girme niyeti göstermesi oldukça olasıdır. “Mill teyamüllerin iki durumundan söz eder: ‘biri, öbürleri üzerinde iktidar kurma arzusu; ... diğeri, ... kendileri üzerine iktidar kurulmasına isteksizlik.’ (Arenth, 1997, s. 45)”.

Arenth (1997, s. 58)’in “İnsanlar nerede bir araya gelip uyum içerisinde eylemde bulunsalar orada iktidar ortaya çıkar” yargısı, sanal uzamda ortaya çıkan fikir ve hayat görüşü odaklı birlikteliklerin güç ile ilişkisini ortaya koymaktadır. Ortak zevkler, inanışlar, düşünce şemaları etrafında birleşen ve bu doğrultuda içerik üreten kullanıcılar, gündem belirleme ve diğer insanları etki altına alma noktasında iktidar oluşturma çabasındadırlar. İktidar ve şiddet birlikte ortaya çıkan iki fenomen gibi ele alınıyor olsa da, “şiddet iktidarın tehlikeye girdiği anda ortaya çıkar (Arenth, 1997 s. 62)”. Bu tehlikeye girme durumu, iktidara alenen tehdit içermese dahi, bazen varoluşlar bile bir tehlike olarak görülebilmektedir. Varlığı ile tehdit görülen ve çemberin dışına itilmek istenen “diğerlerinin” ortaya çıkması durumunda şiddetin ortaya çıkması kaçınılmazdır. Arenth (1997, s. 52)’e göre “Şiddet doğal kuvveti çoğaltmak amacıyla tasarlanır”. Yeni medyanın sunduğu sosyal alanda ise doğal kuvvet, etkileşimin kontrolüne dair beceri ve üretilen içeriklerin sahip olduğu erişim ve etki gücüdür. Doğal kuvveti arttırmak, yani etkileşimin istendik şekilde yönlendirilerek hedefe doğrultulması ve içeriklerin yayılımını ve etkinliğini arttırmak için şiddetin devreye sokulması, sanal uzamda ayrımcılığın, şiddet dilinin ve nefret söyleminin güçlenmesine yol açmaktadır.

2. UYMA VE İTAAT DAVRANIŞI

Nefret söylemi kavramı ele alınmadan önce, ayrımcı ve dışlayıcı bu söylemlerin nasıl bir düşünsel ve psikolojik iklim içerisinde ortaya çıktığını tespit edebilmek önemlidir. Bu bağlamda, bir sosyal gruba dâhil olabilmek ve “biz” oluşturabilmek için sergilenen uyma davranışı neticesinde, “biz-onlar” ikili doğal bir sonuç ortaya çıkmaktadır. Kendi gibi olmayanı ötekileştiren bu tavır, tahammülsüzlüğe, ayrımcı dile ve nefret söylemine kadar ilerlemektedir.

2.1. Uyma ve İtaat Davranışının Genel Çerçevesi

Uyma davranışı, insanların tutum ve eylemlerini içinde yaşadıkları toplumun veya üyesi olunan sosyal grubun normlarına göre şekillendirmesine, “kendi gözlerine inanmak yerine, grubun kararlarına uymayı yeğlemesine (Milgram, 2006, s. 115)” dayanmaktadır. Uyma davranışı, bireysel insan yaşamından çok daha geniş bir ölçekte, toplumsallaşma bağlamında ele alınması gereken bir olgudur. Toplumsallaşmanın ve bugünün modern sosyal hayatının merkezinde, bireylerin ortak bir amaç ve değerler zemininde buluşması yatmaktadır. “Toplumsal dizgenin işleyebilmesi için bir ölçüde uyma zorunluluğu görülmektedir (Milgram, 2006, s. 124)”.

Uyma davranışıyla varlık kazanan toplumda, toplumun sadece belli bir bölümünün “boyun eğen iradesizler”den meydana geldiğini düşünmek yanlış bir yaklaşımdır. “Uyma eğilimi gösterme toplumda çok yüksek seviyededir. Bu toplumda, entelektüel kapasitesi yüksek ve anlama yeteneği fazla olan, beyaz’a ‘siyah’ demeye hazır, bir yığın insan mevcuttur (Asch, 1955’ten aktaran Batmaz, 2006, s. 199)”. Bu bağlamda “Uyma, kişinin kendinden başka insan veya insan gruplarının gerçek veya hayali baskılarının sonucunda kişinin davranışlarında meydana gelen değişim şeklinde tanımlanabilir (Batmaz, 2006, s. 192)”.

Köklerinin toplumsallaşma edimine dayandığı vurgulanan uyma davranışı, sosyal ilişkilerin oluşumunu ve devamını sağlayan karşılıklı bulunma ve karşılıklı tavizde bulunma pratiklerinin de merkezinde yer almaktadır. Cialdini (2013)’nin “Karşılıklı Bulunma Kuralı” olarak kavramsallaştırdığı bu olgu bireylerde bir borçluluk hissi yaratmaktadır ve ortaya çıkan mecburiyet, sosyal yaşamı mümkün kılan değiş-tokuşun devamlılığını sağlamaktadır.

“Kültürel antropologlar bu ‘borçluluk ağı’nı, bireyleri yüksek verimli birimler şeklinde bağlayan dayanışmanın yaradılışını, eşya ve farklı hizmetlerin değişik formlarının değiş tokuşunu ve iş dağılımını mümkün kılan eşsiz bir adaptasyon mekanizması olarak görmektedirler (Cialdini, 2013, s. 43)”.

Temel insan güdülerinden olmasıyla “doğal” ve “otomatik”; modern yaşamın ve sosyal hayatın devamlılığı açısından her bireyin az veya çok, ama bir şekilde sergilemesiyle “masum” olan uyma davranışı, hem bireysel hem de toplumsal boyutta hayatı kolaylaştırmakta ve yararlar demeti sunmaktadır. Fakat “İnsanlığın kendini üretebilmesinin en önemli toplumsal koşulu olan ‘uyma’ davranışının, belli bir yerden sonra, insanlığı veya onun bir parçasını yok etmeye yönelik bir saldırganlığa dönüşmesi işten bile değildir (Batmaz, 2006, s. 206)”. Bu doğal ve masum uyma ve itaat davranışının nasıl tehlikeli boyutlara ulaşabildiği, Milgram’ın ünlü elektroşok deneylerinde ortaya çıkmaktadır. Batmaz (2006, s. 193)’a göre Milgram bu deneylerinde, bireyin içinde bulunduğu toplumsal çevreden soyutlanmamak, dışlanmamak, “afroz edilmemek” veya yalnız kalmamak için başvurduğu masum uyma davranışının, daha ötelere taşınarak, toplumsal tahribat yapacak kadar vahşileşebileceğini ortaya koymuştur.

Toplumsal etkileşimin çıktılarını, sosyal grup ürünleri olarak nitelendiren Şerif ve Şerif (2006, s. 164)’e göre ise, bu ürünlerin etkilerinin soylu mu yoksa bozucu mu olduğu sorusunda taraf tutmak mümkün değildir. En yüce eylemler, grup etkileşimi ile ortaya çıkabilirken; dünyayı fethetmenin sabit ve standart bir hezeyan halini aldığı Hitler’in kitle mitingleri veya linçe kalkışan gruplar sosyal grup ürünlerinin olumsuz örnekleridir.

Bu bağlamda Türkiye’nin yakın siyasi geçmişine göz atıldığında, Maraş Katliamı’nı, “Kanlı Pazar”ı, Madımak Katliamını, Trabzon’da yaşanan linç girişimlerini ve bir papazın öldürülmesini hatırlatan Batmaz (2006, s. 14) “... etnisite, ırkçılık, etnosantriklik nedir, anlamaya çalışıyoruz. (...) ve kullandığımız kavramlar iyice buhar olup havaya karışıyor. Oysa elimizde hem gayet açıklayıcı bir ampirik Türkçe ve yabancı bilimsel literatür var.” ifadesiyle, ayrımcılık ve nefrete dayanan bu vakaları etnisite, ırkçılık, milliyetçilik bağlamında değil; sosyal etkiye, kişilik örüntülerine ve uyma davranışına ilişkin alanyazına bakarak açıklamanın doğru olacağını vurgulamaktadır.

Benzer şekilde, toplumsal çıktıların, grup ediminin olumsuz sosyal ürünleri olarak ele alınabileceği gençlik çeteleri, Herbert Ashbury’nin “The Gangs of New York”, Stacy V. Jones’un “The Cougars: Life with a Brooklyn Gang”, Frederic Thrasher’in “The Gang” isimli çalışmalarında (Şerif ve Şerif, 2006) grup normları, otorite ve uyma

davranışları bağlamında incelenmiştir. Tipik uyma davranışlarının gözlenebilmesi açısından, gençlik çete ve zorba gruplarının sıklıkla incelenmesi tesadüf değildir. “Sadakat, disiplin, fedakârlık gibi değer verdiğimiz bazı erdemlerin, yıkıcı savaş lokomotifleri yaratması ve insanları otoritenin hain sistemlerine bağlaması ironiktir (Miller, 2006 s. 24)”. İfade edildiği gibi, özellikle saygınlık kazanma, toplumsal onay görme gibi birçok farklı kişisel ihtiyaç doğrultusunda bir parçası olunan sosyal gruplarda, aidiyet, özgecilik gibi olumlu davranışların sunulması, konformist tutumlara yol açmakta ve olumsuz sonuçlar doğrabilmektedir.

Geçmişin zorba okul çeteleriyle benzer bağlamda, siber zorbalık yapan sanal ağ çetelerinin dijital linç girişimlerini veya bir etiket çatısında bir araya gelen kullanıcıların nefret söylemi üretimlerini de grup normu, otorite ve uyma davranışı perspektifinden değerlendirmek, bu olgulara açıklık getirmeye yardımcı olacaktır. Milgram (2006, s. 85)’a göre, belki de tüm örgütlenmiş düşmanlıklara yetke, yürütücü ve kurban üçgenin değişik biçimleri olarak bakılabilmektedir. Komutanın verdiği emir ile askerin düşmana saldırması gibi; otorite konumunda olan etkileşim gücü yüksek sosyal medya hesabının, kurban seçtiği kullanıcıyı aşağılayarak veya alaya alarak hedef göstermesi, diğer kullanıcıların da hakaret, küçük düşürme ve aşağılamayla saldırması otorite ve uyma davranışı çerçevesinde açıklanabilmektedir.

İnsan davranışlarını uyma ve itaat edimleri özelinde inceleyen araştırmacılar, psikolojik bir bakış açısıyla kişiliği ve bireysel niteliği ele alan yaklaşımlar ile sosyal psikolojik bir bakış açısıyla toplumsal etki ve grup normlarını temel alan yaklaşımları birbirinden ayırmaktadırlar.

2.2. Uyma ve İtaat Davranışında İçsel (Psikolojik) ve Dışsal (Sosyo-Psikolojik) Faktörler

2.2.1. İçsel (psikolojik) faktörler

Cialdini (2013), insan davranışının özellikle ikili ilişkiler, grup rolleri ve sosyal etkileşim bağlamında itaat ve rıza alanına nasıl girdiğini irdelemiş; insan eylem ve davranışlarının muhtelif dış etmenler ve sosyal faktörlerle yönlendirilmesini doğru

kavrayabilmek adına, içinde “sabit hareket modelleri”, “mekanik tepki”, “hareket/davranış kasetleri” gibi farklı kavramsallaştırmaların bulunduğu bütüncül bir model oluşturmuştur. Bu bağlamda, kişilik, yetenek, mizaç gibi olguları kapsayan ve kişiden kişiye farklılık gösteren içsel faktörler kuşkusuz önemlidir; fakat bireyler arasında farklılık göstermeyen, tüm insanlar için geçerli olan içsel güdülerin eylem ve davranışların şekillenmesinde başat bir rol üstlendiğini görülmektedir.

Sosyal psikoloji alanında çalışan uzmanlar, insanların mekanik davranışlara sıklıkla başvurmasını toplumsal yaşamın kaçınılmaz bir sonucu olarak görmektedirler. Cialdini (2013, s. 92) Joshua Reynold’un “İnsanoğlunun düşünme işinden kaçınmak için başvurmayacağı yol yoktur.” sözünden yola çıkarak, insanların sosyal yapı içerisinde gelişen her durum ve olaya karşı had safhada donanımlı, bilgili ve kabiliyetli olmalarının mümkün görünmediğini belirtmektedir. İnsanların, çevresinde olan biten her olay ve duruma bilinçli bir şekilde zihinsel enerjisinden ve zamanından pay ayırması, ussal değerlendirmeler ve çıkarsamalar yapmaya çalışması, zaten zorlu olan modern yaşamın daha da güç hale dönüşmesi anlamına gelmektedir. Sonuç itibariyle bir durumu meydana getiren bileşenlerin çoğu insanın bilgi ve referans çerçevesinin dışındadır; dağarcıkta karşılığı olan bir bileşen ise genele dair yargıda bulunmaya ve davranışları şekillendirmeye yol açmaktadır.

Cialdini bu çıkarsamaları, bugünün yadsınamaz fenomeni dijital medya ve sosyal ağlar henüz insan yaşantısının merkezine yerleşmeden önce, milenyumun başında ortaya koymuştur. Sosyal hayatın vurgulanan değişkenliği ve karmaşıklığı, bugün daha önce tarihin hiçbir döneminde görülmemiş bir seviyeye ulaşmıştır. Sanal uzam içerisindeki bilgi bombardımanı ve çok katmanlı ilişkiler ağı, insanı detaylı ve derin düşünmekten, analiz etmekten, ussal süreçler sonucu ortaya çıkan kontrollü tepkilerden alıkoymaktadır. İnsanların otomatik ve kısa yoldan tepki verme eğilimi bu noktada başat unsurdur; “Bu tip kısa yolların avantajı, veriminde ve ekonomisindedir (Cialdini, 2013, s. 38)”.

2.2.1.1. Kişilik yapısı

Kişilik ve bireysel farklılıklar, kişilerin sosyal etkilere maruz kalma pratiklerini dahi değişikliğe uğratabildiğinden, toplumsal olgulardan daha önce ele alınması gereken örüntülerdir. “Sosyal normlar başlangıçta bireyin dışında yer alır (Şerif ve Şerif, 2006, s.

142)”. Yeni doğan çocuk önce en temel sosyal grup olan ailenin bir üyesi olmakta ve toplumsallaşma ile zamanla daha büyük ölçekli sosyal organizasyonlara katılmaktadır. Toplumsallaşma ise bireylere -belirli gruplar dışında- sosyal yapılara karşılıklı uzlaşma ve rıza ile dâhil olunduğunu öğretmektedir. İçsel özelliklere dayalı bireysel farklılıklar, kişilerin tercih, uzlaşma ve rıza gösterme pratiklerini şekillendirmektedir; böylelikle kişi etkileşimde bulunacağı grubu, kendisinin biricik nitelikleri çerçevesinde seçebilmektedir. “Öyleyse, sosyal normların isteyerek, özerk bir şekilde, hatta coşkuyla içselleştirilmesindeki en önemli koşul, diğer kişilerle karşılıklı etkileşimlerde bulunmaktadır (Şerif ve Şerif, 2006, s. 143)”.

Kişiliğin grup baskısından etkilenme düzeyinde ve sosyal normların algılanma biçimlerinde belirleyici olması gibi; sürecin tersten işlediği, yani sosyal faktörlerin kişiliği tesir altına aldığı ve baştan tasarımıladığı durumlar da mevcuttur. Solomon Asch, çizgi deneyinden elde ettiği bulgular ışığında, deneklerin açık ve net olan bir duruma dair fikirlerini grup doğrultusunda değiştirmelerinin durumsal ve kişiliksel gerekçelerini irdelemiştir. “Kısaca bireylerin ‘tek başlarına doğru olmak’ ve ‘diğer insanlarla iyi ilişkiler sürdürebilmek’ şeklinde iki esas hedefinin olduğunu” ifade eden Aranson (1977’den aktaran Batmaz, 2006, s. 196)’a göre, deneklerin doğru cevabı söylemesi kendi doğru olma isteklerini tatmin ederken, diğerlerinin beklentisini bozmaktadır. Grubun doğru olduğunu düşündüğü cevabı söylemek ise, diğer kişilerin “sempatik onayını” kazanmayı sağlamakta, fakat kişinin doğru olma güdüsüne zarar vermektedir. Bu bağlamda sıklıkla tercih edilen yol, grubun davranışına uyum gösterip, içsel çatışmayı durdurmak adına özbenliksel düzenlemeler yapmaktır. Böylece hem uyum sağlanmakta, hem de bireyin zihnindeki gerilim son bulmaktadır. Muzaffer Şerif’in otokinetik etki deneyinin bulguları da, bireylerin grup normunu tek başlarına iken de sürdürme eğilimini ortaya koymaktadır. “Grup üyeleri kendi gruplarının aralığı ve normu oluştuktan sonra aynı durumla tek başına karşılaştıkları zaman, durumu grupta oluşan aralığa ve norma göre algılarlar (Şerif ve Şerif, 2006, s. 159)”.

Sosyal normların bireyin grup dışı davranışlarını etkilemesi durumu, köklerinin bireylerin içsel bir güdü ile tutarlı olma çabasına uzandığı, göz ardı edilemeyecek önemde bir olgudur. Cialdini (2013) bir etki silahı olarak ele aldığı bu güdüyü bağlılık ve tutarlılık olarak kavramsallaştırmıştır. Yapılan araştırmalar, insanların tutum ve davranışlarında dengeli ve tutarlı olmayı güttüklerini ortaya koymaktadır. Tutarlı olma güdüsü, verilen

kararlara, ortaya konulan eylemlere bağıllık gösterme edimini güçlendirmektedir; zaman zaman sonuçları olumsuz olsa dahi tutarlılığın ve dengenin bozulmaması adına bağıllık devam ettirilmektedir.

“Leon Festinger (1957), Fritz Heider (1946) ve Theodore Newcomb (1953) gibi kuramcılar tutarlılık arzusunu davranışın merkez dürtüsü olarak görmektedirler (Cialdini, 2013, s. 89)”. Bu noktada vurgulanmalıdır ki, Leon Festinger’in ortaya koyduğu Bilişsel Uyumsuzluk teorisi genellikle sosyal psikoloji tarihindeki en önemli ve etkili teori olarak kabul edilmektedir (Jones, 1985’ten aktaran Wingfield, 2005, s.2). “Festinger (1957), teorisini açıklarken bilişler arasındaki tutarlılık (consistency) için daha tarafsız olduğunu düşündüğü uyum (consonance) terimini ve tutarsızlık (inconsistency) için daha az mantıksal çağrışıma sahip olduğunu düşündüğü uyumsuzluk (dissonance) terimini kullanmaktadır (Yücel ve Çizel, 2018, s. 151)”. Festinger (1957, s. 3)’e göre:

- Psikolojik olarak rahatsız edici olan uyumsuzluğun varlığı, kişiyi uyumsuzluğu azaltmaya ve uyum elde etmeye motive edecektir.
- Uyumsuzluk olduğunda, azalmaya çalışmanın yanı sıra, kişi uyumsuzluğu artıracak durumlardan ve bilgilerden aktif olarak kaçınacaktır.

İnsanların, bilişsel çelişki kuramı bağlamında otomatik itaat davranışları sergilemesinin iki önemli gerekçesi bulunmaktadır. İlk gerekçe insan zihninin kısa yol arayışında yatmaktadır. “Bazı konularda kararımızı verdiğimizde inatla tutarlı olmak bize bazı lüksler getirir: o konularla ilgili artık düşünmemize gerek kalmaz (Cialdini, 2013 s. 91)”. Diğer gerekçe ise -insan tabiatı gereği- sosyal etmenlerde yatmaktadır. Sosyal bir varlık olan insan, içinde bulunduğu çevrenin istendik davranışlarını sergileyerek, sosyal kabulünü güçlendirmek, olumlu algılanmak ve onaylanmak arzusundadır. Toplum ise, tutarsız davranışlarda bulunan bireyleri olumlu değerlendirmemekte; böyle bireylere çoğu zaman dengesiz, güvenilmez bir kimlik addetmektedir. “Bir seçim yaptığımızda, bu yaptığımız taahhülle tutarlı davranmak için kişisel ve toplumsal baskı hissederiz (Cialdini, 2013 s. 88)”.

2.2.1.2. Otoriteriyen/yetkeci kişilik

Horkheimer ve Fromm’un tanımlamasına göre otoriter kişilik sendromu şöyle ortaya çıkmaktadır: “Hoş görmezlik, otoriteye boyun eğme, milliyetçilik, kurallara körü körüne

bağlanma, dogmatiklik, sevgi yerine kuvvet ilişkilerine değer verme, tutuculuk, ayrımcı önyargı ve etnosantrizm gibi özellikler dinamik bir organizasyon içinde birleşirler (Kağıtçıbaşı, 1973'ten aktaran Batmaz, 2006, s. 48)". Hoşgörü ve demokratik değerler çerçevesi dışında kalan tüm davranışları bünyesinde bulunduran yetkeci kişilik; otoriteyi kullanmaktan ibaret olan, tek boyutlu bir yapıda değildir. Bu kişilik örüntüsünün zaafi otoriteye karşıdır; sahip olunduğunda da, maruz kalındığında da uç tutum ve davranışlar ortaya çıkmaktadır.

"Otoriteriyenlik, yukarıdaki belli bir örüntüsel kanı ve tutumların yapısal bütünlüğü olarak, davranışsal düzeyde, eline otoriteyi geçirince mümkün olduğu kadar ceberrut ve acımasız, fakat karşısında bir otorite bulunduğu zaman ise olabildiğince uysal ve boyun eğici, hatta süklüm püklüm olabilen 'kişilik tutumlarına ve dışa vurumlarına' yol açıyordu (Batmaz, 2006, s. 49)".

Batmaz (2006), Martin Jay ve Çiğdem Kağıtçıbaşı'ndan derleyerek otoriteriyen kişilik örüntüsünü dokuz temel kişilik edimi bağlamında sunmaktadır. Bu kişilik edimleri; alışılmışı bağlılık, otoriteriyen boyun eğme, otoriteriyen saldırganlık, içsellik karşıtlığı, insanüstü varlıklara inanma ve tektipleştirme, güç, iktidar ve sertlikten yana olma, yıkıcılık ve insana inançsızlık, yansıtıcılık ve cinselliktir (Kağıtçıbaşı, 1973 ve Jay, 1989'dan aktaran Batmaz, 2006, s. 52).

Bu kişilik edimlerinden güç, iktidar ve sertlikten yana olmak; otoriteyi uygulayan veya itaat eden olmak fark etmeksizin, yetkeci karakter yapısının ana omurgasını oluşturan edim konumundadır. Güçlü-zayıf ilişkisi temelinde hiyerarşik düzeni makul bulan bu kişilik örüntüsüyle kişi güce boyun eğerken dahi güce sahip olanları onaylamaktadır; bu tutum kişinin güce sahip olursa benzer edimler sergileyeceğinin ispatıdır. Otoriteriyen boyun eğme, kişinin kendisini üyesi saydığı grup içerisindeki idealize edilmiş moral otoritelere karşı boyun eğici, eleştirel olmayan tutumları işaret ederek uyum ve itaat davranışını açıklarken; otoriteriyen saldırganlık edimi ise farklılıklara, benzer ve kabul edilmiş olmayanlara yönelik aşırı tepkiyi temel alarak, "biz-onlar" bağlamındaki düşmanlığı, hoşgörüsüzlüğü tanımlamaktadır. Otoriteriyen kişiliğin grup dışı, yani "onlar" ile ilgilendiği bu kişilik bileşeni, tektipleştirme, yıkıcılık ve mevcut bulunan/algılanan zayıflık durumunu başkasına atfetme olan yansıtıcılık edimleriyle pekişmektedir.

Nevitt Sanford, yetkeci kişilik üzerine yaptığı araştırmalar ile ailenin ve ilk çocukluk döneminin bu kişilik yapısında etkili olduğu ortaya koymaktadır. Araştırmalar

özetle, anti-Semitizm ve etnosantirizm ölçeklerinde yüksek puan alan deneklerin babalarının genellikle uzak, katı, ciddi; annelerinin ise özverili, boyun eğen, ahlaki konularda katı insanlar olduğunu göstermektedir. Ailenin bireyi şekillendirmesi gibi, toplumun da aileyi şekillendirme gücünü göz ardı etmeyen Sanford (2006, s. 76); “Kişiliğin içinde geliştiği aile yaşamının sürekli olarak, ekonomik, toplumsal, tarihsel birçok süreçten geçtiğini hatırla tutmalıyız.” yargısında bulunmaktadır. Otoriteryen kişiliğin şekillenmesini aile ve toplum bağlamında ele alan bu yaklaşım, ebeveynlerin çocuğa yaklaşmasının yanı sıra, dış-gruplara nasıl yaklaştığını da inceleme altına almıştır.

Sanford’un, Erich Fromm’un “sado-mazoist karakter” kuramından yaptığı alıntı da, “biz-onlar” çatışmasını ve farklı olanlara yönelik nefret ve saldırganlığına ışık tutar niteliktedir:

“Bu yatkınlığın olduğu kişilerde yetkeye baş eğmek için bilinçaltı duygusal bir gereksinim vardır. Bu gereksinim ilk olarak anne babaya karşı kendini gösterir. Bu kişiler, aynı zamanda, yetkeye karşı bilinçaltı bir isyan ve saldırganlık da duyarlar. Sonuçta, bu duygular hedef değiştirip kişinin kendi dışındaki gruplara (outgroups) – örneğin, azınlık gruplarına- yöneltilir (Sanford, 2006, s. 65)”.

Çalışma bağlamında, otoriteryen kişilik yapısının sanal uzamdaki tezahürlerinin tespitine girildiğinde, sosyal ağ platformlarındaki birçok etkileşim pratiğinin, özellikle de kanaat önderliği bağlamında güç sahibi, yüksek sayıda takipçisi olan hesapların takipçileri ile iletişim dinamiklerinin bu kişilik yapısı çerçevesinde şekillendiği görülmektedir. Sahip olduğu erişim ve etkileşim gücünün büyümesi ile insanları kendi düşünceleri bağlamında yönlendirebilen, çeşitli yollarla hedef gösterebilen kullanıcılar yetkeci bir birey olarak tanımlanabildiği gibi; güçlü grubun bir parçası olmak, tutum-davranış zemininde grubuyla tutarsızlık yaşamamak için otoritenin işaret ettiğini sorgusuzca yerine getiren kullanıcılar da otoriteryen kişilik yapısına uymaktadırlar.

Sanford, otoriteryen kişilik bağlamında, kudret karmaşası olarak adlandırdığı, kişinin boyun eğme, öz-saygı ve güce sahip olma çatışmasını temsil eden görüngü, bugünün sanal ağları üzerindeki gruplaşma pratiklerini ve ağın iletişimine yön veren fenomen/influencer’ların tesir gücünün kaynağını da açıklamaktadır:

“Odak noktası güç olan kişi hem güçlü olmayı arzular hem de gücü ele geçirip kullanmaktan çekinir. Üstelik başkalarında gördüğü ‘güç’ ve kudrete de hayrandır ve bu güce baş eğme eğilimindedir ama bu baş eğmenin ortaya çıkaracağı zayıflıktan da utanç duymaktadır. Bunu çözümlemek için kişi güçlü

kimselerle dostluk kurar ve böylece hem kudretli olma hem de kudrete boyun eğme gereksinimlerini doymuş olur (Sanford, 2006, s. 74)”.

Görüldüğü gibi, sosyal ağ platformunda onaylanmak, beğenilmek, takip edilmek yani “güç” sahibi olmak isteyen kullanıcı, vurgulanan bu güç kaynaklarına sahip olan fenomen/influencer’lara hayranlık beslemektedir; kullanıcının mevcut zayıflığı aynı zamanda utanç ve öfke doğurmaktadır. Fenomen veya influencer’ın iletişim kalıplarını takip ederek, onun oluşturduğu normlara uyum sağlayarak dostluk bağı kuran kullanıcı; bu bağ ile kudret sahibi olurken, aynı zamanda onun otoritesini kabul ederek itaat sunmaktadır. Bir otoritenin altında, onun şekillendirdiği “biz” normu içerisinde yer alan kullanıcı için, itaatten gelen içsel çatışmanın dışarı atılması ise, “biz” olmayan, tüm dışsal grupların hedef alınmasıyla olmaktadır.

2.2.2. Dışsal (sosyo-psikolojik) faktörler

Sosyal davranışlar ele alınırken, bireylerin sosyal baskı ve grup dinamikleri etkisinde kalan eylem veya tutumları, bir noktaya kadar kimlik ve kişilik ile açıklanabilmektedir. “Grup içindeki bireyin davranışı, kişilikle ilişkili olmasına karşın, o anda ve durumsal olarak ortaya çıkmış, grup dağıldığında etkisi ve oluşumu bitiren bir olgu kategorisi gibi görünür ve incelenir (Batmaz, 2006 s. 41)”.

2.2.2.1. Grup normu ve etkileşim

Uyma davranışının sosyal psikolojik boyutunda, yani içsel özelliklerden ziyade grup normları ve sosyal baskı gibi dışsal faktörlerin etkisi altında birey, “kökeni aslında sosyal olan, ancak kişisel olarak hissettiği güdüler edinmektedir (Şerif ve Şerif, 2006, s. 130)”. Muzaffer Şerif’in otokinetik deneyinin önemli bulgularından biri, deneklerin yargıda bulunurken ortak olan norma yöneldiklerinin farkına varmadıklarını belirtmiş olmalarıdır. Şerif (2006, s. 161), farklı deneylerde de ortaya çıkan bu durumun sebebine şöyle açıklık getirmektedir: “Daha önce görmüş olduğumuz gibi, bir uyarının özellikleri içinde bulunduğu ortamdan etkilenir ve kişi durum karşısında eleştirel ve analitik bir tutum takınmadığı sürece bunun farkında olmayabilir.” Bu bağlamda, insan davranışlarının gündelik yaşantıda ve artık gündelik yaşantının organik bir parçası haline gelmiş sosyal ağlarda, “doğal” olarak tanımlanan karar alma süreçlerinin ve davranışların,

aslında bireylerin sandığı kadar “doğal” olmadığı, farklı ikna ve itaat süreçleri içerisinde şekillendiği, sosyal normlar ve toplumsal yönlendirmeler ile biçimlendiği ifade edilebilmektedir.

İnsan davranışlarını bu denli etkisi altına alabilen sosyal normlara dair alanyazında tanımlamalar bulmak mümkündür. “Rutinler, kurallar, davranış standartları, savunulacak değerler, grup etkileşiminin yan ürünleridir. Kurallar, standartlar ve değerlerden oluşan bu üstyapıya grubun sosyal normları denir (Şerif ve Şerif, 2006, s. 129)”. Solomon Asch, gruba tam uyma semptomunun, algısal, yargısal ve davranışsal üç boyutunun söz konusu olduğunu vurgulamaktadır (Batmaz, 2006, s. 200). Yargısal boyutunda uyma davranışı gösteren birey, kendi yargılarında bir yanlış olduğunu varsayıp “grubun bir bildiği vardır” düşüncesine kapılmakta; davranışsal boyutunda ise, kendi düşüncelerinin doğru olduğunu bilerek “sadece dışlanmamak için” uyma davranışı sergilemektedir.

Muzaffer Şerif’in sosyal norm oluşumunda üstünde önemle durduğu, sosyal medyada etkileşime dayalı sosyal ürünlerin ortaya çıkma pratiklerini de açıklamaya yardımcı olacak örüntü, bireyler arası iletişimin normların kabulünü ve etkisini güçlendirmesidir. Bovard’ın (1951), “grup merkezli” ve “öğretmen merkezli” öğretim üzerinden öğrenciler arasındaki sözel etkileşimi karşılaştırdığı araştırmasında, grup merkezli öğrenim ile etkileşime daha çok fırsat tanındığından normlar daha güçlü oluşmaktadır. “Bireyler arası etkileşime daha fazla izin verilen durumda ortak norma daha fazla yaklaşılmıştır (Şerif ve Şerif, 2006, s. 171)”. Sosyal ağların bütünüyle çift yönlü iletişimi ve etkileşimi teşvik etmeye yönelik tasarımları, bireylerarası iletişimi çevrimdışı yaşamla kıyaslanamayacak boyutlara taşımaktadır. Bu iletişim ortamı, sosyal normların doğup güçlenmesi için olabilecek en ideal ortam yapısındadır.

Solomon Asch ise çoğunluğa uyma davranışını arttıran faktörleri şöyle özetlemiştir:

“Genel kaniya göre, bireyler, sosyal etkiye açık olarak, grup içinde çoğunluk yargısına uyma davranışlarını, (1) Kendilerine benzer grup içindelerse, (2) Grup üyeleri popüler veya çekici iseler, (3) Grup uzmanlardan ve güvenilir kişilerden oluşuyorsa ve (4) Grup ödül veya ceza türünden yaptırım gücüne sahip ise arttırmaktadırlar. (Batmaz, 2006, s. 204)”.

Bu bağlamda, sosyal ağlardaki gruplaşma dinamikleri sıralanan maddeler ile birebir örtüşme göstermektedir. Kullanıcıların, sosyal ağdaki influencer/fenomenler ile benzerlik taşıyor veya taşıdığını düşünüyor olması, onların davranış ve içerik üretme biçimlerine

uyum göstermesine yol açmaktadır. Fenomenler yüksek takipçi sayısı ve etkileşim güçleriyle popüler ve çekici; ağın iletişim kalıplarına hâkim oluşları, yaratıcı içerik üretme tarzları ile ise uzman ve güvenilir konumdadır. Fenomenlerin iletişim diline katılmak, ürettikleri içeriklerin dolaşımını sağlamak ve benzer tarzda içerikler üretme çabasına girmek ise ödül mekanizmasını harekete geçirmektedir. Onlar gibi olmak, onların hâkimiyetinde olan beğenilme ve etkileşimden pay çıkarmak anlamına gelmektedir.

2.2.2.2. Toplumsal kanıt

Sosyal normlar, tutum ve davranışa temel teşkil edecek nesnel dayanakların olmadığı; açıklık, netlik ve mutlaklıktan ziyade muğlaklığın, karmaşıklığın ve çeşitliliğin hüküm sürdüğü durumlarda oluşmaktadır. Bu anlamda, sosyal hayatın her geçen gün daha da artan karmaşıklığı, nesnellikten ziyade öznelliğin önemszenmesi, alternatiflerin sınırsızlığı insanların hangi durumlarda nasıl davranacağını tespit eden standart genellemeler oluşturmasını zorunlu kılmaktadır.

“Mevcut alternatifler içerisinde tercih edilen ya da arzu edilir alternatiflerin istikrara kavuşmasını, ağırlıklı olarak bireyler arası etkileşim süreci, bireylerin istikrarlı ilişkileri ve amaçları, güdüler ve bireylerin çeşitli alternatifler ve bu alternatiflerin önemi hakkında bilgileri de dâhil olmak üzere geçmiş deneyimleri belirler (Şerif ve Şerif, 2006, s. 146)”.

İkinci Dünya Savaşı ile ayyuka çıkan gruplar arası çatışma ve itaat pratiklerini yakinen takip etme fırsatı bulması ile grup çatışmalarına dikkatle eğilen Muzaffer Şerif, Cialdini (2013, s. 26)’nin, “Hepimiz son derece komplike, hızlı ilerleyen ve karmaşık bir dünyada yaşıyoruz. Bununla başa çıkabilmemiz için kısa yollara ihtiyacımız var.”, söylemiyle ortaya koyduğu, insanlara hazır davranış kılavuzları sunan normların önemini, çok daha önce sloganlar üzerinden tartışmıştır: “Aslında birer norm olan sloganlar, kısa formüllerle insanları kötü durumlara sürüklerler (Şerif ve Şerif, 2006, s. 32)”.

Belirsizlik ve nesnel dayanaktan yoksunluk durumunda, davranışları belirlemek için diğer insanları takip etme ve sosyal normları sıkı sıkıya benimseme pratiğini Cialdini (2003), toplumsal kanıt kuralı olarak kavramsallaştırmaktadır. Toplumsal kanıt ilkesi, sosyal çevrenin referans olarak kabul edilip “Herkes böyle yapıyorsa doğrudur” düşüncesi temelinde anlam kazanmaktadır.

“Bu, yalnızca kendilerine önerilen her görüşü örtük bir şekilde kabul eden çocuklarda değil, dostlarının ve bir arada oldukları insanların us ya da eğilimler ile ters düştükleri zaman kendi us ya da eğilimlerinin izlemeyi çok güç bulan üstün bir muhakeme ve zekâyâ sahip insanlarda da açıkça göze çarpar (Hume, 2009, s. 217)”.

“Genelde, kendimizden emin olmadığımız zaman, durum bulanık ve belirsiz olduğunda, belirsizlik hüküm sürdüğünde diğerlerinin hareketlerini doğru kabul ederiz (Tesser, Campell ve Mickler, 1983; Wooten ve Reed, 1998’ten aktaran Cialdini, 2013)”. Belirsizliğin hâkim olduğu durumlarda insan psikolojisi zihindeki kararsızlıktan doğan çatışmayı sonlandırma gayesi içerisinde başkalarının davranışlarını ölçü almaktadır. Eğer ortamda genel bir belirsizlik varsa, diğer insanlar da çevreyi gözlemekte ve başkalarının tepkisine göre davranışını şekillendirmektedir. Böyle bir durumda, zihinsel süreçlerin, bireysel fikir ve tercihlerin devre dışı kaldığı büyük bir sarmal ortaya çıkmakta; içsel olarak karşılığı olmayan, “sürü psikolojisi” ile çoğunluğu takip etmeye dayalı eylemler meydana gelmektedir. Belirsizlik gibi, toplumsal kanıt ilkesini güçlendiren diğer bir olgu ise benzerliktir. “Benzer birinin hareketini, ilgisiz birinin hareketinden daha fazla takip ederiz (Cialdini, 2013, s. 180)”.

Solomon Asch’in meşhur çizgi deneyi de, sosyal grubun bazen açık, çoğu zaman örtük baskısının, insan tutum ve davranışlarını nasıl etkilediğini ortaya koymaktadır. Cialdini (2013, s. 153)’nin “Neyin doğru olduğunu, başkalarının neyin doğru olduğunu düşündüğünü öğrenerek belirleriz.” yargısıyla ve sunduğu davranış örüntüsüne göre, “büyük bir oranda, toplumsallık içindeki karar ve normlarımızı başkalarına bakarak ve otorite zannettiğimiz ve çoğunluk olarak bize çeşitli baskılar kuran veya kurabilen kişilere göre veriyoruz (Batmaz, 2006, s.36)”.

Gruplar arası çatışmalar temel olarak, üyesi olunan toplumsallık içerisindeki yetke ve çoğunluğun dayattığı yargı ve tutumların dışavurumlarından meydana gelmektedir. Grupların bir çoğunluk olarak, diğer gruplara dair tutum ve düşünceleri şekillendirmesi, gerçeğe değil varsayılanı yönelik bir eylem yaratmaktadır. Bu hususta, Solomon Asch’in “İtibar Önerisi Deneyi” (Batmaz, 2006, s. 37) algı ve düşüncelerin manipülasyona ne denli açık olduğunu ortaya koymaktadır.

“Asch, alıntılanan bu ifadeyi iki farklı çalışma grubuna sunmuştur: ‘Küçük isyanların, aynı fiziksel dünyadaki fırtına gibi, arada sırada, siyasi dünya için iyi ve gerekli bir şey olduğunu düşünüyorum.’ Gruplardan birine, ifadenin sahibinin -doğru şekilde- Thomas Jefferson olduğu; diğer gruba ise Lenin’in eserlerinden alındığı söylenmiştir. Brown, ifadenin Jefferson’a atfedildiğinde Lenin’e atfedildiğinden daha

fazla onay sağladığını bildirmiş ve şu yargıya ulaşmıştır: ‘Çoğu Amerikalı üniversite öğrencisi, Lenin'e atfedildiğinde isyanı tavsiye eden ifadeye katılmayacak, Jefferson'a atfedildiği zaman ise hemfikir olacaktır.’(Tarantino ve Jednak,1972, s. 109)”.

Görüldüğü gibi, insanlar öznel olduğunu düşündüğü fikir ve tutumlarında, farkına dahi varmadığı uyum ve itaat güdülerinin kontrolü altındadır. Bu bağlamda Asch “çağdaş sosyal psikolojideki başat görüşü; davranışı, var olan olarak değil, ‘algılanan dünyaya tepki şeklinde yorumlanması’ paradigmasını yaratmıştır (Batmaz, 2006, s. 37)”. İnsan tutum ve düşünceleri öznel bağımsızlıktan kopmuştur; algılanan dünya ise toplumsal düzlemin yetke ve otorite sahipleri tarafından tasarlanmaktadır. Bu tasarımın çoğunluğa ulaşması, kabulü pekiştirmekte ve normları ortaya çıkarmaktadır.

Bu bağlamda, kişilerin ırkçı düşünceler beslemesi, bir cinsiyete karşı önyargılı olması, engellilerden nefret etmesi veyahut farklı dinlere karşı hoşgörüsüz bir tutum takınması ayrı bağlamlarda ele alınmaktan ziyade, iç grup – dış grup, yetkeci kişilik örüntüsü ve uyma davranışı ekseninde değerlendirilirse, ortaya daha kapsayıcı bir görünüm çıkmaktadır. Sanford (2006) ve ekibinin, deneklerin Yahudiler hakkındaki düşünceleri ile başka insanlar ve konular hakkındaki düşünceleri arasındaki ilişkiyi sorguşturdıkları çalışması, etnosantrik ideolojinin yüksek derecede genelleştirilebilir olduğunu ortaya koymuştur. Sanford (2006, s. 68) bu çalışmanın sonucunda ortaya çıkan yapıyı “faşizme yönelik bir gizil güç, anti-semitik propagandaya yatkınlık ve anti-demokratik toplumsal eylemlere katılmak için hazır olma” olarak algıladıklarını ifade etmiştir.

Bu yapı benzer şekilde, sanal ağlarda süregelen iletişime yönelik formüle edilirse; faşizme yönelik gizil güç, kullanıcıların otorite olarak gördüğü “fenomen/influencer”lara yönelik itaatkar tutumlarını; anti-semitik propagandaya yatkınlık, sanal ağda dinamik şekilde dolaşımda olan tüm ayrımcı söylemleri kanıksamayı ve yeniden üretim sürecine dahil olmayı; toplumsal eylemlere katılmak için hazır olma ise, grup-içi normlara sadakat ile bağlı kalarak, uygun bulunmayan, grup-dışı/öteki kabul edilen kişi ve durumlara karşı sanal linçlerin, nefret söylemi üretiminin parçası olma edimini karşılamaktadır. Dijital linçler ve organize nefret söylemi üretimi, taklit edici tepkiler, benzerlikler ve somut doğruların mevcut olmadığı durumlar bağlamında ele alındığında, toplumsal kanıt ilkesinin bu edimleri açıklama noktasında önemli önermelere sahip olduğu görülmektedir. Bilindiği gibi bu tür eylemlerinin linç olarak adlandırılmasının nedeni,

çok sayıda kişinin belirli bir hedefe doğru, benzer türde tavır ve davranışlarla saldırıya geçmesidir. Bu anlatıda önemli nokta, insanların birbirlerinden görerek ve destek alarak, zincirleme gelişen ve kartopu gibi büyüyen bir eyleme katılmasıdır. Böyle bir tavra dair araştırmalar göstermektedir ki, nicelik, etkiyi arttırmaktadır. “Bir fikri doğru bulan kişi sayısı ne kadar çok olursa, birey o fikrin doğruluğuna daha fazla inanacaktır (Cialdini, 2013, s. 168)”.

2.2.2.3.Otorite

Otorite faktörünün, uyma davranışını nasıl tetiklediğini deneysel gelenek içerisinde ortaya koyma süreci ilk kez Erich Fromm ve Marx Horkheimer tarafından 1929-1932 ve 1933-1939 arasında “Aile ve Yetke İncelemeleri” genel başlığı altında yapılan araştırmalar ile başlamış (Batmaz, 2006, s. 18); Frankfurt Okulu’nun Berkeley Grubu adı ile anılan araştırma grubunun en önemli kişisi olan Nevitt Sanford’un çalışmaları bu araştırmalar için önemli bir kilometre taşı olmuştur. “Solomon Asch’in çizgi deneyi, Milgram’ın deneyine de ilham vermiştir; Muzaffer Şerif’in Otokinetik Deneyi ise Asch’in deneyinin öncülüdür (Batmaz, 2006, s. 36)”. “Açıkça söylemek gerekirse, yetkeci/otoriter kişilik ve uyma/konformist davranış ile ilgili ampirik gelenekte yer alan tüm çalışmaların ilk kaynak noktası bu dört araştırmadır (Batmaz, 2006, s. 17)”.

Batmaz (2006, s. 22), otoritenin etkisini tüm çıplaklığıyla ortaya koyan Milgram’ın ünlü elektroşok deneyinin önemini şöyle ifade etmektedir:

“Bu deney, işkencecilerin, teröristlerin, şiddet severlerin, kurban adakçılarının, müdürlerin, rektörlerin, dekanların, siyasal yöneticilerin ve genel olarak ‘bir tür’ yetkeye sahip olan veya olduğunu zanneden normal kişilerin ve herkesin, acı çektirme, ruhsal baskı uygulama, işkence yapma, insan ve hayvan öldürme gibi, dinsel ve ahlaksal olarak yasaklanmış işlerle nasıl uğraştıklarını ve uğraşabildiklerini acı ve öğretici bir biçimde anlatmaktadır.”

Milgram (2006, s. 86)’ın bu deneyi kısaca, otoriteye itaatin hangi koşullar altında, hangi boyuta kadar ulaşabileceğini gözler önüne sermekte, deneğin toplumsal çevresinden gelen ve birbiriyle uyumsuzluk halinde bulunan iki istek arasındaki çelişkiyi çözmek için nasıl bir yol izleyeceğini araştırmaktadır. Deney toplumsal çevreden gelen iki istekten birinin açık ve buyurgan olan otoriteden geliyor olması durumunda, itaat davranışının hangi boyutlara ulaşabildiğini ortaya koymaktadır. Öyle ki, Milgram ve

ekibi ön araştırmalarında, öğrenciden hiçbir sözel tepkinin “öğretmene”e aktarılmamasını tasarlamıştır. “Şok aygıtı üzerindeki uyarı yazılarının ve sayısal derecelerin gerçek deneğin, verilen buyruklara itaatini yeterince kısıtlayabilecek bir baskı ögesi olabileceği düşünölmüştü (Milgram, 2006, s. 91)”. Fakat deneylerin ardından, beklenilenden çok farklı bir tablo ortaya çıkmıştır. Kestirimler ile gerçek sonuçlar taban tabana zıttır:

“Yine bu kestirmelere göre 12. Şok düzeyinden sonra deneklerin yüze 3,73’ü hala itaat göstermeye devam edecek ve deneklerin sadece yüzde 1’inin onda biri, mümkün olan en yüksek şoku verecekti. Oysa gözlenen davranışlar, bu kestirimlerden çok farklıdır. Deneklerin yüzde 62’si araştırmanın buyruklarına sonuna kadar uydu (Milgram, 2006, s. 105)”.

Milgram’ın elektroşok deneyleri, otorite karşısında öngörülemez ve sınırları kestirilemez itaat davranışını gözler önüne sermesi açısından değerlidir; fakat araştırmalarda yürüttükleri farklı deneysel koşullar, itaat ve uyum dinamiklerinin önemli değişkenlerine ışık tutması açısından büyük öneme sahiptir. Milgram, kişilerin otoriteye ve kurbanı yakınlıkları açısından uzamın ne derece önemli olduğunun altını dikkatle çizmektedir. “O kadar ki, bazı durumlarda bireyin davranışlarını belirleyen etmen, onun nasıl bir insan olduğundan çok, nasıl bir ortam içinde bulunduğudur (Milgram, 2006, s.105)”. Milgram (2006, s. 106) ortamın fiziksel yapısının, sosyal ortamdan gelen baskıların, grup normlarının ve yetke figürlerinin rolüne öyle önem vermiştir ki “Eninde sonunda, sosyal psikolojinin gereksinimini duyduğu şey, bir ortamlar kuramıdır.” ifadesinde bulunmuştur.

Milgram deneyini, kurban görünebilirliği açısından; kurbanın ayrı bir odada olduğu ve sesinin duyulamadığı, kurbanın ayrı bir odada olduğu fakat sözel tepkilerin bulunduğu, kurbanla deneğin aynı odada bulunduğu ve kurbanla deneğin aynı odada fiziksel bir yakınlık kurduğu dört farklı koşulda tekrarlanmış ve kurbanın deneğe yaklaştırıldıkça itaatın belirgin şekilde azaldığı gözlenmiştir (Milgram, 2006, s. 93). Uzamsal düzenden dolayı neden-sonuç ilişkisinin kopması ve olgusal birliğin bozulması, insanların iradelerinin devre dışı kalarak, yetkeye ve algılanan sosyal itkiye teslim olmasını kolaylaştırmaktadır. “İki olay, aralarındaki bağıntıya karşın, çarpıcı bir olgusal birlikten yoksundur. Uzaysal düzenlemeden dolayı anlamlı bir eylemin yapısı -Ben bir insana acı çektiyorum- parçalanmaktadır (Milgram, 2006, s. 96)”.

“Denek, davranışlarının başka bir insana acı verdiğinin kavramsal olarak farkındadır; bu gerçeği anlar fakat hissetmez (Milgram, 2006, s. 94)”. Duygunun

paylaşılabilmesi, yani empati yoksunluğu kurbanı zarar vermeyi kolaylaştırmaktadır. Aynı zamanda, kurbanı görmeyen deneğin bilişsel alanının daralması; kurbanı düşünceden irak tutmayı ve şok verme işlemini ahlaki bir işlem olarak görmemeyi kolaylaştırmaktadır. “Gözlenmediğimiz bir sırada bir başkasına acı çektirmek, büyük bir olasılıkla, bunu acı çektirdiğimiz kimsenin önünde yapmaktan daha kolaydır (Milgram, 2006 s. 95)”.

Kurbanı yakınlık ile itaatin azalmasına dair Milgram’ın ortaya koyduğu sonuçlar, sosyal ağ kullanıcılarının aynı sanal ağda buluşmalarına rağmen esasen farklı fiziksel uzamlarda yer almaları ve sanal ağda anonim olmaları açısından değerlendirildiğinde önemli yargılara ulaşılmaktadır. Bu bağlam içerisinde, dijital linç ve nefret söylemi olgusu ele alındığında; eylemle katılanlar tarafından, bu edimlerin hangi sonuçları doğurduğunun tam bağlantısının kurulamadığı hükmü ileri sürülebilmektedir. Eylemin gerçekleştiği uzaysal düzen sanal bir ortamdır; kullanıcılar aynı ağ içerisinde etkileşimde bulunuyor olsalar da, fiziksel olarak bir arada değildirler.

Dijital linçlerde ve genellikle bir etiket veya yüksek takipçili bir kanaat önderi figürünün paylaşımı altında topluca üretilen nefret söylemi içeriklerinde, hedef alınan kullanıcıların veya grupların fiziksel olarak uzakta bulunması ve bu nedenle gerçek fiziksel tepkilerinin fark edilmemesi, empatiyi ortadan kaldırmaktadır. Üretilen sözel ve görsel içerikler ile karşı tarafa zarar verildiği kavramsal olarak kısmen fark edilmekte; fakat hedef alınan kitleye hissettirilen duyguların idrakine varılamamaktadır. Yine benzer şekilde, farklı fiziksel uzamlarda bulunmaktan dolayı, dâhil olunan eylemin etkilerinden soyutlanmak ve içerisinde bulunulan durumu yadsımak daha kolay olmaktadır. Analitik bir çıkarsama içerisine girildiğinde, hedef alınanın sanal bir kullanıcının, bir profil ismi ve profil resminden ibaret olmadığı; profilin arkasında bir insan olduğunu ve duygusal olarak zarar gördüğü kavranabilmektedir. Fakat aynı uzamda bulunmama durumu bu yadsımayı kolaylaştırmaktadır.

2.2.2.4. Sevgi ve benzerlik

Cialdini (2013), başat bir duygu olan sevginin, insanların karar mekanizmalarını yoğun şekilde yönlendirebilmesinden hareketle çeşitli önermelerde bulunmuştur. Buna göre insanlar pozitif bağlar kurduğu, sevgi, güven, yakınlık gibi olumlu duygular

beslediği kişilerin taleplerine daha kolay boyun eğmekte, davranışlarını kabul etmekte, fikir ve tutumlarını kolaylıkla olumlamaktadırlar. Sevginin gücü, duyguların mantığı devre dışı bırakabilmesinde yatmaktadır; kişiler çoğu zaman kendilerince yanlış veya uygun olmayan davranışları yapmak üzere olduklarının farkına varmakta, fakat sevgi bağının yarattığı dayatmaya karşı koyamamaktadırlar.

Hâlihazırda var olan sevgi bağlarını kullanmanın yanı sıra, insanları arzulanan yönde harekete geçirmek, uyum ve itaat davranışları sergilemesini sağlamak için sevgiye dayanan yeni bağlar türetmek mümkündür. Güçlü geçmişi, açık ve anlaşılabilir gerekçeleriyle, sevgi merkezli olağan insan ilişkileri olarak kabul edilen arkadaşlık, aile, komşuluk, aşk ilişkilerinin yanı sıra; birlikte hatırı sayılır bir süre geçirmemiş, duygusal paylaşımları yoğun olmayan kişiler arasında da sevgi bağı kurulabilmektedir. Cialdini (2013, s. 218)’ye göre, özellikle bu gibi durumlarda insanların birbirini sevmesini sağlayan etmenler şunlardır: fiziksel çekicilik, benzerlik, iltifat, irtibat ve işbirliği.

Sevgi ilkesinin en önemli bileşenlerinden benzerlik, toplumsal hayatın her noktasında itaat ve uyum davranışlarına açıklama getirmede önemli bir olgudur. “Benzerlik kişisel özelliklerde, geçmişte veya yaşam tarzında olsun bu durum hep doğrudur (Cialdini, 2013, s. 221)”. “Aynı benim gibi” algısının kişilerde yarattığı sempati ve sıcaklık hissi, o kişilere yönelik uyum ve itaati güçlendirmektedir. Toplumsal kanıt ilkesinde de yer aldığı gibi benzerlik, insan zihni için güçlü bir otomatik pilot işlevi görmektedir. Kişiler arasında sevgi ve yakınlık hissi yaratan ve bu şekilde fikir ve eylemlere yön veren diğer bir unsur ise iltifattır. İnsan doğasının inkâr edilemeyecek bir gerçeği olarak övülmek, onaylanmak, beğenilmek tüm insanların hoşuna gitmektedir. “Övgü emiciler” (Cialdini, 2013, s. 223) olarak doğru olduğuna inanılmadığı durumlarda bile, övgü ve onaylanma karşı tarafa sevgi ve bağlılık duyulmasına sebep olmaktadır.

Sevgiye dair son bileşen olan ilişkilendirme olgusu ise sosyal grupların seçiminden, biz-onlar ikiliğinin oluşmasına, biz aidiyeti ile kendini pozitif olarak konumlandırma çabasına kadar birçok dinamiğe cevaplar sunabilme niteliğine sahiptir. Buna göre farklı kişileri, nesneleri, olguları aynı bağlama almak suretiyle bir araya getirmek, aralarında bir bağlantılılık durumu ortaya çıkarmaktadır. Reklamcıların otomobil ile güzel bir mankeni reklam afişinde bir araya getirmesi, zorlu geçmesi beklenen bir toplantının keyif yaratacak bir yemekle yapılması pozitif ilişkilendirme kuralının uygulanmasına güzel örneklerdir (Cialdini, 2013, s. 246). Başarı, itibar gibi olumlu çıktılar için kullanılan

ilişkilendirme, mutlak bir şekilde pozitif değerler demeti sunamayıp, kimi zaman olumsuz çıktıları da beraberinde getirebilmektedir. “İlişkilendirme ilkesi, hem negatif hem de pozitif bağlantıları içeren genel bir ilkedir (Cialdini, 2013, s. 238)”.

Sevgi ilkesinin tüm bileşenleri, sosyal ağlarda gözlemlenen itaat ve uyum davranışlarının nedenlerini açıklamada rol oynamaktadırlar. İleti bombardımanının hâkim olduğu dijital uzamda kullanıcılar güncel olan her şeye yetişme, gündemde yer alan hiçbir maddeyi kaçırmama gayretine girmektedirler; fakat bu hızlı devinim içerisinde her gündem maddesine dair bilgi edinme, edilen bilgileri analiz etme ve ussal bir süreç sonucunda değerlendirmede bulunma vaktine ve gücüne sahip değildirler. Bu gerçek, kullanıcıların kendi benzerlerini değerlendirerek taklit yönü güçlü bir tepki üretmesine sebep olmaktadır. Bu şekilde ortaya çıkan tepki ile kullanıcı, sosyal ağlarda bulunuşunun temel gayesi olan sosyal buradalık sergilerken, diğer içerikler için zihin enerjisini tasarruflu kullanmış olmakta ve benzerlerine göre hareket ederek, bulunduğu veya bulunmak istediği sosyal gruba uyum göstererek “Ben de sizdenim” imajını kuvvetlendirmektedir.

Sanal ağlarda var olma ve içerik üretmenin temel motivasyonlarından olan iltifat alma ihtiyacı, sevgi kuralı bağlamında incelenebilmektedir. Kullanıcılar kendilerine benzediğini düşündüğü veya rol-model olarak kabul ettiği bir kişilik imajına, sanal uzamın yeni kimlikler inşa edebilme gücünden yararlanarak benzeyebilmekte; eylem ve etkileşim kalıplarını şekillendirebilmektedir. Buradaki erek, onlar gibi olduğunu göstererek onaylanmak; onların değer yargılarına, fikir yapılarına ve beğenilerine hitap ederek iltifat almak ve desteklenmektir.

Kullanıcılar bu şekilde sosyal bir gruba ait olma ve övülme ihtiyaçlarını giderirken, iltifat ve övülmeyle meydana çıkan sevgi bağının da kontrol ve baskısı altına girmektedir. Bu baskı kişiyi, ait olduğu grup üyelerinin dâhil olduğu bir eyleme katılmaya zorlayabilmektedir. Kullanıcıya sosyal ağın etkileşim aygıtlarıyla iltifat eden, yani “Beğeni”, “Retweet” ile överek destek sunan kişiler artık kullanıcının sevgi bağı ile bağlandığı kişilerdir. Sevilen kişilerin başlattığı, dâhil olduğu, dâhil olmaya örtük veya açık olarak davet ettiği eylemler, kullanıcıyı harekete geçiren -çoğu zaman kullanıcının farkına varmadığı- itici kuvvet konumundadır. Bu bağlamda sevgi ve yakınlık bağı kurulan kullanıcıların hedef gösterdiği, alay ve nefret yönettiği kişilere karşı diğerlerinin de benzer tarzda içerikler üretmesi olası durmaktadır.

Kullanıcıların ağda yer alan bir sanal cemaatin üyesi olarak ve benliği ile ilişkilendirerek, benlikteki noksanlıkları kapatmak adına grubun olumlu özelliklerinin kimliğe transfer edilmesi süreci, ilişkilendirme bileşenin dijital ortamlardaki tezahürünün en belirgin örneklerindendir. Sanal ortamlarda buradalık sergileme, görünür olma, takdir edilme, beğenilme gibi ihtiyaçları gidermenin sık başvurulan yollarından biri, biz duygusu yaratmak ve taraf olunan topluluğun kazanan olmasını sağlamaktır. Sosyal ağ kullanıcıları, biz duygusunu yakalayabileceği, kazanan/güçlü olarak gördüğü gruba dâhil olabileceği bir karakter yaratarak kullanıcı hesabı oluşturabilmektedirler. Kişi çevrimdışı dünyadaki tatminsizliğini, güvensizliğini, taşıdığı kimlikten doğan düşük kişisel değer duygusunu, çevrimiçi dünyada güçlülünün ve kazananın yanında yer almasını sağlayacak bir benlik oluşturarak yenmeye çalışmaktadır. Üyesi olduğu grup kazanan oldukça, kullanıcı da kazanan olmaktadır. Biz'in güçlenmesi ise, diğerlerinin güçsüz olmasıyla ilişkilidir. Bu bağlamda, kullanıcılar öteki olarak konumlandırıdıklarına karşı kazanan olmak için onları her fırsatta hor görmekte, aşağılamakta, sindirmektedir. Sosyal ağlarda kazanan olmanın birincil göstergesi ise, alınan etkileşim, yani beğeni sayısıdır. Yaşam tarzının, hayatı algılayış şeklinin dahi aşırı biçimde savunulması olarak ortaya çıkabilen, “biz”i yücelterek etkileşim kazanmaya dayanan bu tarafgirlik; şiddet dili, nefret söylemi olumsuz sonuçlar doğurabilmektedir.

2.2.3. Bir Sosyal Organizasyon Olarak Twitter’in İtaat, Uyuma ve Otorite Çerçevesinde Değerlendirilmesi

Veysel Batmaz (2006, s. 40) tarafından Solomon Asch’in postülaları olarak sunulan kuramsal önermelerden kültür ile ilgili olanı şöyledir: “Sosyal eylemlerin çoğu, kendi oluşum zaman ve mekânında anlaşılacak zorundadır, (sosyal davranış) bunlardan yalıtıldığında anlamını yitirir”. Bu bağlamda, dijital ağlarda nefret söylemi üretimi incelenirken, Twitter’in iletişim pratikleri, ağa kendine sosyal grup dinamikleri ve bu gruplarda ortaya çıkan kimlik bileşenleri ve iletişim modelleri göz ardı edilmemelidir.

Twitter’in -bir sosyal ağ sitesi olarak- etkileşim temelli olması ve bu etkileşimin kullanıcı tarafından kişileştirilebilmesi ağın en başat bileşeni konumundadır. Platformda yer alan kullanıcıların kendi istek ve merakları doğrultusunda istedikleri profilleri takip edebilmesi, “@mention” ile arzu ettikleri kişi ile iletişime geçebilmesi, “sana özel

gündemler” özelliğini aktif ederek görüntüleyeceği etiketleri özelleştirebilmesi, Twitter içerisinde sanal cemaatler kavramı bağlamında ilişki ağları, grup normları ve kimlik pratikleri geliştirilmesini sağlamaktadır. Bu bağlamda, farklı sosyal birlikteliklerin, grup normlarının, etkileşimin, onaylanma ve aidiyet arzusunun yer aldığı her toplumsal organizasyonda olduğu gibi, Twitter’da da otorite olgusu kendini göstermektedir. Bu otoriteler, ağdaki iletişim modelini, içerik ve söylem kalıplarını sahip oldukları yüksek etkileşim, erişim ve görünürlük gücü ile şekillendirebilen kanaat önderleri, yani fenomenler/influencer’lardır.

Twitter’ın hiçbir kişisel bilgi vermeden hesap oluşturabilme özelliği anonimliğe fırsat tanımaktadır. Bir toplumsal yapıda anonimlik ve otorite etkisiyle eyleme geçecek yığınların bir arada bulunması olumsuz sonuçlar doğurabilmektedir. Anonimlik kullanıcılara hiçbir sınırın olmadığı bir kimlik deneyi alanı sunmaktadır. Böyle bir ortam, bireylerin olumlu nitelikler atfettiği profillere ve o profillerin takdir ettiği iletişim biçimine uygun şekilde kimlik şekillendirme imkânı vermektedir. Fenomen konumunda olan bu profillerin negatif söylemler üretmesi ihtimali, uyum ve itaat davranışı bağlamında benzer içeriklerin yeniden üretilmesine sebep olacaktır. Aynı zamanda “Otorite” başlığı altında vurgulandığı gibi, anonim olarak bulunulan ağda olaylar arasındaki neden-sonuç ilişkisinin, gerçeklikle olan bağın ve olgusal birliğin bozuluyor olması, dolaşıma sokulan nefret söylemi gibi olumsuz içeriklerin potansiyel olumsuz sonuçlarının kestirememesine yol açmaktadır.

Güncel meseleler, haberler, sosyal, politik, kültürel olgular ekseninde dinamik bir etkileşim ortamının bulunduğu ve sayısız içeriğin üretildiği Twitter’da, etkileşime dâhil olabilmek ve dijital varlıklarını görünür kılmak için üretilen içeriklerin diğerlerinden sıyrılacak şekilde yaratıcı ve zengin olması gerekmektedir. Yaratıcılık ve sosyalleşme eğlence ekseninde kolaylıkla buluşmaktadır ve bu bağlamda içeriklerin güldürü niteliği fark yaratmaktadır. Eğlence ve mizahın, nefret, şiddet, ayrımcılık dilini örtük kılma gücü ise, bu olumsuzlukları içeren içeriklerin sinsî şekilde çoğalmasına yol açmaktadır.

3. NEFRET SÖYLEMİ VE NEFRET SUÇLARI

Bu çalışmanın kuramsal çerçevesi nefret söylemi ile sınırlandırılmıştır; fakat nefret söylemini doğru değerlendirebilmek, yapısını, doğasını, yayılımını, etkisini ve sonuçlarını daha net bir şekilde tespit edebilmek için nefret suçlarıyla ilişkisi de kısaca ele alınmaktadır. Önemle vurgulanmalıdır ki, nefret söylemi ve nefret suçları birbirinden ayrı şeyler olsalar da, sonuçta birbirlerini beslemektedirler ve özellikle nefret söylemi, nefret suçuna giden yolda ilk adım konumundadır (İnceoğlu, 2012, s. 12). Oran (2012, s. 41) nefret suçunu şöyle formülize etmektedir: “Önyargı + Nefret Söylemi= Nefret Suçu.” Bu bağlamda, nefret suçuna değinmeden, nefret söylemini anlamak mümkün değildir.

Ezcümle belirtilmesi gerekir ki, nefret suçunun önünü açan, onu teşvik eden, tahammülsüzlüğün ve hoşgörüsüzlüğün dışavurumu olan nefret söyleminde, hedef alınan gruplara “toplumda size yer yok” mesajı yinelenerek verilmekte (İnceoğlu, 2012, s. 12); grup üyeleri pasifleştirilmektedir. İnsanların sahip olduğu en temel hak olan yaşama ve katılım hakkını gasp eden bu olgu, en nihayetinde yasada suç olarak tanımlanmış eylemlerin de önünü açmaktadır. Sıradan bir suç eylemini motive eden, önyargıya, hoşgörüsüzlüğe, ayrımcılığa dayalı saik, suçu bir nefret suçuna çevirmektedir.

Nefret söylemini ve nefret suçlarını doğru anlayabilmek için, bu kavramların temel bileşeni olan nefret olgusunu kökeni, sözlük anlamları ve farklı sosyal bilimcilerin yaklaşımları ile ele almak faydalı olacaktır.

3.1. Nefret Kavramı

Nefret kavramına dair uzlaşılmış, genel kabul görmüş bir tanımlama bulunmamaktadır. Nefret, baş döndürücü genişlik ve çok yönlülükte bir alanı ifade etmektedir (Royzman, McCauley ve Rozin, 2005, s. 3). Nefret özneye, nesneye, bağlama göre farklılık gösterebilmektedir:

“Çocuk zorbadan, kadın ayrıldığı kocasından, bağınaz ‘aşağı ırk’tan, insan hakları savaşçısı adaletsizlikten, anoreksiya hastası baldırlarından, dullar uzun hafta sonlarından, bazı Yahudiler Almanlardan, Salieri Mozart’tan, Mozart taklit sanattan, milyonlar Saddam Hüseyin’den, küçük Jimmy ise brokoliden nefret etmektedir (Royzman, McCauley ve Rozin, 2005, s. 3)”.

Türk Dil Kurumu’nun Güncel Türkçe Sözlüğü’ne göre nefret kavramı “1. Bir kimsenin kötülüğünü, mutsuzluğunu istemeye yönelik duygu; 2. Tikslenme, tiksinti.”

anlamları taşımaktadır (http-8). Thefreedictionary.com isimli online sözlükte ise nefret “Şiddetli bir sevmeme ve düşmanlık duygusu (http-9)” olarak tanımlanmaktadır.

Günümüz İngilizcesindeki karşılığı “hate” olan nefret kelimesinin Eski İngilizcedeki kökeni gazez/aşırı kötü niyet duymak, tutkulu bir hoşlanmama durumu ve düşmanca davranma olarak açıklanan “hatian” sözcüğüne dayanmaktadır. Proto Cermence “hatānā” sözcüğünden İngilizce’ye geçtiği vurgulanan “hatian”, yani nefret (http-10), Eski Sakson dilinde “haton”, Eski Norsça’da “hata”, Fransızca’da “haine”, Almanca’da ise “hassen” sözcükleriyle ifade edilmiştir (http-11).

Nefret duygusu görüldüğü üzere, neredeyse tüm Antik dillerin sözlüklerinde kendine yer bulmuş, eski zamanlardan beri insan yaşamından ayrı düşünülemez bir olgu olmuştur. Kavramın ne denli köklü olduğu sorusuna ise antik Yunanca ve Latince sözlüklerinde cevap bulunmaktadır. Henry George Liddell ve Robert Scott (1879)’ın antik Yunanca sözlükbilimsel çalışmasında köklerinin izine rastlanan nefret, kin, düşmanlık anlamına gelen ‘ἔχθος’ kelimesiyle ifade edilmektedir. Latin dilindeki karşılığının “odium” olduğunu ortaya koyan Etimolojik çalışmalar ise, 1600lü yıllarda bu kelimenin kötü niyet, nefret, kin, düşmanlık; suç, saldırgan davranış anlamları taşıdığını belirtmektedir (http-12).

Etimolojik çalışmaların ve sözlükbilimsel araştırmaların ortaya koyduğu gibi nefret insanın varoluşu kadar eskidir; bu görüngü antik çağlardan günümüze kadar farklı düşünür ve filozofların nefret üzerine düşünmesine ve fikirler üretmesine sebep olmuştur.

3.1.1. Aristoteles’in nefret yaklaşımı

Aristoteles, Retorik isimli eserinde söylem sanatının inceliklerini ve retorik’in kararlar üzerindeki etkisini irdelerken insan coşkularını da masaya yatırmaktadır. “Coşkular, insanları, yargılarını etkileyecek kadar değiştiren, ama aynı zamanda acı ya da zevkle birlikte olan duygulardır (Aristoteles, 1995, s. 98)”. Aristoteles, ikna edici bir iletişim için, olumlu coşkular yaratmanın önemini altını çizirken, bu olumlu coşkuları zıtlıklarıyla birlikte ele alıp incelemeyi yeğlemiştir. Bu bağlamda, olumsuz coşkulara, özellikle de öfke ve kine (nefrete) yönelik görüşleri bu çalışma kapsamında ele alınmaya değerdir.

Aristoteles (1995, s. 98)’e göre öfkenin, genel olarak bir “insan”a değil de, belli bir kişiye, örneğin Kleon’a karşı hissedilmiş olması gerekmektedir. Her zaman belli bir zevkle birlikte olmalıdır. Yani öfkelenen kişi, öç aldıktan sonra belli bir tatmin ve zevk yaşamaktadır. Aristoteles öfke ile nefret arasındaki farklılığa ise şu ifadeler ile değinmektedir:

“Öfke, insanın kendisine karşı işlenen suçlardan doğduğu halde, düşmanlık bunsuz da doğabilir; insanlardan, sırf karakteri olarak düşündüğümüz şeylerden dolayı nefret edebiliriz. Öfke her zaman bireylerle ilgilidir –bir Kallias olabilir bu, ya da bir Sokrates- oysa nefret gruplara da yöneltilir. Ayrıca öfke zamanla yatışabilir, ama kin (nefret) yatışmaz. Biri onun nesnesine acı vermeyi amaçlar, ötekiyse o kişiye zarar vermeyi; (...) Öfkeli bir insana, kendisine zararı dokunmuş kimseleri bağışlatacak çok şey olabilir, ama kin tutan insan, bir kez nefret ettiği bir insana, hangi koşullar altında olursa olsun acılamak istemez; çünkü biri suç işleyenlere yaptıklarından dolayı acı çektirirken, öteki onların varlığını ortadan kaldıracaktır (Aristoteles, 1995, s. 108)”.

Yine Aristoteles’e göre nefret (garez), küçümseme duygusunun bir türü olarak da ortaya çıkabilmektedir. “Garez bir başka türdür; kendiniz bir şey elde etmek için değil, başkasının bir şey elde etmesini önlemek için onun arzularını engellemektir (Aristoteles, 1995, s. 99)”.

3.1.2. Spinoza’nın nefret yaklaşımı

Baruch Spinoza, insan duygularına ve duygulanış pratiklerine yönelik saptamalarda bulunan, bu saptamalar içerisinde sevgi/sevinç karşıtlığı içerisinde nefrete özel bir yer veren önemli filozoflardandır. Spinoza Etika adlı eserinin “Duygulanışların Kökü ve Tabiatı” başlıklı bölümünde hem insan duygularına, hem de bu duyguların ortaya çıkışlarındaki süreç ve etmenlere yönelik önermelerde bulunmaktadır.

Spinoza, tabiatın mutlak saltanatı içerisinde insan hükümdarlığının mümkün olmadığını savunmakta; insan duygulanışlarının doğanın ortak kanunları ve şeylerin tabiatı çerçevesinde ele alınıp açıklanması gerektiğini ileri sürmektedir. “Tabiat daima aynıdır; erdemi ve işleme gücü her yerde bir ve aynıdır; yani her şeyin kendilerine uyarak meydana geldiği ve bir şekilden başka şekle geçtiği tabiat kanunları ve kuralları her yerde ve daima aynıdır (Spinoza, 2011, s. 130)”. Bu bağlamda, çoğunlukla insanın kendi egemenliği çerçevesinde ele alınan his ve duygulanışlar da tabiatın kural ve kanunlarına tabi olmalıdır. “Kendi başlarına göz önüne alınan kin, öfke, haset vb. gibi duygulanışlar

başka tekil şeyler gibi aynı tabiat zorunluluğu ve aynı tabiat erdemine uyarak meydana gelirler (Spinoza, 2011, s. 130)”.

Spinoza (2011, s. 131)’nın bedeninin etkileme (tesir etme) gücünün artması veya eksilmesi; tamamlanması ya da indirilmesi olarak tanımladığı duygulanışlar, her yerde ve daima aynı olan tabiat kanunlarında ve insan ruhunun beden üzerindeki etkisinde ortaya çıkmaktadır. Bedenin tesir gücünün artmasını ve ruhun daha büyük bir yetkinliğe geçişini sağlayan sevinç ile bedeninin etkileme gücünün eksilmesi ve ruhun daha az etkin kılınmasına yol açan kederi iki temel duygulanım olarak ele alan Spinoza, bu denklem içerisinde sevgi ve nefreti de benzer bir zıtlık ilişkisi ile şu şekilde açıklamaktadır:

“(…) yani sevgi bir dış nedenin fikri ile birlikte olan sevinçten başka bir şey değildir. Kin de bir dış neden fikriyle birlikte olan kederden başka bir şey değildir. Bundan sonra, seven kimsenin sevdiği ile birlikte bulunmaktan zevk duyduğu, tersine olarak kin duyan kimsenin de kinin konusunu uzaklaştırmaya ve onu yok etmeye çalıştığını görüyoruz (Spinoza, 2011, s. 145)”.

Özce ifade edilebilir ki; nefret, bedeninin tesir gücünü eksiltene, ruhun yetkinliğini azaltan keder duygusunun, bir dış neden ile gerçekleşmesinin bir sonucudur. Bu dış neden, bir kişi, obje, olgu olabilmektedir. İnsan tabiatının ve ruhunun, bedeninin tesir gücünün eksilmesini önlemeye yönelik edimleri bağlamında Spinoza’nın nefretle ilgili önermeleri önem arz etmektedir. Spinoza (2011, s. 146), “Kin beslediği şeyin yok olduğunu hayal eden kimse, sevinecektir.” önermesiyle bireylerin nefret ettikleri şeyleri yok etme meyilleri olduğunu, nefret objesinin yok edilmesinin, ruhu ve bedeni olumsuz anlamda etkileyen şeylerin de ortadan kaldırılması anlamına geldiğini vurgulamaktadır.

“Nefret ettiği kimsenin kederle duygulandığı hayal eden kimse sevinecek ve tersine, onun sevinç duyduğunu hayal eden kimse kederlenecektir” önermesiyle nefretin karşıt duygulanış yapısına da değinen Spinoza (2011, s. 148), nefret edilen kişi ya da objenin olumsuz duygulanış içerisine girmesinden mutlu olacağını belirtmektedir. Spinoza (2011, s. 148)’nın “Nefret edilen kimse bir keder duyduğu zaman, o kimse bir dereceye kadar yok olmuştur” ifadesiyle vurgulandığı gibi, nefret tanımında nefret objesinin yok edilmesi temel gayedir. Yine bu karşıtlık ilişkisi içerisinde, Spinoza’nın yirmi dört numaralı önermesi şöyledir: “Kin duyduğumuz şeyden dolayı sevinç duyan birisini hayal edersek onun hakkında kin (ya da nefret) duygusu besleriz (2011, s. 148)”.

Spinoza nefret ile ilgili önermelerinde, duygulanışların “biz-onlar” ikiliğini nasıl beslediğini, benzerliklerin ve karşıtların sevgi ve nefrette nasıl hayati rolleri olduğunu

ortaya koymaktadır. Spinoza’ya göre sadece kişiye değil, kişilerin sevdiği şeylere keder yükleyen dış nedenler de nefret durumu yaratmaktadır. “Sevdiğimiz şeyi ya bir sevinç ya kederle duygulandıran, bizi de ya sevinç ya kederle duygulandırır (Spinoza, 2011, s. 147)”. Sevilen, önem ve değer atfedilen şeylerin doğulan ülke, ırk, etnik kimlik, cinsiyet, ait olunan sosyal grup, sahip olunan normlar olarak değerlendirilmesi, nefret söylemi ve nefret suçları pratiklerine anlam kazanmaktadır. Bu bağlamda, sahip olunan değerler ve normları, taşınan etnik ve cinsel kimliği sevinçle duygulandırmayan, onun değerini ve etkisini yüceltmeyen bir obje, tersi bir etki oluşturmaktadır. Yani, kederle duygulandırmaktadır ve bu yüzden de nefret nedenine dönüşmektedir.

Spinoza, duyguları ve duygulanış süreçlerini çözümlerken, insanların rasyonel olarak açıklanamayan, duygu temelli davranışlarına da benzerlik ve aidiyet odaklı yaklaşımlar geliştirmiştir. Nefretle ilişkili kavramlardan olan tikslenme kavramını, “başkasına kötülük yapanın bizde doğurduğu nefret” olarak açıklayan Spinoza (2011, s. 148), benzerlik, duygudaşlık ilişkileri üzerinden de nefret duygusunu tanımlamaktadır: “(...) benzerimize iyilik yapan kimseye karşı da iyi görüş duyar ve tersine olarak ona zarar veren kimseden de tiksiniş oluruz (Spinoza, 2011, s. 148)”.

3.1.3. Hume’un nefret yaklaşımı

İnsanların duygulanış pratikleri ve duygu biçimlerine, dolayısıyla da nefret üzerine çalışmalar yapan bir diğer düşünür ise David Hume’dur. Hume, İnsan Doğası Üzerine Bir İnceleme adlı eserinin “Sevgi ve Nefret” isimli bölümünde iki karşıt duyguyu birlikte ele alarak çeşitli önermeler sunmaktadır. Doğru ve tutarlı saptamalarda bulunabilmek için ise, duygulanımları nesnelere göre iki başlık altında değerlendirmekte; duygu nesnesinin farklılık gösterdiği gurur ve küçük görme ile, sevgi ve nefreti karşılaştırmalı olarak ele almaktadır. Bu bağlamda, gurur ve kendini küçük görmenin nesnesi, kişinin bilinç alanında farkında olduğu kendi benliğidir; sevgi ve nefretin nesnesi ise tasarım, eylem ve duyumlarının bilincinde olunmayan bir başka kişidir. “Sevgi ve nefretimiz her zaman bizim dışsal olarak algıladığımız bir varlığa yöneliktir. (...) Kendi hatalarımız ve budalalıklarımız tarafından küçük düşürülebiliriz; ama hiçbir zaman başkalarının incitmelerinin dışında bir öfke ya da nefret duymayız (Hume, 2009, s. 225)”.

Fakat dışsal bir varlığın nefretin nesnesi olması, aynı zamanda nedeni olduğu anlamı taşımamaktadır. Duygulanışların ve tutkuların nesneden ayrı bir nedeni bulunmaktadır. Hume (2009, s. 225)’a göre, eğer sevgi ve nefretin nedenlerinin incelenmesi durumunda, bu nedenlerin çok çeşitli olduğunu ve ortaklaşa pek fazla şeyleri olmadığını görülecektir. “Bir kimsenin erdemi, bilgisi, zek sı, sağduyusu ve iyi huyu sevgi ve saygı üreter; tıpkı karşıt niteliklerin nefret ve küçümseme üretmeleri gibi (Hume, 2009, s. 225)”. Açıktır ki nesne ve neden birbirinden farklıdır; ama çoğunlukla doğrudan bir ilişki içerisinde yer almaktadır. “Sevgi ve nefretin nedeninin bu tutkuları üretebilmek için bir kişi ya da düşünen varlık ile ilişkili olması gerektiği, yalnızca olası değil aynı zamanda karşı çıkılamayacak denli apaçıktır (Hume, 2009, s. 226)”.

Tutkuların, dolayısıyla da nefret duygusunun nedenlerine derinlemesine bakış atan Hume, pek çok çıkarsamada bulunmaktadır. Bu bağlamda, sevgi ve nefret duygularını öncelikli olarak duyulan haz veya rahatsızlık merkezinde ele almaktadır. “Hizmetleri, güzelliği ya da dalkavukluğu yoluyla kendini bize yararlı ya da hoş kılmanın bir yolunu bulan herkes sevgimizden emindir; tıpkı, öte yandan, bize zarar ya da rahatsızlık veren herkesin hiçbir zaman öfke ya da nefretimizi uyandırmadan yapamaması gibi (Hume, 2009, s. 236)”.

Hume’un nefret nedenlerine dair bir diğer saptaması, bireyden bağımsız ve ayrı bir benliğe sahip olan diğer kişinin, yani nefret duygusu nesnesinin, özsel niteliklerini ve eylem amacını konu almaktadır. “Eylemleri niyet ile yargılarız; niyetin iyi ya da kötü olmasına göre, eylemler sevgi ya da nefret nedenleri olurlar (Hume, 2009, s. 237)”. Bu bağlamda, kişinin zarar veya rahatsızlık verecek eylemi bir bilinç ve bilgi  er evesi içerisinde, bir plan dâhilinde gerçekleştirmesi gerekmektedir. Nefret duygusunun ortaya çıkmasında, nesnenin niyetine istisna olabilecek bir durum mevcuttur; bu durum rahatsızlık ile nefret duygusunu uyandıracak kişinin kişiliği ve özellikleridir. Hume (2009, s. 237) bu aykırılığı şöyle ifade etmektedir: “Eğer bir başkasında haz ya da rahatsızlık veren nitelik onun kişilik ve karakterinde mevcut ve değişmez ise, niyetten bağımsız sevgi ya da nefrete neden olacaktır”.

Hume sevgi ve nefret tutkularını, hem farklı bağlamlarda ortaya çıkan türleriyle hem de bu duyguları izleyen ve onlarla bağlantı içinde olan duygulanımlarla birlikte incelemiştir. Bu durumun sebebi, sevgi ve nefret tutkularının diğer saf heyecanlar gibi

olmaması; bir erek taşıması ve insanı bu yönde harekete geçirme yetkinliğidir. Bu noktada nefret ile birlikte ele aldığı diğer bir duygu durumu öfkedir:

“Ancak sevgi ve nefret kendi içlerinde tamamlanmış değildirler ve ayrıca ürettikleri o heyecanda dinginleşmez, aksine zihni uzaktaki bir şeye götürürler. Sevgi her zaman sevilen kişinin mutluluğu için bir istek ve onun mutsuzluğuna karşı bir isteksizlik tarafından izlenir; tıpkı nefretin nefret edilen kişinin mutsuzluğu için bir istek ve mutluluğu için bir isteksizlik üretmesi gibi (Hume, 2009, s. 248)”.

Bu bağlamda, bir kişiye yönelik nefret duygusu beslenmesi, onun mutsuzluğu için bir istek durumudur ve öfke halini yaratmaktadır. Bu ardışık duygulanımda, Hume’un yer verdiğini diğer iki tutku ise garaz ve kıskançlıktır. Hume, bu duygulanımların ortaya çıkışlarını, insan zihninin mukayese yoluyla değerlendirme prensiplerine yormaktadır. “İnsanlar duygularında ve görüşlerinde us tarafından öyle uzatılırlar ki, nesneleri her zaman asıl değerlerinden çok birbirleri ile karşılaştırarak yargırlar (Hume, 2009, s. 251)”. Anlaşılmaktadır ki, insan kendi mutluluğunu ve mutsuzluğunu, diğer insanların mutluluk ve mutsuzlukları ile karşılaştırarak belirlemektedir. Başkalarının mutsuzluğu, kişinin kendi mutluluğunu olduğundan daha büyük ve diri gösterdiği için, başkalarının mutsuzluğu kişide bir sevinç duygusuna yol açmaktadır; bu garazdır. Tam tersi durumda ise, başkasının büyük ve haz dolu mutluluğu, kişinin mutluluğunu olduğundan daha yetersiz ve aşağıda gösterecektir. Bu vaziyet, bir kıskançlık duygusunu yaratacaktır. Özetle Hume (2009, s. 254) nefretle doğrudan ilişkili bu iki tutkuyu benzerlikleri ve farklılıklarıyla şöyle ifade etmektedir: “Kıskançlık bir başkasının duyduğu ve karşılaştırma yoluyla kendi düşüncemizi küçülten bir haz tarafından uyandırılır; buna karşılık garaz ise karşılaştırmadan bir haz elde edebilmek için bir başkasına yönelik olan kışkırtılmış kötülük yapma isteğidir”.

3.1.4. Descartes’ın nefret yaklaşımı

İnsan duygulanışları ve farklı tutku türlerini ele alıp çeşitli yönleriyle değerlendiren bir başka önemli sosyal bilimci Rene Descartes, bu süreçleri insan ruhunun ihtirasları olarak tanımlamaktadır. Bedenin aktivitesi, organların hareketi ve sıcaklığı, kasların ve kalbin çalışması, duyu organları ile dış nesneleri duyumsama gibi fonksiyonları yalnızca bedene ait fonksiyonlar olarak konumlandıran Descartes, ruhun fonksiyonları olarak ise düşünceleri işaret etmektedir. Bu düşünceleri aksiyonlar ve ihtiraslar olarak iki bağlamda

ele alan Descartes (2013, s. 18), tutkuları “(...)bizde bulunan bütün idrak (algı, perception) ve bilgi türlerine de genel olarak ruhun passionları (etkilenme, infial, ihtiras, tutku) adını verebiliriz” şeklinde tanımlamaktadır. Aynı Hume gibi Descartes da, duygulanımlar ve ihtirasların dışsal bir nesneden bağımsız şekilde ortaya çıkamadığını savunmaktadır. “Çünkü çoğu zaman onları meydana getiren ruhumuz değildir. O sadece onları gösterdikleri yani tasvir ve temsil ettikleri şeylerden edinmektedir (Descartes, 2013, s.18)”. Ruhun ihtiras fonksiyonunu gerçekleştirebilmesi için, dış uyaranları hissetmesi ve ona uygun tepki geliştirmesi gerekmektedir.

Descartes, insan ruhuna dair ihtirasları hayranlık; takdir – değer verme, tahkir – hor görme; büyük saygı – hürmet; aşk ve nefret; arzu; ümit, korku, kıskançlık, güven ve ümitsizlik; kararsızlık, cesaret, atılganlık, rekabet, korkaklık; pişmanlık; sevinç ve keder; alay, haset ve gıpta, merhamet; kendinden memnunluk ve nadimlik; lütuf ve minnet; gücenme ve öfke; övünme, utanma ve iğrenme olarak uzun bir liste şeklinde sıralamıştır. Fakat Descartes bu ihtiraslardan sadece altısının temel ihtiras olduğunu belirtmiştir. “Bunlar da, ‘hayranlık’, ‘aşk ya da sevgi’, ‘nefret ya da kin’, ‘arzu’, ‘neşe ya da sevinç’ ve ‘keder ya da hüzn’dür (Descartes, 2013, s. 47)”.

Descartes tüm bu ihtirasların ortak sebeplerini ve ne işe yaradıklarını tartışmış; “Böylece bütün ihtirasların hizmeti, doğanın bize faydalı olduğunu söylediği şeylere ruhumuzu meylettirmek ve ruhu bu isteğinde sabit ve kararlı olmaya yöneltmektir (2013, s. 42)” vurgusuyla ihtirasların varoluş gerekçesini ortaya koymuştur. Bu bağlamda, faydalı olan şeylere meyletmek gibi; faydasız ve zararlı şeylerden sakınma ve kaçınma da elzemdir. Bu tavır, nefret tutkusunun tam özünde yer almaktadır. Diğer filozoflarla benzer olarak, nefreti aşk/sevgi duygusuyla tezatlığı açısından masaya yatıran Descartes, aşk ve nefreti ruhun karşıt iki heyecanı olarak açıklamaktadır:

“Aşk, ruhun bir heyecanıdır. Bu heyecanı ruhların hareketi doğurur. Bu heyecan onu, yani ruhu kendine uygun görünen şeylerle, isteyerek birleşmeye teşvik eder. Kin de bir heyecandır. Onu da ruhların hareketi doğurur. Fakat bu heyecan, ruhu, kendine zararlı görünen nesnelerden iradesi ile ayrı olmaya teşvik eder. (Descartes, 2013, s. 52)”.

Ruhun fonksiyonlarını, ihtirasın türlerini ve nedenlerini irdeleyen Descartes, bu tutkuların insan davranışlarını, tutum ve düşüncelerini nasıl şekillendirdiğini incelemekten noktayı koymamıştır. Özetle vurgulamaktadır ki, ihtirasların varoluş sebebi insan bedenini ve ruhunu korumak, onun daha iyi olmasını sağlamak ve onu kötü etkileyecek

şeylerden uzaklaştırmaktır. Tutkuların bu amacı, insanların gündelik yaşantısını da şekillendirmektedir. Bu anlamda, keder ve neşe bu iş için kullanılan ilk iki ihtirastır. Çünkü ruh, bedene zararı dokunan şeylerden ancak acıdan edindiği duygu ile haberdar olmaktadır. “Bu acı duyumu, onda, ilk olarak, keder ihtirasını; ikinci olarak, acıya sebep olana karşı kin ve nefret ve üçüncü olarak da, acıdan kurtulma arzusunu doğurur (Descartes, 2013, s. 85)”. Anlaşıldığı üzere nefret, acıdan kurtulmak amacıyla ve nesnesi dışsaldır.

Görüldüğü gibi farklı düşünürlerin nefrete dair yaklaşımlarında bir takım farklılıklar mevcuttur. Bu zıt düşümler çoğunlukla duyguya mı yoksa yargıya mı ağırlık verildiği noktasında yoğunlaşmaktadır. Spinoza ve Hume gibi düşünürler nefret nesnesine yönelik olumsuz duyguya vurgu yaparken, Descartes ve Aristoteles’i de kapsayan diğerleri nesneye yönelik olumsuz yargılamayı vurgulamaktadırlar (Royzman, McCauley ve Rozin, 2005, s. 4).

Nefret duygusunun, iletişimsel veya hukuki boyutta bir mesele haline gelmesi için, bireyin iç dünyasından kamusal alana veya ikili ilişkiler bağlamında karşı tarafa yani dış dünyaya taşınması gerekmektedir. Yılmaz (2015, s. 5)’ın deyişiyle, insan nefret etmekte tam olarak özgürdür; nefretin farklı bağlamlarda çalışma ve tartışma nesnesine dönüşmesi, iletişimsel veya eylemsel pratiklerde vuku bulmasına bağlıdır. Nefretin iletişim kanallarıyla iletilmesi nefret söylemini, şiddet barındıran bir fiil ile ortaya çıkması ise nefret suçunu meydana getirmektedir.

3.2. Önyargı

Nefret söylemi ve nefret suçlarıyla doğrudan ilişkili olan önyargı kavramını ele alınırken mutlak suretle değinilmesi gereken konulardan ilki, önyargıya dair kavramsal zeminin doğru ifade edilmesidir. Bu noktada, yabancı literatürde iki farklı kavram, “bias” ve “prejudice”, Türkçe literatürde “önyargı” kavramının potasında eritilmektedir. Fakat iki kavram arasında birtakım farklılıklar bulunmaktadır. “Bias” tarafsız düşünceye müdahalede bulunan, bir birey ya da gruba yanlılıkta veya karşı olmadaki eğilim veya tercih olarak tanımlanmaktadır. “Prejudice” ise, peşin hükümlülüktür; bir kişi veya grup hakkında yeterli bilgiye sahip olmadan kararda bulunmaktır ve sıklıkla kalıp yargılara dayanmaktadır (ADL, 2000, s. 15).

Dünyanın en büyük bölgesel güvenlik örgütü olarak tanımlanan Avrupa Güvenlik ve İşbirliği Teşkilatı (AGİT), “Nefret Suçu Veri Toplama ve İzleme Mekanizmaları: Pratik Kılavuz” yayınında, nefret suçunun kayıtlanması zincirindeki ilk halka olan kolluk kuvvetlerinin, suçun arkasındaki önyargı motivasyonunu doğru tanımlayabilmesi için “önyargı göstergesi” kavramını geliştirmiştir. Buna göre önyargı göstergeleri, tek başına veya diğer göstergelerle birlikte, suçlunun eylemlerinin tamamen veya kısmen önyargı, peşin hüküm veya düşmanlık tarafından motive edildiğini öne süren bir suç eylemine bağlı nesnel gerçekler, koşullar veya kalıplardır (ODIHR, 2014a, s. 15).

Nefret suçlarını tanımlamak için çok önemli -aslında tek araç olan- önyargı göstergeleri (ODIHR, 2019a, s. 4), AGİT tarafından özellikle kolluk kuvvetleri ve kanun uygulayıcıları tarafından vakaların doğru tespiti için oluşturulan rehberde sekiz ayrı başlık altında ele alınmıştır. Bu başlıklar şöyledir: mağdur ve tanıkların algısı; yorumlar, yazılı açıklamalar, jestler, grafitiler; fail ve mağdur arasındaki etnik, dini, kültürel farklılık; organize nefret grupları; konum ve zamanlama; daha önceki olay kalıpları ve sıklıkları; saldırının doğası ve diğer güdülerin eksikliği (ODIHR, 2019a).

3.3. Ayrımcılık

“Ayrımcılık, önyargılı düşünmeyi takip eden bir eylemdir (ADL, 2000, s. 14)”. AGİT ise ayrımcılığı şöyle tanımlamaktadır: “Ayrımcılık, eğitim, istihdam ve mal ve hizmetlere erişim gibi alanlarda bireylerin ırk, din veya etnik köken gibi grup özellikleri temelinde daha az olumlu muamele görmesini ifade etmektedir (ODIHR, 2014b, s. 24)”.

Ülkeler nefret söylemi ve nefret suçunun önkoşulu olan ayrımcılık ve hoşgörüsüzlükle mücadelede evrensel ilke ve değerler tayin eden, bölgesel ve uluslararası standartlar getiren antlaşma, sözleşme ve yasalara taraf olarak etkin ve işbirlikçi yöntemler izlemektedirler. Kabul edilen ulusal yasalar da çoğunlukla bu sözleşmelerin çizdiği çerçeve, sunduğu kavramsal şema ve metodoloji içerisinde oluşturulmaktadır. Bu bağlamda, sözü edilen bu uluslararası sözleşmeleri ele almak yararlı olacaktır.

Birleşmiş Milletler, insan hakları, eşitlik ve ayrımcılıkla mücadeleye ilişkin kilometre taşı olarak nitelendirilebilecek sözleşmelerle belirli standartlar ortaya koymuştur. Eşit haklar ve ayrımcılık karşıtlığı noktasında ilk uluslararası belge olan “İnsan Hakları Evrensel Beyannamesi”nin ikinci maddesine göre: “Herkes, ırk, renk,

cinsiyet, dil, din, siyasi veya diğer görüşler, ulusal veya sosyal köken, mülk, doğum veya diğer statü gibi herhangi bir ayırım gözetmeksizin, bu bildirgede belirtilen tüm hak ve özgürlüklere sahiptir (http-13)”. 10 Aralık 1948 günü Birleşmiş Milletler Genel Kurulu'nca kabul edilen bildiriye, aralarında Türkiye'nin de olduğu, oylamaya katılan BM üyesi 48 devletin temsilcileri "olumlu" oy vermiştir (Aybay, 2006, s. 5).

BM Genel Kurulu tarafından kabul edilen bir diğer uluslararası antlaşma olan “Kişisel ve Siyasal Haklar Uluslararası Sözleşmesi”, 23 Mart 1976 tarihinde yürürlüğe girmiştir. Türkiye bu sözleşmeyi 15 Ağustos 2000 tarihinde imzalamıştır (http-14). Sözleşmenin 2. maddesi, Evrensel Bildirgede bulunan ayrımcılık yasağı ilkesine ilişkin benzer hükümler içermektedir:

“Bu Sözleşmeye Taraf her Devlet, bu Sözleşmede tanınan hakları ırk, renk, cinsiyet, dil, din, siyasi veya diğer bir fikir, ulusal veya sosyal köken, mülkiyet, doğum veya diğer bir stat, gibi herhangi bir nedenle ayrımcılık yapılmaksızın, kendi toprakları üzerinde bulunan ve egemenlik yetkisine tabi olan bütün bireyler için güvence altına almayı bu ve haklara saygı göstermeyi taahhüt eder (http-15)”.

Ayrımcılıkla mücadelede bir diğer milletlerarası sözleşme, AGİT'e katılan 57 Devletin 43'ünün imzacısı olduğu, “Avrupa İnsan Hakları Sözleşmesi (AİHS)”dır (ODIHR, 2014b, s. 40). 4 Kasım 1950'de Avrupa Konseyi üyelerinin üzerinde anlaştıkları metin olan AİHS, Türkiye tarafından ise 18 Mayıs 1954'te onaylanmıştır (http-16). Avrupa İnsan Hakları Sözleşmesi'nin “Ayrımcılık Yasağı” isimli Madde 14 uyarınca:

“Bu Sözleşme'de tanınan hak ve özgürlüklerden yararlanma, cinsiyet, ırk, renk, dil, din, siyasi veya diğer kanaatler, ulusal veya toplumsal köken, ulusal bir azınlığa aidiyet, servet, doğum başta olmak üzere herhangi başka bir duruma dayalı hiçbir ayrımcılık gözetilmeksizin sağlanmalıdır (Council of Europe, 2010, s. 12)”.

Görüldüğü gibi uluslararası sözleşmelerde genel bir çerçeve içerisinde her türlü ayrımcılığın önüne geçmeye yönelik maddelere yer verilmiş; bu maddeler, adeta sözleşmelerin bayrak maddeleri olarak ilk sıralara yerleşmiş ve ülkelerin kabulüne sunulmuştur. Ayrıca, farklı nefret suçlarının arkasında yatan, farklı ayrımcılık ve önyargı motifleri ayrı maddeler olarak detaylandırılmıştır.

Irksal ayrımcılığa dayanan, yani ırkçılık temelli nefret suçları, nefret suçlarının belki de ilk formudur. Bu anlamda ırkçılık en temel ayrımcılık biçimidir. “Rak terimi, ten rengi gibi fiziksel özelliklere göre farklı kabul edilen insan gruplarını belirtmek için

kullanılan bir kavram olmasına karşın; sosyal bir yapıyı ifade etmesi ve etnik köken, ten rengi, ulusal köken gibi kavramlarla kesişmesiyle şemsiye bir kavram olarak literatürde yerini almaktadır (ODIHR, 2014b, s. 30)”. “Her Türlü Ayrımcılığın Ortadan Kaldırılmasına İlişkin Uluslararası Sözleşme” 1. maddesinde ırksal ayrımcılık şöyle tanımlanmaktadır:

“Siyasal, ekonomik, sosyal, kültürel veya kamusal yaşamın herhangi bir alanında, insan haklarının ve temel özgürlüklerin tanınmasını, tatbik edilmesini ve eşit düzeyde yararlanılmasını geçersiz kılma veya zayıflatma amacıyla veya etkisinde olan, ırk, renk, soy, ulusal veya etnik kökene dayalı herhangi bir ayırım, dışlama, kısıtlama veya tercih (http-17)”.

AGİT bölgesindeki neredeyse her nefret suçu hükmüne dâhil olan ırk ve milliyet ile birlikte üç temel korunan özellikten bir diğeri ise, din ve inanç kökenli nefret suçlarıdır. Bu bağlamda din ve inanç ayrımcılığına yönelik olarak, BM İnsan Hakları Komitesi'nin “Uluslararası Medeni ve Siyasi Haklar Sözleşmesi”nde yer alan hükümlerin yetkili bir yorumunu sunan genel yorumunu incelemek faydalı olacaktır. Komite, düşünce, vicdan veya din özgürlüğü kavramının, teistik, teistik olmayan ve ateist inançların yanı sıra herhangi bir din ya da inancı ifade etmeme hakkı ve “din” ve “inanç” terimlerinin, hem geleneksel hem de daha az bilinen inanç sistemlerini içerecek şekilde en geniş anlamda yorumlanması gerektiğini belirtmiştir (ODIHR, 2014b, s. 32).

Tüm ayrımcılık ve şiddet türlerinde olduğu gibi, cinsel şiddette ve cinsiyet kimliklerine dair ayrımcılıkta da güç, tahakküm ve hoşgörüsüzlük temelde yer almaktadır. Hâkim grubun, zayıf grup üzerinden gücünü ve iktidarını meşrulaştırması, bu hoşgörüsüzlük ortamının var olmasına ve sürmesine neden olmaktadır. Cinsel şiddeti ve toplumsal cinsiyete dayalı şiddeti kavrayabilmek için, öncelikle bunun karmaşık ve çok boyutlu bir toplumsal sorun olduğu ön kabulüyle hareket etmek önemlidir. Cinsiyet rolleri veya cinsel kimlik olarak da nitelendirilebilen toplumsal cinsiyeti ana çatı olarak konumlandırılarak, cinsel şiddeti ise bu çatının altındaki bir kavram olarak ele almak sorunlara doğru bir bakış açısı yakalamayı sağlamaktadır.

Toplumsal cinsiyete dayalı şiddet, ilk kez kadına yönelik şiddet ve cinsiyete dayalı ayrımcılık kesişimini tanımlamak için kullanılmış ve “kadına, kadın olduğu için yöneltilebilir veya kadınları orantısız olarak etkileyen şiddet” olarak tanımlanmıştır (ODIHR, 2019b, s. 20). Süreç içerisinde ise fiziksel, cinsel ya da psikolojik olarak zarar veren, toplumsal cinsiyet ayrımcılığına, cinsiyet rolü beklentilerine ve / veya toplumsal

cinsiyet stereotiplerine dayanan ya da cinsiyete bağılı farklı güç durumlarını temel alan şiddeti ifade etmek için kullanılmaya başlamıştır (http-18).

Toplumsal cinsiyete dayalı şiddet, kontrol veya güç iddia etme, rolleri uygulama veya kabul edilemez olarak düşünölen davranışları önleme, caydırma veya cezalandırma ihtiyacı da dâhil olmak üzere erkeklikle ilgili toplumsal normlara dayanmaktadır (ODIHR, 2019b, s. 20). Erkek egemen bir norm yapısı içerisinde, toplumsal cinsiyete dayanan ayrımcılık sadece kadınları kadın oldukları için şiddet nesnesi haline getirmek ve onların rollerini tayin etmekle kalmamakta; erkekleri de, onlara uygun olarak kabul edilen kalıplar içesine sokma ve uyum göstermeyenleri cezalandırma bağlamında baskılamaktadır. “Gerçek ya da varsayılan cinsel kimlikleri veya cinsel yönelimleri nedeniyle toplumun baskın erkeklik görüşüne uymadığı düşünölen erkekler (ODIHR, 2019b, s. 22)” bu şiddetin kurbanı olabilmektedirler.

Cinsel ve toplumsal cinsiyete şiddet ise, cinsiyet normlarına ve stereotiplere dayanan şiddetin, cinsel bütönlüğü hedef alan şiddet içeren eylemler ile daha ileri bir aşamaya taşınmasıdır. Bu şiddet tanımlaması, şiddetin hem cinsel hem de toplumsal cinsiyet bileşenine dikkat çekmek açısından önemlidir.

“Cinsel şiddet, doğası gereğı toplumsal cinsiyete dayalı bir suçtur, çünkü büyük ölçüde toplumsal cinsiyet eşitsizliğinden ve kadınların cinsel açıdan itaatkâr olması gerektiğı, cinsel saldırganlık ve tahakkümün erkekliğin ve maskülinitenin temel bileşenleri olduğı gibi toplumsal cinsiyet stereotiplerinden kaynaklanmaktadır (ODIHR, 2019b, s. 22)”.

3.4. Nefret Suçları

Nefret söylemi kavramını tüm hatlarıyla doğru bir şekilde anlayabilmek için nefret suçu kavramının ana hatlarıyla ele alınması gerekmektedir. Vakaların gözler önüne serdiği gibi, her nefret söylemi devamında bir nefret suçunu beraberinde getirmemektedir; fakat bir nefret suçunun öncesi incelendiğinde nefret söyleminin varlığına rastlamak oldukça mümkündür. “Nefret söylemi, nefret suçlarını teşvik edebileceğı veya bunlara eşlik edebileceğı için, iki kavram birbirine bağılıdır (ODIHR, 2009, s.17)”.

Nefret suçu ve nefret söylemi arasındaki çizgi oldukça bıçak sırtıdır; öyle ki, kimi araştırmacılar nefret söylemi ve nefret suçunu geçişken bir yapıda ele almaktadır. Nefret

suçlarını sözlü nefret suçu ve şiddet içeren fiili nefret suçu şeklinde ayırmak bu yaklaşımın bir tezahürüdür (Yılmaz, 2016, s. 26). Nefret söylemini, nefret suçunun bir hazırlayıcısı veya toplumsal bağları zedeleyen bir olumsuzluğun çok ötesinde; nefret suçunun bizzat kendisi, sözlü biçimi olarak tanımlamak nefret söyleminin her boyutuyla ciddiye alınması gereken bir kavram olduğunu göstermektedir. Bu bağlamda nefret söyleminin, nefret suçu kavramından bağımsız olarak incelenmesi sağlıklı olmamaktadır. Nefret söyleminin doğru anlaşılabilmesi için nefret suçlarının doğru kavranmasının elzem olması gibi; nefret suçlarını anlaşılır kılmak için ise “suç” kavramına ayrı bir başlık altında göz atmak gerekmektedir.

3.4.1. Suç kavramı

Türk Dil Kurumu’nun Güncel Türkçe Sözlüğü’ne göre 1. Törelere, ahlak kurallarına aykırı davranış; 2. Yasalara aykırı davranış, cürüm (http-19) anlamlarına gelen suç kavramının, özellikle Latince ve Antik Yunan Dilindeki “skandal” kelimesiyle ilişkisi dikkat çekicidir. Suç işleme, engel olma/zorluk çıkartma, günaha sokma/ ayartma anlamları taşıyan Latince “scandalum” kelimesi (http-20), Türk Dil Kurumu’nun ahlak ve töre vurgulu suç tanımıyla benzerlik göstermektedir. Bu bağlamda, Ataman (2012, s. 58), bu bağdaşıklığı farklı bir boyuta şöyle taşımaktadır: “Bu son haliyle genel olarak ‘suç’ kavramının, özel olarak ‘nefret suçlarının’ aynı zamanda bir ‘insan hakları skandalı’ olduğunu söylemek hiç de yanlış olmayacaktır.”

Nefret suçu kavramının sosyolojik, psikolojik, etik, politik birçok boyutunun bulunduğu su götürmez bir gerçektir; fakat hepsinden önce nefret suçu hukuki bir meseledir ve bu anlamda hukuki yapısını ele alan tanımların öne çıkarılması gerekmektedir. Türkçe Bilim Terimleri Sözlüğü’ne göre ise suç kavramı; “Hukuk kurallarının yasakladığı ve yapılmasını ya da yapılmamasını cezai yaptırıma bağladığı eylem (http-21)” anlamına gelmektedir. Önemli hukuk kuramcılarından, Suçlar ve Cezalar Hakkında adlı kitabı ile mevcut çağdaş ceza hukukunu kurmuş olan Cesare Beccaria (http-22), bu kitabında suç kavramını, topluma verilen zarar ve ceza kıyaslamalarıyla ele almakta ve açıklamaktadır. Beccaria (2016, s. 56), suçların topluma verilen zarar ölçüsünde ceza hak ettiğini, bu ölçünün aslında sıradan bir insan tarafından bile rahatça algılanabildiğini; fakat zamana, yere ve değişken koşullara göre suç ve

cezaların değişken mahiyet gösterdiği için karmaşık bir yapı sergilediğini ifade etmektedir. Suçları genel çerçevede, doğrudan toplumu yıkmaya yönelik suçlar, yurttaşların yaşamlarını, mallarını ve onurunu hedef alan suçlar ve kamunun esenliğini ihlal eden suçlar olarak üç başlık altında ele alan Beccaria, bu suç tipleri arasındaki farklılığı şöyle açıklamaktadır:

“Kimi suçlar, doğrudan doğruya toplumu ya da onu temsil eden kişiyi yıkarlar, yıkmaya yönelirler. Kimileri de yurttaşın yaşamını, mallarını ya da onurunu, bu değerlerin özgül esenliklerini ihlal ederler. Ötekiler ise, kamunun esenliği için yasanın yapmayı ya da yapmamayı buyurduğu kurallara aykırı eylemlerdir (Beccaria, 2016, s. 56)”.

Bu bağlamda Beccaria, ikincil olarak önem attığı suçlarda merkeze yurttaşların esenliğini ve güvenliğini yerleştirmekte; yurttaşın hayatını, sahip olduğu malları ve onurunu bu esenlik ve güvenlik çatısı altında eşdeğer önemde görmektedir. “Her meşru topluluğun temel amacı budur. Böyle olunca da, her yurttaşın kazanımı olan güvenlik içinde yaşama hakkının ihlali, yasalarca öngörülen en ağır cezalarla cezalandırılmalıdır (Beccaria, 2016, s. 57)”. Nefret suçlarının ana hedefinde, bireylerin bir grupla gerçek ya da varsayılan ilişkisi ve dolayısıyla kimlikleri, kişilikleri, taşıdıkları özellikleri ve haysiyetleri olduğundan, nefret saikli suçlar da Beccaria’nın en ağır cezalara tabi gördüğü suçlar kapsamında değerlendirilebilmektedir.

3.4.2. Nefret suçunun tanımı ve ardalanı

Nefret suçları, hem hukuki hem de sosyo-politik ve sosyo kültürel boyutları olan suçlardır. Gerçekleştirilen eylemin, ceza hukukunda net bir şekilde tanımlanmış bir suç olması nefret suçunun hukuki boyunu tanımlarken, bu suçun bir önyargı ve ideoloji bağlamında işlenmiş olması ise toplumsal boyutunu ifade etmektedir.

Nefretin ve nefret güdülü suçların geçmişi insanlığın geçmişi kadar eskiye dayanmaktadır; fakat terimin kavramsallaştırması ve literatüre kazandırılması yakın tarih denilebilecek bir döneme karşılık gelmektedir. Amerika’da siyahlara yönelik ırkçı hareketler ve anti-Semitist eylemler, kavramın alanyazında yer almasına zemin hazırlarken; tarihsel süreç içerisinde insanların rengi, dili, etnik kökenleri sebebiyle can ve mal varlıklarının hedef alındığı kitlesel eylemler yaşanması kavramı toplumsal bir

boyuta taşımıştır. Günümüzde ise, nefret saiki ile işlenen suçlar sıklıkla bireysel ölçekte yaşanmaktadır.

Nefret suçu kavramı ilk kez 1986 yılında ABD’de, beyaz bir grup öğrenci tarafından siyah bir kişiye yönelik gerçekleşen ırkçı saldırının haberlere yansması ile kullanılmaya başlamıştır (Alğan ve Şensever, 2020, s. 9). Bu bağlamda, nefret suçu kavramının temellerinde, ırk ve milliyet ayrımcılığı yer almaktadır. Bu temeller günümüzde de, nefret suçu ve nefret söyleminin genellikle etnik köken, ırk ve milliyet ekseninde değerlendirilmesine, böylelikle de farklı ayrımcılık türlerinin çoğu zaman gözden kaçmasına ve örtük olarak yayılmasına önayak olmaktadır.

Ana iskeletini halen ırk, milliyet ve dine yönelik ayrımcılığın oluşturduğu terim, 1990’ların başından itibaren ise sadece bu temelde gerçekleşen saldırılar için değil; aynı zamanda bir kişinin cinsel yönelimi, ulusal kökeni, engellilik hali ve cinsiyeti nedeniyle yapılan saldırılar için de kullanılmaya başlanmıştır. (Jack Lewin, 1993’ten aktaran Ataman, 2012, s. 60). Bu bağlamda, ırkçı eylemlerden yola çıkan nefret suçu kavramı, kapsamı oldukça geniş bir terim haline gelmiştir. “Nefret suçu terminolojisinin avantajı, geleneksel ırkçılığa odaklanmaktan yola çıkıp 'etnik gruplara, eşcinsel ve lezbiyen topluluklara, farklı dini gruplara, gezginler gibi hayat tarzı farklı olarak algılananlara, sığınmacılar gibi yabancılara’ yani ‘farklı olanların’ hedeflenmesine ve bunlara karşı işlenen suçlara kadar kapsayıcı olabilmesidir (ODIHR, 2005, s. 11)”.

AGİT bünyesinde yer alan, devletlerin insan hakları ve demokrasi alanındaki taahhütlerini uygulamalarına destek verme ekseninde faaliyet gösteren Demokratik Kurumlar ve İnsan Hakları Ofisi (ODIHR) tarafından yürütülen, ayrımcılık ve hoşgörüsüzlükle mücadele, nefret söylemi ve nefret suçlarını engelleme odaklı çalışmalarda yer alan tanım ve saptamalar dikkate değer önemdedir. ODIHR (2005, s. 11), yeni ceza yasaları oluşturmak amacıyla nefret suçlarının yeknesak bir şekilde tanımlanması çabasında değildir; ancak anlamlı ve karşılaştırılabilir verilerin toplanmasını kolaylaştırmak için ortak bir yaklaşım veya çerçeve geliştirilmesini desteklemektedir. “‘Nefret suçu’ terimi belirli bir yasal suç tanımlaması değil; daha ziyade bir kavramı tanımlama uğraşıdır (ODIHR, 2014b, s. 20)”. Yani AGİT bir suç değil, konsept tanımlaması yaparak yasalara göre suç olan bir eylemin, hangi şekillerde ve önyargı saikleriyle nefret suçu olduğunun bir çerçevesini belirlemektedir.

Bu bağlamda, hükümetlerarası ortak kabul görmüş resmi bir tanımı bulunmayan nefret suçu kavramına ilişkin, veri toplamada, karşılaştırmada ve uluslararası çalışmalarda ortak zemin yaratmak amacıyla, tavsiye niteliğinde olan bir tanımlama önerilmektedir:

“A- Kişinin, mülkün veya hedefin, B maddesinde tanımlanan bir grupla gerçek ya da algılanan bağlantısı, bağlılığı, ilişkisi, desteği ya da üyeliği sebebiyle işlenen herhangi bir suçtur.

B- Bir grup; üyelerinin gerçek veya algılanan ırk, ulusal veya etnik köken, dil, renk, din, cinsiyet, yaş, zihinsel veya fiziksel engellilik, cinsel yönelim veya diğer benzer faktörler gibi ortak bir özelliğine dayandırılabilir (ODIHR, 2005, s. 12)”.

Görüldüğü üzere, yargı sisteminin ceza yasası uyarınca bir suçun bulunması, nefret suçunun önkoşuludur. “Nefret suçu, her zaman yasaklanmış davranış için bir tür ceza gerektiren bir ceza veya başka bir kanun hükmü uyarınca işlenen bir suçtan kaynaklanmaktadır. (ODIHR, 2014b, s. 20)”. Fakat herhangi bir suçu nefret suçuna dönüştüren, suçun nasıl ve hangi eylemle işlendiği değil; nasıl bir saikle ve ruh haliyle işlendiğidir. Bir suçun nefret suçu olarak kabul edilebilmesi için mağdura dönük ırksal, dinsel, cinsel vs. kaynaklı bir önyargıya sahip olması ve işlenen suçla bu önyargı arasında nedensellik bulunması gerekmektedir (Jacobs ve Potter, 1998’den aktaran Yılmaz, s. 23).

AGİT, veri toplamaya yönelik standardizasyonu sağlamaya yönelik yaptığı bu tanımlamada, B maddesindeki grup özelliklerini, “korunan karakteristik özellikler” olarak adlandırmaktadır. “Korunan bir özellik, bir grup tarafından paylaşılan ırk, din, etnik köken, milliyet veya benzer herhangi bir ortak faktör gibi paylaşılan bir özelliktir (ODIHR, 2014a, s. 12)”. Bu özelliklerin korunan karakteristik olarak değerlendirilebilmesi için, ortak bir grup kimliği yaratması ve kişinin kimliğinin derin ve temel bir yönünü yansıtması gereklidir (ODIHR, 2014b, s. 21)”.

3.4.3. Nefret suçu türleri

Nefret suçu teriminin iki ana bileşeninden olan “nefret” kavramı, nefret suçunun algılanmasında bazı yanlışlara yol açabilmektedir. “‘Nefret’ kelimesinin kullanılması, bir suç eyleminin nefret suçu sayılması için failin mağdurdan veya mağdurun grubundan kesinlikle nefret etmesi gerektiğini düşündürerek yanlış yönlendirebilmektedir (ODIHR, 2014b, s. 20)”. Suç eyleminin salt nefret duygusuyla işlenmesi değil, önyargı veya peşin

hüküm ile gerçekleştirilmesi, suçun nefret suçu olarak değerlendirilmesi için yeterli olmaktadır. Bu bağlamda, suç teriminin akıllara genellikle öldürme, ciddi şekilde yaralama gibi eylemlerini getirmesi; nefret suçunun da, bir kişiye, ait olduğu grup dolayısıyla sadece kin besleyerek acı çektirmek, öldürmek gibi algılanmasına yol açmaktadır.

“En ciddi nefret suçları, sıklıkla aşırı vahşet ve zulüm düzeyleriyle karakterize edilmektedir. Bu davalar manşetlere taşınmaktadır, fakat bunların nefret suçlarının büyük bir kısmını oluşturmadıklarını kabul etmek önemlidir. Nefret suçlarının çoğu, insanlara veya mülke karşı işlenen daha az ciddi suçlardır (ODIHR, 2014, s. 22)”.

Yine aynı şekilde, zihinlerde yer etmiş olan nefret suçu algısını tartışmaya açacak şekilde, nefret suçları çoğunlukla, tahmin edilenin aksine, aşırılık yanlısı veya siyasi güdülenmiş grup ve organizasyonlarla bir bağı olmayan insanlar tarafından işlenmektedir (ODIHR, 2014 s. 22). AGİT’e göre nefret suçları;

- Cinayet ve kasıtsız öldürme de dâhil olmak üzere adam öldürme,
- Mağdurun değişik derecelerde yaralanmasına sebep olan fiziksel saldırı,
- Mağdurun arabası veya evi gibi kişisel mülkiyeti veya belirli azınlık gruplarının uğrak yeri olan sosyal bir mekâna zarar verme; vandalizm,
- Şahsen ya da e-posta, sosyal medya, telefon ya da diğer yollarla öldürme ya da saldırı tehditleri gibi tehditler,
- Özellikle sinagoglar, camiler, kiliseler olmak üzere, ibadet yerlerine saldırılar,
- Özellikle grafiti ile mezarlara saygısızlık veya herhangi bir dini mezhebin mezarlarına zarar yasalara tabi olan cezai fiilerdir (ODIHR, 2014a, s. 16-17)”.

3.4.4. Nefret suçlarının etki ve sonuçları

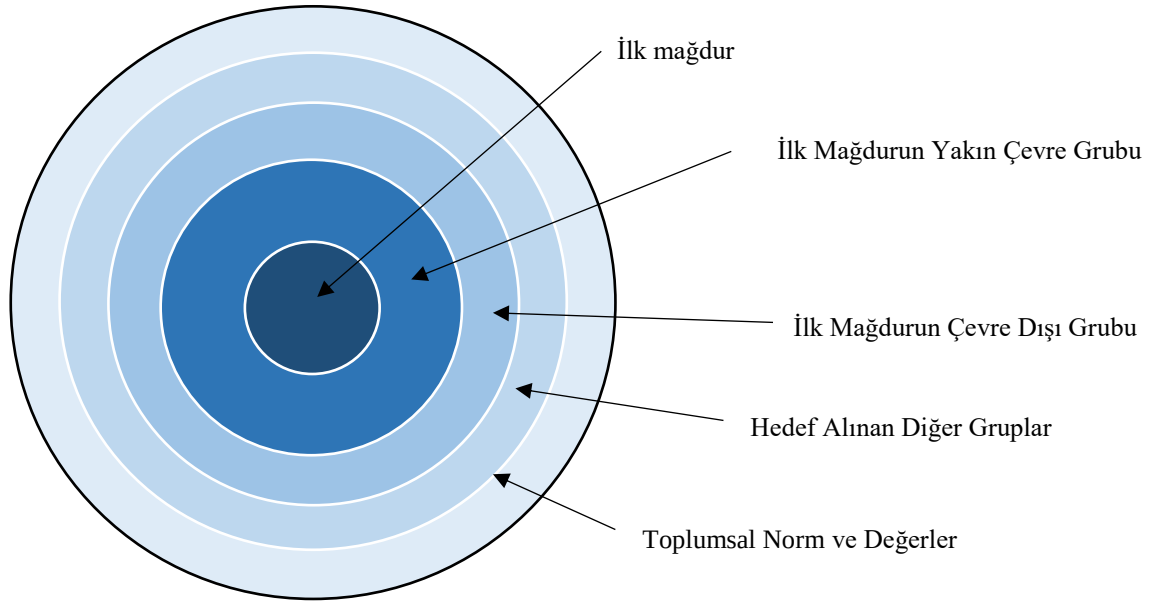
Bir nefret suçu eyleminin etkisi, kanunlara göre suç unsuru taşıyan aynı eylemin önyargı saiki olmadan işlenmesiyle ortaya çıkan etkiden çok daha farklıdır. “Nefret suçu mağdurları daha yüksek düzeyde kaygı, öfke, yoğun korku, izolasyon, kırılganlık ve depresyon hissi yaşayabilmektedirler (ODIHR, 2005, s. 12)”. Nefret suçunun kişileri, bireysel husumetten dolayı değil, gerçek veyahut varsayılan grup üyeliğinden hedef alması; nefret suçunu bireysel boyutların ötesine taşımaktadır. “Bir nefret suçu sonrası, hedef alınan kişinin ait olduğu grup veya topluluktaki diğer bireyler kendilerini mağdur

hissederler; yaygın olarak hedeflenen diğer grupların üyeleri de benzer saldırılara karşı savunmasız olduklarını hatırlarlar (ODIHR, 2005, s. 12)”.

Özetle vurgulamak gerekir ki, nefret suçlarının etkileri anlık değil, zamana yayılan, çok boyutlu etkilerdir. Nefret suçları, hedef alınan dezavantajlı kişilerin günlük yaşamlarını yeniden düzenlemelerini, giyim ve kuşamlarını değiştirmelerini, toplumda yavaş yavaş daha görünmez olmalarını zorunlu kılmaktadır. “Nefret suçlarının bireysel yaşamları etkilemesinin yanı sıra, toplumsal düzene, toplumsal barışa ve toplumun yaşam kalitesine zararlı etkileri vardır (ODIHR, 2005, s. 12)”. Bu anlamda suç sadece o bireye karşı işlenmiş gibi görünebilir; fakat yarattığı etki tüm gruba tesir etmektedir.

Nefret suçunun mağdurlar üzerindeki muhtelif etkilerini teoriler ve kuramsal bilgiler üzerinden okumak bir noktaya kadar yeterli olmaktadır; işlenen suçların fiziksel, psikolojik, sosyal boyutlarını tam anlamıyla idrak edebilmek için mağdurların ifadelerine yoğunlaşmak gereklidir. Bu bağlamda, Iganski (2001, s. 626), Amerika Birleşik Devletleri yeni yasalar ve mevzuatlar üzerinden nefret suçunun cezalandırılması konusunu kutuplara ayrılmış şekilde tartışırken; nefret suçunun neden daha fazla cezayı hak ettiğini somut olarak ortaya koymak için, gerçek mağdur ifadeleriyle suçun kurban üzerindeki etkilerini tartışmıştır.

Çalışmasında önyargıyı gösteren ifadelerin büyük ölçüde korunduğunda, nefret suçlarının arkasındaki motivasyon –veya önyargının- cezalandırılmasının gerekçelendirme ve mantık sorununu elen alan Iganski (2001, s. 627), nefret suçu yasalarının cazibesini arttırmaya yönelik önceki çalışmalara ampirik bulgu sağlamak amacıyla Boston, Massachusett’de “seçkin” haber kaynağı konumundaki kişilerle bir dizi derinlemesine mülakattan oluşan bir pilot projeyi içeren araştırma programından yararlanmıştı. Nefret suçu mağduru kişilerle yapılan mülakatlar ile bu suçların bireyler üzerindeki etkisini çarpıcı bir şekilde ortaya koyan Iganski (2001, s. 628)’ye göre “Nefret suçlarından ortaya çıkan zarar, bireysel kurbanın çok daha ötesine yayılan zarar dalgasıdır; sonuç olarak hedef alınan birey, sadece ilk kurban olarak görülebilir.” “Nefret suçları mesaj suçlarıdır ve her saldırıdaki reddetme ve dışlama mesajı, aile üyelerinden kurbanın kimliğini paylaşanlara, komşulara, iş arkadaşlarına ve halka kadar tüm toplumda yankılanır (ODIHR, 2019, s. 54)”. Iganski, ilk kurbanı merkez alarak yayılan güç dalgasını şöyle kavramsallaştırmıştır:

Şekil 3.1. Nefret suçlarından kaynaklanan zarar dalgaları (Iganski, 2001)

Bu zarar dalgalarının aşamalarını, yani nefret suçlarının merkezden çevreye doğru yayılan etkilerini gerçek tanıkların ifadeleriyle ortaya koymak, nefret suçlarının topluma verdiği zararı tüm boyutlarıyla gözler önüne sermektedir. Taşıdığı özellikler nedeniyle nefret suçuna maruz kalan tanıklardan birinin ifadesi şöyledir:

“Birçok durumda mağdurlar, eşit suçlara kıyasla daha fazla zarar görmekte... Neden, çünkü birinin artık siyah olmamasının ve bu nedenle kendini önceki saldırıya neden olan savunmasızlıktan korumasının bir yolu yok. Ve genellikle nefret suçları, birinin değiştiremeyeceği bir özelliğine yöneliktir. Eğer birisi çok fazla mücevher taktığı için soyuluyorsa, mücevherlerini gizleyip gizlememe, belirli bir alanda takma ve dolayısıyla soyguna karşı daha az savunmasız hissetme imkânına sahiptir. Bu durum, nefret suçunun kurbanı olma duygusunu taşıyan insanlar için -en azından nasıl içselleştirdiklerine inandığım- geçerli değil (Iganski, 2001, s. 628)”.

Mağdur ile aynı “korunan karakteristikleri” ve benzer mekânsal özellikleri paylaşan “İlk Mağdurun Yakın Çevre Grubu”ndan tanıklar, bu suçların oldu ve bitti suçları olmadığını, mesaj kaygılı suçlar olduğunu; misillemeyi ve toplumsal gerginliği kışkırttığını vurgulamaktadırlar:

“Tek bir vaka toplumu kutuplaştırabilir. Bazen mağdurun grubu tarafından, failin tamamen masum ve bağlantısız durumdaki grubuna karşı misillemeye neden olur. Bunun nedeni, nefret suçlarının mesaj suçları olarak görülmesi ve böylece mağdur grubun failin grubuna ‘Buna katlanmayacağız’; ‘Bizim gibi siz de acı çekeceksiniz’ mesajını geri göndermesidir (Iganski, 2001, s. 630)”.

Mağdurun karakteristik özelliklerini paylaşan ve yaşananları duyanlar, yani “İlk Mağdurun Çevre Dışı Grubu”, onlara potansiyel kurban oldukları mesajını ileten nefret suçlarından özellikle medya yoluyla etkilenmektedirler:

“Matthew Shepard öldürüldüğünde, o hafta Boston’dan şunları söyleyen bir sürü telefon aldım; ‘Biliyorsun gazetelerden cinayeti okudum, televizyondan takip ediyorum ve korkuyorum. Fiziksel olarak hastalandım. Evimden çıkmaya korkuyorum.’ Gerçekten, travmaya yönelik akut tepkiler gösteren insanlardı ve onlar ikincil kurbanlardı. Onlar birincil kurban değillerdi. Ancak Matthew Shepard eşcinsel olduğundan hedeflendiği için, ülkemizin her yerindeki kişilere, onun yerinde olabileceğine dair net bir mesaj gönderildi. Bu onları aşırı şekilde etkiledi (Iganski, 2001, s. 631)”.

3.4.5. Nefret suçlarıyla mücadele

Nefret suçlarına karşı etkin bir çözüm üretebilmek, sorunun niteliği ve kapsamının tam olarak anlaşılmasına dayanmaktadır (OHİDR, 2018 s. 3). “Hedeflenen politikalara ulaşmak ve mağdurlara yönelik desteği özelleştirmek için güvenilir bilgi ve istatistiklere ihtiyaç duyulması bağlamında veri toplama, nefret suçuyla mücadelede ilk adımdır (ODIHR, 2019c, s. 52)”. Veri toplamanın zayıf olması, yaşananların gizli kalması ve kamuoyunun oluşmaması anlamına gelmektedir. Veri toplama, devletlerin nefret suçu sorununun büyüklüğünü değerlendirebilmesini, nefret suçlarıyla ilgili eğilimleri, ortaya çıkan sorunları ve nefret suçuna dâhil olan grupları tanımlamasını ve hangi grupların en savunmasız olduğunu belirleyebilmesini sağlamaktadır (OHİDR, 2018 s. 14).

Standardizasyon ve eşgüdümlülüğün nefret suçlarıyla girilen mücadelede kritik önem arz ettiğinin bilincinde olan AGİT, ulusal kurumların ve diğer yapıların nefret suçları hakkında veri toplamak için politika ve kapasitelerinin oluşturulmasına ve güçlendirilmesine yardımcı olmak için “The Information Against Hate Crimes Toolkit” (INFAHCT) programını başlatmıştır (<http://23>). AGİT hazırlanan kılavuz ile hem nefret suçunun tanımlanmasında, hem de suç tiplerinin belirlenmesinde standardize edilmiş ortak, basit, kapsamlı bir yaklaşım oluşturmak gayesindedir. (ODIHR, 2014a, s. 7) Böylelikle veriler doğru şekilde kayıt altına alınabilecek, analiz edilebilecek, hem ulusal

hem de uluslararası düzeyde karşılaştırmalı olarak değerlendirilebilecektir. düzeyde karşılaştırmalı olarak değerlendirilebilecektir. Nefret suçlarının arkasındaki önyargı saikilerini ise, ayrı kategoriler şeklinde, yine standardize edilmiş ortak, basit, kapsamlı bir çerçeve içerisinde ele almak gerekli bir diğer noktadır:

“Farklı grupların farklı suç kalıpları deneyimlemesi ve suçları bildirme konusunda farklı güven düzeyleri yaşaması muhtemeldir. Bu nedenle, her birinin kolluk kuvvetleri tarafından en etkin şekilde ele alınabilmesi ve destek/ önleme için kaynakların tahsisin açısından, farklı önyargı motivasyonlarına ilişkin verilerin ayrı kategoriler halinde toplanması ve analiz edilmesi yararlıdır (ODIHR, 2014a, s. 14)”.

AGİT, INFAHCT’in, veri toplama ve analiz etme mekanizmasına dair sunduğu nefret suçuyla etkin mücadele yöntemlerini şöyle sıralamaktadır (ODIHR, 2018, s. 10-13):

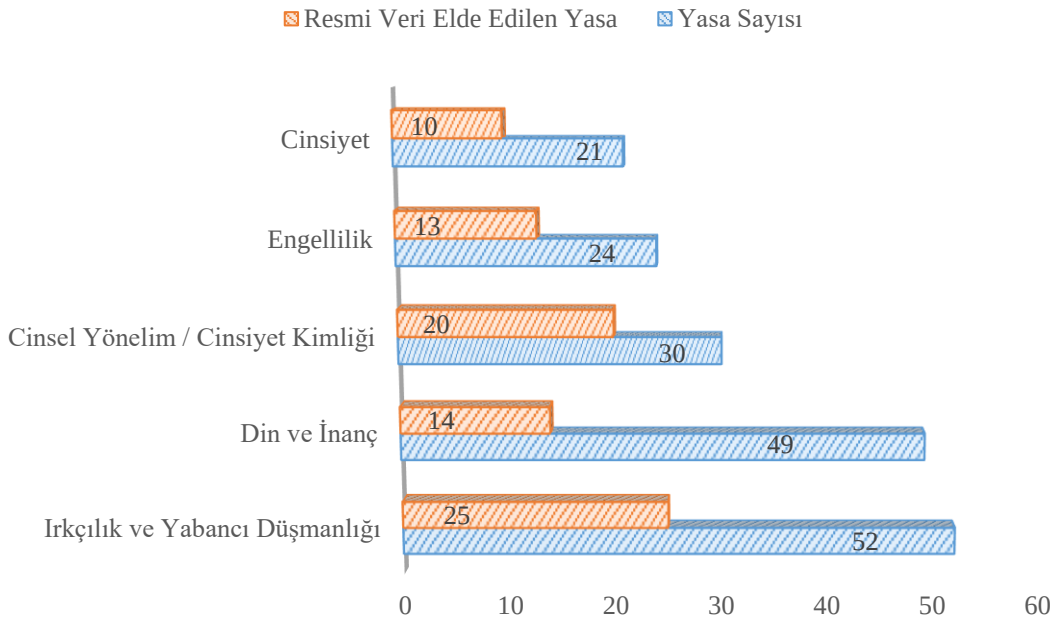
- Nefret suçu kayıt çerçevesi oluşturma,
- Kilit aktörler arasında koordinasyon ve işbirliğini kurumsallaştırma,
- Kayıtlı nefret suçu verilerini depolanma, kullanma ve derleme,
- Kayıtlı verilerin inceleme,
- Mevcut bilgileri analiz etme ve yayınlama,
- Eğitim yoluyla kayıtlamayı iyileştirme,
- Bildirilmeyen nefret suçunun seviyesini ve niteliğini değerlendirme,
- Raporlama seviyesini artırma.

Bu bağlamda ifade edilebilir ki; nefret suçunun sahada veya masa başında tespitini yapan polis, savcı veya diğer kanun uygulayıcılarının eğitilmesi ve kilit roldeki bu paydaşların eşgüdümünün sağlanması ile başlayan nefret suçuyla mücadele süreci; standardizasyonu sağlanmış bir çerçeve içerisinde nefret suçlarının kaydedilmesi, kayıtlanmış suç verilerinin doğru şekilde derlenmesi ve analiz edilmesiyle devam etmektedir. Elde edilen bulguların medyada ve kamuoyunda görünür kılınmasına yönelik faaliyetler ile farkındalık yaratmak için kullanılması ve süreci iyileştirmek için eğitimler vasıtasıyla kayıtlama ve raporlamanın niteliğinin arttırılması, nefret suçuyla mücadele sürecini tamamlayan ve sağlamasını yapan son aşamalardır.

3.4.6. AGİT bölgesinde nefret suçu istatistikleri

AGİT, taraf ülkelerden düzenli olarak suç tipi ve suç saiklerine göre kategorilendirilmiş nefret suçu veri ve istatistikleri temin etmekte; bu bilgiler ışığında yıllık olarak nefret suçu raporlarını paylaşmaktadır. Son olarak, Kasım 2019 tarihinde yayımladığı 2018 yılına ilişkin raporu ile AGİT, 2018 yılının nefret suçu tablosunu çıkarmıştır (http-24). Bu rapora göre, 42 ülkenin çalışmaya katkıda bulunurken, 41 ülke resmi istatistikler sunmuş; bu 41 ülkenin 26'sı ise önyargı saiklerine ilişkin polis kayıtlarını da paylaşmıştır. Nefret suçuyla mücadelede ve etkin veri toplamada sivil toplumun desteğine oldukça önem veren AGİT'in bu raporuna 178 sivil toplum kuruluşu iştirakçi olarak katılırken; uluslararası organizasyonların 34 ülkeye ilişkin verileri de raporlamaya dâhil edilmiştir.

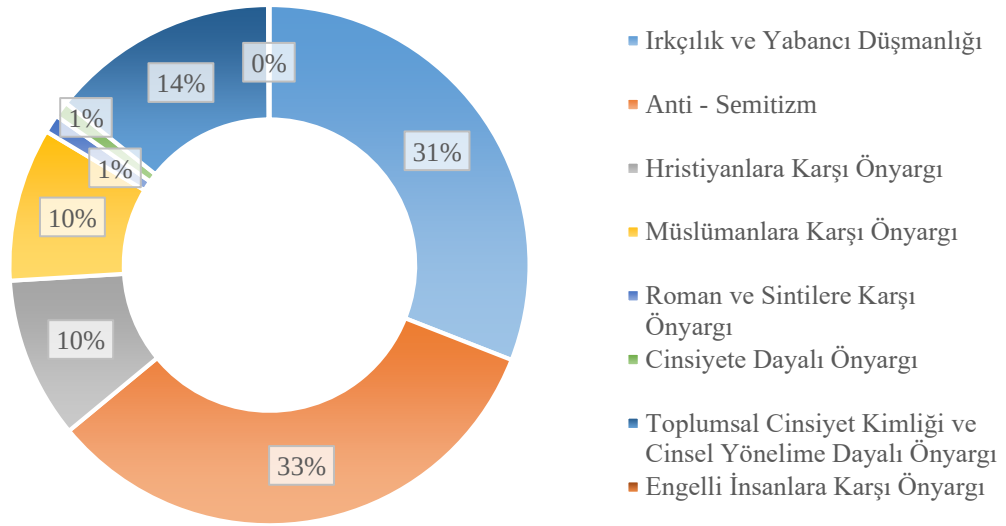
Nefret suçuyla etkin mücadelede yasal düzenlemelerin yanı sıra, yasaların gereklerinin özellikle kolluk kuvvetleri tarafından sahada özenle uygulanmasının önemini bilen AGİT; raporunda 57 katılımcı ülkenin 53'ünün ceza kanunlarında, nefret suçlarının sistematik bir şekilde kaydı gibi nefret suçu hükümlerinin bulunduğunu, fakat bu hükümlerin kaçının kolluk kuvvetleri tarafından aktif olarak veri toplamada kullanıldığını aşağıdaki grafik ile ortaya koymaktadır:

Şekil 3.2. Nefret suçu yasalarının kullanım oranı

Bu bağlamda, oransal olarak en büyük fark, din ve inanca yönelik nefret suçlarına dair yasaların uygulamaya konmasında görülmektedir. Cinsel yönelim ve toplumsal cinsiyet kimliğine yönelik yasaların din, inanç, ırkçılık ve yabancı düşmanlığına dair yasalara kıyasla sayı olarak daha az olmasına karşın; bu yasaların uygulanma yoğunluğunun ise diğer kategorilerden yüksek olması oldukça önemli ve dikkat çekicidir.

Katılımcı devletlerden toplanan verilere göre, 2018 yılında AGİT bölgesinde 5,735 nefret suçu vakası kayıtlara geçmiştir. Bu vakaların, önyargı saikine göre dağılımı ise şöyledir:

Şekil 3.3. Nefret suçlarının önyargı saikine göre dağılımı

Anti-Semitizme dayalı nefret suçları, 1,950 vaka ile toplam vaka sayısının %33'ünü oluşturmaktadır. Bu bağlamda, anti-Semitizm AGİT bölgesinde en yaygın önyargı saiki konumundadır. 1,825 vaka ile ırkçılık ve zenofobi ise nefret suçlarında ikinci en güçlü önyargı motivasyonudur. Dine ve inanca yönelik ayrımcılıktan beslenen suçlardan, Müslümanlara karşı önyargı ve Hristiyanlara karşı önyargı saikleri benzer oranlar gösterirken; %13 gibi bir orana karşılık gelen 838 vaka ile cinsel yönelimlere veya toplumsal cinsiyet kimliklerine yönelik önyargı, nefret suçlarında güçlü bir eğilim olarak grafığe yansımaktadır. Engelli bireylere yönelik önyargı, Roman ve Sinti'lere karşı

önyargı ve cinsiyete dayalı önyargı ile işlenen suçların toplam sayısı ise 130'dur ve kayıtlı vakaların sadece %3'üne karşılık gelmektedir.

Raporda ayrıca, nefret suçu saikleri ile nefret suçu tipleri arasındaki bağlantılar üzerinden de tespitler bulunmaktadır. Nefret suçu tiplerinin; şiddet eylemi, tehdit ve mülkiyete/eşyaya saldırı olarak ele alındığı rapora göre, kişileri hedef alan ve şiddet içeren saldırılar, ırkçılık ve yabancı düşmanlığı saikiyle işlenen suçlarda oldukça baskınken, Anti-Semitizm ve Hristiyanlara karşı önyargı saikleriyle işlenen suçlarda mülkiyete ve mala saldırı diğer nefret suçu tiplere kıyasla oldukça yoğundur. Diğer bir din ve inanç temelli suç saiki olan Müslümanlara karşı önyargıda ise, kişileri hedef alan şiddet içerikli saldırılar, mülkiyete yönelik saldırılardan daha öndedir. Tehdit suçu ise en çok, cinsiyete dayalı önyargı ve cinsel yönelimlere/cinsiyet kimliklerine dayalı önyargı motivasyonu ile işlenen suçlar içerisinde görülmektedir.

3.5. Nefret Söylemi

Nefret söylemi kısaca, bir gruba ya da o gruba üye olmasından dolayı bireylere karşı düşmanlığı göstermek veya cesaretlendirmek amacıyla güdülenen ifade biçimleri (ODIHR, 2009, s. 17) olarak tanımlanabilmektedir. Nefret söylemi ayrımcılık, hoşgörüsüzlük, stereotipleştirme gibi birçok kavram ile etkileşim içerisinde ve özü itibarıyla dilsel bir olgudur. Bu bağlamda, nefret söylemi nosyonunun ana bileşeni olan söylem kavramına ayrı bir parantez açmak yararlı olacaktır.

Nefret söylemi dilsel bir olgudur. Nefret suçu ve nefret söylemi kavramlarının doğru değerlendirebilmesi için, bu kavramların ana bileşenlerinden nefreti kavramında olduğu gibi, söylem de benzer şekilde ayrı olarak ele alınmalıdır. "Söylem, dil içinde kodlanan toplumsal kökenli bir ideolojidir (İnceoğlu ve Sözeri, 2012, s. 23)". Toplumun kendi tarihinden bugüne uzanan yaşam pratikleri, değerleri ve kültürü söylemi biçimlendirirken, söylemin kendisi de bizzat toplumu dizayn edebilmektedir.

Söylemin ideolojik gücü ve toplumu oluşturan bireylerin zihinsel şemasını şekillendirme yetisi söylemin önemini öne çıkarmaktadır. Sermaye sahibi medya patronlarının monolitik endüstriler yaratarak bilgi tekelleri oluşturduğu geleneksel kitle iletişiminde, servis edilen medya içeriklerinin söylemsel bağlamı zihinlerin algılama, değerlendirme yöntemlerini şekillendirmektedir. Bu şekillendirme, çoğunlukla söylemin

direkt olarak üretilmesiyle sağlandığı gibi, söylemin denetim altına alınmasıyla da gerçekleştirilmektedir. Toplumu şekillendiren bu medya içeriklerinin en bariz örneklerinden olan haberleri, İnceoğlu ve Sözeri (2012, s. 24) şöyle açıklamaktadır:

“Haber ise varolan egemen söylemlerin bir ürünü olarak, egemen ideolojinin ‘biz’lik tanımı üzerinden, söylem ve ideoloji ikilisini de yanına katarak, olumsuz, alaycı ifadeler, küfür, hakaret, aşağılama kullanarak ötekileştirdiği grupları kamu güvenliğini tehdit edici ‘potansiyel risk ve tehdit saçan öcüler’ gibi sunarak, toplumdaki ‘öteki’ne karşı önyargıları ve nefret suçlarını kışkırtır”.

Günümüzde ise yeni medyada, bir yandan geleneksel kitle iletişimi yöntemiyle yıllar yılı zihinlere kazınmış biz-öteki çatışması devam ederken; diğer yandan da iletişimi etkileşimli diyaloga dönüştüren ve bu bağlamda kendi alt kültürünü yaratan siber uzamın yeni “biz-öteki” çatışmaları baş göstermektedir.

3.5.1. Nefret söyleminin tanımı ve kapsamı

Etik, sosyolojik, politik, hukuki boyutları bulunan ve interdisipliner bir perspektifle ele alınması gereken bir kavram olan nefret söylemine dair alanyazındaki tanım ve yaklaşımlar birtakım farklılıklar göstermektedir; fakat tanımlamaların yükseldiği zeminde hoşgörüsüzlük, ayrımcılık ve tahammülsüzlük katıyetle yer almaktadır. Tanımlamalar farklılık göstermekte olsa da, nefret söylemi, her şeyden önce bir insan hakları ihlalidir. “(...) zira insanın en temel hakkı olan ‘yaşama ve katılım hakkı’ ihlal edilmiş olur (İnceoğlu ve Sözeri, 2012, s. 24)”. “Korkutmak, yıldırım, incitmek, küçük düşürmek ve aşağılamak amaçlı silah olarak kullanılan kelimeler, yalnızca hedeflenen grubun veya bireyin psikolojik ve duygusal durumunu değil, aynı zamanda kişisel özgürlüğü, onuru ve kişiliğini de tehdit etmektedir (Lawrence, 1993; Matsuda, 1993’ten aktaran Cowan vd., 2002, s. 248)”.

Alanyazında yolu sıklıkla ifade özgürlüğü ile kesişen nefret söylemine dair, aynı ifade özgürlüğü kavramında olduğu gibi, üzerinde tamamen uzlaşılmış, evrensel tanımlamalar yapılamamaktadır. Farklı yaklaşımların ve yorumlamaların mevcut olduğu ifade özgürlüğü kavramının, yine çoğunlukla muğlak bir kavrayış olan nefret söylemi tarafından sınırlandırılması pratiği yeni belirsizlikleri de beraberinde getirmektedir. Yılmaz (2015, s. 8) literatürdeki birçok tanımı sentezleyerek nefret söylemini şöyle tanımlamaktadır:

“Bir topluluğu veya ona ait olduğu varsayılan bireyleri din, mezhep, cemaat, etnik köken, dil, siyasi veya felsefi düşünce, cinsiyet veya cinsel tercih gibi belli bir sosyal grup aidiyetini gösteren özelliklerini referans alarak rencide edici, aşağılayıcı, dışlayıcı, olumsuzlayıcı, eşitlik temelindeki medeni, sosyal ve siyasal hak ve özgürlüklerini sorgulayıcı nitelikte olan ve dolayısıyla hedef aldıklarını inciten ve psikolojik baskı altına sokan, aleni bir ifade eylemi”.

Nefret söyleminin genel kabul gören ve alanyazında sıklıkla karşılaşılan tanımlaması, Avrupa Konseyi Bakanlar Komitesi’nin 30 Ekim 1997’de kabul ettiği, 97 numaralı tavsiye kararında bulunmaktadır. Bu karara göre: “‘nefret söylemi’ terimi, ırkçı nefreti, yabancı düşmanlığını, anti-Semitizm’i ya da saldırgan milliyetçilik ve etnosentrizm ile ifade edilen hoşgörüsüzlük, azınlıklara, göçmenlere ve göçmen kökenli insanlara karşı ayrımcılık ve düşmanlık gibi tahammülsüzlüğe dayalı diğer nefret biçimlerini yayan, teşvik eden, destekleyen ya da haklı gösteren tüm ifade biçimlerini kapsamaktadır (http-25)”.

AGİT sözleşmesine taraf ülkeler açısından nefret söylemi veya ayrımcılık olaylarının nefret suçu olarak sınıflandırılması konusunda fikir birliği bulunmamaktadır. Çoğu ülkenin nefret söylemini bir nefret suçu olarak değerlendirmemesi, AGİT’in nefret söylemi ile ilgili genel geçer kriterler belirleyememesi sonucunu doğurmuştur. Ayrımcılık veya nefret söylemini, nefret suçu verileri içine bir ayrıştırma yapmadan dâhil etmek, istatistikleri bozmakta ve uluslararası doğru karşılaştırmaları engellemektedir (ODIHR, 2009, s. 19). Yine de AGİT, uzlaşma ortamı olmamasına karşın, fikir çeşitliliğini de bir kazanım olarak değerlendirmekte; 10/05 sayılı Bakanlar Konseyi Kararı ile “İfade özgürlüğüne saygıyı, ayrımcılıkla mücadele yükümlülüğü ile dengelemenin önemini kabul ederken, özellikle politik söylemde nefretin eylemlerine ve tezahürlerine karşı tutarlı ve kesin olarak karşı çıkma gereğini (ODIHR, 2009, s. 54)” vurgulamaktadır.

Fakat nefret söyleminin, içinde ceza hukuku ile tanımlanmış bir suç içermemesi gerekçesiyle tamamen temize çıkarılması mümkün değildir. “Nefretin kamusal ifadesi olan nefret söylemi, nefret suçlarına ve geniş çaplı çatışmaya yol açan ortamlar yaratabileceğinden ciddi bir endişe kaynağıdır (ODIHR, 2014b, s. 22)”. Organize nefret gruplarının görüşlerini yayınlar, popüler müzik, internet ve halka açık gösteriler aracılığıyla ifade etmesi biçimleri (ODIHR, 2009, s. 53) yerleşik ve doğal kabul edilen bir hoşgörüsüzlük ortamı oluşturmakta, bu da hem nefret söylemini hem de nefret suçlarını normalleştirmekte ve meşrulaştırmaktadır. İsim/lakap takma, aşağılama,

vandallık gibi düşük seviye olaylar da kurbanların yaşamını tehdit etmekte ve kötüleştirmektedir (ODIHR, 2005, s. 11).

AGİT tarafından kolluk kuvvetlerinin önyargı farkındalığını arttırmak için hazırlanan “Using Bias Indicator” rehberi, cezai fiil öncesi böyle bir fiilin gerçekleşeceğini işaret eden eylem ve söylemleri ortaya koyması açısından önemli bir çalışmadır. Bu bağlamda, nefret söyleminin birçok nefret suçundan önce görülen bir olgu olduğunu da örnek vakalarla ortaya koymaktadır. Kılavuzda, yazılı açıklamaların, yorumların ve graffitilerin önyargı göstergesi olabildiği gibi; üstünlüğün ve hedef grubun reddedilmesinin bir ifadesi olarak, nefret suçlarının mağdurların saygınlığını azaltmayı amaçlayan aşağılayıcı muamele de içerebildiği vurgulanmaktadır (ODIHR, 2019a, s. 13).

Kılavuzda, nefret söylemi ile nefret suçlarının yakın ilişkisini ortaya koyan bir diğer maddede, önyargı göstergesi olarak organize nefret grupları ele alınmaktadır. Organize grupların, kendilerini görünür kılma ve mesajlarını iletme kaygılarına binaen online bir görünürlük sergileme eğiliminde olduklarını öne süren kılavuz, eylem öncesi veya sonrasında nefret söylemi ile bezeli paylaşımların olağan bir eylem pratiği olduğunu ifade etmektedir:

“Lviv yakınlarındaki bir Roman yerleşim biriminde ‘Sober and Angry Youth’ adlı milliyetçi bir grup tarafından yapılan saldırıda Roman adam bıçaklanarak öldürüldü ve dört kişi ağır yaralandı. Saldırıdan önce, aynı grup, grubun üyelerinin şehirdeki Romanları kovaladığı bir çevrimiçi bir tehdit videosu yayınlamıştı (ODIHR, 2019a, s. 13)”.

Özellikle son dönemlerde nefret söyleminin genel kabul gören tanımlarına ilişkin bazı eleştiriler getirilmektedir. Kavramsal tartışmaların yoğunlaştığı noktalardan biri, nefret söyleminin özellikle ırk, din, dil, cinsiyete dair ayrımcı ifadelere yoğunlaşıyor olması ve göz ardı edilen farklı sosyal aidiyetleri kapsamının dışında tutuyor olmasıdır. Kimi akademisyenlere göre bir sosyal gruba aidiyetten bağımsız olarak, toplumsal normlar ile değerlendirildiğinde, özgül özellikleriyle “farklı” olarak nitelendirilebilecek tekil bireyler de nefret söyleminin hedefi olabilmektedir. “Nefret söylemi yaygın olarak topluluğa dönüktür; ancak grup aidiyetine bağlı olarak tek bir bireye de dönük olabilir. Aslında grup aidiyeti somut olarak bulunmasa bile tek bir kişinin kendine özgü kimliği nedeniyle hedef alınması mümkündür (Yılmaz, 2015, s. 9)”. Burada önemli olan nokta, hukuksal zeminde bir bireyin hak ve özgürlüklerine sahip çıkmak ile bir sosyal grubu korumak eşdeğerdir. Toplumsal barış açısından eşitliğin sağlanması esas olmalıdır.

Tekrar tekrar vurgulandığı gibi, nefret söyleminin tespitinde -özellikle hukuksal bakış açısında- matematiği net bir şekilde ortaya konulabilecek, sistematik bir şekilde her türlü vakaya uygulanabilecek kesinlik ve geçerlilikte bir kavranış mümkün değildir. “Her somut olayda ifade eyleminin gerçekleştiği zaman, mekân, üslup gibi somut şartlar ve ifade öznesinin bu somut şartlar çerçevesinde değerlendirilecek olan amacı, ortada bir nefret söyleminin bulunup bulunmadığının tespiti açısından dikkate alınacaktır (Yılmaz, 2015, s. 12)”.

3.5.2. Nefret söylemi ve ifade özgürlüğü

Günümüz demokratik ve modern hukuk sistemine dayanan toplumlarda en temel insani haklardan biri ifade özgürlüğüdür. “İfade özgürlüğü, demokratik toplumlar için yalnızca temel öneme sahip olmasının yanında, bireylerin fikir oluşturmasını, geliştirmesini ve böylece kendisini gerçekleştirmesini sağlayan en temel haklarından biridir. (Bakircioglu, 2009, s. 2)”.

İfade özgürlüğü kavramının kökleri, insana odaklanan, insanın potansiyelini gerçekleştirmesini öncelikli gören batı anlayışına dek uzanmaktadır. Bu bağlamda, sınırsız ifade özgürlüğü adına öne sürülen ilk argüman, özgür konuşmanın bireyin kendini gerçekleştirmesine katkıda bulunduğu varsayımına dayanmaktadır (Bakircioglu, 2009, s. 9). Bu anlayış, ifade özgürlüğü ile nefret söylemi ilişkisinin halen daha genel geçer bir çerçeveye yerleştirilememesine zemin hazırlamaktadır. Sınırsız ifade özgürlüğüne dair bu talep, ikili bir yapı ortaya çıkarmaktadır. Sınırsız ifade özgürlüğü, bu hakkı kullanabilenler için insani potansiyelini gerçekleştirme alanı sunarken, ifadelerin amacını ve sınırını aştığı durumlarda bu söylemlerden zarar gören birey ve gruplar kendini gerçekleştirme emeli bir yana; toplumsal varlıklarının hor görülmesi gibi bir tehdit ile de karşı karşıya kalmaktadırlar.

Bu çıkış noktasıyla nefret söylemi, interdisipliner bir yapı içerisinde hukuktan, siyasete, sosyolojiden, iletişim bilimlerine geniş bir yelpazede bir ifade özgürlüğü sınırlaması/sorunu olarak ele alınıp incelenmektedir. Bunca farklı disiplinin, birçok farklı açıdan konuyu ele alıyor olması ise, ifade özgürlüğü ve nefret söylemi ilişkisinin oldukça karmaşık, muğlak ve kesin sınırları olmayan bir yapı içerisinde olduğunu ispatlamaktadır.

Bir ifadenin, hukuksal düzlemde ifade özgürlüğünün himayesine girmemesi iki durumda gerçekleşmektedir. İlki, taşıdığı mesaj ile iletişimsel bir değer bulundurmasına rağmen ifade kapsamına girmeyen durumlardır. Örneğin fiziksel şiddet, failden mağdura bir mesaj iletmektedir fakat bu ifade biçimi, ifade özgürlüğü alanının dışındadır. İkinci durum ise kapsama dâhil olup koruma görmeyen ifade biçimleridir. Nihai sonuca ulaştırılamayan, farklı bağlamlarda farklı değerlendirmeler gerektiren bu ikili ilişkideki temel nokta, hangi söylemin veya ne tarz ifadenin nefret söylemi kapsamında ele alınabileceği ile ilgilidir. “ ‘Nefret söylemi ifade özgürlüğü kapmasında koruma görebilir mi’ sorusuna verilen cevap genellikle ‘hayır’ olsa da, esas sorun neyin nefret söylemi olduğunun belirlenmesi ve bu bağlamda özgürlük dahilinde olanla olmayanın sınırını çizmekle başlamaktadır (Yılmaz, 2015, s. 2)”.

Birey veya gruba kimliğini tahsis eden farklılıkların kamusal alanda ifade özgürlüğü çerçevesi içerisinde anlamlı bir tartışma ve düşünce ortamına katkı sağlayabilme yetisi, ifade özgürlüğünün sınırlarını belirleme noktasında önem arz etmektedir. Özgürce tartışabilme, tartışmanın demokratik yapı ve fikir üretimine katkı sağlaması, tartışma öznesiyle doğrudan ilişkilidir. Barendt (2011) bu noktada, doğuştan getirilen özellikler ile seçilebilir özellikler arasındaki farklılığa dikkat çekmektedir. Etnik ve dini bir grup arasındaki en önemli fark, üyeliğin asla gönüllük esasına dayanmamasında yatmaktadır. “İki grup arasındaki bu fark, ilkinde yönlendirilen nefret söyleminin, hakkında hiçbir şey yapamayacakları bir özelliği üzerine saldırı olarak değerlendirilebileceği anlamına gelmektedir (Barendt, 2011, s. 45-46)”. Doğuştan getirilen ve değiştirilemez kimlik öğelerini tartışmaya açmak manasızdır; fakat seçilebilirliği ve değiştirilebilirliği mümkün olan din, siyasi veya felsefi düşünce, sosyal statü gibi kimlik bileşenlerinin -uygun şartlar içerisinde- incelenmesi, yorumlanması, eleştirilmesi mümkündür. Bu bağlamda, ifade özgürlüğünün de nefret söylemi tarafından kısıtlanması, doğuştan getirilen ve direkt olarak bireyin doğasını yansıtan özellikler paydasında daha olası bir hal almaktadır.

Bu çerçeve içerisinde, hakaret ve nefret söylemi ayrımının yapılması ifade özgürlüğünün sınırlarını çizme noktasında önemli bir tartışma konusudur. Bu bağlamda özellikle hukuki ve sosyolojik açıdan söylem ve ifadenin ele alınış şekli değişkenlik göstermektedir. Vurgulanmış olduğu gibi, kimlik ögesi birtakım özellikler üzerinden üretilen söylemler bireyi ve bireyin parçası olduğu grubu incitmekte veya

aşağılamaktadır; fakat hukuki düzlemde dikkate alınacak nokta, toplumsal barışı ve birlikteliği bozmaya yol açabilecek hak ve özgürlük reddindedir.

Birçok ülke uluslararası sözleşmelerin bağlayıcılığında ve ifade özgürlüğünün kapsama alanında nefret söylemine yönelik yaptırımlarını “gerçek ve acil şiddet tehdidi (ODIHR, 2009, s. 53)” bağlamında uygulamaktadır. Dünya barışını sağlama ve insan haklarını koruma amaçlı kurulan küresel organizasyonlar ve uluslararası örgütler, nefreti kışkırtma ve yayma odaklı söylemler ile ifade özgürlüğü arasında dengeyi kurabilmeyi gözetken sözleşmeler üzerine çalışmaktadırlar. BM Genel Kurulu tarafından kabul edilmiş “Kişisel ve Siyasal Haklar Uluslararası Sözleşmesi” Madde 19 ile ifade özgürlüğünü geniş sınırlar içinde kabul ederken, Madde 20 ile ayrımcılığı, savaş propagandasını ve düşmanlığı savunmayı yasaklaması, bu denge arayışına iyi bir örnek teşkil etmektedir. Madde 20’ye göre:

1. Her türlü savaş propagandası hukuk tarafından yasaklanır.
2. Ayrımcılığa, kin ve nefrete veya şiddete tahrik eden her hangi bir ulusal, ırksal veya dinsel düşmanlığın savunulması hukuk tarafından yasaklanır ([http-26](http://www.bm.gov.tr/2011/05/2011-05-24-1)).

3.5.3. Geleneksel medya ve nefret söylemi

Nefret söylemi, birçok tanımında vurgulandığı gibi ırk, etnik köken, cinsiyet, cinsel yönelim, din, dil gibi değiştirilemez özellikler üzerinden ayrımcılık ve hoşgörüsüzlük yayan ifadelerin tümünü kapsamaktadır. Geleneksel medya yoluyla uzun yıllardır içinde bulunulan ileti ve söylem ekosisteminde ayrımcılık ve nefret içeren ifadeler sonsuz tekrar içerisinde kanıksanmış, hedef alınan “farklı-öteki” grup suçlu veya “yapılanı hak etmiş” olarak gösterilerek meşrulaştırılmıştır. Kültürel ve sosyal yapının, hukuki düzenin ve medyanın, toplumu çeşitli alt kümeler bağlamında standardize etmesi ve ölçütlere uymayanların toplumsal çemberin ötesine itilmesi süreci ayrımcılığın ve hoşgörüsüzlüğün başat hale geldiği bir ortam yaratmıştır.

Nefret söylemine dair geleneksel medyayı, gazeteleri, köşe yazılarını tarayarak yazılı basındaki kullanımları ele alan çalışmalar, medyanın özellikle kurbanını nefret nesnesi haline getirip etiketlemesi, ötekileştirmesi ve hedef göstermesi üzerinden yürütülmektedir. İnceoğlu ve Sözeri (2010, s. 27), Türkiye’de nefret söylemi ve nefret suçu denildiğinde asla değinilmeden geçilmeyecek olan Hrank Dink cinayeti odağında

ele aldıkları çalışmalarında, çalışmanın amacını şöyle belirtmektedir: “Çalışmanın amacı nefret suçlarının ortaya çıkmasına zemin hazırlayan, bu suçlara meyilli olanları cesaretlendiren bu medya ortamının sorgulanması, medyanın işlevi ve sorumlulukları çerçevesinde tartışıldı.” Bu noktada altı özellikle çizilmesi gereken yer, medyanın hedef gösterme/etiketleme edimi ile çoğu zaman uykuda olan nefreti uyandırması ve harekete geçirmesidir. Medyanın ideolojik iletileri, bireylerin fikir dünyasını, tutum ve eylemlerini şekillendirmektedir.

Biz-onlar ikiliği ekseninde negatif tutum geliştirilen, karşı grup üyelerine tahammülsüzlüğün üst sınıra ulaştığı nefret veya linç vakaları irdelendiğinde görülmektedir ki; medyanın veyahut etki gücü yüksek aktörlerin hedef göstermesi kadar, hedef alınan “dezavantajlı” grubun, egemen grubun iktidarını için tehlike arz edecek cesaretli tutumu da önem taşımaktadır. Egemen grubun gücünü ve iktidarını ötekiler üzerinden kazanıyor olduğu kabulü bağlamında, güçsüzün ses çıkarması güçlünün iktidarını zedelemektedir. Nefret suçuna giden yolun taşlarını döşeyen yoğun nefret söylemi vakalarında ve linç girişimlerinde, egemen grubun öfkesi ve kızgınlığının, ötekinin cesareti ile paralel ilerlediği birçok örnek ile ortaya koyulabilmektedir. Hrank Dink vakası ve İncoğlu ve Sözeri’(2012, s. 29)’nin çalışmasından bir örnek şöyledir: “(...)Tekin’in 25 Şubat 2004 tarihli ‘Türk’ün zehirli kanı ne demek oluyor!’ başlıklı yazısında belirttiği şekliye kızgınlığının aslı sebebi yazının içeriği değil Dink’in cesaretidir”.

Bu anlayışa göre, olumlu özelliklerle bezenmiş, yüksek erdem sahibi “çoğunluk”, farklılıkları sebebiyle öcüleştirdiği gruba her şeye rağmen yaşam hakkı tanırken, onlar bunun kıymetini bilememekte ve yüce olanın bahşettiği imkânlarla ihanet etmektedir:

“İyi olanlar, nerede yaşadıklarını bilip kimliklerini görünmez kılıp, geçmiş ve devletin resmi söylemini sorgulamayanlar ki onlar zaten Allah’ın Türklere bir emaneti olarak korunacaktır; kimliklerini ortaya koyup bir de ülkenin politikaları konusunda söz söylemeye cesaret edenlere ise ‘ülkeyi terk etmek ya da sonuçlarına katlanmak’ yollarından biri kalmaktadır (İncoğlu ve Sözeri, 2012, s.3 5)”.

3.5.4. Yeni medya ve nefret söylemi

Nefret söyleminde erken dönem çalışmalar, çoğunlukla basılı yayınların taranması ile geleneksel medya araçları üzerinde yoğunlaşmışken; günümüzde dijital ağların

yaşamın ayrılmaz bir unsuru halinde gelmesiyle çevrimiçi mecralar eksenli birçok akademik araştırma alanyazında yerini almaya başlamıştır. Geleneksel medyanın yarattığı atmosfer içerisinde zihinsel yapısı, düşünce kalıpları şekillenmiş, kültürel ve toplumsal tabuları oluşmuş birey için, içerik üreteceği, düşüncelerini diğer insanlarla paylaşabileceği ve bizzat kendisinin bağımsız bir medyaya dönüşebileceği sosyal ağlarda bulunmak, şiddet kültürünün bir sonraki aşamasını hayata geçirmeyi kolaylaştırmaktadır.

Etkileşim gücü yüksek otorite figürleri, olumsuz söylemlerin örtük şekilde dolaşıma girmesi ve grup pratikleri ve onaylanma arzusu, yeni medya platformlarında gerçekleşen nefret söylemi vakalarının sacayaklarını oluşturmaktadır. Geleneksel medyanın ideolojik iletiler ile bireylerin fikir dünyasını şekillendirmesi gibi, günümüzde de yeni medyanın yeni aktörleri olarak tanımlanabilecek; köşe yazarları ve ekran yüzleri gibi geleneksel kitle iletişim araçlarının yüksek nüfuzlu kanaat önderlerinin yerini alan influencer/fenomenler, bilinçli veya bilinçsiz hedef gösterme yapmakta ve arkalarındaki büyük takipçi gücüyle nefret patlamalarına ve linç ortamına ön ayak olabilmektedirler.

Muhtelif ilgi ve amaca hizmet eden sayısız sosyal platformun ortaya çıkarak kullanıcı merkezli yapılarıyla çift yönlü etkileşimi hâkim kılması, nefret söyleminin de tespit ve kontrol edilemez şekilde üretilmesine imkân sağlamaktadır. Bilindiği gibi, nefret söylemi kavramı bir kişiye veya bir gruba yöneltilmiş, doğrudan nefret ve ayrımcılık taşıyan, hedef alınanı incitme, ötekileştirme, yok sayma amacı güden bir söylemi karşılamaktadır. Failin bilinçli ve hedef alarak ifade ettiği, mağduru şüpheye mahal bırakmayacak şekilde yakalayan nefret içerikli ifadeler nefret söyleminin en barizidir, fakat nefret söylemi bundan ibaret değildir. “Kendini her zaman kin ve öfke dolu ifadelerle ortaya koymadığı ve hatta zaman zaman gayet normal görüldüğü ve kanıksandığı için nefret söylemini teşhis etmek kolay olmayabilir (İnceoğlu, 2012, s. 12)”.

Farklı sosyal ağların, farklı iletişim kodları barındırması ve bu kodların zaman içerisinde kullanıcı pratikleri doğrultusunda şekillenmesi, nefret söyleminin de bu çeşitli iletişim pratikleri içerisinde yeni boyutlar kazanmasına, örtük ve sinsî şekilde ilerlemesine olanak tanımaktadır. Sosyalleşme, eğlenme, haber alma gibi gündelik ihtiyaçlar için dâhil olunan ağlarda, yoğun nefret söylemi ile karşı karşıya kalınmakta; fakat çoğu zaman ağdaki iletişim pratiklerinin kanıksanmış, gündelik, rahat dili bu söylemleri görünmez kılmaktadır.

“Medyanın olumsuz, alaycı ifadeler, hakaret, aşağılama, abartı taktiklerine başvurarak ‘öteki’leştirdiği ve ‘hedef’ halinde getirdiği grupları, kamu güvenliği açısından ‘potansiyel risk ve tehdit taşıyan öcüler’ gibi göstermesi, toplumdaki ‘öteki’ gruplara karşı beslenen önyargıları pekiştiriyor ve bu grupların kendilerini korumasız ve savunmasız hissetmelerine yol açıyor (İnceoğlu, 2012, s. 17)”.

Önemle vurgulanması gereken nokta, bu ötekileştirmedeki dilsel enstrümanların sadece küfür ve aşağılamadan ibaret olmaması, aynı zamanda alay, abartı gibi örtük bir şekilde söylemin meşruluk kazanmasını ve kanıksanmasını sağlayan taktikleri de barındırıyor olmasıdır. “Söylenenlerden çok söylenmeyenler, normal, rasyonel ve mantıklı görünen ifadeler nefret söyleminin teşhisini zorlaştırır (İnceoğlu, 2012, s. 17)”.

Yeni medya platformlarında ayrımcı düşünce ve ifade biçimlerinin dolaşıma girmesine ve hızlı yayılımına sebep olan örtük nefret söyleminde, ifadelerin dolaylı olması, söylemin ifade özgürlüğünün sınırları içerisinde kalmasına yol açmaktadır. “Mizah ve alay rahatsızlığa, dışlanma hissine, maneviyatın zedelenmesine sebep olabilir. Lakin manevi ıstırap doğuran her saldırının insan onuruna yönelik olduğunun kabul edilmesi mümkün değildir (Yılmaz, 2015 s. 18)”. Ayrıca, sosyal ağlarda kullanıcılar kin ve nefret taşıyan içeriğin doğrudan üreticisi olunmasa da, bu içeriklere kayıtsız kalınması veya içerikler farklı kullanıcıların katkılarıyla yeniden üretilip dolaşıma sokulurken bunlara alkışlayıcı tavırda bulunulması, sosyal medyada nefret söylemi sorununun önemli bir kısmını oluşturmaktadır. Bu kayıtsız kalma ve alkış tutma durumu çoğunlukla, gizliden gizliye pompalanan nefretin fark edilmemesinden kaynaklanmaktadır. Fakat yine de, şiddeti teşvik etmek ve meşrulaştırmak, şiddeti ortaya çıkarmak kadar ciddi bir sorundur.

Yeni medyada nefret söyleminin arkasındaki bir diğer itici güç, kullanıcıların kolektif kimlik oluşturmaya, buradalık sergileme ve onaylanmaya, iktidar ilişkisi içerisine girmeye yönelik güdüleridir. Biz-onlar ilişkisi içerisinde, “biz” olarak tanımlanan grubun güçlü olması, “onlar”ın güçsüz duruma düşmesi anlamına gelmektedir. Bu anlamda nefret söylemi, bu söylemi üreten gruba güç ve özen atfetmektedir (İnceoğlu, 2012). Sosyal medyadaki güç savaşını bu bağlamda okunması mümkündür. Sosyal medyada güç kazanma ve iktidar elde etme; etkileşim gücüne, görünür ve onaylanır olma durumuna karşılık gelmektedir. Toplumsallaşma sürecinin daha en başında maruz kalınan ve böylelikle insan genine kazınmış olan biz-onlar ikiliği ve ötekileştirilenler üzerinden güç kazanma güdüsü, sosyal medyada görünür, beğenilir

olma arzusu ile aynı paydada bulunduğu, nefret söylemi ve ötekileştirici dil için yepyeni bir alan ortaya çıkmaktadır.

Yeni medya mecraları üzerinde kolektif kimlik ve cemaat oluşturma pratikleri bağlamında, benlik sunma, buradalık sergileme, güçlü ve olumlu algılanan bir kimliğe bürünme amaçlı olarak bir gruba aidiyet gösterme edimi; bu grubun retoriğini benimseme ve retoriği yeniden üretme pratiklerini de beraberinde getirmektedir. Onaylanma ve güç odaklı olarak bir cemaatin parçası olma ve bu doğrultuda kolektif kimlik geliştirme eylemi biz duygusunu yüceltirken; bunu pekiştirmek ve devamlılığını sağlamak ise öteki olarak kabul edilen grubu hedef alma zorunluluğunu beraberinde getirmektedir. Bu durum “biz” grubuna dâhil olmayanlara karşı olumsuz tutumların, dışlayıcı dilin ve çoğu zaman nefret söyleminin zemini hazırlamaktadır.

3.5.5. Nefret söylemiyle mücadele

Nefret söylemi temel insan haklarından olan ifade özgürlüğü kapsamında çok büyük oranda cezai eylem sınırlarından kaçınmaktadır; fakat hukuksal zeminde karşılık bulmaması veya yasaklanamaması nefret suçuyla mücadele edilemeyeceği anlamına gelmemektedir. Bu bağlamda, ilk etapta nefret söyleminde bulunanları kınamak veya konuşmacılar tarafından öne sürülen argümanlara veya iddialara itiraz etmek etkili olabilmektedir (ODIHR, 2009, s. 53). Karşı çıkma eylemi, sadece nefret ifadesinin bir argüman olarak ortaya atıldığı ve belirli bir ciddiyet çerçevesinde dile getirildiği durumlarda değil, şakalara veya hakaret içeren esprilere de gösterilmelidir. “Sessizlik, hemfikir olduğunuz mesajını gönderir. Gülmeyi reddetmek yeterli değildir (ADL, 2000, s. 3)”.

Nefret söylemine karşı sessiz kalmama, tepki göstererek normalleşmesinin önüne geçme çabasının yanı sıra, uluslararası toplum tarafından hukuki zeminde atılan adımlar da mevcuttur. Birleşmiş Milletler’in ırkçı ayrımcılığa ve hoşgörüsüzlüğe somut bir karşı çıkış olarak kâğıda döktüğü “Her Türlü Irk Ayrımcılığının Ortadan Kaldırılmasına İlişkin Uluslararası Sözleşme”, ırksal olarak motive edilen herhangi bir suçun sosyal bütünlüğe ve bir bütün olarak topluma zarar verdiği inancıyla (ODIHR, 2014b, s. 37) sadece yasal karşılığı olan cezai suçlara değil, ırkçı nefret söylemi de dâhil olmak üzere, küçük suçlara, kabahatlere kadar mevzuatlar belirlemiştir. Bu bağlamda, özellikle madde 4(a) her türlü

ırkçı söylem ve propagandanın yasaklanması noktasında, nefret söyleminin kavramsal çerçevesi açısından önem arz etmektedir:

“Taraflar Devletler bir ırkın veya belli bir renge veya etnik kökene mensup bir grubun üstünlüğü fikirlerine ya da teorilerine dayanan ya da her ne şekilde olursa olsun ırkçı nefreti ve ayrımcılığı haklı çıkarmaya ya da yüceltmeye çalışan tüm propaganda ve tüm örgütleri kınarlar ve bu tür ayrımcılık faaliyetleri ile ayrımcılığı teşviki ortadan kaldırmaya yönelik acil ve olumlu önlemler almayı üstlenirler. (...). Irkçı üstünlüğe ya da nefrete dayalı tüm fikirlerin yayılmasını, ırk ayrımcılığını teşviki, herhangi bir ırka ya da başka bir renk ya da etnik kökene mensup bir gruba yönelik şiddet eylemlerini ya da bu tür eylemleri teşviki ve ayrıca ırkçı eylemleri finanse etmek dâhil bu eylemlere her türlü yardım sağlamayı yasayla cezalandırılacak suç olarak ilan edeceklerdir (http-27)”.

4 Ocak 1969 tarihinde yürürlüğe giren ve Türkiye Büyük Millet Meclisinde 3.4.2002 tarihinde kabul edilen sözleşmenin (http-28), 4. Maddesindeki “fikir”, “teori”, “propaganda”, “fikirlerin yayılması” gibi vurgular, nefret söylemine hukuksal ve toplumsal zeminde farklı bir boyut kazandırmaktadır. Öyle ki, ifade özgürlüğü hakkını ihlal etmeden konuşmanın ne zaman kısıtlanabileceği konusunda bir fikir birliği olmadığından, birçok devlet bu hükme çekince koymuştur (ODIHR, 2014b, s. 37).

Nefret söylemiyle mücadelede başka bir önemli mücadele silahı, hem geleneksel basında hem de internet ortamında yürütülen izleme-raporlama faaliyetleridir. Bu anlamda özellikle sivil toplum kuruluşları, interneti monitör eden projelerle, nefret içerik veri tabanları oluşturmak için özel yazılımlar kullanabilmektedirler. (ODIHR, 2009, s. 56). Bu bağlamda, Türkiye’nin nefret söylemiyle mücadelesinin ele alındığı “Uluslararası İzlemeler Kapsamında Türkiye’de Nefret ve Ayrımcılık” başlığı altında, Irkçılığa ve Hoşgörüsüzlüğe Karşı Avrupa Komisyonu (ECRI), Birleşmiş Milletler Evrensel Periyodik İnceleme (EPI), Her Türlü Irk Ayrımcılığının Ortadan Kaldırılmasına İlişkin Uluslararası Sözleşme (CERD) yıllık izleme raporları incelenecektir.

3.6. Türkiye’de Nefret Söylemi ve Nefret Suçları

Türkiye, dünya üzerindeki her devlet gibi ayrımcılık, hoşgörüsüzlük ve nefret sorunuyla karşı karşıyadır. Fakat bu fenomenler ele alınıp incelenirken, her toplumun biricik özellikleri, kendine özgü tarihi ve dönüşümleri göz ardı edilmemelidir. “Her canlı organizma nasıl kendi yavrusunun tohumunu içinde taşırsa, her toplum da kendi ardılının tohumunu içinde barındırır (Arenth, 1997, s. 32)”. Bu yaklaşım nedensellik açısından önemlidir; özellikle bir toplumdaki ayrımcılık ortamını ve hoşgörüsüzlük iklimini doğru

algılayabilmek için, o ulusun sosyo-politik geçmişine, siyasi krizlerine, çalkantı ve savaşlarına, sosyo-ekonomik yapısına ve sosyo-kültürel dokusuna, kısacası tüm bileşenleriyle tarihsel köklerine bakmak gereklidir.

Bu yaklaşım içerisinde, her geçen gün daha büyük bir tehdit haline gelen ırkçılık, yabancı düşmanlığı, anti-Semitizm gibi her türlü hoşgörüsüzlük ve ayrımcılık sorunuyla mücadele etmek için çalışan bağımsız bir izleme kuruluşu olan ECRI (2011, s. 7) ilk inceleme dönemi sonrası 1999 yılında yayınladığı raporunda, insan hakları ihlalleri, ayrımcılık ve hoşgörüsüzlüğe dair tespit ve önerilerini sunmadan önce, Türkiye’yi siyasal, ekonomik, sosyolojik, kültürel ve demografik boyutları ile masaya yatırmış; Türkiye’nin bugününü anlamak adına geçmişine ışık tutma girişiminde bulunmuştur.

3.6.1. Türkiye’de nefret söylemi ve nefret suçlarının ardalanı

Bugünkü mevcut toplumsal yapının, geçmişin bir sonucu olduğu kabulüne dayanan nedensellik bağlamında Türkiye’nin özet bir tablosunu sunmak mümkündür. Çok uluslu bir yapıya sahip olan Osmanlı İmparatorluğu’nun dağılması ile 1923’te kurulan Türkiye Cumhuriyeti, birlik ve bütünlük kavramlarının üstün tutulduğu laik bir devlet şeklinde tasarlanmıştır (ECRI, 1999, s. 5). Farklı etnik ve dinsel topluluklardan oluşan imparatorluğun, toprak kaybı ile sonuçlanan savaşlar, Fransız Devrimi ile etkinliğini arttıran ulus-devlet anlayışının yol açtığı isyan ve ayrılıkçı hareketlerle yıkılması, yeni devlet anlayışının birlik ve bütünlüğüne sıkı sıkıya bağlı olmasına neden olmuştur. Bu anlamda “Türkiye’de güçlü bir milli kimlik duygusu hâkimdir (ECRI, 1999, s. 5)”.

Türkiye Cumhuriyeti’nin birlik ve bütünlüğünü koruma esasına dayanan milli kimlik bağlamında, etnik ve dini bileşenler belirli çerçevelere oturtulmuş ve Türkiye Cumhuriyeti’nin yapı taşı Türk, Müslüman, Sünni bireyler olarak kabul edilmiştir. Bu bağlamda, Lozan Antlaşması ile azınlık olarak tanınan Rum-Ortodoks, Ermeni, Musevi ve Bulgar kökenli Türk vatandaşlarının dışında, Türkiye’de hiçbir topluluk, etnik kökene dayalı bir azınlık topluluğu statüsüne sahip değildir (ECRI, 1999, s. 5). Özetle, milli kimlik anlayışına dayanan ideolojisi ile Türkiye, Lozan azınlıkları ve azınlık statüsüne girmeyen Kürtler, Roman/Çingeneler, Lazlar, Süryaniler, Caferiler, Yezidiler gibi azınlık mensupları ile farklı etnik öğelerin birlikte yaşadığı bir ülke konumundadır. Bir tarafta Türkiye Cumhuriyeti’nin bölünmez bütünlüğü ve hem etnik hem dini yönden

tanımlanmış milli kimliği; diğer tarafta ise Lozan Antlaşması ile tanınmış azınlıkları, resmi olarak tanınmayan etnik ve dini grupları ve son yıllarda sayıları hızla artan mültecileri ile oluşan -kültürel, dini, dilsel öğeleriyle- ülkenin mozaik yapısı, Türkiye’deki karışık düşüncelerin gerilimini ve hoşgörüsüzlük ortamının tohumlarını ekmiş ve bugüne getirmiştir.

Tüm bu bilgiler ışığında özetle ifade edilebilir ki, Türkiye’nin sahip olduğu kültürel, linguistik, etnik ve dinsel çeşitlilik, olumlu getirilerinin yanında, yerleşik bir hoşgörüsüzlük, gerilim ve çatışma kültüne zemin oluşturmuştur. Irk, etnik köken, din, toplumsal cinsiyet kimliği gibi bileşenleriyle ideolojik olarak tasarlanmış “biz” kimliğine uymayanları “öteki” olarak konumlandırmak, bu hoşgörüsüzlük ortamını pekiştirmekte, nefreti perçinlemektedir. Sahip olunan zenginlik ve çeşitliliğinin, ideolojik ve kültürel olarak beslenen milli kimlik ile çatışıyor olması, bu hoşgörüsüzlük iklimin yadsınamaz sebeplerinden biri olmasının yanında; Türkiye’nin Cumhuriyet öncesi çok uluslu devlet yapısıyla yaşadığı yönetsel problemler ve yakın tarihten bu güne uzanan etnik kökene dayalı terör sorunu da kritik rol oynamaktadır. Böyle bir ardaan ile bugüne bakıldığında, konuyla ilgili çeşitli unsurların da vurguladığı gibi, “Bu alandaki temel sorun, azınlık gruplarının esas itibarıyla bir güvenlik konusu olarak algılanması ve azınlık haklarının ileri sürülmesinin devlete hakaret veya devlete karşı bir tehdit olarak görülmesidir (ECRI, 2011, s. 46)”.

3.6.2. Ayrımcılık ve nefretle mücadele kapsamında Türk hukuki mevzuatı

Türk hukuki mevzuatında ırk, dil, cinsiyet, din, siyasi görüş, milliyet veya sosyal kökene dayalı ayrımcılığı yasaklayan birçok yasa ve yönetmelik bulunmaktadır. Türk Ceza Kanunu (TCK)’nın beş farklı maddesi eşitlik, ayrımcılık, nefret, tahrik ve aşağılama ile ilgili düzenlenmiştir.

Madde 3(2) – Adalet ve Kanun Önünde Eşitlik İlkesi

Ceza Kanununun uygulamasında kişiler arasında ırk, dil, din, mezhep, milliyet, renk, cinsiyet, siyasal veya diğer fikir yahut düşünceleri, felsefi inanç, milli veya sosyal köken, doğum, ekonomik ve diğer toplumsal konumları yönünden ayırım yapılamaz ve hiçbir kimseye ayrıcalık tanınmaz (5237 sayılı Türk Ceza Kanunu, m.3).

Madde 122 – Nefret ve Ayrımcılık

Dil, ırk, milliyet, renk, cinsiyet, engellilik, siyasi düşünce, felsefi inanç, din veya mezhep farklılığından kaynaklanan nefret nedeniyle;

- a) Bir kişiye kamuya arz edilmiş olan bir taşınır veya taşınmaz malın satılmasını, devrini veya kiraya verilmesini,
- b) Bir kişinin kamuya arz edilmiş belli bir hizmetten yararlanmasını,
- c) Bir kişinin işe alınmasını,
- d) Bir kişinin olağan bir ekonomik etkinlikte bulunmasını, engelleyen kimse, bir yıldan üç yıla kadar hapis cezası ile cezalandırılır (5237 sayılı Türk Ceza Kanunu, m.122).

Madde 125- Hakaret

(1) Bir kimseye onur, şeref ve saygınlığını rencide edebilecek nitelikte somut bir fiil veya olgu isnat eden (...) veya sövmek suretiyle bir kimsenin onur, şeref ve saygınlığına saldıran kişi, üç aydan iki yıla kadar hapis veya adli para cezası ile cezalandırılır. Mağdurun gıyabında hakaretin cezalandırılabilmesi için fiilin en az üç kişiyle ihtilat ederek işlenmesi gerekir.

(2) Fiilin, mağduru muhatap alan sesli, yazılı veya görüntülü bir iletiyle işlenmesi halinde, yukarıdaki fıkrada belirtilen cezaya hükmolunur (5237 sayılı Türk Ceza Kanunu, m.125).

Madde 216 - Halkı Kin ve Düşmanlığa Tahrik veya Aşağılama

(1) Halkın sosyal sınıf, ırk, din, mezhep veya bölge bakımından farklı özelliklere sahip bir kesimini, diğer bir kesimi aleyhine kin ve düşmanlığa alenen tahrik eden kimse, bu nedenle kamu güvenliği açısından açık ve yakın bir tehlikenin ortaya çıkması halinde, bir yıldan üç yıla kadar hapis cezası ile cezalandırılır.

(2) Halkın bir kesimini, sosyal sınıf, ırk, din, mezhep, cinsiyet veya bölge farklılığına dayanarak alenen aşağılayan kişi, altı aydan bir yıla kadar hapis cezası ile cezalandırılır.

(3) Halkın bir kesiminin benimsediği dini değerleri alenen aşağılayan kişi, fiilin kamu barışını bozmaya elverişli olması halinde, altı aydan bir yıla kadar hapis cezası ile cezalandırılır (5237 sayılı Türk Ceza Kanunu, m.216).

Yukarıdaki maddelerde tanımlanan suçların basın ve yayın yoluyla işlenmesi hâlinde, verilecek ceza yarı oranına kadar artırılır. Ancak, haber verme sınırlarını aşmayan ve eleştiri amacıyla yapılan düşünce açıklamaları suç oluşturmaz (5237 sayılı Türk Ceza Kanunu, m.218).

Devlet memurları arasında tarafsızlığını sağlama ve ayrımcılığı önleme amacıyla Devlet Memurları Kanunu'nda yer alan 7 numaralı madde şöyledir:

Madde 7 - Tarafsızlık ve devlete bağlılık

Devlet memurları siyasi partiye üye olamazlar, herhangi bir siyasi parti, kişi veya zümrenin yararını veya zararını hedef tutan bir davranışta bulunamazlar; görevlerini yerine getirirlerken dil, ırk, cinsiyet, siyasi düşünce, felsefi inanç, din ve mezhep gibi ayırım yapamazlar; hiçbir şekilde siyasi ve ideolojik amaçlı beyanda ve eylemde bulunamazlar ve bu eylemlere katılamazlar (657 sayılı Devlet Memurları Kanunu, m.7).

Eğitim kurumlarında ayrımcılığın önüne geçilebilmesi için Milli Eğitim Temel Kanunu'nda da eşitlik temelli bir madde düzenlenmiştir:

Madde 4 – Genellik ve Eşitlik

Eğitim kurumları dil, ırk, cinsiyet, engellilik ve din ayırımı gözetilmeksizin herkese açıktır. Eğitimde hiçbir kişiye, aileye, zümreye veya sınıfa imtiyaz tanınmaz (1739 sayılı Milli Eğitim Temel Kanunu, m.4).

Siyasi Partiler Kanunu'nda ise eşitlik ve ayrımcılıkla mücadele bağlamında 3 farklı madde yer almaktadır:

Madde 12 – Üyeliğe Kabul Şartları

Siyasi parti üyesi olmaya kanuna göre engel hali bulunmayanların, üyeliğe kabul şartları parti tüzüklerinde gösterilir. Tüzükte üyelik için başvuranlar arasında dil, ırk, cinsiyet, din, mezhep, aile, zümre sınıf ve meslek farkı gözetken hükümler bulunamaz (2820 sayılı Siyasi Partiler Kanunu, m.12).

Madde 82 – Bölgecilik ve Irkçılık Yasağı

Siyasi partiler, bölünmez bir bütün olan ülkede, bölgecilik veya ırkçılık amacını güdemezler ve bu amaca yönelik faaliyette bulunamazlar (2820 sayılı Siyasi Partiler Kanunu, m.82).

Madde 83 – Eşitlik ilkesinin korunması

Siyasi partiler, herkesin dil, ırk, renk, cinsiyet, siyasi düşünce, felsefi inanç, din, mezhep ve benzeri sebeplerle ayırım gözetilmeksizin kanun önünde eşit olduğu prensibine aykırı amaç güdemez ve faaliyette bulunamazlar (2820 sayılı Siyasi Partiler Kanunu, m.83).

Sosyal Hizmetler Kanunu'nda yer alan 4 numaralı madde sosyal hizmetlerde ayrımcılığı ve ırkçılığı yasaklamaktadır:

Madde 4 (d)

Sosyal hizmetlerin yürütülmesi ve sunulmasında sınıf, ırk, dil, din, mezhep veya bölge farklılığı gözetilemez, hizmet talebinin hizmet arzından fazla olması halinde öncelikler, ihtiyacı olan olma derecesi ve başvuru veya tespit sırası esas alınarak belirlenir (2828 sayılı Sosyal Hizmetler Kanunu, m.4).

Medeni hukuk alanını düzenleyen Türk Medeni Kanunu ise, eşitlik ilkesi ile dernek üyeleri arasında ayrımcı uygulamaları yasaklamaktadır:

Madde 68- Eşitlik ilkesi

Dernek üyeleri eşit haklara sahiptirler. Dernek, üyeleri arasında dil, ırk, renk, cinsiyet, din ve mezhep, aile, zümre ve sınıf farkı gözetemez; eşitliği bozan veya bazı üyelere bu sebeplerle ayrıcalık tanıyan uygulamalar yapamaz (4721 sayılı Türk Medeni Kanunu, m.68).

İş Kanunu'nun iş ilişkisi içerisinde eşitliği sağlamayı amaçlayan ilgili maddesi ise şöyledir:

Madde 5 - Eşit davranma ilkesi

İş ilişkisinde dil, ırk, renk, cinsiyet, engellilik, siyasal düşünce, felsefi inanç, din ve mezhep ve benzeri sebeplere dayalı ayırım yapılamaz (4857 sayılı İş Kanunu, m.5).

Türkiye'de yayıncılık ve medya hizmetlerinde ayrımcı söylemlerin önüne geçilebilmek amacıyla Radyo ve Televizyonların Kuruluş ve Yayın Hizmetleri Hakkında Kanun'da iki farklı madde yer almaktadır:

Madde 8 - Yayın Hizmeti İlkeleri

Medya hizmet sağlayıcılar, yayın hizmetlerini kamusal sorumluluk anlayışıyla bu fıkra da yer alan ilkelere uygun olarak sunarlar. Yayın hizmetleri;

b) Irk, dil, din, cinsiyet, sınıf, bölge ve mezhep farkı gözeterek toplumu kin ve düşmanlığa tahrik edemez veya toplumda nefret duyguları oluşturmaz.

e) Irk, renk, dil, din, tabiiyet, cinsiyet, engellilik, siyasî ve felsefi düşünce, mezhep ve benzeri nedenlerle ayrımcılık yapan ve bireyleri aşağılayan yayınları içeremez ve teşvik edemez (6112 sayılı Radyo ve Televizyon Kuruluş ve Yayın Hizmetleri Hakkında Kanun, m.8).

Madde 9 – Genel Esaslar

(6) Ticarî iletişim, 8 inci maddede belirlenen esas ve ilkeler saklı kalmak kaydıyla;

b) Cinsiyet, ırk, renk veya etnik köken, tabiiyet, din, felsefi inanç veya siyasî düşünce, engellilik, yaş ve herhangi bir ayrımcılığı içermemek veya teşvik etmemek zorundadır (6112 sayılı Radyo ve Televizyon Kuruluş ve Yayın Hizmetleri Hakkında Kanun, m.9).

Sporda şiddet ve ayrımcılık ile mücadele için ise hem Türkiye Futbol Federasyonu Kuruluş Ve Görevleri Hakkında Kanun'da, hem de Sporda Şiddet ve Düzensizliğin Önlenmesine Dair Kanun'da maddeler düzenlenmiştir:

Madde 3 – Türkiye Futbol Federasyonunun Görevleri

Şiddet, şike, teşvik primi, ırkçılık, doping ve her türlü ayrımcılıkla mücadele etmek (5894 sayılı Türkiye Futbol Federasyonu Kuruluş ve Görevleri Hakkında Kanun, m.3).

Madde 14 - Tehdit veya Hakaret İçeren Tezahürat

(2) Spor alanlarında toplum kesimlerini din, dil, ırk, etnik köken, cinsiyet veya mezhep farkı gözeterek hakaret oluşturan söz ve davranışlarda bulunan kişi, fiili daha ağır cezayı gerektiren başka bir suç oluşturmadığı takdirde, bir yıldan üç yıla hapis cezası ile cezalandırılır.

(3) Birinci ve ikinci fıkralarda tanımlanan suçların yazılı pankart taşınması veya asılması ya da duvarlara yazı yazılması suretiyle işlenmesi halinde, verilecek ceza yarı oranında artırılır.

(4) (Ek:4/7/2019-7182/8 md.) Birinci ve ikinci fıkralarda belirtilen fiillerin; her türlü yazılı, görsel, işitsel veya elektronik kitle iletişim aracıyla işlenmesi hâlinde de bu madde hükümleri uygulanır (6222 sayılı Sporda Şiddet ve Düzensizliğin Önlenmesi Hakkında Kanun, m.14).

3.6.3. Uluslararası izlemeler kapsamında Türkiye’de nefret ve ayrımcılık

Ayrımcılık, hoşgörüsüzlük ve nefret ile mücadele kapsamında ECRI, beş ayrı inceleme döneminde Türkiye’deki ayrımcılık ve hoşgörüsüzlük unsurlarını tespit etmiş, değerlendirmiş ve tavsiyelerde bulunmuştur. BM de ayrımcılık, nefret söylemi ve nefret suçu vakalarını bir insan hakları meselesi olarak ele alarak, Evrensel Periyodik İnceleme Mekanizması (EPİM) ile beş yıllık inceleme dönemleri ile Türkiye’yi denetlemektedir. Ayrıca, Türkiye “Her Türlü Irk Ayrımcılığının Ortadan Kaldırılmasına İlişkin Uluslararası Sözleşme” (CERD) bağlamında da periyodik izleme dönemleri ile değerlendirme altına alınmaktadır.

3.6.3.1. Irkçılığa ve Hoşgörüsüzlüğe Karşı Avrupa Komisyonu (ECRI)

Türkiye, çalışmalarını 4-5 yıllık dönemlerde, yılda 9-10 ülkeyi ele alacak şekilde sürdürmekte olan ECRI’nin bu faaliyet takvimi içerisinde, raporlarının yayın tarihleri 1999, 2001, 2005, 2011 ve 2016 olan 5 inceleme dönemi geçirmiştir. ECRI yürüttüğü izleme ve incelemeler sonucu tespit, değerlendirme ve tavsiyelerini yasa ve sözleşmelerin uygulanması, , kamusal hizmet politikaları, korunmaya muhtaç/hedef gruplar, Türkiye’ye özel konular gibi ayrı başlıklar altında sunmuştur.

Anayasal ve diğer temel hükümler bağlamında, 1999 tarihli ilk raporda anayasanın bazı maddelerinin (13, 14, 26, 27 ve 28. maddeler), temel hakların özgürce kullanımına kamu düzeninin, kamu yararının ve genel ahlakın korunması gibi amaçlarla sınırlama getiriyor olması kaygı verici olarak ifade edilmiş; özgürlük sınırlamalarının geniş kapsamı nedeniyle kendi öz kimliklerini ifade etmek isteyen kültürel ve etnik toplulukların şiddet harici eylemlerinin büyük ölçüde kısıtlamalara tabi kılınabileceğini düşündürdüğü vurgulanmıştır. (ECRI, 1999, s. 8). 3. izleme raporunda ise, Türkiye Cumhuriyeti anayasasının 2001 yılında derinlemesine bir reformdan geçirildiği, 2004 yılında da on maddenin daha değiştirildiği belirtilerek (ECRI, 2005, s. 8), 1999 tarihli ilk raporda altı çizilen temel hak ve özgürlükleri kısıtlamaya açık olan maddelerin değiştirilmesinden memnuniyet duyulduğu belirtilmiştir.

Türkiye Cumhuriyeti Anayasasının “Kanun önünde eşitlik” başlıklı 10. maddesine göre: “Herkes, dil, ırk, renk, cinsiyet, siyasî düşünce, felsefî inanç, din, mezhep ve benzeri sebeplerle ayırım gözetilmeksizin kanun önünde eşittir (2709 sayılı Türkiye Cumhuriyeti Anayasası, m.10)”. 4. İzleme dönemi raporu ile bu maddeyi ilk kez tartışmaya açan ECRI, milliyet veya milli ya da etnik kökenin bu maddenin kapsamında açıkça yer almadığını ifade etmiştir (ECRI, 2011, s. 15). 2016 tarihli son raporunda ise, hoşgörüsüzlük ve nefret iklimindeki yeni eğilimler doğrultusunda, bu maddedeki listeye cinsel yönelim ve toplumsal cinsiyet kimliğinin de eklenmesi gerektiğini mülahaza etmiştir (ECRI, 2016, s. 15). “Türkiye, toplumsal cinsiyet kimliğini ve cinsel yönelimleri korunan bir özellik olarak kabul etmemektedir. Bu bağlamda LGBT bireyler, 2014 yılı anayasal reform yasasına da, ayrımcılıkla mücadele yasasına da dâhil edilmemiştir (ECRI, 2016, s. 36)”.

Ceza hukuku başlığı altında, TCK maddeleri inceleme altına alınmış ve görüş ve tavsiyeler belirtilmiştir. TCK’nın 312. maddesi, kamuoyunu sınıf, ırk, din, inanç veya siyasî rejim farklılıkları temelinde nefret duymaya kışkırtma amaçlı hareketleri cezalandırmaktadır (ECRI, 2001, s. 6). ECRI ikinci izleme dönemi raporunda, bu maddenin ceza kanunda yer almasını oldukça olumlu bulmuş; fakat azınlık gruplarını hedef alan ifadelerin, nefreti kışkırtıcı hareketleri yasaklayan hükümlerin kapsamına girmelerine rağmen bu durumlarda 312. maddenin işletilmediğini endişe ile tespit edildiğini vurgulamıştır (ECI, 2001, s. 6). 3. İzleme dönemi raporunda 312. maddenin nefret uyandırmaya kışkırtmayı yalnızca kamu düzeninin bozulması halinde yasaklayacak şekilde değiştirildiğini kayda geçen ECRI (2005, s. 9); 2011 tarihli bir

sonraki raporunda 1 Haziran 2005 tarihinde Türkiye’de yeni Ceza Kanunu’nun yürürlüğe girmesiyle (ECRI, 2011, s. 16) değişen 312. madde hakkında görüş ve tavsiyelerini bildirmiştir. 312. maddenin yerini alan “Halkı Kin ve Düşmanlığa Tahrik veya Aşağılama” başlıklı 216. maddenin 1. Fıkrasına göre:

“Halkın sosyal sınıf, ırk, din, mezhep veya bölge bakımından farklı özelliklere sahip bir kesimini, diğer bir kesimi aleyhine kin ve düşmanlığa alenen tahrik eden kimse, bu nedenle kamu güvenliği açısından açık ve yakın bir tehlikenin ortaya çıkması halinde, bir yıldan üç yıla kadar hapis cezası ile cezalandırılır (5237 sayılı Türkiye Ceza Kanunu, m.216)”.

ECRI, 216. Maddenin 1. fıkrasına göre bir suçun, sadece kamu düzeni açısından “açık ve yakın bir tehlike” oluşturduğu takdirde tahrik sayılabildiğine de dikkat çekerek (2011, s. 18), maddenin nefret söylemiyle, önyargı ve ayrımcılık içeren ifadelerle mücadelede etkinliğini tartışmaya açmıştır. ECRI 2016 tarihli son raporunda, kamu düzenine yönelik tehdit olması şeklindeki kısıtlamanın kaldırılması yönünde tavsiyede bulunurken, yasaklanan nedenler arasında etnik köken, renk, dil, milliyet, cinsel yönelim ve toplumsal cinsiyet kimliğinin de dâhil edilmesi gerektiğini ifade etmiştir. (2016, s. 15).

ECRI, 2001 tarihli ikinci izleme dönemi raporu ile birlikte, TCK’da ırkçı motivasyonunun ağırlaştırıcı bir unsur olarak cezalandırma sırasında dikkate alınmasına imkân veren bir hüküm (2001, s. 6), yani nefret suçu yasası olmasını gerektiğini vurgulamaya başlamıştır. 2005 yılında yayınlanan 3. İzleme raporunda da konu ile ilgili hiçbir değişiklik olmadığının altını çizip, hukuki ihlallerde ırkçı bir gerekçenin varlığı halinde ağırlaştırıcı bir hüküm öngörülmesini Türk yetkililere tavsiye etmiştir (ECRI, 2005, s. 10). 2016 tarihli beşinci dönem raporunda, aynı konuyu tekrar vurgulayan ECRI (2016, s. 14) “TCK, 61. maddesinde mahkemelerin suçlunun amaç ve niyetlerinin dikkate alınması gerektiğini belirtmesine rağmen, ırkçı veya homofobik/transfobik suç nedenlerini açık bir biçimde ağırlaştırıcı neden olarak belirtmemektedir.” ifadesiyle toplumsal cinsiyet ve cinsel yönelimlere dayanan saikler de görünür kılma çabasına girmiştir.

Medeni hukuk ve idari hukuk uygulamalarını da tartışmaya aşan ECRI, 1999 tarihli ilk raporunda Türkiye’de ırkçılık ve hoşgörüsüzlükle mücadele alanında uzman bir merci bulunmadığını (1999, s. 10), 2011 raporunda ise sürekli şekil değiştiren, çok yönlü bir kavram olan ırkçılıkla etkili bir şekilde mücadele edebilmek için bu konuda uzmanlaşmış birikimin şart olduğunu belirterek (2011, s. 26), uzman bağımsız ulusal bir birim

gerekliliğini vurgulamıştır. Bu çağrılarının karşılığını alan ECRI, Türkiye Büyük Millet Meclisi'nin, 6 Nisan 2016'da Türkiye İnsan Hakları ve Eşitlik Enstitüsüyle ilgili 6701 sayılı yasayı kabul ettiğini beşinci izleme raporunda duyurmuştur (ECRI, 2016, s. 15).

Türkiye'deki azınlıklara ve korunmaya muhtaç gruplara yönelik çalışmalar da yürüten ECRI, 2005 tarihli 3. izleme raporu itibariyle, dezavantajlı gruplara dair önyargı ve klişelerin günlük hayata ne derece tesir ettiğini herhangi bir istatistiki veri bulunmadığı için bilememekte olduğunu belirtip (ECRI, 2005, s. 23); nefret suçlarına ve ayrımcı söylem ve eylemlere karşı izleme ve veri toplama mekanizmasının önemini vurgulamaya başlamıştır. ECRI 4. izleme raporunda da, ırkçı şiddet olaylarının yaygın olup olmadığına ilişkin resmi tam olarak görebilmek, bu konudaki genel eğilimleri belirlemek, bu tür şiddet olaylarına karşı etkin önleyici tedbirleri almak ve böyle olaylar meydana geldiğinde de yeterli bir biçimde mücadele etmek için, kanıtlanmış veya gerçekleştiği iddia edilen ırkçı nedenlerden kaynaklanan suçlarla ilgili sistematik veri toplamının önemini vurgulamıştır (2011, s. 45).

İkinci izleme raporu ile medyaya, “Medyalar” başlığı ile özel bir alan ayıran ECRI, Türkiye'nin Radyo ve Televizyon Yayınları konusunda 3984/1994 sayılı Kanunun 4. Maddesinde yayın kurallarının belirtildiğini vurgulamıştır. Bu kurallar arasında kişilerin ırk, cinsiyet, sosyal sınıf veya dini inançları nedeniyle ayrımcılığa tabi tutulmayacakları (Madde 4f), yayınların toplumda şiddet, terör ve etnik ayrımcılığı kışkırtmaması ve toplumda nefret duyguları uyandırmaması gerektiği (Madde 4g) vardır (ECRI, 2011, s. 13). ECRI bu maddelerin varlığından memnuniyet duymaktadır, fakat TCK 312. maddesinin uygulanmasına yönelik eleştirilerinde olduğu gibi, bu hükümlerin bütün azınlık guruplarına yönelik bütün nefret içerikli konuşmalara uygulanması gerektiğinin altını çizmektedir (2001, s. 13).

ECRI 2016 yılında yayınlanan beşinci dönem izleme raporunda ilk kez nefret söylemini ayrı bir başlık altında ele almış ve değerlendirmelerini sunmuştur. Önceki dört rapora bakıldığında, rapor metinlerinde “nefret söylemi” ibaresine dahi çok ender rastlanılırken; son rapordaki bu durum, raporun hazırlanmaya başlama tarihi olan 2012 yılından beri nefret söylemine dair farkındalığın arttığını, alanyazında da ilgili çalışmaların fazlalaştığını göstermektedir.

ECRI, nefret söylemiyle mücadelede kullanılabilecek TCK 216. maddesini, eylem ve ifadeleri sadece duyguları kışkırtma kapsamında ele alması ve ırkçı veya homofobik/transfobik hakaretler gibi suç sayılan nefret söylemi türleriyle ilgili veri sağlamaması yönleriyle eleştirmektedir (2016, s. 19). Önceki raporlarda ısrarla vurguladığı veri toplama mekanizması gerekliliğini, nefret söylemi başlığında farklı bir bağlamda ele alan ECRI, nefret söylemiyle ilgili resmi verinin oldukça yetersiz olmasından dolayı Türkiye'nin genel bir tablosunu Hrant Dink Vakfı, Kaos GL gibi sivil toplum örgütlerinin yayınları, PEW Araştırma Merkezi, İftirayla Mücadele Ligi gibi uluslararası örgütlerin çalışmaları ve bilimler araştırmalardan elde ettiği veriler ile çıkarmıştır (ECRI, 2016, s. 19-21).

ECRI yine ilk kez beşinci izleme raporunda nefret suçlarını ayrı bir başlık altında ele almıştır. Türkiye'nin ırkçı ve homofobik/transfobik şiddet olaylarıyla ilgili veri toplamamakta ve sadece nefret duygularını tahrik vakalarını AGİT'e bildirmekte olduğunu vurgulayan rapor (2016, s. 24), çeşitli vakıflar ve sivil toplum örgütlerinden elde ettiği veriler ile tespit ve tavsiyelerde bulunmuştur. Özellikle etnik köken olarak Kürtlere ve cinsel yönelim olarak transseksüel bireylere yönelik nefret suçlarının yoğunlukta olduğunu belirten rapor, 2015 yılı eşcinsel yürüyüşüne yapılan polis müdahalesine ve Selendi (2010), Bursa (2013) ve Denizli'de (2015) Romanların hedef alındığı linç saldırılarına önemle dikkat çekmiştir.

3.6.3.2. Birleşmiş Milletler Evrensel Periyodik İnceleme (EPİ)

BM'nin insan hakları antlaşmalarına taraf olan devletlerin yükümlülüklerini yerine getirmesi ve geliştirmesi yönündeki çabalarının bir parçası olarak, İnsan Hakları Konseyi tarafından oluşturulan EPİM, üye 193 devletin her birinin insan hakları alanındaki taahhütlerini nasıl yerine getirdiğini periyodik olarak incelemektedir. EPİ, BM teşkilatına üye tüm devletlerin eşit bir biçimde bütün insan hakları meselelerinin belirli aralıklarla görüşülmesi olanağını sunmaktadır. Yürütülen İncelemelerin temel amacı, insan hakları durumunun iyileştirilmesidir. Bu bağlamda, nefret söylemi kavramı doğrudan ayrımcılık ve insan hakları meseleleriyle ilişkili olduğundan EPİ'nin inceleme alanına girmektedir.

Türkiye'nin ilk EPİ süreci 2010 yılında başlamıştır. 10 Mayıs 2010 tarihinde gerçekleştirilen oturumda Türkiye'ye toplamda 192 görüş ve tavsiye iletilmiştir (EPİ,

2019, s. 13). Türkiye'nin ikinci incelemesi 2014 yılında gerçekleşmiştir. 27 Ocak 2015 tarihinde gerçekleştirilen etkileşimli diyalog oturumunda diğer ülkelerden Türkiye'ye 278 tavsiye verilmiştir. Türkiye verilen tavsiyelerin 153'ünü desteklediğini, 46 tavsiyenin hâlihazırda uygulanmakta olduğunu, 52 tavsiyeye ilişkin değerlendirmesini daha sonra vereceğini; 27 tavsiyeyi ise desteklemediğini bildirmiştir (EPİ, 2019, s. 14 -15).

Türkiye'deki insan hakları iklimine ayrımcılık, ifade özgürlüğü ve nefret söylemi/suçları özelinde mercek tutmak amacıyla EPİ raporları incelendiğinde ortaya çıkan tablo şöyledir: İkinci EPİ incelemesinde Türkiye'ye verilen tavsiyelerde, tavsiye metni içerisinde "ayrımcılık" vurgusu geçen 33 tavsiye bulunmaktadır. Cinsiyet, cinsel yönelim, engellilik durumu gibi farklılıklara yönelik ayrımcılığın son yıllarda revaçta bir çalışma alanı olması, 2015 yılındaki izleme raporunda da özellikle cinsel yönelime dair vurgunun öne çıkmasına yol açmıştır. Bu bağlamda, 29 tavsiye toplumsal cinsiyet, cinsiyet eşitliği, cinsel yönelim ekseninde sunulurken, bu tavsiyelerden 11'i doğrudan cinsel yönelime işaret etmektedir (EPİ, 2019).

Türkiye'ye, ifade özgürlüğüne vurgu yapan 30 tavsiyede bulunulurken, bunların 13 tanesinin özellikle internet ortamındaki kısıtlamaların ifade özgürlüğünü tehdit etmesi anlamında altı çizilmiştir. Bu tavsiyelerde adı geçen yasa, 4/5/2007 kabul tarihli, 5651 kanun numaralı "İnternet Ortamında Yapılan Yayınların Düzenlenmesi Ve Bu Yayınlar Yoluyla İşlenen Suçlarla Mücadele Edilmesi Hakkında Kanun"dur.

Nefret söylemiyle mücadeleyle yönelik atılacak adımların, ifade özgürlüğünün bir noktada kısıtlanması anlamına gelmesi, günümüzde de üzerinde tartışmaların ve çalışmaların devam ettiği önemli bir konudur. Ülkeler tarafından verilen tavsiyeler, özellikle de internet ortamında ifade özgürlüğünün sağlanması görüşünü paylaşıyorlar, dolaylı yoldan nefret söyleminin de önünün açılmasına olanak sağlayacağı fikrini akıllara getirmektedir. Fakat ifade özgürlüğünün yönetim erkinin ve kanun koyucuların ideolojik olarak belirlediği çerçevede ele alınıp, hâkim görüş ve düşüncelerin kolaylıkla dillendirilmesi ve dolaşıma sokulması; buna karşılık "öteki"lerin fikir ve beyanlarının engellenmesi ikiliğinin önüne geçilmesi çabası, tavsiyelerin ana fikrini oluşturmaktadır. Çek Cumhuriyeti tarafından verilen 150.13 numaralı "Hakaret ve aşağılama ile ilgili yasa maddesinin insan hakları savunucularını ve gazetecileri yargılamak için istismar edilmelerini önlemek üzere bu maddenin değiştirilmesi (EPİ, 2019, s. 36)" yönündeki tavsiye, bu amacı açık bir şekilde ortaya koymaktadır.

Verilen tavsiyeler içerisinde, ayrımcılığa nefret suçu bağlamında değinen tek bir tavsiye bulunmaktadır. Kanada tarafından verilen 150.28 no.'lu tavsiye “Nefret suçlarını ve cinsel yönelim temelinde ayrımcılığı yasaklayarak, başta 122. madde olmak üzere Türk Ceza Kanunun nefret suçları ve ayrımcılık yasağıyla ilgili maddelerinin güçlendirilmesi (EPİ, 2019, s. 37)” vurgusuyla, güncel bir tartışma konusu olan cinsel yönelime dayanan nefret suçlarını ve nefret suçunun önkoşulu olan nefret söylemini merkeze almaktadır.

EPİ 3. döngüsü ise Ocak 2020 tarihinde gerçekleştirilmiştir. BM'nin resmi sitesinde henüz ülke tavsiyelerinin de yer aldığı etkileşimli diyalog raporu bulunmamaktadır; fakat Türkiye'nin son 5 yıllık süreç içerisinde, 2015 yılında verilen tavsiyelere yönelik olarak hangi adımları attığını ve hangi süreçleri izlediğini ortaya koyan ulusal rapor bazı çıkarımlar yapmaya imkân tanımaktadır. Ayrımcılık eksenindeki tavsiyelere yönelik atılan adımları ve geliştirilen yöntemleri öncelikli olarak belirten Türkiye, “TCK'nın ‘nefret ve ayrımcılık’ başlıklı 122. maddesinde de nefret suçunun cezalandırıldığını vurgulamak gerekir (UN, 2019, s. 7)” ifadesiyle nefret suçu ile mücadele içinde olduğunu belirtilmiştir. Ayrıca, ayrımcılık yasasının çıkarılmasına yönelik tavsiyelere “6701 sayılı kanun cinsiyet, ırk, renk, dil, din, inanç, mezhep, siyasi veya diğer görüşler, etnik köken, servet, doğum, medeni hâl, sağlık durumu, engellilik ve yaş temellerine dayalı ayrımcılığa karşı kapsamlı bir yasa görevi görmektedir.” cevabını vermiştir (UN, 2019, s. 7)”.

İfade özgürlüğü bağlamında verilen tavsiyelere yönelik olarak “İfade özgürlüğüne ilişkin mevzuat ve uygulama analiz edilecek, bireylerin hak ve özgürlüklerini genişleten hükümler getirilecek, ifade özgürlüğünü ilgilendiren yargı kararlarına karşı kanun yolu güvencesi artırılacaktır (UN, 2019, s. 10)” yanıtı veren Türkiye, özellikle internet ortamındaki ifade özgürlüğüne yönelik olarak 5651 sayılı İnternet Ortamında Yapılan Yayınların Düzenlenmesi ve Bu Yayınlar Yoluyla İşlenen Suçlarla Mücadele Edilmesi Hakkında Kanun ile diğer kanunlarda yer alan erişimin engellenmesine ilişkin düzenlemelerin gözden geçirileceğini belirtmiştir.

3.6.3.3. Her Türölü Ayrımcılığın Ortadan Kaldırılmasına İlişkin Uluslararası Sözleşme (CERD) izleme raporu

2014 yılında yayınlanan, Türkiye'nin dördüncü, beşinci ve altıncı periyodik raporlarını birlikte sunması açısından değerli olan belgede komite, Türkiye nüfusunun etnik yapısına ilişkin istatistiksel veri eksikliğinden üzüntü duyduğunu ifade etmekte ve Türk Hükümeti'nin etnik köken hakkında nitel ya da nicel veri toplamadığını, veri sağlamadığını veya kullanmadığını tekrarlamaktadır (CERD, 2014, s. 3).

Türkiye, anayasanın 10. maddesinin “Herkes, dil, ırk, renk, cinsiyet, siyasi düşünce, felsefi inanç, din, mezhep ve benzeri sebeplerle ayırım gözetilmeksizin kanun önünde eşittir.” hükmüyle tüm ayrımcılık gerekçelerini yok saydığını belirtirken “ve benzeri sebeplerle” ifadesine atıfta bulunarak, anayasanın yargıya tanıdığı geniş takdir yetkisini kanun önünde eşitliği sağlamak amacıyla özellikle vurgulamaktadır (CERD, 2015, s. 4).

Türkiye, Irk Ayrımcılığının Ortadan Kaldırılması Komitesi'ne 2014 yılında sunduğu raporda, 2010 yılındaki anayasa değişikliği ile anayasanın “Kanun Önünde Eşitlik” başlıklı 10. maddesine, sosyal korumaya ihtiyacı olan gruplara yönelik özel tedbirler getirerek kişilerin anayasal haklarının korunmasını güçlendirmek için önemli bir adım atıldığını vurgulamaktadır (CERD, 2014, s. 8). Ayrıca Türkiye, yine 10. madde ile ilgili olarak, 2010 Anayasa değişiklikleri ile uygulamada cinsiyet eşitliğini güvence altına alan tedbirlerin eşitlik ilkesine aykırı olarak yorumlanamayacağını belirterek, kadınlar lehine pozitif ayrımcılık için bir temel oluşturulduğunu belirtmiştir (CERD, 2014, s. 28).

2014 tarihli raporda Türkiye, tüm ayrımcılık gerekçelerinin yasaklanmasına ilişkin kapsamlı bir ayrımcılıkla mücadele mevzuatının bulunmaması yönündeki eleştirilere, “Ayrımcılıkla Mücadele ve Eşitlik Kanunu” tasarısının onay sürecinde olduğunu ifade ederek cevap vermektedir (CERD, 2014, s. 4). Türkiye, tasarının 11 farklı ayrımcılık türü öngördüğünü belirtmiştir. Bu ayrımcılık türleri; ayrı tutma, ayrımcılık talimatı verme ve bu talimatları uygulama, çoklu ayrımcılık, doğrudan ayrımcılık, dolaylı ayrımcılık, işyerinde yıldırma, mağdur etme, makul düzenleme yapmama, nefret söylemi, taciz ve varsayılan temele dayalı ayrımcılıktır (CERD, 2014, s. 5). 2016 yılında “Türkiye İnsan Hakları ve Eşitlik Kurumu Kanunu” ismi ile kabul edilen kanunda dokuz farklı ayrımcılık

türü hükme bağlanmıştır; fakat mağdur etme ve nefret söylemi bu listenin içerisinde yer almamaktadır (http-29).

TCK 216. maddenin 1. fıkrası, özellikle “açık ve yakın tehlike” ifadesiyle eleştiriler alırken, benzer şekilde 2. fıkrası da “alenen aşağılama” vurgusu ile problemli bulunmaktadır. Türkiye, özgür bir ortamda düşüncelerin ifade edilmesinin demokratik bir toplum için olmazsa olmaz bir koşul olduğunu savunarak, somut unsurlara dayanan kamu güvenliğinin bozulma tehlikesi karşısında yaptırım uygulamaktan taraf olduğunu ifade ederek cevap vermektedir (CERD, 2014, s. 16).

3.6.4. Türkiye’de nefret suçu istatistikleri

AGİT insan haklarına ilişkin her türlü meseleyle ilgilenmekle birlikte, ayrımcılık ve nefret suçlarını her zaman ayrı bir ilgi ve önem ile ele almaktadır. Bu bağlamda ODIHR, “Hate Crime Reporting (http-30)” isimli ayrı bir web sayfasında, hoşgörüsüzlük, önyargı, ayrımcılık ve nefret suçlarına dair yayınları, kılavuzları ve raporları arşivlemekte; aynı zamanda da katılımcı ülkelerin paylaştığı veri ve istatistiki bilgiler ışığında oluşturulan raporları, her ülkeye ayrı olarak tasarlanan sayfalarda paylaşmaktadır.

Türkiye’ye ilişkin veriler, 2009 yılından bu yana, “Polis Tarafından Kaydedilen Nefret Suçları”, “Açılan Dava Sayısı”, “Cezaya Hükmedilen Dava Sayısı” başlıkları altında sunulmaktadır (http-31):

Tablo 3.1. Türkiye nefret suçu verileri

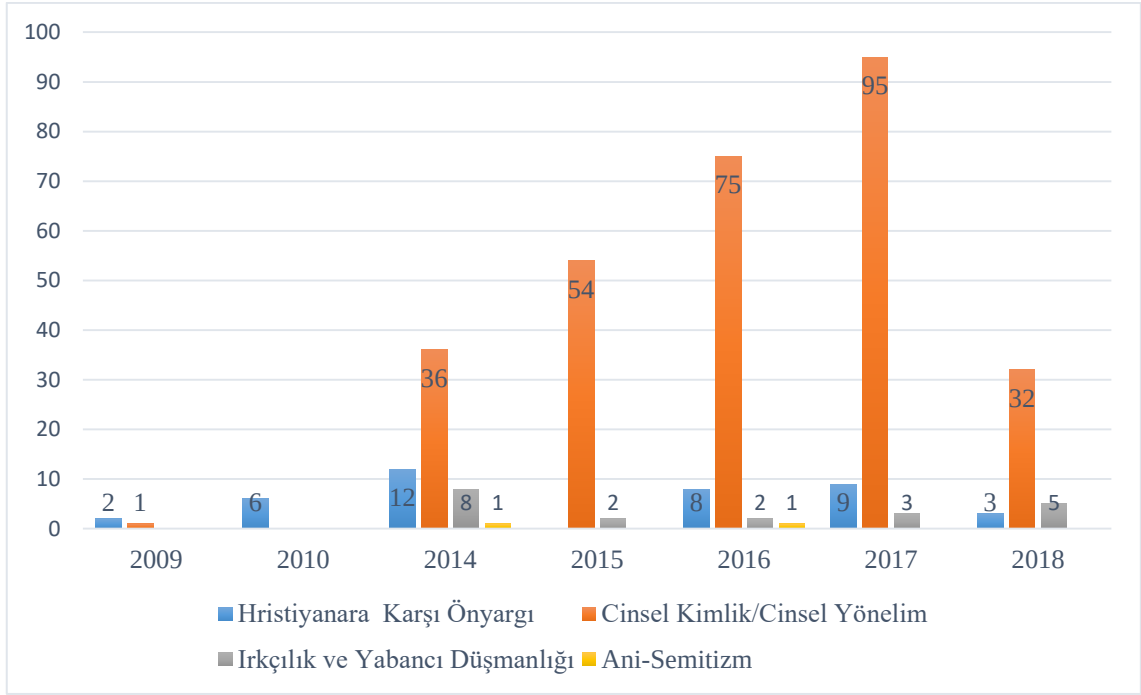
Yıl	Polis tarafından kaydedilen nefret suçları	Açılan Dava Sayısı	Cezaya Hükmedilen Dava Sayısı
2009	3	250	242
2010	6	330	297
2011	Mevcut Değil	628	17
2012	Mevcut Değil	497	158
2013	Mevcut Değil	535	334
2014	Mevcut Değil	658	202
2015	Mevcut Değil	810	272

Tablo 3.1. (Devam) Türkiye nefret suçu verileri

2016	14	1455	290
2017	13	1967	500
2018	-	1983	589

2009 yılına dair ilk istatistiklerden başlayarak, “Kovuşturma ve ceza hüküm rakamları yalnızca nefret ve ayrımcılığa tahrik suçlarını içerir.” ibaresi ile paylaşılan dava sayılarına açıklık getiren platform, 2017 yılı raporunda “Polis ve savcılar tarafından kaydedilen rakamlar arasındaki tutarsızlık, çoğu suçun polis yerine savcılar tarafından kaydedilmesinden kaynaklanmaktadır.” notuyla sayısal farklılıkların ana sebebine ve nefret suçlarına dair resmi polis kayıtlarının noksanlığına dikkat çekmektedir. Türkiye’de kolluk kuvvetleri tarafından nefret suçlarının arkasındaki önyargı saiklerinin kaydedilmediğinin altını çizen platform, ayrıca 2018 raporunda nefret ve ayrımcılığa tahrik suçlarının yanı sıra ibadet yerlerine yapılan saldırıların da nefret suçu olarak kaydedildiği bilgisini vermektedir.

Tablo 3.1 genel olarak değerlendirildiğinde, özellikle kolluk kuvvetlerinin nefret suçlarını tespit etme ve kayda geçirme pratiklerinin yetersizliği göze çarpmaktadır. Türkiye, 2011 yılından 2015 yılına kadar hiçbir resmi polis kaydı paylaşmamış, bu durum tüm raporlarda “Key Observation” başlığı altında tekrarlanarak vurgulanmıştır. 2009’dan bugüne doğru gelindikçe, açılan dava sayısında bariz bir artış söz konusuysa, özellikle 2016 yılıyla birlikte önemli bir ivmelenme dikkat çekmektedir. Platform, sadece resmi kaynaklardan değil, paydaş olarak destek aldığı sivil toplum örgütlerinden ve uluslararası kuruluşlardan da veri sağlamaktadır. Bu veriler bağlamında, Türkiye’deki nefret suçlarının arkasındaki önyargı saiklerinin yıllara göre dağılımı şöyledir:

Şekil 3.4. Türkiye’de nefret suçu motivasyonlarının yıllara göre dağılımı

Türkiye, sadece 2009 ve 2010 yıllarında resmi polis kayıtlarını, önyargı saikilerine göre kategorilendirerek AGİT ile paylaşmıştır. 2009 yılında polis tarafından raporlanan 3 nefret suçundan ikisi Hristiyanlara ve diğer dinlere mensup bireylere; diğer suç ise cinsel kimliği veya cinsel yönelimi sebebiyle “farklı” bulunan bireylere karşı işlenmiştir (http-32). 2010 yılında polis kayıtlarına geçen 6 nefret suçunun tamamı farklı din saiki ile mülkiyete/mala zarar vermeye yönelik olarak işlenmiştir. Mülke yönelik bu saldırılar çoğunlukla kilise ve mezarlıklara yöneliktir. Platformda 2011, 2012 ve 2013 yılına dair resmi nefret suçu verisi bulunmadığı gibi, sivil toplum örgütlerinden veya uluslararası kuruluşlardan da veri sağlanamamıştır (http-33).

2014 yılında, sivil toplum örgütleri ve uluslararası kuruluşların verilerinden derlenerek paylaşılan rapora göre, 58 nefret suçu vakası yaşanmıştır ve bu vakaların 36 tanesi toplumsal cinsiyet kimliği/cinsel yönelime dayalı önyargılar ile işlenmiştir (http-34). Yine aynı şekilde, 2015 yılında da toplam 56 nefret suçu vakasının 54’ü toplumsal cinsiyet kimliği/cinsel yönelime dayalı önyargı motivasyonu ile işlenmiştir (http-35). 2016 yılında, 2011 yılından sonra ilk defa nefret suçuna dair resmi polis kaydı paylaşılmış; paylaşılan 14 resmi nefret suçu kaydında suçun arkasındaki nefret motivasyonları ile ilgili detaylı bilgi yer almamıştır (http-36). Diğer taraftan, sivil toplum

örgütleri ve uluslararası kuruluşların izleme ve raporlama mekanizmalarına göre Türkiye’deki nefret suçu sayısı 86’ya çıkarak artış göstermiştir. 86 vakanın 75’i yine cinsel yönelimleri veya cinsel kimlikleri ile LGBT bireyleri hedef almaktadır. 2017 yılında, 107 nefret suçu vakası paylaşılmış ve bu suçların ezici çoğunluğunun yine cinsel yönelimlere veya cinsel kimliklere dayanan önyargılar temelli olduğu ortaya konmuştur (http-37). Bu noktada, Türkiye’de sadece cinsel yönelim veya cinsel kimliğe dayalı nefret suçları işleniyor ve diğer önyargılara dayalı suçlar gerçekleşmiyormuş gibi bir tablonun ortaya çıkmasının nedeninin, Türkiye’de kolluk kuvvetleri tarafından nefret suçlarının arkasındaki önyargı saikleri kaydedilmemesi ve LGBTi kuruluş ve sivil toplum örgütlerinin veri toplama ve kaydetmeye yönelik büyük ve organize çaba sergilemeleri olduğu unutulmamalıdır.

4. YENİ TİP KORONAVİRÜS (SARS-CoV-2) VE KÜRESEL PANDEMİ

İnsanlık tarihi virüs kökenli pek çok büyük salgına tanıklık etmiştir. Sayısız ölüme ve ciddi yıkımlara neden olan bu salgınlar, hastalığa sebebiyet veren virüsleri tanımlama, tedavi ve aşı geliştirme, salgınla mücadele yöntem ve stratejilerini de kapsayan önemli bir bilgi birikimini miras olarak bırakmışlardır. “İnfluenza virüsü veya norovirüs enfeksiyonları gibi birçok insan virüsü enfeksiyonu için, bu enfeksiyonlara neden olan etkenleri belirlemek ve adlandırmak ve bu bilgileri derhal halk sağlığı yetkililerine ve genel halka bildirmek için iyi yapılandırılmış ve uluslararası olarak onaylanmış yöntemler, standartlar ve prosedürler mevcuttur (Gorbelenya vd., 2020, s. 536)”.

Viral bir salgın patlak verdiğinde, salgına neden olan virüsün bilinen bir virüs mü, yoksa yeni bir virüs mü olduğunun tespiti oldukça önemlidir. Önceki paragrafta vurgulandığı üzere, bilinen bir virüse dair yöntemler, standartlar ve prosedürler mevcuttur. Fakat yeni ortaya çıkan bir virüsten kaynaklanan salgınlarda durum farklılaşmakta; virüsle başa çıkabilmek için uygun prosedürlerin yüksek öncelikli olarak oluşturulması veya iyileştirilmesi gerekmektedir (Gorbelenya vd., 2020, s. 536). “Tarihsel olarak, halk sağlığı ve temel araştırmalar, keşiflerini takiben insanlara patojen olan virüslerin tespiti, kontrol altına alınması, tedavisi ve analizi üzerine odaklanmaktadır. Doğal çeşitlilik bağlamında bir tür olarak biyolojik özelliklerini keşfetmek ve tanımlamak hiçbir zaman bir öncelik olmamıştır (Gorbelenya vd., 2020, s. 542)”. Bu bağlamda, virüslerin tüm biyolojik yapılarıyla keşfedilmiş ve tanımlanmış olmaması, insan patojeni olarak ortaya çıkan yeni virüslerin sebep olduğu, kontrol altına alınamayan hastalıkların ve salgınların yaşanmasına yol açmaktadır.

31 Aralık 2019'da Dünya Sağlık Örgütü (DSÖ) Çin Ülke Ofisi, Çin'in Hubei Eyaleti, Vuhan şehrinde tespit edilen bilinmeyen etiyoloji (bilinmeyen neden) vakaları hakkında bilgilendirilmiş ([http-38](http://38)); böylelikle, koronavirüs ailesinden daha önce bilinmeyen bir virüs kaynaklı olarak, insanlık tarihinin yaşadığı son küresel salgın olan COVID-19 pandemisi başlamıştır.

4.1. Koronavirüsler

Koronavirüsler (CoVs), yani zarflı pozitif duyarlı RNA virüsleri, yüzeylerinden çıkıntı yapan çomak benzeri sivri uçlar, alışılmadık derecede büyük bir RNA genomu ve

benzersiz bir replikasyon stratejisi ile karakterize edilmektedir (Fehr ve Perlman, 2015, s. 1). Bu viral ailenin en ayırt edici özelliği genom boyutudur: Koronavirüsler, tüm RNA virüsleri arasında en büyük genomlara sahiptir, bunlara bölünmüş genomlu RNA virüsleri de dâhildir (Masters, 2006, s. 194).

“Koronavirüs, pozitif polariteye sahip tek iplikçikli, segmentlere ayrılmamış bir RNA genomuna sahiptir ve virionu 4 ana yapısal protein içermektedir: nükleokapsid (N) proteini, transmembran (M) proteini, zarf (E) proteini ve sivri uç (S) proteini (Hasöksüz, Kılıç ve Saraç, 2020, s. 549)”. “Koronavirüslerin en belirgin özelliği, virion yüzeyinden çıkan sivri çıkıntılardır. Bu sivri uçlar virionun tanımlayıcı bir özelliğidir ve onlara koronavirüs adını veren güneş koronası görünümünü sağlamaktadır (Fehr ve Perlman, 2015, s. 2)”. Sivri uçlar, yani S glikoproteini reseptör bağlanmasına ve viral ve konak hücre zarı füzyonuna aracılık etmektedir (Masters, 2006, s. 201).

Başlangıçta koronavirüslerin sınıflandırılması büyük ölçüde viral “sivri uç” proteininin çapraz reaktivitelerine dayanmaktayken, günümüzde replikatif proteinlerin karşılaştırmalı sekans analizleri temel alınmaktadır (Gorbelenya vd., 2020, s. 538). Koronavirüsler mevcut olarak, Coronaviridae familyasına ait 2 alt aile, 5 cins, 27 alt cinste 39 tür olarak sınıflandırılmaktadır (Gorbelenya vd., 2020, s. 537). Bu sınıflandırma, tüm virüsler için tek, evrensel bir taksonomik şema geliştirme görevine sahip olan Uluslararası Virüs Taksonomisi Komitesi (ICTV) tarafından yapılmıştır (Carstens, 2012, s. III). Coronaviridae familyasının taksonomik yapısı şöyledir (de Groot, R.J. vd., 2012, s. 806):

Tablo 4.1. *Coronaviridae familyası taksonomik yapısı*

Alt Familya	Coronavirinae	Torovirinae
Tür	Alphacoronavirus	Torovirus
	Betacoronavirus	Bafinivirus
	Gammacoronavirus	
	Deltacoronavirus	

Koronavirüsler hem hayvanlarda hem de insanlarda farklı patogenezlere, yani hastalık sonucu organizmada meydana gelen değişimlere neden olmaktadır. Bilindiği gibi, henüz insanlarda tespit edilmemiş olup hayvanlarda saptanan birçok koronavirüs mevcuttur (Eryılmaz ve Keşli, 2020, s. 1). Koronavirüslerin hayvanlarda çok çeşitli hastalıklara neden olmaları ve domuz, inek, tavuk gibi çiftlik ve köpek ve kedi gibi yoldaş hayvanlarda ciddi hastalığa neden olma yetenekleri, yirminci yüzyılın son yarısında bu virüsler üzerinde önemli araştırmalara yol açmıştır (Fehr ve Perlman, 2015, s. 10). Sadece vahşi hayvanlar veya çiftlik hayvanları değil, evcil hayvanlar da virüs yayılımında önemli rol sahibidir. “Evcil hayvanlar, doğal, vahşi hayvan konakçılarından insanlara virüs geçişini sağlayan ara konakçı olarak da rol oynayabilmektedir (Hasöksüz, Kılıç ve Saraç, 2020, s. 549)”.

Zoonotik, yani omurgalı hayvanlardan insanlara, insanlardan da omurgalı hayvanlara geçebilen yapı gösteren koronavirüslerin insanlarda ise enfeksiyona neden olduğu bilinen altı türü bulunmaktadır (Eryılmaz ve Keşli, 2020, s. 1). HCoV-229E, HCoV-OC43, HCoV-NL63 ve HKU1 normalde yalnızca hafif üst solunum yolu hastalığına neden olan, bebeklerde, küçük çocuklarda ve yaşlılarda ise nadir ciddi enfeksiyonlarla yol açan koronavirüslerken; SARS-CoV ve MERS-CoV daha tehlikeli olan, alt solunum yollarını enfekte edebilen ve insanlarda şiddetli bir solunum rahatsızlığını tetikleyebilen koronavirüslerdir (Hasöksüz, Kılıç ve Saraç, 2020, s. 549).

Hafif enfeksiyona yol açan HCoV-229E, HCoV-OC43, HCoV-NL63 ve HKU1 virüsleri insan popülasyonlarında endemiktir ve her yıl solunum yolu enfeksiyonlarının %15-30'una neden olmaktadır (Fehr ve Perlman, 2015, s. 12). SARS-CoV salgınından önce insanlarda sadece hafif, solunum yolu enfeksiyonlarına neden olduğu düşünülen koronavirüsler; çok sayıda Çin at nalı yarasasının şiddetli akut solunum sendromu (SARS) ile ilişkili CoV dizilerini içerdiğinin yaygın olarak kabul görmesi ve 2002-2003 yılları arasında 8.098 vakada 774 ölümle % 9'luk ölüm oranı yakalayan SARS-CoV virüsü ile farklı bir noktaya evrilmiştir.

2002 yılında, Çin-Guandong'da tespit edilen SARS-CoV virüsüne kadarki süreçte, koronavirüslerin tarihsel serüvenine bakıldığında, IBV (Avian Coronavirus) 1937 yılında Beaudette ve Hudson tarafından bildirilen, solunum hastalığı olan tavuklardan alınan bir virüs olarak rapor edilen ilk koronavirüstür. 1946 yılında domuzlarda bulaşıcı gastroenterit ilk kez tanımlanırken; soğuk algınlığı olan bir öğrenciden alınan embriyonik

nefes borusu organ kültürü, Tyrrell ve Bynoe tarafından 1965'teki ilk insan koronavirüsü olarak tanımlanmıştır (Hasöksüz, Kılıç ve Saraç, 2020, s. 551). Bu son virüs, negatif boyama elektron mikroskobunda karakteristik bir morfolojiye sahiptir ve "sivri uçlar" olarak tanımlanan yüzey yapılarının "saçakları" ile belirgin kılınmaktadır. Yaklaşık kırk yıl sonra ise, aynı karakteristik virion morfolojisinin saptanması, dünyayı yeni insan solunum patojeninin ortaya çıkışına karşı uyarmıştır: 2002-2003'te yıkıcı SARS salgınından sorumlu olan koronavirüs (Masters, 2006, s. 194).

4.2. SARS-CoV-2 ve COVID-19 Hastalığı

Koronavirüslerin yüksek yaygınlığı ve geniş dağılımı, geniş genetik çeşitlilik, genomlarının sık rekombinasyonu ve artan insan-hayvan etkileşimi seviyesinin yanı sıra; sık görülen türler arası enfeksiyonlar ve nadiren yaşanan yayılma olayları da göz önüne alındığında, yeni koronavirüs türlerinin insanlarda periyodik olarak ortaya çıkması muhtemeldir (Hasöksüz, Kılıç ve Saraç, 2020, s. 554).

Koronavirüsler üzerinde çalışan araştırmacılar, insanlarda ciddi, hatta yaşamı tehdit eden bir hastalığa neden olan yeni ortaya çıkan bir virüsün mevcut bir türe mi yoksa yeni (henüz tanımlanmamış) bir türe mi ait olduğunu tanımlama ihtiyacı ile defalarca karşı karşıya kalmışlardır. Bu bağlamda, genom dizilimi virüslerin büyük çoğunluğu için bilinen ve belirli virüslerin tanımlanmasında kullanılması gereken tek özelliktir. Bu çerçevede bir virüs, hücreler içinde otonom replikasyon yapabilen ve uygun koşullar altında hücreler veya organizmalar arasında yayılabilen bir genom dizilimi ile tanımlanmaktadır (Gorbelenya vd., 2020, s. 537).

Çin'in Vuhan Eyaleti'nde Aralık ayının sonlarında solunum yolu belirtileri (ateş, öksürük, nefes darlığı) gelişen bir grup hastaya ilişkin, önceki paragrafta vurgulandığı üzere virüsün yeni bir virüs olup olmadığını anlamak üzerine yapılan araştırmalar sonucu, 13 Ocak 2020'de yeni bir koronavirüs tanımlanmıştır ([http-37](http://37)). Geçici olarak 2019-nCoV olarak adlandırılan yeni tanımlanmış insan koronavirüsü, bilinen koronavirüslerle genetik ilişkisinin bir değerlendirmesi yapıldıktan sonra şiddetli akut solunum sendromu koronavirüs 2 (Severe acute respiratory syndrome coronavirus 2) (SARSCoV-2) olarak yeniden adlandırılmıştır (Gorbelenya vd., 2020, s. 536). SARS-CoV-2'nin neden olduğu

hastalığa ise "koronavirüs hastalığı 2019" (COVID-19) adı verilmiştir (Xu vd., 2020, s. 2).

Yeni koronavirüs (SARS-CoV-2) takson basamağı olarak, Coronavirinae familyasının Betacoronavirus türü altında yer almaktadır. Yer aldığı betacoronavirus türü, Coronavirinae alt familyasında ayrı bir monofiletik grup oluşturmaktadır. Nispeten yakın filogenetik ilişkileri dışında, betacoronavirus türünü diğer koronavirüslerden ayıran bilinen tek genel özellik, boyut ve sekans bakımından alfakoronavirus nsp1 (RNA bağlayıcı protein)'den farklı ve gamakoronavirüslerde bariz bir karşılığı olmayan benzersiz nsp1 yapısıdır (de Groot vd., 2012, s. 817).

SARS-CoV-2 virüsü, Betacoronavirus türü altında yer alan SARS-CoV-2 ve MERS-CoV virüslerinden farklılık göstermektedir. “Bu virüs, ağırlıklı olarak insanlardan ve çeşitli yarasalardan izole edilmiş yüzlerce bilinen virüsü içeren mevcut bir türe atanmıştır Gorbelenya vd., 2020, s. 539)”. Kökenleri tam olarak anlaşılmassa da, genomik analizler SARS-CoV-2'nin muhtemelen yarasalarda bulunan bir türden evrimleştiğini göstermektedir. Bununla birlikte, yarasalar ve insanlar arasındaki potansiyel ara konak olan memeli bilinmemektedir. İnsanlara karşı virülans, ilk türdeki mutasyon tarafından doğrudan tetiklenmiş olabileceğinden, bu aracının var olup olmadığı bile kesin değildir (Hasöksüz, Kılıç ve Saraç, 2020, s. 552)”.

4.2.1. SARS-CoV-2 virüsünün özellikleri

Koronavirüs ailesinden tüm virüsler esas olarak solunum veya bağırsak hastalıklarına, bazı durumlarda ise nörolojik hastalık veya hepatite neden olan, memeliler ve kuşlar arasında geniş çapta dağılan bir zarflı RNA virüsleridir (Masters, 2006, s. 194). Bu bağlamda, SARS-CoV-2 olarak isimlendirilen yeni koronavirüsün özelliklerini, klinik karakteristiğini, önceki koronavirüslerle benzerlik ve farklılıklarını ana hatlarıyla ortaya koyabilmek için, Xu vd.'nin (2020, s. 2) COVID-19 ve SARS hastalığını karşılaştırdığı tabloya göz atmak faydalı olacaktır.

Tablo 4.2. SARS ve COVID-19 karşılaştırması (Xu vd., 2020, s.2)

	SARS	COVID-19
İlk ortaya çıkış	16 Kasım 2002, Foshan, Guangdong	7 Aralık 2019, Wuhan, Hubei
Patojen	SARS-CoV	SARS-CoV-2
Ara konak	Panguma larvata (Misk kedisi)	Pangolin, vizon (olası)
Kesin konak	Rhinolophus sinicus (Çin kırmızı ağızlı yarasası)	Rhinolophus affinis (Olası)
Virüs tipi	RNA virüsü	RNA virüsü
Patojen Cinsi	β -coronavirus	β -coronavirus
Patojenin toplam DNA dizisi uzunluğu	29,751	29,903
Gizli kalma	Ortalama 1-4 gün	Ortalama 3-7 gün
Riske açık insanlar	Genç yetişkinler	SARS-CoV-2'ye maruz kalmamış kişiler
Erkek-kadın hasta oranı	1:1.25	2.70:1
Ölüm oranı	% 9.60	% 2.10
Klinik semptomlar	Ateş, öksürük, kas ağrısı, nefes darlığı ve ishal	Ateş, yorgunluk ve kuru öksürük
Yayılma biçimi	Damlacıklar veya yakın temas	Damlacıklar veya yakın temas
Başlıca bölgesel yayılım	Çin; Beijing, Guangdong, Shanxi	Çin; Hubei ve özellikle Wuhan
Teşhis yöntemleri	RT-PCR, rRT-PCR, RT-LAMP, rRT-LAMP, koronavirus tespit kiti	RT-PCR, rRT-PCR, RT-LAMP, rRT-LAMP, koronavirus tespit kiti
Tedavi	Glucocorticoid ve interferon	Lopinavir / ritonavir (test aşamasında)

Zoonotik bir virüs olarak hayvanlardan insanlara bulaşabildiği gibi, insandan insana da bulaşabilen SARS-COV-2 virüsünün protein yapısı, özellikle de zarf (E) proteini ve sivri uç (S) proteinleri, virüsün konakçısına yerleşmesi açısından önem taşımaktadır. “Zarfa sabitlenmiş bir sivri uç proteini, koronavirusun konakçı hücrelere girişine, önce bir konak reseptörüne bağlanarak ve ardından viral ve konakçı zarflarını birleştirerek aracılık etmektedir (Hasöksüz, Kılıç ve Saraç, 2020, s. 554)”. Yapısal proteinlerin işlevleri arasında yer alan zarfın, viral birleşmeyi ve salınımı teşvik ettiği için virüs patojenitesinde çok önemli bir rol oynadığı bilinmektedir, ancak birçok özellik henüz

açıklanmamıştır (Hasöksüz, Kılıç ve Saraç, 2020, s.552). Kesin işlevi tanımlanmaya devam etse de, E proteini viryon oluşumu ve morfogenezinde rol oynamaktadır SARS-CoV için bir virülans faktörü olarak tanımlanmıştır (de Groot vd., 2012, s. 812).

4.2.2. Bulaşma yolu, belirtiler ve tanı

Koronavirüs enfeksiyonları başlıca solunum yolu ve fekal-oral yollarla bulaşmaktadır (Masters, 2006, s. 194). Virüs, insandan insana çoğunlukla enfekte olmuş bireylerin öksürük, hapşırık ile ortama saçılan solunum salgısı damlacıkları ve hastaların temas ettiği yüzeylerden göz, ağız, burun mukozası ve el sıkışma ile bulaşabilmektedir (http-39). Hastaların solunum parçacıkları ile kirlenmiş yüzeylere dokunulduktan sonra ellerin yıkanmadan yüz, göz, burun veya ağıza götürülmesi ile de virüs alınabilmektedir. Kirli ellerle göz, burun veya ağıza temas etmek risk taşımaktadır (http-40).

DSÖ'nün resmi internet sitesinde düzenli olarak güncellenen COVID-19 Soru-Cevap sayfasına göre, yeni koronavirüsün sebep olduğu COVID-19 hastalığının semptomları şöyledir (http-41): En yaygın belirtiler ateş, kuru öksürük ve yorgunluktur. Daha az yaygın olan ve bazı hastalarda görülen belirtiler, tat ve koku kaybı, burun tıkanıklığı, konjunktivit (kırmızı göz), boğaz ağrısı, baş ağrısı, kas veya eklem ağrısı, cilt döküntüsü, mide bulantısı veya kusma, ishal, titreme veya baş dönmesidir. Şiddetli olgularda ise nefes darlığı, iştah kaybı, konfüzyon (zihin bulanıklığı), göğüste kalıcı ağrı veya basınç, yüksek ateş (38°C'nin üzerinde) gibi semptomlar ortaya çıkmaktadır.

Diğer koronavirüs hastalıklarında olduğu gibi, enfeksiyonun doğrulanması, solunum yolu örneklerinin (örn. boğaz sürüntüsü) nükleik asit testini gerektirmektedir; ancak semptomlara, maruziyetlere ve göğüs görüntülemesine dayalı olarak klinik tanı konulabilmektedir. Türkiye özelinde ise, COVID-19 tanısı için gerekli moleküler testler, Sağlık Bakanlığı tarafından yetkilendirilmiş 37 farklı COVID-19 referans laboratuvarında yapılmaktadır (http-40).

Zunyou Wu ve Jeniffer M. McGoogan'ın 11 Şubat 2020 tarihinde 72.314 vaka üzerinden hareketle yaptıkları araştırma, COVID-19 hastalığının özellikleri, semptomları ve yayılımı üzerine önemli bilgiler sunmaktadır. Araştırmaya göre, çoğu vaka 30 ila 79 yaşları arasındadır (% 87). Vakaların % 1'i 9 yaşında veya daha küçüktür; % 1'i 10-19 yaşları arasındadır ve % 3'ü 80 yaş veya üzerindedir. Vakaların %81 gibi çok büyük bir

kısmı hafif olarak (yani pnömoni olmayan ve hafif pnömoni) sınıflandırılmıştır. %14'lük dilim hastalığı ağır geçirirken; % 5 ise solunum yetmezliği, septik şok ve/veya çoklu organ yetmezliği gibi sebeplerle kritik olarak belirtilmiştir (Wu ve McGoohan, 2020, s. 1239).

Bir erken dönem çalışması olarak ele aldığı 72.314 vaka üzerinden vaka-ölüm oranını %2.3 olarak ortaya koyan çalışma, hangi hastalıkların vaka-ölüm oranını arttırdığını da tespit etmektedir. Çalışmaya göre vaka ölüm oranı kardiyovasküler hastalıklar için % 10.5; diyabet için %7.3; kronik solunum hastalığı için %6.3; hipertansiyon için %6.0 ve kanser için %5.6'dır (Wu ve McGoohan, 2020, s. 1239).

4.2.3. Tedavi ve aşı çalışmaları

COVID-19 hastaları için destekleyici bakım tipik olarak standart protokoldür, çünkü hiçbir spesifik etkili antiviral tedavi tanımlanmamıştır (Wu ve McGoohan, 2020, s. 1241). Bugüne kadar, özellikle insan koronavirüslerini hedef alan hiçbir antiviral tedavi bulunmamaktadır, bu nedenle tedaviler yalnızca destekleyicidir (Fehr ve Perlman, 2015, s. 15). SARS ve Orta doğu solunum sendromu (MERS) salgınlarından sonra bu virüsler hakkında araştırmalar artmış; proteazlar, polimerazlar ve giriş proteinleri gibi çok sayıda antiviral hedefleri belirlenmiş ve viral replikasyonu engelleyebilen ilaçların geliştirilmesi için çalışmalar yapılmıştır (Fehr ve Perlman, 2015, s. 15).

DSÖ'nün hazırladığı Soru-Cevap raporuna göre destekleyici bakım, ağır hastalar ve ciddi hastalık riski altında olanlar için oksijen desteğini; kritik derecede hasta hastalar için ise ventilasyon gibi daha gelişmiş solunum desteğini içermektedir. Ventilatörde geçirilen sürenin kısaltılmasına ve kritik durumda olan hastaların hayatlarının kurtarılmasına yardımcı olabilen bir tür kortikosteroid ilaç olan Dekametazon, DSÖ tarafından tedaviye yararlı bir ilaç olarak kabul edilmiştir. DSÖ yürüttüğü çalışmalar sonucu, remdesivir, hidroksiklorokin, lopinavir/ritonavir ve interferon rejimlerinin COVID-19'un hastane içi seyri üzerinde çok az etkiye sahip olduğunu veya hiç etkisinin olmadığını tespit etmiştir. Yine DSÖ'ye göre Hidroksiklorokin de COVID-19'un tedavisi için herhangi bir fayda sağlamamaktadır ([http-42](http://42)).

Belirtildiği gibi, SARS-CoV-2 virüsü bir patojen olarak insan vücuduna girip enfeksiyona neden olduğunda etkili bir antiviral tedavisi bulunmamaktadır; fakat canlı bir

organizmanın dışındayken virüsü öldürme yolları mevcuttur. “SARS-COV-2 virüsünü etkisiz hale getirmenin etkili yollarından biri, klorheksidin dışında eter (% 75), etanol, klor içeren dezenfektan, peroksiasetik asit ve kloroform dâhil olmak üzere lipit çözücülerdir (Hasöksüz, Kılıç ve Saraç, 2020, s. 552)”.

Kesin bir tedavi yöntemi bulunmadığı için, COVID-19 hastalığını önlemek için aşı çalışmaları hız kesmeden devam etmektedir ve birkaç büyük klinik çalışmanın 2020 sonlarında sonuçları bildirmesi beklenmektedir. Türk Tabipler Birliği’nin COVID-19 Pandemisi Altıncı Ay Değerlendirme Raporu’na göre, üçüncü faza geçmiş sekiz çalışma bulunmaktadır. Oxford Üniversitesi’nden bir ekip ve tedarik ortağı olan AstraZeneca firmasının 20 Ocak 2020’den beri çalışmalarını sürdürdüğü Oxford/AstraZeneca aşısı; Çinli Cansino Biologics şirketinin, ülkenin Askeri Tıp Bilimleri Akademisi’ndeki Biyoloji Enstitüsü ile ortaklaşa olarak geliştirdiği adenovirüse dayalı aşısı Ad5; Rus adenovirüs vektör bazlı aşısı Sputnik V belirtildiği gibi adenovirüs aşısı çalışmalarıdır. Çinli şirket Sinopharm şirketinin geliştirdiği aşı ve yine Çinli şirket Sinovac Biotech’in çalışmalarını sürdürdüğü CoronaVac aşısı ise inaktif virüs aşılardır. Amerikan biyoteknoloji şirketi Moderna, virüsü canlı veya inaktif olarak kullanmadan, vücudun kendi viral proteinlerini üretmesi için haberci RNA (veya kısaca mRNA) kullanıldığı bir aşı adayı geliştirmektedir. Aynı şekilde, Alman Biontech şirketi, New York merkezli Pfizer ve Çinli ilaç üreticisi Fosun Pharma bir mRNA aşısı üretmek için işbirliğine girmiştir (Okyay, 2020, s. 43-44).

Salgının ortaya çıktığı ve dolayısıyla da mücadelenin başladığı ilk yer olan Çin, hedeflenen antiviral ilaçlar ve aşılar gibi spesifik tedavi ve önleme seçeneklerinin COVID-19 için henüz mevcut olmadığını bildiğinden; izolasyon, karantina, sosyal mesafe ve topluluk çevreleme gibi geleneksel halk sağlığı, salgın müdahale taktiklerine odaklanmıştır (Wu ve McGoohan, 2020, s. 1241). Bu yöntem, tedavi ve aşı çalışmaları sonuç verene kadar tüm dünyada uygulanan metot olmaya devam etmektedir.

4.3. COVID-19 Zaman Çizelgesi

Büyük virüs salgınları da dahil olmak üzere, bulaşıcı hastalıkların sonuçlarıyla mücadele etmeyi, bunları kontrol altına almayı ve hafifletmeyi amaçlayan; uluslararası halk sağlığı faaliyetlerini koordine etmekle ve yeni ortaya çıkan insan virüslerinin neden

olduğu hastalıkları adlandırmaktan sorumlu olan Birleşmiş Milletler kurumu Dünya Sağlık Örgütü'nün (Gorbelenya vd., 2020, s. 536) durum raporları ve yayınları ana çerçeve olarak alınarak virüsün ortaya çıkışı ve küresel bir pandemiye dönüşme sürecinde yaşananlar adım adım ortaya konulacaktır.

1 hafta boyunca ateş, göğüste sıkışma, öksürük, ağrı ve halsizlik durumu bildiren 41 yaşındaki bir erkeğin, hastalığın başlamasından 6 gün sonra 26 Aralık 2019'da Vuhan Merkez Hastanesine kaldırılması COVID-19 salgının başlangıç noktası olmuştur. Vuhan Hastalık Kontrol ve Önleme Merkezi'nin yürüttüğü epidemiyolojik araştırma sonucu hastanın, balık ve kabuklu deniz hayvanlarına ek olarak çeşitli canlı yabani hayvanların (kirpi, porsuk, yılan ve kuşlar) ve hayvan leşlerinin satışa sunulduğu yerel bir kapalı deniz ürünleri pazarında çalıştığını ortaya çıkmıştır (Hasöksüz, Kılıç ve Saraç, 2020, s. 551).

31 Aralık 2019'dan 3 Ocak 2020'ye kadar, etiyolojisi bilinmeyen pnömonili toplam 44 hasta Çin'deki ulusal yetkililer tarafından DSÖ'ye bildirilmiştir. Bildirilen 44 vakadan 11'i ağır hasta iken, geri kalan 33 hastanın durumu stabildir. Basında çıkan haberlere göre, Vuhan'daki ilgili pazar 1 Ocak 2020'de çevre temizliği ve dezenfeksiyon nedeniyle kapatılmıştır (http-36). 11 Ocak 2020'de Çin yeni koronavirüs kaynaklı ilk ölümü bildirmiştir. Şehir sağlık komisyonuna göre, ölen kişi Vuhan'daki pazarın düzenli bir müşterisi olan, daha önce karın tümörleri ve kronik karaciğer hastalığı teşhisi konulmuş olan 61 yaşındaki bir erkektir (http-43).

12 Ocak 2020'de Çin, ülkelerin özel teşhis kitleri geliştirmede kullanmaları için yeni koronavirüsün genetik dizisini paylaşmıştır (DSÖ, 2020a, s. 1). İlk importe vaka 13 Ocak 2020'de Tayland'dan bildirilen 61 yaşındaki Çinli bir kadın olurken; ikinci importe vaka ise Japonya Sağlık Bakanlığı tarafından 14 Ocak 2020'de bildirilen 30'lu yaşlarda bir erkek hasta olmuştur (Eryılmaz ve Keşli, 2020, s. 4-5). Yine 14 Ocak 2020 tarihinde DSÖ doğrulanmış 41 vaka ile olası daha geniş bir salgın riski hakkında uyarı yapmıştır (http-44).

20 Ocak 2020'de Kore Cumhuriyeti'ndeki ilk yeni koronavirüs vakasını bildirilirken (DSÖ, 2020a, s. 1); 21 Ocak 2020 tarihi Amerika Birleşik Devletleri'nde ilk resmi vakanın açıklandığı tarih olmuştur. 30'lu yaşlarında olan ve Washington-Snohomish'de ikamet eden enfekte erkek, salgının başladığı Vuhan çevresindeki bölgeye yaptığı bir geziden döndükten sonra semptomlar geliştirmiştir (http-45).

23 Ocak 2020 tarihinde virüsün çıkış noktası Vuhan karantina altına alınmıştır. Virüsün yayılma riskini azaltmak için Vuhan'daki toplu taşıma faaliyetleri ve Vuhan'dan kalkan tüm uçuşlar ve trenler geçici olarak iptal edilmiştir (http-46). 24 Ocak günü Fransa'da ilk resmi vakanın bildirilmesiyle Avrupa da yeni tip koronavirüs ile tanışmıştır. 28 Ocak 2020'de ise Almanya resmi olarak ilk koronavirüs vakasını bildirmiştir. Hem Fransa'da hem de Almanya'da bildiren vakaların Çin'e seyahat öyküsü bulunmaktadır (http-47).

DSÖ'nün yayımladığı Novel Coronavirus (2019-nCoV) Situation Report-10 isimli rapora göre, 29 Ocak 2020 itibariyle küresel çapta toplam vaka sayısı 7818'e ulaşmıştır. 7818 vakanın 82'si Çin dışındaki toplam 18 ülkede tespit edilmiştir (DSÖ, 2020b, s. 1). 30 Ocak 2020 tarihi, yeni tip koronavirüs zaman çizelgesi içerisinde önemli bir kilometre taşıdır. Uluslararası Sağlık Yönetmelikleri (2005) kapsamında Yeni Koronavirüs (2019-nCoV) Acil Durum Komitesi 30 Ocak'ta yeniden toplanmıştır ve DSÖ salgın hakkında uluslararası önemi kamu sağlığı acil durumu ilan etmiştir (DSÖ, 2020c, s. 1).

Kayıtlara geçen Çin dışı ilk ölüm 2 Şubat 2020 tarihinde Filipinler'de yaşanmıştır. 44 yaşındaki erkek, 21 Ocak'ta Vuhan'dan ülkesine dönmüş ve 12 gün sonra hayatını kaybetmiştir (http-48). 11 Şubat 2020'de virüs için geçici olarak kullanılan 2019nCoV ismi yerine COVID-19 isminin kararlaştırıldığı DSÖ resmi Twitter adresinden duyurulmuştur (http-49).

15 Şubat 2020'de 80 yaşındaki Çinli bir turistin Paris hastanesinde ölmesi, hem Asya dışındaki ilk ölüm, hem de Avrupa kıtasında da yeni virüsten bilinen ilk ölüm olarak kayıtlara geçmiştir (http-50). 26 Şubat 2020'de Brezilyalı sağlık yetkililerinin, İtalya'ya yaptığı bir iş gezisinden dönen 61 yaşındaki São Paulo'lu bir erkeğin koronavirüs testinin pozitif çıktığını bildirmesi üzerine Güney Amerika kıtasında da COVID-19 vakası kayıtlara geçmiştir (http-51). Böylelikle COVID-19 hastalığı Antarktika dışındaki tüm kıtalara yayılmıştır. 28 Şubat 2020'de DSÖ, COVID-19'un yayılma riski ve etki riski değerlendirmesini “yüksek”ten “çok yüksek”e çıkartmıştır (DSÖ, 2020ç, s. 1). Şubat'ın son günü ise, ABD'de COVID-19 kaynaklı ilk ölüm bildirilmiştir.

7 Mart 2020 tarihinde bir diğer kritik nokta aşılmış, tüm dünya genelinde vaka sayısı 100.000'in üzerine çıkmıştır (DSÖ, 2020d, s. 1). Vaka ve ölüm sayısının tüm dünyada önü kesilemez şekilde hızla artışı yeni bir kararı daha beraberinde getirmiştir.

DSÖ 11 Mart 2020 tarihinde gerçekleştirdiği basın toplantısı sonrası COVID-19 hastalığını pandemi olarak şu ifadelerle ilan etmiştir:

“DSÖ bu salgını günün her saati değerlendiriyor ve hem yayılmanın ve ciddiyetin endişe verici seviyelerinden, hem de eylemsizliğin endişe verici seviyelerinden derinden endişeliyiz. Bu nedenle, COVID19'un bir pandemi olarak nitelendirilebileceği değerlendirmesini yaptık ([http-52](#))”.

13 Mart 2020, COVID-19 pandemisinin yayılım ve risk merkezinin değişim gösterdiğinin resmi olarak kabul edildiği önemli bir tarihtir. DSÖ Genel Direktörü tarafından yapılan açıklamada, Avrupa'nın şu anda pandeminin merkez üssü haline geldiği ve dünyanın geri kalanın Çin'den daha fazla vaka ve ölüm rapor ettiği belirtilmiştir (DSÖ, 2020e, s. 1). Mart ayının ortalarından sonra tüm dünyada tedbir, kısıtlama ve yasaklara yönelik çeşitli gelişmeler yaşanmıştır. 17 Mart 2020'de Avrupa Birliği bloğun dışından, 400 milyondan fazla insanın yaşadığı Portekiz'den Finlandiya'ya uzanan 26 ülkeye zorunlu olmayan seyahati 30 gün boyunca yasaklamıştır ([http-53](#)). 23 Mart'ta COVID-19 vakalarının sayısı dünya genelinde 300.000'i aşmıştır (DSÖ, 2020f, s. 1). Böylelikle, koronavirüsün teyit edilen ilk 100 bin vaka sayısı yaklaşık 3 ay, 200 bine ulaşması 12 gün ve 300 bine ulaşması ise sadece 3 gün sürmüştür ([http-54](#)). 24 Mart 2020'de 2020 Tokyo Olimpiyatları'nın 2021'e ertelenmesi ([http-55](#)), küresel tedbir ve kısıtlamalara yönelik bir diğer adım olmuştur.

Nisan ayı ise vaka ve ölüm sayılarının “pik” yaptığı bir dönem olmuştur. 4 Nisan 2020'de vaka sayısı 1 milyonu (DSÖ, 2020g, s. 1); 12 Nisan tarihinde tüm dünya çapında toplam ölüm sayısı 100.000'i aşmıştır (DSÖ, 2020g, s. 1). 1 milyon vaka sayısının aşıldığı 4 Nisan tarihinden sadece 13 gün sonra küresel vaka sayısı 2 milyonu aşmıştır (DSÖ, 2020h, s. 1). Nisan ayının sonu ve Mayıs ayı, karantina kısıtlamalarından sonra vaka artışını kısmen kontrol altına alan ülkeler için yasak ve önlemlerin gevşetilmesi politikalarının devreye sokulduğu bir dönem olmuştur.

23 Mayıs 2020'de 5 milyon vaka sayısına ulaşılırken, bir aydan biraz fazla bir süre sonra, 29 Haziran'da 10 milyon vaka sayısı kayıtlara geçmiştir (DSÖ, 2020i, s. 1). Yaz dönemi ve sonrasında ise yeni tip koronavirüse bağışıklık sağlayacak aşı çalışmaları hız kazanmıştır. Dünya genelinde, Oxford – AstraZeneca, CanSinoBIO-Ad5, Sputnik V, Sinovac-CoronaVac, Moderna MRNA aşısı ve Pfizer-Biontech aşısı klinik özelliklerin ve yan etkilerin geniş bir hasta popülasyonu üzerinde denendiği 3. faza geçmiş aşılardır ve çalışmalar devam etmektedir.

4.4. Türkiye’de COVID-19 Salgını

Türkiye’de ilk COVID-19 vakası resmi olarak 11 Mart 2020’de açıklanmıştır; fakat Türkiye’de yeni tip koronavirüs ile mücadeleye dair atılan adımları ve yaşanan gelişmeleri 10 Ocak 2020 tarihine kadar götürmek mümkündür. Çin’de etiyojisi bilinmeyen pnömonili vaka sayılarının artış göstermesi üzerine, Türkiye Cumhuriyeti Sağlık Bakanlığı tarafından, COVID-19 hastalığı ile mücadele amacıyla 10 Ocak 2020 tarihinde Sağlık Bakanlığı Koronavirüs Bilim Kurulu isimli danışma kurulu oluşturulmuştur ([http-56](#)). Koronavirüs Bilim Kurulu’nda alınan ilk karar, 23 Ocak 2020 tarihinde, Çin’den gelen tüm uçuşlar için bulaşıcı hastalık kontrol önlemlerinin alınması, yolcu iletişim bilgi formlarının doldurulması ve yer personelinin bilgilendirilmesi yönünde olmuştur ([http-57](#)).

Hastalığın Çin sınırlarını aşması ve Amerika Birleşik Devletleri olmak üzere çok sayıda farklı ülkede tespit edilmesi üzerine, Türkiye Şubat ayı itibariyle önem ve kısıtlamalarını arttırmaya başlamıştır. Çin’den gelen uçuşlar için alınan bulaşıcı hastalık kontrol önlemleri bu aşamada yetersiz bulunmuştur ve 3 Şubat 2020’de alınan karar ile Çin’den gelen tüm uçuşların ay sonuna kadar durdurulduğu açıklanmıştır ([http-58](#)). 23 Şubat’ta ise İran’da toplam vaka sayısının 43, ölüm sayısının 8 olarak kaydedilmesi üzerine İran ile sınırların kapatıldığı ve koronavirüsün potansiyel yayılmasını durdurmak için bir önlem olarak gelen uçuşların durdurulduğu duyurulmuştur ([http-59](#)). Çin ve İran’dan sonra ise, vaka sayılarının riskli boyutlara ulaştığı İtalya, Güney Kore ve Irak ile uçuşlar 29 Şubat 2020 tarihinde karşılıklı olarak durdurulmuştur ([http-60](#)).

11 Mart 2020 tarihinde Sağlık Bakanı Dr. Fahrettin Koca’nın resmi Twitter hesabından yaptığı duyuru ile Türkiye’de yeni koronavirüsün tespit edildiğini resmen açıklanmıştır. Paylaşım metni şu şekildedir: “Dün, bir vatandaşımızın test sonucu pozitif çıktı. Virüsü, Avrupa teması üzerinden aldığı bilinmektedir. Dış dünyadan izole edilmiştir. Ailesi gözetim altındadır. Karantinaya alınmış hasta, toplumu tehdit edemez. HABER ÜZÜCÜDÜR, KORKUTUCU DEĞİLDİR ([http-61](#))”.

12 Mart 2020 tarihinde tüm bakanların ve başkanlıkların katıldığı, Cumhurbaşkanı Recep Tayyip Erdoğan’ın başkanlık ettiği toplantıda koronavirüse karşı alınacak tedbirler konuşulmuş ve Türkiye’nin önlem ve kısıtlamalara yönelik ilk kararları açıklanmıştır. Alınan kararlara göre; ilk, orta ve lise okulları 16 Mart 2020 tarihinden itibaren bir hafta

tatil edilmiş, 3 Mart tarihi itibarıyla da uzaktan eğitim yöntemiyle internetten ve televizyon kanallarından eğitime devam etmeleri imkânı sağlanacağı duyurulmuştur. Üniversiteler yine 16 Mart 2020 tarihinden itibaren üç hafta boyunca tatil edilmiştir. Spor müsabakalarının Nisan sonuna kadar seyircisiz oynanması kararı alınmıştır ve fevkalade bir durum olmadığı müddetçe kamu görevlilerinin yurt dışına çıkışı izne tabii kılınmıştır (http-62).

13 Mart günü Ulaştırma ve Altyapı Bakanı Mehmet Cahit Turhan, Almanya, Fransa, İspanya, Norveç, Danimarka, Belçika, Avusturya, İsveç ve Hollanda'ya uçuşların 17 Nisan 2020 tarihine kadar durdurulduğunu açıklarken (http-63); 16 Mart 2020'de hem İçişleri Bakanlığı hem de Diyanet İşleri Başkanlığı önemli tedbir kararları almışlardır. İçişleri Bakanlığında 81 İl Valiliğine gönderilen Coronavirüs konulu ek bir genelge ile, umuma açık istirahat ve eğlence yerleri olarak faaliyet yürüten ve vatandaşların çok yakın bir mesafede bir arada bulunarak hastalığın bulaşma riskini arttıracak gerekçesiyle tiyatro, sinema, konser salonu, nişan/düğün salonu, çalgılı/müzikli lokanta/kafe, gazino, birahane, kahvehane, kıraathane, kafeterya, kır bahçesi, nargile salonu, nargile kafe, internet salonu, internet kafe, her türlü oyun salonları, her türlü kapalı çocuk oyun alanları (AVM ve lokanta içindekiler dâhil), çay bahçesi, dernek lokalleri, lunapark, yüzme havuzu, hamam, sauna, kaplıca, masaj salonu, SPA ve spor merkezlerinin faaliyetleri geçici bir süreliğine durdurulmuştur (http-64). Diyanet İşleri Başkanı Prof. Dr. Ali Erbaş ise, koronavirüsün yayılma riskine karşı, virüsün yayılma tehlikesi ortadan kalkıncaya kadar cami ve mescitlerde cemaatle namaza ara verildiğini açıklamıştır (http-65).

18 Mart 2020 tarihinde Türkiye'de yeni tip koronavirüs kaynaklı ilk ölüm gerçekleşmiştir. Sağlık Bakanı Dr. Fahrettin Koca kaybı “Koronavirüsle mücadelemizde bugün ilk kez bir hastamı kaybettim. Kendisi 89 yaşındaydı, virüsü Çin temaslı bir çalışanından aldı (http-66)” ifadeleri ile duyurmuştur. Vaka sayılarının artması ve ölümlerin gerçekleşmesi üzerine 19 Mart günü Gençlik ve Spor Bakanı Dr. Mehmet Muharrem Kasapoğlu, futbol, basketbol, voleybol ve hentbol liglerinde müsabakaların durdurulduğunu bildirirken (http-67); ÖSYM tarafından paylaşılan duyuru ile 2020 ÖSYM sınav takviminde güncelleme yapılarak sınavların ileri bir tarihe ertelendiği açıklanmıştır (http-68), 20 Mart 2020 tarihinde Sağlık Bakanlığı'ndan yayımlanan genelge ile tüm özel ve vakıf hastaneleri pandemi hastanesi ilan edilmiştir (http-69).

Nisan ayına gelindiğinde ise, 10 Nisan günü Türkiye'nin COVID-19 salgınıyla mücadelesinde önemli bir tarih olarak kayıtlara geçmiştir. İçişleri Bakanlığı tarafından 11-12 Nisan 2020 tarihlerini kapsayacak şekilde ilk kez hafta sonu sokağa çıkma yasağı ilan edilmiş ([http-70](#)); fakat bu kararın yasaktan sadece 2 saat önce açıklanması market ve fırınların önlerinde izdihamların yaşanmasına neden olmuştur. 11 Mart günü ilk vakanın görüldüğü Türkiye'de bir ayın sonunda 47.029 vaka ve 1006 can kaybı kayıtlara geçmiştir (Hasöksüz, Kılıç ve Saraç, 2020, s. 552). 11 Nisan 2020 tarihinde Fahrettin Koca'nın paylaştığı Türkiye Günlük Koronavirüs Tablosu'na göre Türkiye'de toplam vaka sayısı 52.167'e ulaşırken ([http-71](#)); 23 Nisan 2020'de 100.000 bandını geçilmiş, toplam 101.790 vakaya ulaşılmıştır ([http-72](#)).

4 Mayıs 2020'de Cumhurbaşkanı Recep Tayyip Erdoğan, Cumhurbaşkanlığı Kabinesi Toplantısı'nın ardından yaptığı açıklama ile normal hayata dönüşün kademe kademe başlatılacağını açıklamıştır ([http-73](#)). Normal hayata dönüş, Sağlık Bakanı Fahrettin Koca tarafından "kontrollü sosyal hayat" olarak tanımlanmıştır ([http-74](#)).

Yaz mevsiminin gelmesi ile insanların daha çok açık havada zaman geçirme imkânının ortaya çıkması, vaka ve ölüm sayılarının artış hızını yavaşlatmıştır. Fakat etkin bir tedavinin bulunamaması gibi, aşı çalışmalarının da henüz sonuç vermeye uzak bir noktada olması sonucu, hastalığa yakalananların ve hayatını kaybedenlerin sayısı kümülatif olarak artmaya devam etmiştir. 23 Haziran 2020'de koronavirüs nedeniyle toplam can kaybı 5.001 olurken; 1 Temmuz 2020 tarihinde toplam vaka sayısı 200.000'lerin üzerine çıkarak 201.098'e ulaşmıştır ([http-75](#)).

5. YÖNTEM, ANALİZ VE UYGULAMA

“Sosyal bilimlerde yapılan araştırmalarda araştırmacılar, çevrelerindeki sosyal ortamlarda olup bitenleri anlamlandırmak için sorular ortaya koyar ve bunlara cevap aramaya çalışırlar (Böke, 2009, s. 3)”. Sosyal bilimler olarak daraltılmadan daha genel bir çerçeve içerisinde ele alındığında, bilimsel çalışmaların amaçları başlığı altında birçok madde sıralanabilmektedir. Bilimin amacına yönelik getirilen cevaplar, insanlığa fayda yaratma, bilgiyi ele geçirme ve güçlü olma, merak dürtüsünü giderme gibi farklı noktalara temas edebilmektedir; fakat gerçek cevap insan-doğa mücadelesinde yatmaktadır. “İnsanoğlunu doğa karşısında aklından başka koruyan hiçbir şey yoktur. İlk insanlardan bugüne kadar bilimsel araştırmanın esas tetikleyicisi, doğa ile insan arasındaki ilişkinin insan lehine değiştirilebilme çabası olmuştur (Saruhan ve Özdemirci, 2011, s. 4)”.

Saruhan ve Özdemirci (2011, s. 6), doğa bilimleri ve sosyal bilimlerin dört temel amacı olduğunu ifade etmektedir. Bu amaçlar; anlama, açıklama, öngörme ve kontroldür. Kontrol, bilimsel uğraşın nihai basamağıdır ve vurgulandığı gibi doğa ile mücadelede doğaya boyun eğmeme gücü anlamına gelmektedir.

Bilimsel çalışmalarda, alana dair anlama, açıklama, öngörme ve en nihayetinde kontrol gücü sağlayacak doğru bilgilere ulaşmak ve nesnel veriler üreterek bu çabaya katkı sunmak temel gayedir. Bilgiye ulaşmak ve çeşitli fenomenlere açıklık getirmek kadar; bu bilginin bilimsel anlayışa uygun şekilde ve etik kodlar çerçevesi içerisinde, etkin ve nesnel araçlarla elde edilmesi de büyük önem arz etmektedir. Bilimsel metodların izlenmesi ve uygulanması bu anlamda önem taşımaktadır. Bilgiye ulaşmada kişisel deneyimler ve ön kabullerle hareket etme, mantık yürütme, bir kaynağa güvenme (Saruhan ve Özdemirci, 2011, s. 13-15) gibi seçenekler de mevcuttur; fakat vurgulanan doğru bilgiye, doğru şekilde ulaşmak bilimsel metodolojinin konusudur ve bu bağlamda metodolojinin bilimsel çalışmalardaki hayati rolü ortaya çıkmaktadır.

5.1. Yöntem

“Bilim, birbiriyle ilgili ve birbirini bütünleyen dört faaliyeti kapsar. Bilgiyi biriktirmek, kuram geliştirmek, veri toplamak ve verileri test etmek (Saruhan ve Özdemirci, 2011, s. 15)”. Bu bağlamda mevcut bilgiyi toplama ve kuram geliştirme aşamaları, yeni bilgiler üretebilmek için bir düzlem yaratmaktadır; sonraki aşama bu

düzlem üzerinden nasıl bir yol haritası belirleneceğidir. Saruhan ve Özdemirci (2011, s. 15)'ye göre metot, evreni tanıma ve anlama çabası içerisinde izlenecek yolları ve yapılacak işlemleri göstermekte; verilerin hangi yöntemlerle nereden toplanacağı ve nasıl analiz edileceği gibi sorulara cevaplar sunmaktadır. “Bu bakımdan bilimsel alanda ve özellikle de sosyal bilimlerde metodoloji, bilimsel bilginin ne olduğu, nasıl elde edileceği ve onunla ne yapılabileceği gibi epistemolojik sorunlara da kısmen değinen özel bir bilgi alanıdır (Atabek, 2001, s. 51)”.

Yöntem olgusuna ilişkin genelgeçer bir tanım sunabilmek için, “metot” kavramının kökenine kısa bir bakış atmak faydalı olacaktır. Latince’de öğrenme ya da ilerleme yolu anlamına gelen “methodus”; Antik Yunanca’da ise “methodos” sözcükleri günümüz metot/yöntem sözcüğünün menşei durumundadır (http-76). Antik Yunanca “methodos” kelimesi boyunca, arasında, peşinde veya arayışı içerisinde anlamına gelen “meta” (http-77) sözcüğü ile yol, tarz, yörünge, iz, yolculuk” anlamları taşıyan “hodos” kelimesinin birleşmesiyle ortaya çıkmıştır. Bu bağlamda yöntem, bir yol arasında/boyunca yürümek, arayışta bulunmak, yolculuk yapmak anlamına gelmektedir.

Bochenski (1965, s. 8-9) felsefede mantık terimi kadar müphem birkaç kavram bulunduğunu ifade ederek, bu belirsizliği felsefenin üç ayrı disiplinden oluşmasına atfetmektedir. Bu disiplinlerden ilki olan formel mantık, doğru önermelerden doğru önermeler elde etmek için çıkarımlarda bulunması gereken önermeleri ifade eden mantık yasalarına karşılık gelmektedir. Fakat hangi mantık yasasının hangi durumda ve koşulda uygulanacağını, mantığın ikinci disiplini olan metodoloji belirlemektedir. “Metodoloji, tam olarak, mantık yasalarının çeşitli alanlara uygulanması teorisidir (Bochenski, 1965, s. 9)”. Yine Bochenski, yukarıda değinilen antik kökenlere de vurguda bulunarak yönetime ilişkin şu yargılara ulaşmaktadır: “Yöntem, belirli bir alanda ilerleme tarzı, yani organize etme etkinliği ve hedefleri düzenleme biçimidir. Metodoloji, yöntem teorisidir (Bochenski, 1965, s. 9)”.

Bayraktutan (2014, s. 10-11) doğru bir kavrayışa ulaşabilmek için, yöntemi, araştırmacıyı bilimsel bir etkinliğe yönlendiren güdüler, merak ve motivasyon ile birlikte ele almaktadır. Bayraktutan’a göre iyi ve nitelikli bilimsel çalışmalar çoğunlukla kişisel tecrübe ve birikimlerin şekillendirdiği gerçek dertler ile ortaya çıkmaktadır. “Bir derdiniz ve bir tavrınız varsa, ona uygun aracı bulmak her zaman daha kolaydır (Bayraktutan, 2014, s. 11)”.

Kişisel merak ve kaygıların doğru yöntemi bulmada avantaj sağladığı ve doğru yöntem ile nitelikli bir çalışmanın ortaya çıkabildiği görüşünde olan Bayraktutan (2014)'ın bu yaklaşımı, özellikle yeni medya çalışmalarında araştırma ve yönetime dair yaklaşımlara farklı bir gözle bakabilmeyi sağlamaktadır. Yeni medya ve sosyal ağların insan hayatının bir parçası, hatta bir rutini olması; bu alana yönelik çalışmaların aslında kişisel ilgi ve dertler ile temas halinde olduğunu göstermektedir. Bu bağlamda, ağ temelli iletişime dair bir araştırma öznel gerekçelerden beslenebilmektedir; bu özneliliğin bilimsel ve akademik teamüllere uyarlanabilmesi ile araştırma yöntemi de ayrı bir önem kazanmaktadır. “Yöntemin önemi, yöntemi oluşturmak, yaklaşımı benimsemek, kişisel seyirlerin ve merakların akademik cemaatin kurumsal yapısıyla uzlaştırılması sürecini içermesinden de kaynaklanır (Bayraktutan, 2014, s. 12)”.

Doğru yöntem ve bu yöntem ışığında seçilen araçlar, araştırmanın doğruluğu ve geçerliliği için temel sacayaklarıdır. Doğru metodolojinin belirlenebilmesi için ise hangi olay ve olgular üzerinde çalışıldığı tüm yönleri ve nitelikleri ile saptanmalıdır. Böke (2009, s. 6), bilgi ve araştırmaların tüketicisi olan insanların araştırma yöntemlerini öğrenmelerinin, öncelikli olarak kendilerine bilgi yönünden kişisel güçlenme imkânı sağladığını savunmaktadır. Araştırma yöntemlerine vakıf olarak doğru yöntemi belirleyebilmek, kişisel güçlenmenin güçlü bir bilimsel çalışmaya dönüşmesinin yansımasıdır. “İnce elemelerden geçmiş, doğru ve gerekli araştırma yöntemleri kullanılarak elde edilen bilgiyi, hatalarla dolu, önyargıya dayanan veya kendi düşüncesini pekiştirmek için üretilen bilgilerden ayırmak günümüzde daha öncesine kıyas edilemeyecek oranda önem kazanmıştır (Böke, 2009, s. 6)”.

Benzer şekilde Solomon Asch de bilimsel çalışmanın yöntemini belirleme sürecinde, üzerinde çalışılacak olguların ne denli önemli olduğuna şöyle dikkat çekmektedir: “(...) kesin olarak önce olguları sadakatle tanımlamalıyız ve olguların problem ve prosedürleri seçmemizde yol göstermelerine izin vermeliyiz (Batmaz, 2006, s. 39)”. Bu bağlamda, bu araştırmanın konusu gereği sosyal bir olgu olarak internete, yeni medyaya ve sosyal ağlara önemle eğilmek gereklidir.

5.1.1. Yeni medya çalışmalarında yöntem olgusu

Bilgisayar dolayımıli iletişim ve internet milenyumdan hemen önce etkinliğini arttırmaya başlamış ve 2000’li yıllar itibariyle her geçen sene insan yaşamıyla bağıni kuvvetlendirerek toplumsal bir gerçeklik haline gelmiştir. “Sosyal bir olgu olarak internetin sosyal bilimlerin araştırma konusu haline gelmesi 20. yüzyılın yaklaşık son 5 yılına rastlamaktadır (Atabek, 2001, s. 51)”. Binark (2004, s. 177) ise “İnternet’i ve/veya Bilgisayar Dolayımıli İletişim Ortamını İncelemek İsteyen Bir Araştırmacının Soruları ve Sorunları” çalışmasında, Türkiye’de internetin iletişim araştırmalarına yaklaşık olarak son üç yılda ve artarak dâhil olduğunu söyleyerek, yeni yüzyılın hemen başını Türkiye için başlangıç noktası kabul etmektedir. Görüldüğü üzere internet ve yeni medya son yirmi yıl içerisinde hızla başat bir araştırma alanı ve konusu haline gelirken; beraberinde metodoloji alanına yönelik derin ve köklü dönüşümler getirmesi sürpriz bir gelişme olmamıştır.

Çalışmanın birinci bölümünde vurgulandığı gibi yeni medya teknolojileri, bir takım temel özellikleriyle geleneksel kitle iletişim ortamlarından farklılaşmaktadır. Newhagen’in “İletişim araştırmacıları neden internet üzerinde çalışmalı?” sorusuna Rafaeli, yeni medyanın “yeni” özellikleri üzerinden yanıt vererek araştırma yöntemlerinin değişiklik yaşayacağına işaret etmektedir (Newhagen ve Rafaeli, 1996, s. 4). Rafaeli’ye göre internet ve onun üzerinden iletişim kurma biçimleri bir yeniliktir ve yenilik daima yeniden doğmaktadır. Bu nedenle Rafaeli internette iletişimin beş tanımlayıcı niteliğine odaklanmaktadır: Çokluortam, hipermetinsellik, paket anahtarlama, eşzamanlılık ve etkileşim (Newhagen ve Rafaeli, 1996, s. 4). Ağ uzamlı iletişim ve yeni medyanın sunduğu, daha önce deneyimlenmemiş bu değişiklikler sosyal bilimcilerin araştırma metodolojilerine de dönüşümler yaşatmıştır.

Belirtildiği gibi internet ve yeni medyanın iletişim ortamına kattığı biricik özellikler sebebiyle, sanal uzam ve sosyal ağlara yönelik araştırmaların eski yöntem ve araçlarla yürütülmesi çok mümkün değildir. Yeni medyanın, kitle iletişim medyasının asla sunamayacağı nitelikleri sunması ve bu niteliklerle hep “yeni” kalacak olması yaklaşımının yanı sıra; yeni medyanın konvansiyonel medyanın iyileştirilmiş hali olduğu yaklaşımı dahi yeni yöntembilimsel yaklaşımları elzem kılmaktadır.

Jensen (2011, s. 43)’e göre internet tarihsel olarak gelişen medya ortamının bir bileşenidir ve yeni medya belirli yönlerden eski yöntemleri iyileştirmektedir. Bu çerçevede içerisinde Jensen, insanı da medyanın bir parçası olarak gördüğü üç dereceli bir medya yaklaşımını savunmaktadır. Jensen (2011, s. 45)’e göre üçüncü derece medya, birinci ve ikinci derece medyayı tek bir platformda birleştiren, dijital olarak işlenmiş temsil ve etkileşim biçimleridir. Üçüncü derece medya bir birleşim olduğu gibi, bir iyileştirme ve yeniden yapılandırmadır. Fakat her ne kadar iyileştirme çatısı altında değerlendirilse de yeni medya değişken, uyarlanabilir, programlanabilir yapısıyla yeni metotları zorunlu kılmaktadır. Özetle Jensen’e göre günümüzde ve gelecekte internete dair yapılacak çalışmaların eski yöntemlerden öğreneceği çok şey bulunmaktadır. “Eski medya nadiren ölmektedir ve insanlar teknolojik olarak iletişim için referans noktası ve prototiptir (Jensen, 2011, s. 44)”.

Diğer taraftan, yeni iletişim teknolojileri ile metodoloji ilişkisi yukarıda vurgulanan tek boyutundan ibaret değildir. Yeni medyanın yeni niteliklerinin, yeni yöntem ve yaklaşımları mecbur kılmasının yanı sıra; teknolojik gelişmeler yeni olanaklar ile birlikte gelmiş ve iletişim araştırmalarına dair bazı engellerin giderilmesinde fayda sağlamıştır. “Metodolojik bazı sorunların aşılmasında ya da çözümlerin kolaylaştırılmasında yeni teknolojilerden ve bu teknolojilerin sunduğu araçlardan yararlanılagelmiştir ve internet bu bağlamda da metodolojinin bir konusudur (Atabek, 2001, s. 51)”.

Ayrıca, bilgisayar dolayımı ile iletişimin sağladığı olanaklar bir yandan veri toplamanın cazibesinin arttırarak yeni yaklaşım ve metodolojilerin geliştirilmesini hızlandırırken, diğer yandan da yeni etik problemlerin baş göstermesine yol açmaktadır. Bu bağlamda internet çalışmalarına yönelik en önde gelen etik kaygı, anonimlik ile araştırmacının veri toplama sürecinde görünmez olması ve rıza alma mecburiyetinden özgürleşmesidir. Bu durum, içerik üreticisi olan kullanıcıların farklı parametreler ile bir yeni medya araştırmasının verisi olabilmesine yol açarken; aynı zamanda bu kullanıcıların ürettiği içeriklerin kendisi de analiz edilmek üzere kullanılan bir veriye dönüşmektedir.

Sanal uzamda yer alan metin, içerik ve profil gibi dijital varlıklara yönelik hakların ihlaline dair bir tartışmada, vicdani bir sorumluluk olan etik yaklaşımdan önce vurgulanması gereken nokta, işin hukuki düzenleme ve yaptırım boyutudur. “Örneğin Avrupa Birliği’nin Veri Koruma Yönergesi (Data Protection Directive) en azından AB

sınırları içerisinde asgari ölçüde kişisel verilerin korunması amacı ile temel bir hukuki standart oluşturmaya çalışmıştır (Binark, 2004, s. 179)”. Türkiye’de ise TCK’nın 135 maddesi kişisel verilerin korunmasına yönelik olarak düzenlenmiştir. 135. madde’ye göre:

“(1) Hukuka aykırı olarak kişisel verileri kaydeden kimseye bir yıldan üç yıla kadar hapis cezası verilir.

(2) Kişisel verinin, kişilerin siyasi, felsefi veya dini görüşlerine, ırki kökenlerine; hukuka aykırı olarak ahlaki eğilimlerine, cinsel yaşamlarına, sağlık durumlarına veya sendikal bağlantılarına ilişkin olması durumunda birinci fıkra uyarınca verilecek ceza yarı oranında artırılır (5237 sayılı Türk Ceza Kanunu, m.135)”.

2016 yılında kabul edilen Kişisel Verilerin Korunması Kanunu ise, doğrudan kişisel verilere ve bireylerin özlük haklarına yönelik hak ihlallerinin önlenmesine yönelik düzenlenmiştir. Kanunun amacı Madde 1’de şöyle ifade edilmiştir:

“Bu Kanunun amacı, kişisel verilerin işlenmesinde başta özel hayatın gizliliği olmak üzere kişilerin temel hak ve özgürlüklerini korumak ve kişisel verileri işleyen gerçek ve tüzel kişilerin yükümlülükleri ile uyacakları usul ve esasları düzenlemektir (6698 sayılı Kişisel Verilerin Korunması Kanunu, m.1)”.

Yeni iletişim ağlarında veri toplama yöntemleri, sohbet odalarının başat etkileşim ortamı olduğu, internet çalışmalarının ilk dönemlerinden bu yana etik yönden tartışılan bir konu olmuştur. “Araştırmacı ortamdakilerden nasıl izin alacaktır? Araştırmacının araştırma konusu, amaçları hakkında bilgi vermesi mümkünse bile, sohbet odasındaki iletişimin anındalığından ötürü katılımcılar araştırmacıya ne şekilde tepki göstereceklerdir? (Binark, 2004, s. 180)” gibi sorular, sohbet odalarından katılımcı gözlem yöntemiyle veri toplayan bir araştırmacının etik çerçeve bağlamında karşı karşıya kaldığı sıkıntıları gözler önüne sermektedir. Ayrıca sanal ortamın kullanıcılara farklı kimlik deneyimleri imkânı sunması dolayısıyla anonimliğin mevcut olması, araştırmacının ortama dâhil olduğu kimliği de tartışma konularından biri haline gelmiştir. “Her iki tarafın takındığı maskeler artık karnaval maskeleri değil, dijital maskelerdir. Hem araştırmacı hem de bilgisayar dolayimli iletişim ortamının katılımcıları ‘gerçek’ kimliklerini gizlemekte, farklı kimlikleri ortamda egzersiz etmektedir (Binark, 2004, s. 181)”.

Web 2.0 dönemi ile birlikte ise sanal uzamda hâkim mecra konumuna yerleşen sosyal ağlarda, kullanıcı ve kullanıcıların ürettikleri içerikler hem veri olarak elde edilme açısından, hem de etik açıdan farklı bir bağlama yerleşmiştir. Dorinne Kondo'nun "hiçbir yerden bakış" olarak tanımladığı bir bilimsel mesafe (Binark, 2004, s. 185) ile katılımsız gözlemin kolaylaştığı sosyal ağlarda, kamunun malı olan enformasyon yaklaşımı, içeriklerin araştırma için özgürce kullanılmasına imkân tanımaktadır. “Özel olarak üye olunmadığı sürece internet ortamındaki tüm tartışmalar kamunun malı sayılmaktadır (Binark, 2004, s. 181)”. Yine Binark'ın, Chris Man ve Fiona Stewart'ın kaleme aldığı “Internet Communication and Qualitative Research” isimli eserden aktardığına bilgiye göre “Project H Araştırma Grubu kamusal olarak duyurulmuş mesajların kayıtlanması ve çözümlenmesinde izin alınmasının gerekli olmadığına karar vermiştir (2004, s. 180)”.

5.1.2. Yeni medya çalışmalarında araştırma yöntem ve teknikleri

İnternetin günlük yaşantının bir rutini haline gelmesi ve kanıksanmasıyla, internete ve dijital iletişime yönelik çalışmalar da olgunlaşmış ve çeşitlilik kazanmıştır. Yeni bir kamusal alanın insan hayatına yerleşmiş olması ve bu alan içerisinde kimlik, davranış ve söylem pratiklerinin üretilmesi, dijital alana yönelik çalışmaların ivme ve çeşitlilik kazanmasındaki başlıca sebep olmuştur. İnternet ve yeni medyayı bilimsel bir merak haline getiren bu gelişmeler ışığında, Mitra ve Cohen (1999)'in internet çalışmalarına yönelik olarak yaptığı temel iki yaklaşım ayrımı, günümüzde de geçerliliğini halen korumaktadır. Bu iki ana yaklaşım, kullanıcı temelli yaklaşım ve içerik temelli yaklaşımdır. İnternet metinlerinden önce, ilk olarak internet kullanıcıları inceleme konusu olmuştur. “Bu ‘derecelendirme’ çalışmaları, WWW kullanımının kapsamı ve WWW kullanıcısının davranış ve görüşlerinin değerlendirilmesine yönelik ampirik analizlerdir (Mitra ve Cohen, 1999, s. 180)”. İkinci tür analiz ise, web kullanıcıları tarafından üretilen ve değiştirilen metne odaklanmaktadır. Mitra ve Cohen (1999, s. 180-181) çalışmasında, WWW ve internetin kitle iletişim aracı olarak kabul edilebileceği varsayımından hareket etmekte ve internet içeriği/metni analizini, internetin çok yönlü ve farklı iletişim biçimleri içeren yapısıyla desteklemektedir.

Araştırma ve yönetime ilişkin güncel sorunun çevrimiçi ve çevrimdışı medyanın ve medyanın farklı derecelerinin, insanların yaptığı önemli şeyler için birbirini nasıl

tamamladığı olduğunu ifade eden Jensen (2011, s. 47), bu sorunsala yönelik olarak internet çalışmalarına yönelik üç temel kategori, bu kategorilerin nitel ve nitel yaklaşımlarıyla altı yöntem belirlemiştir: Söylem /konuşma / yazma kategorisi altında nicel olarak çevrimiçi ve çevrimdışı anket görüşmesi, nitel olarak çevrimiçi ve çevrimdışı derinlemesine bireysel görüşme ve odak grup görüşmesi; davranış / eylem kategorisi altında nicel olarak web kullanılabilirlik çalışması gibi deneysel yöntemler, nitel olarak dijital etnografi gibi katılımlı gözlem; metinler / belgeler / eserler kategorisi altında ise nicel olarak siyasi bilgi kaynakları ve arama motorlarına gibi verilere yönelik içerik analizi, nitel olarak tarihsel ve estetik eleştirisi gibi türleri olan söylem analizi.

Veri toplama araçlarının yeni iletişim teknolojileri ile çağ atlaması suretiyle yeni bir boyuta taşınan iletişim araştırmalarında, sahiplik, metin ve tüketici/kullanıcı olmak üzere genelde iletişim sürecinin üç ögesinden birisi üzerinde yoğunlaşmaktadır (Binark, 2004, s. 177). Bu bağlamda Binark (2004, s. 183), “uzam” ve “metin” olarak iki temel yönseme ortaya koyarak, interneti ve yeni medyayı araştırmak isteyen bir araştırmacının başvuracağı başlıca yöntemleri metinlerin çözümlenmesi, görüşme ve katılımlı gözlem tekniği olarak belirlemiştir. Bu çalışmanın metodolojik ana çatısında -verileri sınıflandırabilmek amacıyla kullanılan içerik analizi ile birlikte- hem Jensen’in, hem de Binark’ın önemli nitel yöntemlerden biri olarak ele aldığı metin çözümlemesi yöntemi yer almaktadır. Binark, metin çözümlemesi tekniğinin yeni medya odaklı bir iletişim çalışmasına şu bulguların elde edilebilmesine imkân sağladığını ifade etmektedir: “Bazı araştırmalar BDİ (bilgisayar dolayımı iletişim) ortamında metinlerin çözümlemesi üzerine yoğunlaşarak, bu iletişim biçiminin yüz yüze iletişim biçimiyle benzerliklerini ve ya farklarını araştırmakta, kullanılan dilsel ve simgesel pratiklerin neler olduğunu, hangi koşullarda kullanıldıklarını/başvurulduklarını incelemektedir (Binark, 2004, s. 183)”.

“Yeni medya çalışmalarında yöntem” başlığı altında tartışılan yaklaşımlara istinaden, yeni medya ister geçmişle hiçbir bağ taşımayan, eşsiz niteliklerle bezenmiş bir ortam, ister eski iletişimsel pratiklerin geliştirilmiş ve iyileştirilmiş versiyonu olarak kabul edilsin; ortam kaynaklı yeni özellikler bağlamında yöntembilimsel olarak farklılık ve zorluklar mevcut olacaktır. Bu çalışmada kullanılan yöntemlerden hem içerik çözümlemesinde hem de eleştirel söylem analizinde metin ve söylemler veri kaynağı olarak ele alındığından, dijital uzamdaki metinlerin, konvansiyonel iletişim araçlarında yer alan metinlerden ayrışma noktaları mutlak suretle göz önünde bulundurulmalıdır.

Binark (2014, s. 17), yeni medya metnlerinin, geleneksel medya metnlerinden farklılıklarını şu maddelerle sıralamaktadır: metinlerötesilik/hipermetinsellik, düzçizgisel olmama, yazar olarak okur/yazarsıl okur konumu, multimedya biçemselliği ve metnin geçiciliği veyahut ortadan kalma durumu.

Bu farklılıklara kısaca ve bu çalışmanın bağlamında göz atıldığında; yeni medya ortamının alamet-i farikalarından olan hipermetinsellik, değişik sembol sistemlerine dayalı içeriği etkileşimli olarak birbirine bağlamakta ve doğrusal olmayan bir sistem sunmaktadır. “Hipermetin dediğimiz bu yeni metin, çok geniş, birbirine bağlı, tutarlı ve sayısız metnin varlığını ifade etmektedir (Binark, 2014, s. 17)”. Metinlerötesilik, dağınık yapısı ile kullanıcı veya araştırmacıya metinsel yolculuğu kumanda etme imkânı sunmaktadır. Böylelikle kullanıcı metin üzerindeki etiket, hipermetin gibi araçlar ile isterse tek bir bağlam üzerinden birbiriyle bağlantılı sayısız içeriğe ulaşabilmekte; isterse farklı etiketler ile lineer olmayan bir rota çizebilmektedir.

Düzçizgisel olmama, hipermetinsellik özelliği ile iç içe geçmiş bir niteliktir. Hipermetinselliği sağlayan bağlantılılık durumu, geleneksel metinlerdeki başlangıç ve son olgularını ortadan kaldırmaktadır. “Bu nedenle, araştırma yürütmek ve çözümleme gerçekleştirmek için, araştırmanın –başlangıç ve son noktasının- nerede başlayıp nerede biteceğini sınırlamaya ihtiyaç vardır (Binark, 2014, s. 17)”. Bu noktada araştırmacı, doğru bulgulara ulaşabilmek için, kapsamı çok iyi tanımlamalı ve sınırlandırmayı kapsama uygun şekilde gerçekleştirmelidir.

Binark yazarsıl okur kavramını, geleneksel kitle iletişiminde sadece alıcı konumunda edilgen olan okurun, aktif bir üretici konumuna geçmesi ile açıklamaktadır. “Oysa yeni medya ortamları söz konusu olduğunda, seyircinin/okurun metni (yeniden) üretme rolü vardır ve okur, asıl yazarlarıyla birlikte, onlarla ortak olarak metni kurabilmekte, böylece yazar ve okur arasında bu alanda işbirliği olabilmektedir (Binark, 2014, s. 18)”. Bu çalışmanın çerçevesi içerisinde ele alındığında, Twitter bir mikroblog sitesi olarak, kullanıcıların salt okur konumundan sıyrılıp, hem okur hem de yazar olmasına olanak sağlayan öncül platformlardan biri olarak değerlendirilmektedir. Twitter bilhassa, “Yorumla birlikte retweetle (Retweet with comment)” özelliğiyle, sosyal ağlarda içeriklerin yeniden üretilmesine yeni bir boyut kazandırmaktadır.

Yeni medyanın çokluortam özelliğinin, içeriğin anlamını tekillikten çıkarması ve zımnî bir yapı kazandırması, bu çalışma bağlamında değinilmeden geçilemeyecek önemdedir. “Multimedya biçemselliği ile metnin çok anlamlılık gizilgücü arasında bir ilişki bulunmaktadır (Binark, 2014, s. 18)”. Dijital ortamın sunduğu teknolojik imkânlar yazılı metinlerin yanı sıra, görsellerin, hareketli görüntülerin, video ve ses dosyalarının paylaşılmasına imkân tanımaktadır. İçeriklerin farklı sembol sistemleri ile oluşturulması ve bu biçemsellikten kaynaklanan çokanlamlılık durumu, özellikle veri toplama noktasında araştırmacıya problem yaratabilmektedir. Bu çalışmadan bir örnekle; paylaşılan bir tweetin yazılı metni Çin Hükümeti, Çinlilerin yemek kültürleri ve koronavirüs üçgeni içerisinde menfî bir tutum içermezken, metin ile paylaşılan görsel öge doğrudan nefret veya düşmanlık içerebilmekte; bu çok anlamlılık ortamı veri toplama ve analiz etmede karmaşa yaratabilmektedir.

Son olarak, ağ üzerinde yer alan içeriklerin, her an silinme, kaybolma, erişimden kaldırılma ihtimalleri bulunmaktadır. “İnternetin temelini oluşturan hipermetinler fiziksel bir yapıda olmadığından, metinler ve içerikleri sürekli herhangi bir uyarı olmaksızın değişebilmekte ya da ortadan kalkabilmektedir (Çomu ve Halaiqa, 2014, s. 34)”. Bu sebeple, üzerinde araştırma yapılacak içerik ve metinlerin kayıtlanması gerekliliği, yeni medya çalışmalarını geleneksel metin çözümlemesi pratiklerinden farklılaştırmaktadır.

Sosyal ağlarda üretilen bir içerik, bizzat üreticisi tarafından silinebilmekte, değiştirilebilmektedir. Aynı şekilde etkileşimin gerçekleştiği sosyal ağ platformunun, açık şekilde duyurduğu genel yönergeleri, kuralları ve politikaları ile içeriklerin erişimini geçici olarak kısıtlayabilme, tamamen kaldırabilme, içerik üreticisi hesabı engelleyebilme gibi yetkileri bulunmaktadır. Bu çalışma için veri toplanan platform olan Twitter, “Twitter kuralları ve politikaları” başlığı altında, şiddet, terörizm/şiddet içeren aşırılık, çocuk cinsel istismarı, taciz/suistimal, nefret söylemi, intihar veya kendine zarar verme, görsel şiddet ve yetişkinlere uygun içerik dâhil hassas medya gibi ihlal olarak belirlediği ve yaptırım uygulayacağı kuralları belirtmektedir ([http-78](http://78)). Bu kategorilerden birisi içerisinde değerlendirilen içerik “Bu tweet Twitter kurallarını ihlal etmiştir” uyarısı ile erişilemez duruma gelirken, kullanıcı hesapları da bu tarz içeriklerden kaynaklı olarak askıya alınabilmektedir.

Ayrıca, kullanıcıların kişisel tercihleri ve sosyal ağ platformunun kurallarının yanı sıra; hukuki düzenlemeler, mevzuatlar ve siyasal iradeler içeriklerin

değiştirilmesi/engellenmesi/silinmesi hususunda önemli güce sahiptir. “Üstelik internet ortamı üzerinde devletin filtreleme, derin veri analizi gibi sansür araçlarıyla URL temelli içerik engelleme uygulaması da söz konusuysa internet ortamında bazı metinlere ulaşamayacaktır (Çomu ve Halaiqa, 2014, s. 35)”.

Görüldüğü üzere, yeni medya alanında çalışacak ve içerik çözümlemesi yöntemini kullanacak bir araştırmacı dijital dataların her an değiştirilebileceği, askıya alınabileceği, silinebileceğinin farkında olup, gerekli kayıtlama ve arşivleme işlemleri ile verileri garanti altına almalıdır. Çomu ve Halaiqa (2014, s. 35-37) bu riskleri bertaraf etmek ve güvenilirliği sağlamak amacıyla şu yöntemleri sunmaktadır: Web sayfası linkinin kaydedilmesi, ekran görüntüsü alma yöntemi, pdf dosyaya kayıtlama yolu. Bu çalışmada analiz edilecek veriler olan tweetler, Excel programında, web sayfası linki, kullanıcı adı, tweet metni, kullanılan etiketler ve paylaşım saati bilgileri ile kayıt altına alınmış ve verilerin kaybolma ihtimalinin önüne geçilmiştir.

Geleneksel metin-dijital metin farklılaşması yöntem ve araçların belirlenmesinde makro düzeyde rol oynamaktayken; araştırmanın yürütüleceği toplumsal paylaşım ağının teknik ve yapısal özelliklerinin, yani sanal ağ mimarisin doğru tespit edilmesi de, ağda gerçekleşen iletişimsel pratiklerin doğru kavranılmasını ve bu doğrultuda doğru yöntem ve araçların seçilmesini sağlamaktadır. “Siber uzam mimarisi, fiziksel mimariye çok benzemektedir. Bu mimarlık toplumsal etkileşimi geliştirmekte ve insanların kendilerini ifade etmesine yardım etmektedir (Çomu ve Halaiqa, 2014, s. 30)”. Papacharissi (2009, s. 205) ise, sosyal ağ sitesi mimarisini yapı, tasarım ve örgütlenmenin bileşik bir sonucu olarak tanımlamakta ve bu üç bileşenin -hepsinin programlama koduyla belirlendiği kavrayışıyla- birleştirildiğine odaklanmaktadır.

Bir önceki paragrafta vurgulandığı gibi ağ mimarisi, ağın sahibi ve tasarımcısı tarafından belirli amaçlar, çözümler, cevap verilecek ihtiyaçlar ve hedef kitleler gözetilerek, üçlü yapı (yapı, tasarım, örgütlenme) ekseninde oluşturulmaktadır. Bu üçlü yapı içerisinde örgütlenme bileşeni, yapısal ve teknik olarak sınırları belirlenmiş sanal uzamın içerisinde gerçekleşecek iletişim ve etkileşimi biçimlendirme konusunda büyük öneme sahiptir. Bu görüngünün en iyi örneğini de bizzat Twitter sunmaktadır. Twitter’ın ağ mimarisi, yapı ve tasarım olarak belirli amaçlar, belirli pratikler ve belirli hedef kullanıcılar gözetilerek oluşturulmuştur. Twitter’ın kendi sitesinde de belirttiği üzere, ağın temel gayesi, kullanıcıların her türlü gelişmeyi, haberleri, gündemi ve yaşananları

küresel ölçekte takip edebilmesi ve bir parçası olabilmelerini sağlamaktır: “Twitter tam olarak şu an dünyada olup bitenler ve insanların konuştukları konulardır. Bir şey olduğunda, Twitter'da da olur. İnsanların ne hakkında konuştuklarını görün. Küresel bir sohbetin fitilini ateşleyin. Neler olup bittiğini izleyin ([http-79](http://79))”.

Fakat günümüzde etkileşim, görünme ve beğenilme odağında gerçekleşen; “trollük” amaçlı üretimler, hakikatin, gerçek duygu ve düşüncelerin terk edildiği post-truth içerikler, anonimliğin kalkması arkasında yükselen şiddet ve nefret, biz-onlar ikiliği temelinde artan linç kültürü, ağ içerisindeki örgütlenmenin, ağ mimarisi üzerindeki önemli etkisini gözler önüne sermektedir.

Bu görüngünün, yani ağdaki sosyal örgütlenmenin ağın iletişimsel kodlarını tayin etmesi durumunun, ağın mimari yapısındaki teknik bir özellikten ileri geldiği ise es geçilmemelidir. Twitter’ı diğer birçok platformdan farklı kılan en önemli özellik, ağ mimarisinin kullanıcılara anonim kimlikler üretmede oldukça özgür bir ortam tanımasıdır. Twitter, kullanıcıları benlik sunma noktasında özgür bırakmaktadır, kullanıcılar farklı kimlik temsilleri ile ağda bulunabilmektedir. Kimlik deneylerine izin veren bu ortamda kullanıcılar, beğenilme, kabul edilme güdülü iletişim çabalarına girmektedir. Böylelikle, bilinmezliğin esas olduğu, popüler veya onay/beğeni getirecek olan olguların etkileşimin yönünü belirlediği kompleks bir ağ yapısı ortaya çıkmaktadır.

5.1.2.1.İçerik çözümlemesi

“İçerik çözümlemesinin ilk uygulamaları 16. yüzyıla kadar uzansa da günümüzde kullanılan içerik çözümleme teknikleriyle ilgili gelişmeler 20. yüzyılın başında ortaya çıkmıştır (Aziz, 2003’ten aktaran Çomu ve Halaıqa, 2014, s. 37).” Böyle bir ardyöreye sahip olan içerik çözümlemesine ilişkin en doğru ifade Mayring (2014, s. 18)’in kaleminden çıkmıştır: “İçerik analizi kesinlikle, nispeten kısa bir tarihe sahiptir, ancak uzun bir geçmişi bulunmaktadır”.

İçerik çözümlemesi yöntemini iletişim araştırmalarında kullanılan anlamıyla tanımlayan ve yaptığı çalışmalarla yöntemin öncüsü olan Bernard Berelson (Taylan, 2011, s. 65), içerik analizini şöyle açıklamaktadır: “İçerik analizi, iletişimin yazılı/açık (manifest) içeriğinin objektif, sistematik ve sayısal (kantitatif) tanımlamalarını yapan bir araştırma tekniğidir (Gökçe, 1995’ten aktaran Taylan, 2011, s. 65)”. Geçmiş, nesnel ve

sistematiik yapısıyla önemli bir araştırma yöntemi olan içerik çözümlemesi, medya metinlerini ve metin ile beraber diğeri görsel, işitsel öğeleri sistemli bir şekilde analiz etmek için sosyal bilimlerde en çok tercih edilen yöntemlerden biridir.

En genel anlamıyla sözlü ve yazılı materyallerin sistematiik bir şekilde analizi (Balci, 2000'den aktaran Demirci ve Köseli, 2009, s. 344) olarak ifade edilebilen içerik analizi, Carl Roberts'in alanyazında geniş kabul gören yaklaşımıyla, sosyal bilimler amaçlı olarak, bir metne veya diğeri bir sembolik materyale uygulanan herhangi bir metodolojik ölçmelerdir (Hepkul, 2002, s.3). Demirci ve Köseli (2009, s. 344)'nin tanımlamasına göre ise, içerik analizi, sosyal bilimcilere arşivlerden, dokümanlardan ve kitle iletişim araçlarından elde edilmiş ham bilgilerin incelenmesi ve bir mana kazandırılmasında sistematiik bir metodoloji sağlamaktadır. "İçerik çözümlemesinin amacı bir metnin içinde geçen karakteristiklerin ne sıklıkla tekrar ettiğini, hangi tutumla sunulduğunu araştırmak ve mesajların biçimsel özelliklerini saptamaktır (Çomu ve Halaiqa, 2014, s. 38)". Mayring (2000, s. 3) ise kategorilerin analizin merkezinde olduğunu ve metin yorumlamanın analiz sürecinde dikkatlice oluşturulmuş ve gözden geçirilmiş kategorilere göre yapıldığını vurgulamaktadır.

Literatürün öne çıkan bu tanımları bütüncül bir kavrayış ile ele alındığında, içerik çözümlemesinin, nesnel ve sistematiik bir çerçeve içerisinde, iletişim içeriklerinin, araştırma problemine cevap sunacak şekilde ana özelliklerinin belirlenmesine, özetlenmesine, ortak yönlerinin tespit edilmesine, sınıflandırılmasına, kategorilere ayrılmasına, ana eğilimlerin ve genel kanıların tespitine yönelik bilimsel bir çaba olduğu anlaşılmaktadır. Tüm bu çaba, sosyal olgular olan iletişimsel metin ve içeriklere yönelik yürütüldüğünden, çözümleme sonucu elde edilecek bulgular da sosyal nosyonlar olacaktır. "Buradan içerik analizinin aslında sosyal unsurları tanımlama ve betimlemenin ötesinde, sosyal konularda çıkarımlarda bulunma olduğu söylenebilir (Demirci ve Köseli, 2009, s. 346)".

İçerik analizi ile bulgulara ulaşabilmek için izlenen yol, içeriklerin belirlenen kategoriler bağlamında çözümlenmesidir. Bu anlamda analize tabi tutulacak veri kaynakları, araştırmanın yapı taşı konumundadır. "İçerik analizinde, veri kaynakları, iletişimi ihtiva eden materyallerdir (Demirci ve Köseli, 2009, s. 349)". Her iletişim materyali, araştırma için önem arz eden bir araştırma birimidir. "İçerik çözümlemesinde araştırma birimleri, bir kelime, cümle ya da paragraf olabileceği gibi makale, haber

programı, haber, bir kişi, aktör veya kaynak, programlar, senaryo, olay vb. de olabilir (Hansen, 2003'ten aktaran Çomu ve Halaiqa, 2014, s. 39)".

İçerik çözümlemesi yöntemi kullanılacak bir araştırmada, içerikler araştırmanın yapı taşı olduğundan; içeriklerin yapısı, bağlamı, niceliği ve niteliği araştırmanın tasarımı belirlenmektedir. Geleneksel metinler ve dijital metinler arasında mevcut olan teknik farklar doğrultusunda, web metinlerinin inceleneceği bir çalışmada, araştırma yöntemi de geleneksel yöntemlere kıyasla farklı şekilde tasarlanacaktır. Ackland içerik çözümlemesinde kullanılacak araştırma birimlerinin mecraya göre farklılaşmasını şöyle özetlemektedir:

"Kayıtlama birimi, geleneksel metinlerde örnekleme alınan makalelerin paragraf veya cümleleridir. Web 1.0 ortamlarda kayıtlama birimi, aynı geleneksel metinlerde olduğu gibi, web sayfasındaki paragraf veya cümleler olabileceği gibi, web sayfasının içerdiği anahtar sözcükler de olabilmektedir. Web 2.0 ortamlara bakıldığında ise, Facebook'taki bir kişinin belirli bir zaman aralığındaki Facebook gönderileri, Twitter'daki bir kişinin tweetleri veya belirli bir hashtag içeren tweetler olabilir (Ackland, 2013'ten aktaran Çomu ve Halaiqa, 2014, s. 40-41)".

İçerik çözümlemesi ile iletişimsel değer taşıyan her türlü veri incelenebildiğinden, yöntemin geniş bir akademik yelpaze içerisinde kullanım alanı bulunmaktadır. Demirci ve Köseli (2009, s. 346-347), içerik çözümlemesinin, araştırma problemlerine cevap verdiği kullanım alanlarını; sosyo-politik ihtiyaçlar, ekonomik ihtiyaçlar, psikolojik ihtiyaçlar, iletişim, sosyoloji, edebiyat ve eğitim olarak sıralamaktadır. Bu çalışma, belirtilen başlıklar arasından doğrudan iletişim ile ilgili olmasının yanı sıra; sanal ağlarda sosyal etki süreçlerinin incelenmesi, toplumsal eğilimlerin izlenmesi, sosyal düşünce kalıplarının saptanması açısından sosyo-politik ihtiyaçlar ve sosyoloji alanlarının da kesişim kümesinde yer almaktadır.

İçerik analizinin temel hareket noktası, iletişimsel verilerin belirli kalıplara sokularak mana kazandırılması olduğundan, günlük hayatın birçok noktasında basit düzeyde içerik çözümlemesi yapılmaktadır. Örneğin, bir gazete okurunun, elindeki gazetenin hangi siyasi partiye ne kadar alan ayırdığını üstünkörü inceleyerek tespit etmesi de bir çeşit metin analizine girmektedir. Bu eylemi, bilimsel analiz pratiğinden ayıran husus, bilimsel kriterlere uygunluk sağlanmasıdır. Türkiye'de içerik analizi alanında çalışma yapan ilk araştırmacılar arasında olan Aysel Aziz (Hepkul, 2002, s. 3), içerik çözümlemesi yönteminde bilimselliğin gerektirdiği kriterleri nesnellik, yansızlık,

sistematiklik, yinelebilirlik ve tekrar uygulanabilirlik olarak sıralamaktadır (Demirci ve Köseli, 2009, s. 345).

Nesnellik ve yansızlık, çalışmanın sübjektif her türlü etmenden arındırılarak, farklı kişilerin aynı bulguları elde edebilmesi anlamına gelmektedir. Sistematiklik ise, keyfi yaklaşım ve uygulamalardan sıyrılarak, önceden belirlenmiş aşamaların sırayla uygulanmasıyla mümkün olmaktadır. Geçerlilik ve güvenilirlik ise, bir bilimsel çalışmanın nesnel ve yansız olmasının yine bilimsel yöntemlerle ispatlanmasıdır. Gökçe'ye göre içerik analizinde güvenilirliğin en önemli göstergesi, kategori sisteminin oluşturulması ve her bir kategorinin açıkça tanımlanması, yani kuralların belirlenmesi işlemidir (Demirci ve Köseli, 2009, s. 350). Kodlama için oluşturulan kategorilerin herkesçe kabul edilebilir nitelikte olması ve ortaya konan ölçeğin ölçülmek istenen şeyi ölçtüğüne dair genel kabul görmesi ise içerik çözümlemesi yönteminin geçerliliğini sağlamaktadır. Bu çalışmada da ilk aşama için Watanabe, Bouazizi ve Othsuki (2018, s. 13827)'nin geliştirdiği kodlama cetveli, ikinci aşama için ise Hrant Dink Vakfı (HDV) tarafından yayınlanan raporlarda yer verilen nefret söylemi kodlama cetvelinin kullanılmasıyla akademinin genel kabulünün sağlanması amaçlanmaktadır.

İçerik analizini diğer yöntemlere kıyasla güçlü kılan birçok özellik bulunmaktadır. İçerik analizinin, anket araştırması, deneysel yöntem, görüşme, gözlem, odak grubu görüşmesi gibi yöntemlere kıyasla en bariz farkı, direkt gözlem ya da anlık durum ve tutumların ölçülmesinden ziyade, geriye dönük içeriklerin anlamlandırılmasıyla bulgulara ulaşılmasında yatmaktadır. İçerik çözümlemesi yönteminin bazı dezavantajlara sahip olduğu da literatürdeki önemli tartışma konularından biridir. Üzerinde en çok durulan eleştirilerden ilki, içerik analizinde içeriklerin metinden soyutlanarak bağımsız kalması yönündedir (Demirci ve Köseli, 2009, s. 348). Anlamsal bütünlük ve devamlılık taşıyan bir metin içerisinden, bir anahtar kelime vasıtasıyla bir cümleyi çekmek, onu bağlamından koparmak anlamına gelmektedir. İçerik analizinde kategorilerin belirlenmesi araştırmacının inisiyatifinde olduğu için çalışmanın yanlı olma riski taşıması, bu yönetime yöneltilen diğer bir eleştiridir. İçeriğin anlamlandırılması, verilerin belirlenen kategorilere göre kodlanmasından ileri gelmektedir. Belirlenen kategoriler ise, kodlama cetvelini meydana getirmektedir. Belirtildiği gibi kodlama cetvelinin taraflı olma ihtimalinin bertaraf edilmesi, içerik çözümlemesi yönteminin güvenilirliği için elzemdir.

“İçerik analizinde metinlerdeki dolaylı anlatımların gözden kaçtığı ve hep düz anlatımlara göre araştırmanın yapıldığı eleştirileri gelmektedir (Demirci ve Köseli, 2009, s. 348)”. İçerik analizi sayısallaştırmayı gerektiğinden, örtük anlamlar yerine, belirlenen nesnel kategoriler doğrultusunda düzanlamsal kodlamalar tercih edilmektedir. Bahsi geçen sınırlılığı ortadan kaldırmak adına, bu çalışmada içerik çözümlemesi ile ham data anlamlandırıldıktan ve nefret söylemi içerikleri ortaya çıkarıldıktan sonra, nefret söylemi içerikleri söylem analizi yöntemi ile analiz edilmiş ve gizil anlamlar görünür kılınmaya çalışılmıştır.

5.1.2.2.Söylem analizi

Söylem analizi, her türlü dilsel düzeni, iletişim ihtiva eden sembol sistemlerini, yani sistematik bir yapı içerisinde düşüncelerin, tutumların, duyguların ifade ediliş biçimleri olan söylemi, gizli olan anlamları ve verilmek istenen esas mesajları ortaya çıkarmak amacıyla çözümlenmesine odaklanan nitel bir yöntemdir. Bu bağlamda, söylem çözümlemesi yöntemine dair ele alınması gereken ilk kavram “söylem” kavramıdır.

5.1.2.2.1. Söylem-ideoloji-toplum ilişkisi

Oxford Learner’s Dictionaries’e göre söylemin iki anlamı bulunmaktadır. İlk anlamı; konuşmada veya yazılı olarak bir konunun uzun ve ciddi bir şekilde ele alınması veya tartışılmasıdır. İkinci anlamına göre ise; anlam üretmek için dilin konuşma ve yazmada kullanılması, genellikle bir metnin farklı bölümlerinin nasıl bağlandığını görmek için dilin incelenmesidir (http-80). Edibe Sözen (1999, s. 19), söylemin hiçbir temele dayanmayan ya da dayandırılmaz bir şey olduğunu ifade ederek, kavramın tanımlamasındaki zorluğunu, kavramın bileşenlerinin yine muğlak kavramlar olmasına bağlamaktadır. “Söylem alanı bir ‘belirsizlik’ alanıdır; bu belirsizlikte ikamet eden varoluş tarzları, dil ve insandır: Kendileri de belirsiz olan açık uçlu ‘dil’ ve ‘insan’ (Sözen, 1999, s. 21)”. Söylem teriminin dil ve insan ile var olan neliği, söylemin sadece dilbilgisel kurallardan ibaret olmadığını; insan ve insana dair her şeyi kapsadığını ortaya koymaktadır:

“Felsefe ve gündelik hayatı yakınlaştıran, Batılı bir felsefenin ürünü olarak söylem, basit olarak kullanılan dil ve dil pratiğidir. Dil kullanımı, sadece dilbilimin geleneksel öğeleri ile (cümle,

paragraf, metin, vs) ile sınırlı değildir. Söylem, sosyal, siyasi, kültürel, ekonomik alanlar gibi sosyal hayatın diğer yönleriyle de ilişkilidir. Söylem bir meta-eylemdir (Sözen, 1999, s. 20)”.

Söylem kavramını, toplumsal, kültürel ve ideolojik zeminden soyutlayarak değerlendirmek mümkün değildir. Söylem sözlüksel karşılıkların belirttiği söyleyiş, kendini ifade etme ve bu ifade edişteki söz dizimsel özelliklerden, yani diliçi bileşenlerden ibaret değildir. Söylem ile dışa vurulan anlamı oluşturan zihinsel haritaları şekillendiren ideoloji, kültür, iktidar ve siyasi yapı, söylem çatısı altında ele alınması gereken konulardır. Özetle, söylem kavramı linguistik bir temel ve nitelik taşıyor olsa da diğer disiplinlerle güçlü bir ilişki içerisindedir ve bu bağlamda söylem disiplinlerarası bir kavramdır. “Söylem kavramı, iletişimin en temel unsuru olarak kabul edilen dilin kendine has özellikleriyle birlikte sosyokültürel ve ideolojik bağlamlarıyla kendini gösterir (Doyuran, 2018, s. 303)”.

Disiplinlerarası bir olgu olmasıyla söylem, çok boyutlu bir yapı taşımaktadır. “Söylem bir iletinin tüm boyutlarını, sadece iletinin içeriğini değil, onu dile getireni (kim söylüyor), otoritesini (neye dayanarak), dinleyiciyi (kime söylüyor?) ve amacını (söyleyenler söyledikleri ile neyi başarmak istiyor) kapsar (Çelik ve Ekşi, 2008, s. 100)”. Söylemi dilbilimsel bir perspektifle, kelimelerin seçimi ve düzeni ile yaratılan ilk çağrışım ve anlamlar üzerinden değerlendirmek, düzanlamlara ulaşmayı sağlamaktadır; fakat metnin doğrudan ifade etmediği/edemediği anlamları görebilmek, metnin ötesine geçerek örtük duygu ve düşünceleri tespit edebilmek için, dildışı yapıya odaklanmayı gerektirmektedir. Dildışı unsurlar, söylemin yananlamını meydana getiren, toplumsal ilişki örüntüleri, güç ve iktidar mücadelesi, ideolojik tavırlar gibi söylemin sosyal bağlamını inşa eden unsurlardır. “Bu noktada, metnin anlam ve yorumlanmasının, dilbilgisel çalışmanın ötesinde, sosyal bağlamlar çerçevesinde olduğu söylenebilmektedir (Doyuran, 2018, s. 303)”.

Söylem çözümlemesi alanyazınında önemli bir isim olan Ruth Wodak, söylem ve sosyal bağlam arasındaki ilişkiye dialektik bir pencereden bakmaktadır. “Wodak’a göre söylem, belli bir olay ile durumlar, kurumlar ve kendisini çevreleyen toplumsal yapılar arasındaki ilişkiye işaret etmektedir: Olay; durumlar, kurumlar ve toplumsal yapılar tarafından şekillenmektedir ama aynı zamanda onları da şekillendirmektedir (Doyuran, 2018, s. 304)”.

Jäger ise söylemin toplumsal pratiklerin şekillenmesindeki ve toplumsal gerçekliğin oluşmasındaki etkisini iktidar ve güç eksenli olarak ele almaktadır:

“İnsan konuşmaları (ve genel insan faaliyeti), toplumsal pratiklerin organize edilmesine etki eden ve toplumsal gerçekliği, ‘gerçekliğin hammaddesi’ olarak ortaya çıkarmış ve çıkarmaya devam eden tarihsel söylemle bağlantılı olarak, toplumsal faaliyetin daha geniş çerçevesindeki bir faaliyet olarak görülürse; iktidar araçların ve nesnenin etkisi ile uygulandığı için, söylemin iktidarı kullandığı nosyonu daha kolay kavranmaktadır (Jäger, 2001, s. 37)”.

Foucault ve Foucault’un iktidar ve bilgi eksenindeki söylem yaklaşımı, çalışmayı nitelik açısından eksik kılmamak adına mutlak suretle değinilmesi gereken bir ehemmiyet göstermektedir. Foucault’un genel itibarıyla ele aldığı sorunlar, tarihsel bir yöntem içerisinde beşeri bilgi ve dildir. Tarih ise sükûnet ve barış içerisinde değil; çatışmalar, güç mücadeleleri ve dönüşümler ile süreklilik göstermektedir. “Ona göre, bireylerin söylemlerinin birbirinden farklı olmasının altında her bireyin farklı olması yatmaktadır. Bu nedenle söylemler, iktidar ilişkilerinden bağımsız düşünülemez ve insan grupları arasındaki iktidar ve bilgi ilişkileri söylemlerin oluşmasındaki temel belirleyicidir (Selçuk ve Şeker, 2012’den aktaran Çomu ve Halaiqa, 2014, s. 45)”. Bu bağlamda, “Beşeri bilgi, güç/iktidar ile alakalı bilgidir (Sözen, 1999, s. 65)”.

Bir bilgi teorisi olan Foucault’cu söyleme göre insana dair her bilgi, iktidar ilişkileri ve güç mücadeleleri ile ilişkilidir ve bu ilişki diyalektiktir. Söylem iktidar üreticisi ve pekiştiricisi olduğu gibi, iktidarı ve ideolojileri etkisiz kılma yetisine de sahiptir. “Söylem iktidarı harekete geçirir ve üretir; onu güçlendirir ama aynı zamanda da yıpratır, zayıflatır ve onun silinmesini sağlar. Aynı biçimde, suskunluk ve giz iktidarı korur, onun koyduğu yasakları sabitleştirir, ama aynı zamanda onun çatışmalarını yumuşatır ve az ya da çok karanlık hoşgörülere yer açar (Foucault, 2003, s. 78)”.

Dilin, göstergelerin ve söylemin doğası gereği toplumsal yapısını ilk defa Marksist bir bakış açısıyla ele alan ve çeşitli kaynaklara göre ünlü “Marksizm ve Dil Felsefesi” eserini yakın çevresinden Valentin Nikolayeviç Voloşinov’un ismi ile yayınlatan Mikhail Bakhtin, Saussure’ün dili, varlığı iletişim gereksinimine bağlı olan toplumsal bir olgu olarak tanımlamasına katılmakla beraber; Saussure’ün yapısalcı, soyut nesnelci ve dili bireysel olarak kabul eden görüşlerini reddetmekte ve sözün, dolayısıyla da söylemin doğasının toplumsal olduğunu savunmaktadır (Yaguello, 2001,s. 36).

Bakhtin'in bu yaklaşımı önemli göstergebilimci ve toplum teorisyenlerinden olan Roland Barthes'e de büyük ilham kaynağı olmuştur. Göstergebilimi dilbilimin bir alt bölümü olarak ele alan ve kültürü de okunması-yorumlanması gereken bir gösterge olarak kabul eden Barthes, yazılı metinlere ağırlık vermekten ziyade, her türlü göstergesel dizgeyi bir ifade biçimi ve söylem olarak değerlendirmiştir. "Barthes, göstergebilimin konusunu, tözü ve sınırları ne olursa olsun her türlü göstergeler dizgesi olarak belirler (Bircan, 2015, s. 19)".

Barthes göstergenin gösteren ile gösterilen arasındaki ilişkiden ortaya çıktığını ve bu ilişkinin ise anlamı doğurduğunu belirtmektedir. Anlam düzlemi ise, sözdizimi ve dilin biçimsel kullanımıyla ortaya çıkan düzanlam ve dilin toplumsal, kültürel ve ideolojik yönüyle şekillenen yananlam olarak ikili bir yapı göstermektedir. Gösteren-gösterilen ilişkisinin anlamsal bir karışıklığa yol açmayacak şekilde, nesnel ve kesin olarak kurulmasıyla oluşan düzanlam, dilin kullanıcısı olan herkes tarafından aynı şekilde anlaşılmaktadır ve değişmezdir. Düz anlam, Saussure'ün anlamlandırmanın birinci düzeyi olarak ele aldığı düzeydir. Bu düzey, göstergenin göstereni ve gösterileni arasındaki ilişkiyi ve göstergenin dışsal gerçeklikteki göndergesiyle ilişkisini betimlemektedir (Doyuran, 2018, s. 309). Yananlam ise toplumsal bir nitelik taşıyan, söylemin bütününde gizli olan ve asıl ifade edilmek istenen anlamdır. "Yananlam, kişilerin duygularıyla, heyecanlarıyla ve kültürel değerleriyle etkileşim sonucu ortaya çıkan bir çeşit üstdildir (Çomu ve Halaiqa, 2014, s. 44)". "Düzanlam düzlemi anlamlandırmada son derece açık olan birincil anlamlara gönderme yapar. Yananlam düzleminde ise insanın içinde yetişmiş olduğu kültürel ve toplumsal yönü ön plana geçtiği için bu düzlem mit ve çağrışım boyutlarını içerir (Bircan, 2015, s. 25-26)".

Ardında gizlediği dildışı bağlamlarla sosyal bilimler literatüründe hatırı sayılır bir süredir üzerine çalışmalar ve tartışmalar yürütülen bir kavram olan söylem, bu hüviyetini ideoloji ile olan sıkı bağlarına borçludur. Söylemsel pratiği şekillendiren, arkasında bulundurduğu ideolojidir. Bu anlamda söylem, ideolojiden bağımsız düşünülemez. "Her söylemde ifade edilmek istenen temel bir düşünce, bir mesaj diğer bir ifadeyle ideoloji gizlidir (Doyuran, 2018, s. 303)".

Barthes'in kavramsal çerçevesinde yer alan mitsel unsurlar ideolojik anlamların ileticileridir. Barthes söylemin ideolojik yanlılığını, tahakküm ve iktidar bağlamında ele almaktadır ve ideolojinin şekillendirdiği mitler bu bağlamda burjuva kültürünü meydana

getirmektedir. Seçim (2017) de metin, görsel, söylem gibi her türlü göstergesel unsurun toplumsal anlamlarına ve burjuvazi kültüre dikkat çekmektedir. Toplumsal olan her şey, görünen ilk anlamdan ziyade, göstergenin altında yatan anlamlarda bulunmaktadır. Bu yananlamlar, bir yandan da var olan burjuva değerlerini de meşrulaştırmaktadır. Aynı zamanda dinamik bir yapıya sahip olan mitler kültürün gereksinimlerine ve değerlerine uyum sağlamak için hızlı değişim gösterebilmektedirler.

Terry Eagleton her şeyin ideolojik olduğu yaklaşımının ideoloji terimini iptal ettiğini ve anlamsızlaştırdığını savunarak, dil ve söylem arasında bir ayrıma gitmektedir. Dilin biçimsel özellikleri ve gramer yapısı değil, söylemin bağlamı ideoloji ile ilgilidir.

“İdeoloji ‘dil’le değil ‘söylem’le ilgili bir meseledir. İdeoloji, belli insan özneleri arasında, dilin belirli etkiler yaratmak amacıyla fiilen nasıl kullanıldığıyla ilgili bir şeydir. (...) İdeoloji bir ifadenin içerdiği dilsel özelliklerden çok kimin kime hangi amaçlarla ne söylediğiyle ilgili bir meseledir (Eagleton, 1996, s. 28)”.

İdeolojinin çoğu kez, toplumsal gerçekliğin “doğallaştırılmasını” gerektiren bir şey olarak görüldüğünü belirten Eagleton (1996, s. 276), bu yaklaşımı -ideolojinin idealizme doğru kayan bilinç ve fikirler yerinde kullanımlarından ziyade- ideolojinin söylemsel veya göstergesel bir fenomen olarak görülmesi zeminine oturtmaktadır. “İdeoloji göstergedan kopartılamadığı gibi gösterge de somut, toplumsal ilişki biçimlerinden tecrit edilemez. Gösterge yalnızca bunlar içinde ‘yaşar’; buna karşılık bu ilişki biçimlerinin de toplumsal yaşamın maddi temeli ile ilişkilendirilmesi gerekir (Eagleton, 1996, s. 270)”.

Bakhtin (2001, s. 39)’e göre ise sözcük her şeyden önce göstergedir ve göstergelere dayanan her türlü iletişim pratiği ideolojilerin ifade edilmesine yardımcı olmaktadır. “Gösterge ile toplumsal durum birbirine ayrılmaz şekilde bağlıdır. O halde, her gösterge ideolojiktir. Göstergebilimsel sistemler ideolojinin dile getirilmesine hizmet eder ve bu yüzden ideoloji tarafından biçimlendirilir (Yaguello, 2001,s. 39)”. Sözcüğü temel bir gösterge olarak ele alan Bakhtin’in yaklaşımıyla, sözcük dizimiyle ortaya çıkan söylemi bir göstergebilimsel sistem olarak ele almak, söylemin de ideolojiyle yüklü bir yapı sergilediğine işaret etmektedir. Ayrıca Bakhtin, dilin ideolojik taşıyıcılığını diyalektik bir ilişki içerisinde ele almakta ve bunu dilsel biçimlerin her zaman değişen göstergeler olmasıyla desteklemektedir. Dil toplumsal ilişkilerin ve mücadelelerin anlatımıdır; dil bu mücadeleyi hem içinde taşımakta hem de maruz kalmaktadır. “Her gösterge ideolojiktir;

ideoloji toplumsal yapıların bir yansımasıdır; bu açıdan, ideolojideki her değişim beraberinde dilde de bir değişim ortaya çıkarır (Yaguello, 2001, s. 37)”.

5.1.2.2.2. Eleştirel söylem analizi

Söylem kavramı etraflıca ele alındığında, söylem çözümlemesi yönteminin amacı ve önemi daha belirgin bir zemin kazanmaktadır. Söylem çözümlemesi genel bir ifadeyle, her türlü söylemin, gramatik yapısından ziyade sosyal, kültürel ve ideolojik bağlamlarına odaklanarak gizil anlamların ortaya çıkarılma sürecidir. Çözümleme ile ideoloji temelli dolaylı anlatımların, saklı manaların görünür kılınması ve söylemin ardyöresinin ışığında ifade edilmeyenlerin ortaya çıkarılması sonucu söylem yeniden inşa edilmektedir. Söylem çözümlemesinin, alanyazında “eleştirel söylem çözümlemesi” olarak da isimlendiriliyor olmasının sebebi, söylem çözümlemesinin dilbilim, gramer, sentaks gibi diliçi özelliklerden ziyade, sosyokültürel, toplumsal ve siyasi yapıyı odak noktaya almasından ileri gelmektedir. Eleştirel söylem çözümlemesi söylemin sosyal ve siyasi iktidar öğelerini tartışan bir çözümleme yöntemi olarak değerlendirilmektedir (Fairclough, 2001’den aktaran Doyuran, 2018, s. 303)”.

Eleştirel söylem analizi, söylemin yananlamlarını oluşturan toplumsal ve kültürel yapıyla ilgilendiğinden ötürü, sosyal bilimlerde karşılık bulan her disiplin ile iç içe geçmiş bir konumdadır. Bu sebeple de interdisipliner bir çalışma alanıdır ve analitik bir yaklaşımı elzem kılmaktadır. Vurgulandığı gibi, retorik, söz dizimi, kelime seçimleri ve düzenlamlar söylem analizinin makro yapısını oluşturan ilk aşamadır; fakat mikro yapı analiz edilirken, yananlamlara ulaşmak için beşeri birçok alandan faydalanmak gereklidir. “Söylem çalışmalarının türdeş alanlı (cross-discipline) köklerinin, kamusal söylemde ‘iyi konuşma (bene dicendi)’ çalışmaları olan klasik retoriğe dayanmasına rağmen, modern olarak doğuşu 1964 ve 1974 yılları arasında beşeri bilimler ve sosyal bilimlerdeki dikkat çekici paralel gelişmelerde aranmalıdır (Dijk, 2011, s. 1)”.

van Dijk (2011, s. 1-2) paralel gelişme göstermesiyle söylem çözümlemesinin etki alanına giren bu beşeri disiplinleri şöyle ifade etmektedir: etnografik araştırmalarını iletişimsel olayların incelenmesini içerecek şekilde genişleten antropoloji; genel olarak etkileşimin detaylı analizine, günlük konuşmalara ve toplumsal düzenin yeniden yapılandırılmasına yönelik sosyoloji; izole cümlelerin dilbilgisel analizi ile sınırlı

kalmayarak, bilişsel ve sosyal olarak konumlandırılmış metin ve konuşma yapılarına, stratejilerine ve süreçlerine odaklanmaya başlayan dilbilim, psiko-dilbilim ve sosyo-dilbilim; zihni ve hafızayı yeniden keşfeden, dil üretimi ve kavrama süreçlerinde bilginin ve diğer zihinsel temsillerin rolünü fark eden, davranışçı zincirlerinden kurtulmuş bilişsel psikoloji; davranış ve tutuma dair laboratuvar çalışmalarının yanı sıra, söylem ve etkileşim alanlarına yoğunlaşan sosyal psikoloji ve son olarak kitle iletişimi, siyasal iletişim, sağlık iletişimi gibi alanlarda sadece mesajların analizine yoğunlaşmak yerine, daha ayrıntılı, nitel, söylemsel ve analitik analizlere yönelen iletişim bilimleri.

Alanyazının önemli sosyal bilimcilerinin ortaya koyduğu gibi söylem özünde toplumsal ve ideolojiktir; bu bağlamda söylem çözümlemesinin metni veya herhangi bir göstergebilimsel sistemi salt sözdizimsel ve biçimbilimsel gibi dilin makro yapısıyla ele alması, amaçları ve anlamları gün yüzüne çıkarmaya yeterli olmamaktadır. Yaguello, Bakhtin'in bu yetersizliğe dair görüşlerini şöyle ifade etmektedir:

“Bakhtin dilbilimsel analiz yöntemlerinin (sesbilgisel, biçimbilimsel, sözdizimsel) tümünün de sözcelemin tamamını açıklamada yetersiz kaldığını gösterir; bu sözcelem, ister sözcük, ister tümce ya da isterse birbirini izleyen tümce öbekleri biçiminde gerçekleşsin, yetersizlik her zaman söz konusudur. Toplumsal diyaloga verilmiş bir yanıt olarak sözcelem, ister iç söylem (kendi kendimize kurduğumuz diyalog) isterse dış söylem olsun, dilin temel bir parçasıdır (Yaguello, 2001, s. 38-39)”.

Bakhtin'in kazandırdığı kuramsal çerçeve ile toplumun sadece ekonomik boyutuna değil, kültürel yapısına ve sosyal etkileşimlerine de odaklanılması gerekliliği, söylem analizinin eleştirel kapsamını ortaya çıkarmaktadır. Fairclough ve Wodak (1998'ten aktaran Sözen, 1999, s. 143-144) söylem çözümlemesinin eleştirel boyutunun gündelik hayat eleştirisinden ibaret olmadığını; gündelik eleştirilerin sistematik bir tavır ve de toplumsal ve dilsel teorilere dayanan metodolojiler ile akademik anlayışa uygun hale getirilmesi lüzumunu vurgulamaktadır:

“Eleştirel söylem analizcisi için asli mesele, akademik kurumlarda üretilen eleştirinin, gündelik hayattaki eleştirel faaliyetle nasıl ilişkilendirileceğini bilmektir. (...) Böylece, eleştirel söylem analizi, gündelik eleştirinin yeniden üretilmesine değil, gündelik eleştirinin sosyal teori ve dil teorileriyle açıklanmasına dayanır (Fairclough ve Wodak, 1998'ten aktaran Sözen, s. 144)”.

Sözen (1999, s. 145-147), Wodak'ın “Disorders of Discourse” ve “Critical Discourse Analysis” çalışmalarından derleyerek eleştirel söylem analizinin özelliklerini şöyle sıralamıştır: Eleştirel söylem analizi sosyal problemlere yönelmektedir. Sosyal süreç ve problemlerin linguistik ve semiyotik görünüşlerinin analizidir. Eleştirel söylem

analizi, çağdaş toplumlarda, toplumsal güç ilişkilerinin önemli ölçüde linguistik ve söyleme dayalı doğasını ön plana çıkarmayı amaçlamaktadır. Söylem toplum ve kültürü tesis etmektedir. Söylem, toplum ve kültürü belirlerken, aynı zamanda toplum ve kültürle belirlenmektedir. Söylem ideolojik olarak çalışmaktadır. İdeolojiler, eşitsiz güç ilişkilerini, hâkimiyet ve istismar ilişkilerini üreten toplumu tesis ve temsil etmenin tikel yollarıdır. Söylem tarihseldir; bağlam olmadan üretilemez ve bağlam hesaba katılmadan anlaşılamaz. Söylem analizi yorumlayıcı ve açıklayıcıdır. Eleştirel okuma, bir sistematik metodoloji ve bağlamın mükemmel bir biçimde araştırılmasına ihtiyaç duymaktadır.

Özellikle haber içeriklerine, ırkçılık, ayrımcılık ve önyargı içeren haber metinlerine yönelik yürüttüğü söylem analizleriyle alanyazında kendine önemli bir yer edinmiş olan van Dijk, söylemi şekillendiren toplumsal öğeleri, sosyo-kültürel bağlamı ve kognisyonları çalışmalarının merkezine almıştır (Sözen, 1999, s. 124). van Dijk söylem yapılarının altta yatan çeşitli anlamları, fikirleri ve ideolojileri ifade ettiğini veya işaret ettiğini belirtmektedir. Bu bağlamda van Dijk (1993, s. 116) “Altta yatan bu anlamların metinle nasıl ilişkili olduğunu göstermek için bilişsel, sosyal, politik ve kültürel bağlamın bir analizine ihtiyacımız var” ifadesiyle, eleştirel söylem analizinin hem metin yapılarını hem de sosyal ve kognitif bağlamın bütünsel olarak değerlendirilmesi gereken bileşik yapısına dikkat çekmektedir. “Bu tür karmaşık bir söylem analizinin metin ve konuşma yapıları ile sınırlı olmadığını; diğer yandan bilişsel, sosyal, kültürel veya tarihsel bağlamları bulunduğunu dikkate alınmalıdır (van Dijk, 1993, s. 110-111)”.

van Dijk’e göre kapsamlı ve çok yönlü bir söylem analizi yöntemiyle, metinlerin ve her türlü iletişimsel yapının ideolojik özellikleri, esas niyeti, çıkarları tespit edilebilmektedir. “van Dijk, haber söylemlerini veya haber metinlerini, ‘haber metin analizi’, ‘metin anlabilimi’, ‘yerel ve küresel bütünlük’, ‘üst yapılar: haber şemaları’, ‘üslup ve retorik’, ‘sosyal kognisyon ve sosyo-kültürel bağlam’ları inceleyerek keşfeder (Sözen, 1999, s. 125)”. Metne semantik bağlamda yaklaşılarak, “metin veya konuşma ne hakkındadır, ne anlama gelmektedir ve dil kullanıcıları için ne gibi etkileri vardır? (van Dijk, 1993, s. 111-112)” gibi sorularla düz anlamsal verilere ulaşılmaktadır; fakat Dijk yerel ve küresel tutarlılık, ima, ideolojik etki ve de sosyal kognisyon ve kültürel bağlam kategorilerine odaklanarak yan ve gizil anlamları mercek altına almaktadır.

van Dijk eleştirel haber analizinde en önemli nosyonlardan birini ise ima/dolaylı anlatım olarak görmektedir. Kelimeler, cümlecikler ve diğer metin ifadeleri, arka plan

bilgisi temelinde çıkarılabilecek kavramları veya önerileri ima edebilmektedir (Dijk, 1993, s. 114). “Söylenmemiş olanın analizi bazen metinde gerçekte neyin ifade edildiğinin incelenmesinden daha açıklayıcıdır (van Dijk, 1993, s. 114)”. Bu bağlamda, dolaylı olarak ifade edilenler önemli ideolojik boyutlara sahiptir. Söylem stili, üslup ve retorik de aynı şekilde sosyal ve ideolojik etkiler barındırmaktadır. “Farklı kelimeleri veya farklı bir sözdizimsel yapıyı kullanarak aşağı yukarı aynı şeyi söylemenin alternatif yolları arasındaki seçimlerin metinsel sonucu (van Dijk, 1993, s. 116)” olan üslup ve retorik, söylemi üretenin “şey” hakkındaki görüşleri, sosyal ve iletişimsel durumu, grup üyeliği veya aidiyeti hakkında işaretler barındırmaktadır.

van Dijk’ın söylem çözümlemesini mühim bir konuma atfeden özelliği ise, söylemi toplumsal etkilerle anlam kazanan zihinsel haritalarla ele almasından ileri gelmektedir.

“van Dijk’ın söylem analizinin diğer söylem analizlerinden farkı, onun söylemi sosyo-kognitif bir yaklaşımla açıklamasından doğar. Bu sebeple de çeşitli düzeylerde irdelenen haber metni ya da söylemi, nihai olarak kognitif ya da zihni şemalanmaya benzer bir özelliklerle değerlendirilir (Sözen, 1999, s.126)”.

Dijk, söylemin ideolojilerin üretilip aktarılmasındaki rolü ile ideolojinin zihni haritaları dizayn etme süreçleri arasında diyalektik bir ilişki kurmaktadır. “Alımlama ve yorumlama bireylerin geçmiş deneyimleri veya sahip oldukları ideoloji tarafından oluşturulan zihinsel modeller ile birleşerek gerçekleşmektedir. Söylemin gücü ise ideolojilerin oluşturulmasında ve aktarılmasında yatmaktadır (Çomu ve Halaiqa, 2014, s. 46)”. Zihinsel şablonu ve zihinsel şablonu şekillendiren süreçleri merkeze alan bu yaklaşıma göre, anlam metinlerde değil, metinleri oluşturan ve söylemi ortaya çıkaran kişilerin zihinlerinde yer almaktadır. “Bilişsel yaklaşım, metinlerin anlamları olmadığı, ancak dil kullanıcıları tarafından veya kesin olarak dil kullanıcılarının zihinsel süreçleri tarafından anlamları atandığı gerçeğine dayanır (van Dijk, 1993, s. 117)”.

Evre (2009), van Dijk’in söylem analizi yaklaşımının tahakküm ve eşitsizlik gibi toplumsal sorunlara eğildiğini ve de toplumsal sorunların kompleks bir yapıda olması sebebiyle interdisipliner bir anlayış taşıdığını ifade etmektedir (Çomu ve Halaiqa, 2014, s. 47). van Dijk toplumsal sorunların eleştirel olarak ele alınması gerektiğini siyasal seçkinler, iktidar, tahakküm, eşitsizlik ve bu kavramların meşrulaştırılması üzerinden işlemiştir; aynı şekilde ayrımcılık, hoşgörüsüzlük, nefret söylemi ve nefret suçları toplumda güç ve iktidar ekseninde ortaya çıkan sorunlardır. Bu bağlamda van Dijk’in

eleştirel söylem çözümlemesi, bu sorunları ortaya çıkan ve pekiştiren iletişimsel süreçleri analiz ederek anlamlandırmak için bu çalışmada tercih edilmektedir.

5.2. Araştırmanın Yöntemi

“Yeni medya çalışmalarında araştırma yöntem ve teknikleri” başlıklı bölümde belirtildiği gibi, Mitra ve Cohen (1999, s. 180-181) internet çalışmalarında kullanılan yöntemleri, “kullanıcı temelli yaklaşım” ve “içerik temelli yaklaşım” olarak iki ana kategoriye ayırmıştır. Bu çalışmada sosyal ağ kullanıcıları tarafından üretilen, paylaşılan ve yeniden üretim sürecine sokulan metinler analiz edileceğinden içerik temelli yaklaşım temel alınmıştır.

Araştırmada, içerik temelli yaklaşım bağlamında eleştirel söylem çözümlemesi yöntemi kullanılarak nitel metodoloji izlenmiş; ayrıca, veri setini sınıflandırarak eleştirel söylem analizi uygulanacak verilere ulaşabilmek adına içerik çözümlemesine de yardımcı yöntem olarak yer verilmiştir. İçerik çözümlemesi aşamasında “Araştırmanın veri toplama araçları” başlığı altında belirtilen teknik ile toplanan verilere kategorisel analiz uygulanmıştır. Kategorisel analizde araştırma belirlenen kategorilere ayrıldıktan sonra bu kategoriler frekans analizine tabi tutulmaktadır (Demirci ve Köseli, 2009, s. 357).

Belirtildiği üzere kategorisel içerik analizi tekniğinde verilerin kodlanabilmesi için öncelikle kategorilerin belirlenmesi gerekmektedir. Araştırmanın amacına uygun olarak belirlenecek kategoriler ile oluşturulacak kodlama cetveli iki farklı yöntem ile elde edilmektedir. “Kategorilendirmede eğer daha önce yapılan bir analiz matrisi kullanılıyorsa ‘kapalı yaklaşım’, analiz yapılırken mesajın özelliklerine göre yeni bir kategorilendirme yapılıyorsa ‘açık yaklaşım’ kullanılıyor demektir (Karamete, 2019, s. 106)”. Bu çalışmada iki aşamalı bir içerik çözümlemesi yöntemi tercih edilmiştir. İlk aşamada veriler, hem “#Çinvirüsü” etiketinin kullanıcılar tarafından hangi amaç ve tutumlarla kullanıldığını görmek, hem de nefret söylemi içeriklerini, diğer içeriklerden ayırtmak için bir sentiment/duygu analizi matrisine tabi tutulmuştur.

Alanyazın incelendiğinde, sosyal ağ içeriklerinde nefret söyleminin incelendiği çalışmalarda, veri analizine dair birbirlerine yakın kategorilendirmeler oluşturulduğu görülmektedir. Örneğin, Matous Hrdina (2016, s. 39-41), Çek Cumhuriyeti’nde Facebook kullanıcılarının göçmenlerin hedef alarak ürettiği nefret söylemi içeriklerini incelediği

araştırmasında, “nefret söylemi”, “nötr veya pozitif içerik” ve “ilgisiz içerik” kategorilerinden oluşan üçlü bir kodlama cetveli oluşturmuştur. Watanabe, Bouazizi ve Othsuki (2018, s. 13827) ise sosyal medya platformlarında nefret söylemi içeriklerinin otomatik olarak algılanmasının ve nefreti kışkırtan dile sahip içeriklerin filtrelemesinin gerekliliğini ortaya koyduğu çalışmalarında “temiz”, “saldırgan” ve “nefret yüklü” kategorilerinden oluşan bir kodlama cetveli kullanmışlardır.

Bu çalışmada Watanabe, Bouazizi ve Othsuki (2018, s. 13827)’nin kodlama cetveli temel olarak alınmış; fakat araştırma verilerinin Twitter etiketi bazlı elde edilmesi ve etiketlere konudan bağımsız -özellikle etiket Türkiye Gündemleri listesinde yer aldığına içeriklerin daha çok kişiye ulaşması ve görünürlük elde etmesi amacıyla- çok fazla içerik gelebilmesi sebebiyle, Hrdina (2016, s. 41)’nın “ilgisiz içerik” kategorisi de eklenmiştir. Ayrıca etiketler, zıt görüşte olan kullanıcıların, etiketteki hâkim görüşe doğrudan muhalefet olabileceği alanlar olduğundan, saldırgan veya nefret içerikli bir etiket, tam aksi görüşler için de kullanılabilir. Bu sebeple, “olumlu içerikler” kategorisi de matriste eklenmiştir. Böylelikle, kategorilendirme için sıfırdan bir kod cetveli oluşturulmamış; fakat araştırmanın kendine özgü niteliği sebebiyle ekleme de yapılmıştır. Bu bağlamda açık yaklaşımın izlendiği kategorilendirme ile oluşturulan kodlama cetveli tablo 5.1.’deki gibidir:

Tablo 5.1. Veri kodlama cetveli

1.Nefret Yüklü İçerikler - Nefret Söylemi	Rahatsız edici / saldırgan olan ve nefret söylemi, ırkçı ve ayrımcı kelimeler ve ifadeler içeren Tweetler
2.Saldırgan - Olumsuz İçerikler	Rahatsız edici ve saldırgan olan ancak nefret veya ayrımcı / ırkçı konuşmalar içermeyen Tweetler
3.Temiz-Tarafsız İçerikler	Nötr/tarafsız olan; saldırganlık ve nefret söylemi içermeyen Tweetler
4.Pozitif İçerikler	Etiketin zıt görüş bildirmek için kullanıldığı, olumlu içerikler
5.İlgisiz İçerikler	Konuyla ilgisi bulunmayan Tweetler ve spam / istenmeyen mesajlar

İçerik çözümlemesinin ikinci aşamasında ise, diğer içeriklerden ayrıştırılan nefret söylemi içerikleri, nefret söylemi kategorilerini ortaya koymak amacıyla kendi içerisinde

bir kez daha içerik çözümlemesine tabi tutulmuştur. Nefret söylemi içerikleri, HDV çatısı altında 2009 yılından bu yana yürütülen “Medyada Nefret Söyleminin İzlenmesi” projesi (http-81) kapsamında paylaşılan “Medyada Nefret Söylemi İzleme Raporu” isimli yayınlarda ekseriyetle kullanılan nefret söylemi kategorileri ışığında oluşturulan kodlama cetveli ile analiz edilmiştir. Bu kodlama cetveli hiçbir değişiklik yapmadan kullanılmış; dolayısıyla da kapalı bir yaklaşım sergilenmiştir. “Medyada Nefret Söylemi ve Ayrımcı Söylem 2018 Raporu” isimli çalışmada nefret söylemi kategorileri, daha önce yapılmış uluslararası çalışmalardan yararlanılarak ve ülkeye özgü dil ve kültür farklılıkları dikkate alınarak şöyle sıralanmıştır:

- Abartma/yükleme/çarpıtma: Bir kişi ya da olaydan yola çıkarak bir topluluğa yönelik olumsuz genelleme, çarpıtma, abartma, olumsuz atıf içeren söylemler (ör. “Suriyeliler gına getirdi”)
- Küfür/hakaret/aşağılama: Bir topluluk hakkında doğrudan küfür, aşağılama, hakaret içeren söylemler (ör. “kalleş”, “hain”, “ahlaksız”)
- Düşmanlık/savaş söylemi: Bir topluluk hakkında düşmanca, savaşı çağrıştıran ifadelerin yer aldığı söylemler (ör. “Rum vahşeti”)
- Simgeleştirme: Doğal bir kimlik ögesinin nefret, aşağılama unsuru olarak kullanıldığı, simgeleştirildiği söylemler (ör. “Bizi Eurovision’da Yahudi mi temsil edecek?”) (HDV, 2019, s. 11-12).

Bu bağlamda, çalışmanın nefret söylemi kodlama cetveli Tablo 5.2.’deki gibidir:

Tablo 5.2. *Nefret söylemi kodlama cetveli*

1.Abartma/yükleme/çarpıtma
2.Küfür/hakaret/aşağılama
3.Düşmanlık/savaş söylemi
4.Simgeleştirme

Veriler yargılarına göre önce olumlu, olumsuz, nötr nefret yüklü gibi kategorilere ayrılmış; sonrasında ise nefret yüklü içerikler nefret söylemi analizine tabi tutularak kodlanmış ve içeriklerin kategorisel dağılımına ulaşılmıştır. Böylelikle, nitel bir yaklaşım

olan eleştirel söylem çözümlemesi ile nefret içeren tweetlerin kategori bazında derinlemesine ve çok boyutlu olarak analiz edilmesi için uygun zemin oluşturulmuştur.

Bir önceki bölümde vurgulandığı gibi, eleştirel söylem çözümlemesi, her türlü metin, içerik veya söylemin ideoloji, iktidar ve güç mücadelesi ile örülmüş saklı anlamlarını ortaya çıkarmak için sosyal bilimlerde sıklıkla tercih edilen nitel bir yöntemdir. Bu çalışmada COVID-19 salgını sebebiyle Çinli insanlara yöneltilen nefret ve ırkçılık temelli içeriklerin analiz edilmesi amaçlandığından, van Dijk'in özellikle ayrımcılık, ırkçılık gibi konuları, söylemin arkasındaki sosyo-kültürel öğeler ve zihinsel yapılar odaklanarak ele aldığı eleştirel söylem analizi modeli kullanılmıştır.

van Dijk'in geleneksel haber metinleri için geliştirdiği eleştirel söylem çözümlemesi yöntemi makro yapı ve mikro yapı olmak üzere iki ana bölüme ayrılmaktadır. Makro yapı başlığı altında tematik yapı ve şematik yapı alt başlıkları bulunurken; mikro yapı başlığı ise sentaktik çözümleme, bölgesel uyum, kelime seçimleri ve haber retoriği şeklinde alt kırılımlara ayrılmaktadır. Özer (2020, s.89) van Dijk'in söylem analizi modelini aşağıdaki gibi tablolastırmıştır.

Tablo 5.3. *van Dijk'in eleştirel söylem çözümlemesi modeli*

A. Makro Yapı
1. Tematik Yapı
a. Başlık/lar
b. Haber girişi
1. Spot/lar
2. Spot olmadığına haber metnin ilk paragrafı alınmalıdır. Haber tek paragraftan oluşuyorsa ilk cümle haber giriş olarak alınabilir.
c. Fotoğraf
2. Şematik Yapı
a. Durum
1. Ana olayın sunumu
2. Sonuçlar
3. Ardalan bilgisi (önceki olay da dâhil olmak üzere)
4. Bağlam bilgisi
b. Yorum
1. Haber kaynakları

Tablo 5.3. (Devam) van Dijk'in eleştirel söylem çözümlemesi modeli

2. Olay taraflarının olaya getirdikleri yorumlar
B. Mikro Yapı
1. Sentaktik Çözümleme
a. Cümle yapılarının aktif ya da pasif olması
b. Cümle yapılarının basit ya da karmaşık olması
2. Bölgesel Uyum
a. Nedensel ilişki
b. İşlevsel ilişki
c. Referanssal ilişki
3. Kelime Seçimleri
4. Haber Retoriği
a. Fotoğraf
b. İnanıdırıcı bilgiler
c. Görgü tanıklarının ifadeleri

Bu çalışmada van Dijk'in söylem analizinin tercih edilmesinin en önemli sebeplerinden biri, ırkçı ve ayrımcı haber metnlerinin çözümlemesine yoğunlaşmış bir sosyal bilimcinin metodolojisinin, nefret söyleminin incelendiği bir çalışmada kullanılmasının uygunluğundan ileri gelmektedir. Fakat tek gerekçe bu değildir; van Dijk'in söylem analizinin farklı sosyal ağ ve mecralara uyarlanabilirliği, Twitter içeriklerinin analiz edileceği bir çalışmada bu modeli eşsiz kılmaktadır. “van Dijk söylem çözümlemesinin tür odaklı değil metin odaklı olması ve katı kurallardan uzak olması, çözümleme yönteminin haberler dışındaki farklı metin türleri üzerinde uygulanabilmesini olanaklı kılmaktadır (Çomu ve Halaiqa, 2014, s. 51)”.

Van Dijk'in haber metinleri için geliştirdiği modelin farklı sosyal ağlar için uyarlanmış versiyonlarını alanyazında bulmak mümkündür. Örneğin, Tuğrul Çomu, “Video Paylaşım Ağlarında Nefret Söylemi: Youtube Örneği” isimli yüksek lisans tez çalışmasında Youtube içeriklerini söylem analizine tabi tutarken van Dijk'in modelini Youtube'un ağ mimarisine göre uyarlamıştır. Aynı şekilde Eser Aygöl “Yeni Medyada Nefret Söyleminin Üretimi: Bir Toplumsal Paylaşım Ağı Olarak Facebook Örneği” (2013) isimli yüksek lisans çalışmasında, Facebook içeriklerinin yapısal özelliklerini

gözeterek van Dijk'in analiz modelini çalışmasına adapte etmiştir. Modelin Twitter'a uyarlanması ise, Bayraktutan vd. (2013)'nin "Sosyal Medya Ortamlarının Siyasal İletişim Uygulamaları Açısından İncelenmesi: Türkiye'de 2011 Genel Seçimleri'nde Facebook ve Twitter'ın Siyasi Partiler ve Liderler Tarafından Kullanılması" başlıklı, Tübitak-Sobag destekli çalışmasında yer almaktadır. Bu çalışmada da Twitter verileri analiz edildiğinden, Bayraktutan vd. (2013)'nin uyarladığı modelin kullanılması tercih edilmiştir. Kullanılan analiz şablonu Tablo 5.4.'de görülmektedir (Bayraktutan vd, 2013'ten aktaran Çomu ve Halaıqa, 2014, s. 59).

Tablo 5.4. *Twitter söylem çözümleme şablonu*

A. Makro Yapı
1. Tematik Yapı
a. Kişi/hesap tanımı
b. Diğer bilgiler
c. Web sayfası bağlantısı
B. Mikro Yapı
1. Şematik Yapı
a. Durum tanımı
1. Sonuçlar
2. Ardaan bilgisi (önceki olay da dâhil olmak üzere)
3.. Bağlam bilgisi
2. Sentaktik Çözümleme
a. Cümle yapılarının aktif ya da pasif olması
b. Cümle yapılarının basit ya da karmaşık olması
3. Bölgesel Uyum
a. Nedensel ilişki
b. İşlevsel ilişki
c. Referanssal ilişki
4. Kelime Seçimleri (metafor, metonimi, yananlam, düzdeğişmece vb)
5. Retorik
a. Görsel/ler
b. İnandırıcı bilgiler

5.3. Araştırmanın Veri Toplama Araçları

Bir araştırma ister nicel, ister nitel yapıda olsun, ister eski medyayı, ister internet dolayımı ile iletişimi konu edinsin; analiz ve çıkarsamalar için veri elde etmek mecburiyetindedir. “Çeşitli veri türleri, iletişimsel olarak, internet tarafından etkinleştirilen iletişimin içeriği, formları ve bağlamları hakkında çıkarımlara izin veren bilgi araçları olarak düşünülebilmektedir (Jensen, 2011, s. 47)”. Böyle bir yaklaşım ile bu çalışmada kullanılacak veriler, Twitter platformunda yer alan kullanıcılar tarafından üretilen ve paylaşılan tweetlerdir.

Bower (1973) “İnsanların bir şey hakkında ne düşündüklerini bulmanın en iyi yolu onlara sormaktır (Jensen, 2011, s. 47)” yargısında bulunmuş olsa da, veri elde etmek için insanlarla iletişime geçmek her zaman mümkün olmamaktadır. Bu sınırlılık, farklı veri toplama yöntem ve araçlarının gelişmesine olanak tanıyan yeni yaklaşımlar ortaya çıkarmıştır. Sosyal aktörler ve onları gözlemleyenlerin davranışlarının anlamlı olduğunu yaklaşımının yanı sıra, bireylerin, kuruluşların ve tarihsel çağların geride bıraktıkları kayıtlar, insanların neyin peşinde olduğuna veya neyi düşündüklerine tanıklık ettiği (Jensen, 2011, s. 48) kavrayışı, aktörlerle direkt iletişime geçmeden de veri toplamayı mümkün kılmaktadır. Bu araştırmanın verisi olan tweetleri işlemek ve analiz etmek üzere bir yazılım aracılığıyla toplamak; hem insan davranışlarını gözlemleyip anlamlar çıkartılması, hem de geçmişe ait ve o zamanki tutumun ne olduğuna tanıklık eden kayıtların irdelenmesi pratiğine karşılık gelmektedir.

Araştırmanın evreni Twitter’da Çin’e ve Çinli insanlara dair tüm Türkçe tweetlerdir. Sosyal ağların hipermetinselliği bağlamında, araştırmanın hedeflenen bulgulara ulaşabilmesi için doğru sınırlandırmanın yapılarak örneklemin doğru belirlenmesi oldukça önemlidir. COVID-19 pandemisi sürecine dair Twitter’da çok fazla sayıda içerik olması, koronavirüs ile ilgili etiketlerin ilgisiz içerikler barındırması ve virüse dair belirlenecek anahtar kelimelerle yapılacak aramalar sonucunda oldukça genel sonuçlara ulaşılması, araştırmanın amaca uygun şekilde sınırlandırılmasını zorunlu kılmaktadır. Bu çalışmada sınırlama hem kullanılacak bağlantılı metin hem de zaman dilimi üzerinden uygulanmıştır. Zaman sınırlaması yapılırken, COVID-19 gerekçesiyle doğrudan Çin’i ve Çinlileri hedef alan bir etiketin/sözcüğün ilk defa Twitter Türkiye Gündemleri listesine girmesi başlangıç noktası olarak alınmış; bitiş noktası ise Çin-

koronavirüs bağlantısı kuran bir etiket/sözcüğün Twitter Türkiye Türkiye Gündemleri listesinde son kez görünme tarihine göre belirlenmiştir.

Yeni tip koronavirüsün tüm dünyaya ve Türkiye'ye yayılarak pandemi haline gelmesi, sosyal hayatın durması, binlerce insanın sağlık sorunu yaşaması ve ölümlerin gerçekleşmesi sebebiyle 22 Ocak 2020 tarihinden itibaren sayısız Twitter etiketi Twitter Türkiye Gündemleri listesine girmiş ve içerik üretilmesine yol açmıştır. Araştırmanın metinsel sınırlaması ise, salgınla ilgili tüm etiket ve tweetlerin incelenmesinin mümkün olmamasından dolayı sınırları belirsiz bir içerik evreninden, hedefe yönelik içeriklere ulaşabilmek için, Çin'e yönelik tepkilerin yoğunlaştığı, doğrudan ırkçılık ve nefret söylemiyle ilişkili olması ve uzun süre gündemde kalan kapsayıcı bir etiket olması sebebiyle “#Çinvirüsü” etiketinin seçimi ile yapılmıştır

7 Ocak 2020 tarihinde virüsün ilk kez Çinli yetkililer tarafından 2019-nCov ismiyle resmi olarak kamuoyuna duyurmasıyla koronavirüs salgını süreci başlamış ve çeşitli sosyal medya kanallarında konuşulan bir gündem maddesi haline gelmiştir. 22 Ocak günü Çin'de ölenlerin sayısı 17'e ulaşınca Vuhan kenti karantinaya alınmış ve ilk kez virüs ile ilgili bir etiket Türkiye Gündemleri listesine girmiştir (“Corona” ve “Wuhan”) (http-82). 23 Ocak günü yarasa çorbası ile virüsün insanlara geçtiği haberinin dolaşıma girmesi ile Türkiye Gündemleri listesinde “yarasa” ,“çinliler” “virüs” gibi etiketler üst sıralara yerleşmiştir.

7 Ocak 2020 – 16 Mart 2020 tarihleri arasında #Çinvirüsü etiketi ile sadece 23 tweet paylaşılmışken, 17 Mart 2020 tarihinde Donald Trump tarafından atılan tweet'te yer alan “Çin virüsü” ifadesi, kitleleri yönlendirmiş ve yoğun bir içerik üretimi başlamıştır. Söz konusu tweet şöyledir:

“Cuomo wants “all states to be treated the same.” But all states aren't the same. Some are being hit hard by the Chinese Virus, some are being hit practically not at all. New York is a very big “hotspot”, West Virginia has, thus far, zero cases. Andrew, keep politics out of it.... (http-83)”.

17 Mart 2020 tarihinde “Chinese Virus”, “Çin Virüsü” “#chinesevirus” etiketleri Türkiye Gündemleri listesine girmiş; 18 Mart'ta ise Trump'ın bir gazeteci ile diyalogunda virüsü neden “Çin Virüsü” olarak adlandırdığına dair soruya, “Because, It comes from China” (Çünkü Çin'den Geliyor) cevabı (http-84) dünyada olduğu gibi Türkiye'de de gündem yaratmıştır. 20 Mart'ta Çinli bir sokak satıcısının söylediği iddia edilen ifadeler (http-85) ile bu etiketler tekrar Türkiye Gündemleri listesine taşınırken; yine 20 Mart

akşamı geç saatlerde dolaşıma giren, Trump'ın "Çin virüsü" söyleminin editlendiği video (http-86) ile "Çin virüsü" ifadesi Türk Twitter kullanıcıları için gerçek anlamda bir gündem maddesi haline dönüşmüştür. Bu paylaşımın hızla yayılımının ardından, 21 Mart 2020 tarihi itibarı ile Türkiye Gündemleri listesine #çinvirüsü, "çin virüsü", "#chinavirus", "ÇAYNA" gibi birçok etiket aynı anda girmiştir (http-87).

24 Mart günü Çin'de Hantavirüs adında yeni bir virüsün ortaya çıktığı haberleri (http-88) üzerine yeniden gündem olan başlık, sonrasında etkisini yitirmiştir. Türkiye'de "Çin Virüsü" söylemiyle bağlantılı olarak en son 25 Mart 2020 tarihinde "Made in China", 27 Mart 2020 tarihinde ise "#chinesevirus19" Trend Topic listesinde görülmüştür (http-89).

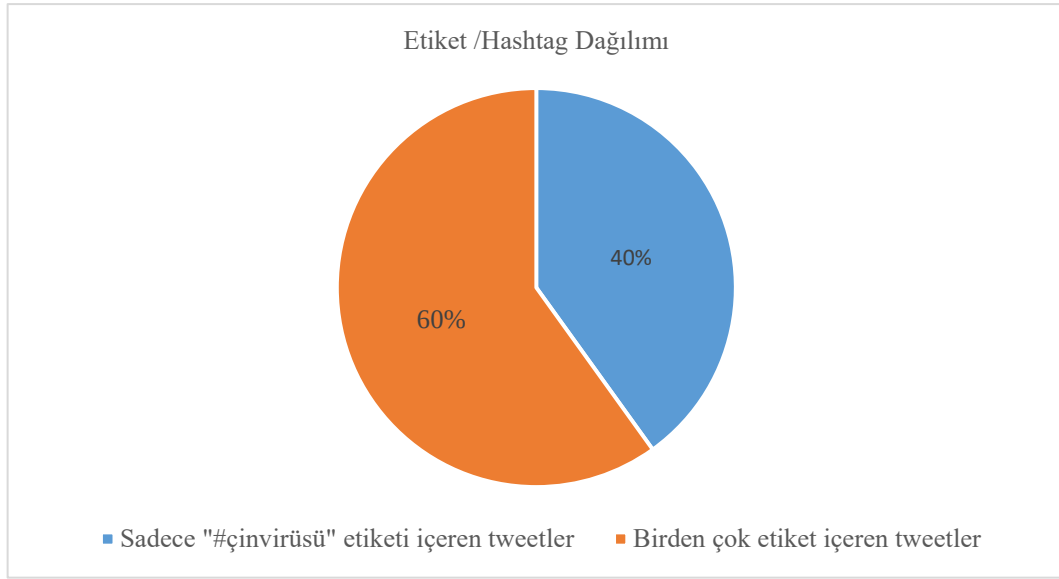
Bu bağlamda Twitter hesaplarının yönetimi için bir sosyal medya panosu uygulaması olan TweetDeck (http-90) üzerinden yapılan aramalarla "#Çinvirüsü" etiketinde konuşmaların en yoğun olarak görüldüğü 17 Mart – 27 Mart 2020 tarihlerinde paylaşılan tweetler örneklem olarak alınmıştır. 17 Mart 2020 tarihi Donald Trump'ın "Çin virüsü" ifadesini üretmesi ve dolaşıma sokması sebebiyle başlangıç tarihi olarak belirlenirken; içeriklerin inceleneceği son tarih ise "Çin virüsü" vurgulu bir etiketin ("#chinesevirus19") son kez Türkiye Gündemleri listesinde görüldüğü tarih olan 27 Mart 2020 olarak tayin edilmiştir.

Belirtilen bu sınırlar dâhilinde katılımsız gözlem tekniği ile "#Çinvirüsü" etiketi kullanılarak atılmış eski tweetler analiz edilmek üzere toplanmıştır. Veri toplama için öncelikle Excel'in sosyal ağ analizi eklentisi olan NodXL yazılımı denenmiş; fakat NodXL'in hem ücretsiz hem de "pro" sürümünün geriye dönük veri çekmede sadece bir hafta öncesine kadar olanak tanınması, NodeXL yazılımının çalışmanın ihtiyaçlarına cevap veremeyeceğini ortaya çıkarmıştır. Bu sebeple TweetDeck yazılımı (http-91) Twitter'ın arayüzüne nazaran sunduğu daha rahat ve işlevsel arama araçları ile veri toplama yazılımı olarak tercih edilmiştir. "#Çinvirüsü" etiketi belirlenen tarih aralığındaki her bir gün için ayrı olarak aratılmış ve elde edilen veriler -NodeXL ile çekilen verilerin toplandığı şablona uygun şekilde- bir Excel dosyası içerisinde web sayfası linki, kullanıcı adı, tweet metni, kullanılan etiketler ve paylaşım saati bilgileri ile kayıt altına alınmıştır. Kayıtlanan verilere hiçbir şekilde müdahale edilmemiş ve böylelikle Geray (2006, s. 163-164)'ın tanımlamasıyla "bulunan belgelerin gözlemi" tekniği gözetilmiştir.

5.4. Analizin Uygulanması

160

Veriler “#Çinvirüsü” etiketi seçilerek toplanmıştır; fakat birçok içerikte söylemi pekiştirecek, içerik ve bağlamla doğrudan ilişkisi olan farklı etiketler kullanıldığı gibi; içeriğin üretildiği anda Türkiye Gündemleri listesinde olan, dolayısıyla da daha fazla kişiye erişmek amaçlı ilgisiz etiketler de kullanılmıştır. 620 içerikte sadece “#Çinvirüsü” etiketi bulunurken, 925 içerikte ise “#Çinvirüsü” etiketinin yanında başka etiketler de bulunmaktadır.

Şekil 5.1. Veri etiket dağılımı

Ele alınan zaman dilimi 10 günlük bir süreci kapsadığından ve Twitter gündemi çok hızlı değişip, her an yeni etiketler Türkiye Gündemleri listesine girdiğinden; içeriklerde çok fazla sayıda ilgili veya ilgisiz etiket bulunmaktadır. Tüm bu etiketlerin detaylı analizi hem hatırı sayılır bir zaman ve emek talebindedir, hem de çalışmaya dair önemli bir bulgu sunma iddiasından uzaktır. Fakat doğrudan “#Çinvirüsü” etiketi ile ilgili olan ve etiketin hangi doğrultuda kullanıldığını ortaya koyan etiketleri kısaca incelemek faydalı olacaktır.

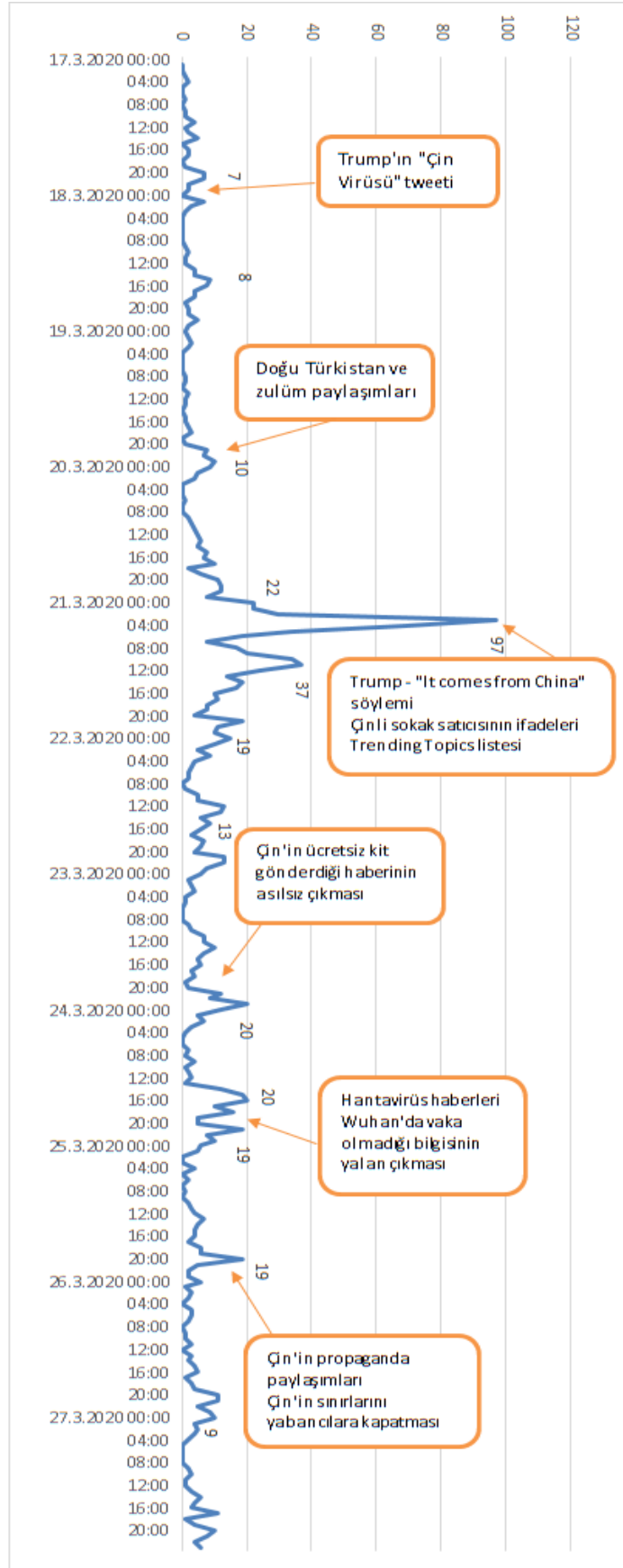
Kullanıcılar tepkilerini dile getirirken sadece #Çinvirüsü etiketi ile yetinmemiş, öfke ve isyanlarını betimleyebilmek için Çinli insanları ve Çin hükümetini hedef aldıkları farklı etiketlerle söylemlerini pekiştirmişlerdir. Bu doğrultuda, “#Çinvirüsü” etiketi ile birlikte, “#wuhan” etiketi 33 kez; “#chinavirus” etiketi 83 kez; “#chinesevirus” etiketi ise 132 kez kullanılmıştır. Bu rakamlar, “#Çinvirüsü” etiketinin genel itibarıyla Çinli

insanları ve Çin hükümetini hedef almak istediğini doğrulamaktadır. “#Trump” etiketi 23 farklı içerikte yer almaktadır. “Çin Virüsü” ifadesinin Donald Trump’ın açıklamalarıyla sosyal ağlarda dolaşıma girdiği düşünüldüğünde bu etiketin fazlaca kullanılması normaldir. Son olarak, “#doğutürkistan” etiketinin 39 içerikte kullanılmış olduğu vurgulanmaya değerdir. Çin’e yönelik öfke ve nefretin yükseldiği “#Çinvirüsü” etiketini, Çin hükümetinin Doğu Türkistan Bölgesindeki Uygur Türklerine dair politikalarını daha geniş kitlelere duyurma ve destek bulma fırsatı olarak gören kullanıcılar, “#doğrutürkistan” ve “#uygur” gibi etiketlerle birlikte “#Çinvirüsü” etiketini etkin bir şekilde kullanmışlardır. Sadece etiketler baz alınarak oluşturulan kelime bulutu Görsel 5.2.’de yer almaktadır.

Görsel 5.2. Etiket kelime bulutu

“#Çinvirüsü” etiketi ile üretilen tweetlerin paylaşılma saati bilgilerine göre düzenlenen Şekil 5.2.’deki konuşma dağılımı grafiği incelendiğinde; etiketin 17 Mart 2020 tarihi ile hareketlenmeye başladığı görülmektedir. Donald Trump’ın 18 Mart 2020 tarihli basın toplantısındaki “Çin virüsü” söylemi Türk Twitter kullanıcıları arasında gündem yaratmamış; 19 Mart günü akşam saatlerine kadar etiket ile saatlik maksimum 8 tweet paylaşılmıştır. 19 Mart 2020 akşamı “#Çinvirüsü” etiketi, Çin Hükümetinin Doğu Türkistan’da Uygur Türklerine yönelik politikalarını duyurmak ve destek bulmak amaçlı kullanılmış, 19 Mart 2020 saat 22.00 – 23.00 arası 10 tweet, saat 23:00 – 00:00 arası 9 tweet atılmıştır.

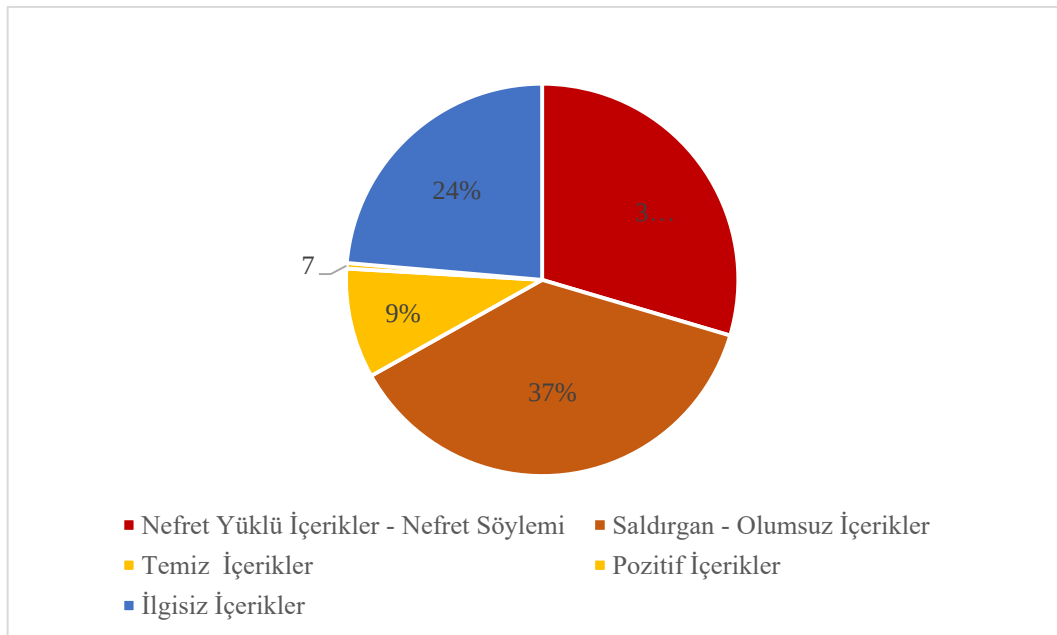

Şekil 5.2. #çinvirüsü etiketi konuşma dağılımı

20 Mart günü akşam saatlerinde, özellikle Çinli bir sokak satıcısına ait olduğu iddia edilen söylemler etiketteki konuşmayı arttırırken, Trump'ın “Because, It comes from China” söyleminin Türk kullanıcılar nezdinde karşılık bulması ve bu söylemle ilgili montajlar ve editlemeler (http-86) yapılmaya başlaması etiketi hareketlendirmiştir. Etiket Türkiye Gündemleri listesine girmesi ile 21 Mart günü 02:00 – 03:00 arası 97 “#Çinvirüsü” etiketli tweetin paylaşılması, etiketi tepe noktasına ulaştırmıştır. 27 Mart tarihine kadar devam eden diğer günlerde, “Çin Türkiye’ye ücretsiz kit gönderdi” haberleri ve bu haberlerin asılsız çıkması (http-93); Hantavirüs adında yeni bir virüsün ortaya çıkması (http-88); Çin’in propaganda amaçlı gerçek dışı paylaşımları ve Çin’in virüs sebebiyle sınırlarını diğer ülkelere kapatması (http-94) gibi haberler etiket üzerinde, saatlik maksimum 20 tweete ulaşan, kısa süreli hareketlenmelere sebep olmuştur.

5.4.1. İçerik çözümlemesi

Tweetdeck uygulamasının “anahtar kelime” ve tarih aralığı araçlarıyla elde edilen 1545 içerik MAXQDA isimli yazılım programı ile içerik analizine tabi tutulmuştur. İçeriklerin Tablo 5.1.’de belirtilen veri kod cetveline göre çözümlenmesi sonucu ortaya çıkan kategorisel dağılım aşağıdaki gibidir:

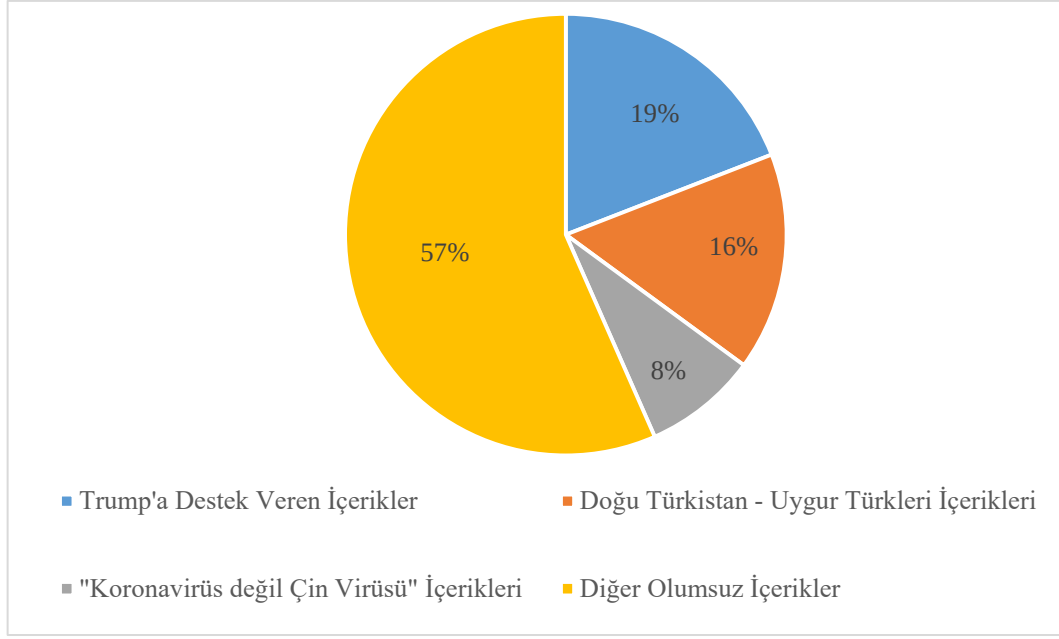

Şekil 5.3. Tweetlerin kategorisel dağılımı

İçerik analizine göre, nefret, ayrımcılık, ırkçılık içeren 457 tweet bulunmakta ve bu tweetler veri setinin %30'una karşılık gelmektedir. “Temiz - Tarafsız İçerikler” kategorisi, “Çin virüsü” bağlamından ayrılmadan, Çin – Koronavirüs – Trump üçgeni içerisinde üretilen, fakat olumlu veya olumsuz bir tutum içermeyen içerikler için kullanılmıştır. Bu kategoride kodlanan içeriklerin sayısı 140’tır ve %9’luk bir dilimi ifade etmektedir.

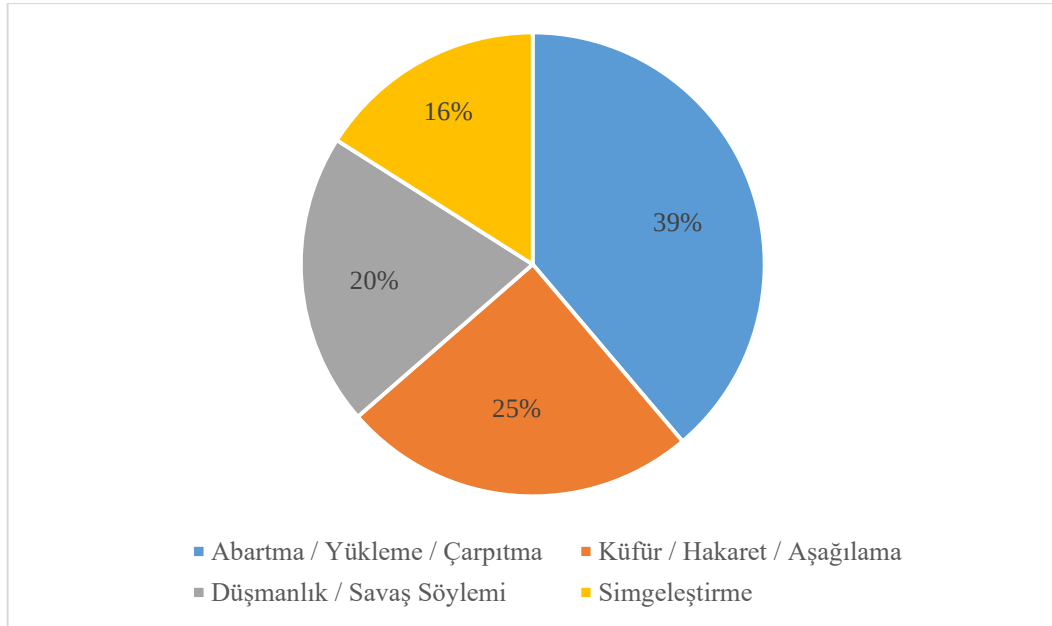
Grafiğe göre işlenen içeriklerin neredeyse dörtte biri ise ilgisiz içerikler kategorisinde yer almaktadır. İlgisiz olarak kodlanan tweetleri iki bağlamda değerlendirmek mümkündür. Daha geniş bir kitleye ulaşmak için genellikle Türkiye Gündemleri listesinde yer alan etiketler kullanılarak üretilen, virüs gündeminden tamamen bağımsız içerikler ilgisiz olarak kodlanmıştır. Ayrıca, koronavirüs ile ilgili olmasına karşın Çin hükümetinin politikalarından ve Trump’un ifadelerinden bağımsız olan, etiketin ayrımcı ve suçlayıcı bir tanımlama içerdiğinin bilinciyle kullanılmadığı fikri oluşturan, “#Çinvirüsü” yerine #koronavirüs etiketi kullanılması durumunda anlamsal bir değişikliğin yaşanmayacağı içerikler de ilgisiz kategorisinde değerlendirilmiştir.

“#Çinvirüsü” etiketini nefret söylemi üretmek için değil; aksine olumsuz tutum ve düşüncede olanlara etkin şekilde ulaşabilmek için kullanan kullanıcılar tarafından üretilen olumlu içerik sayısı 7’dir ve yüzdelik olarak karşılığı olmadığından, grafikte rakamsal değeri ile belirtilmiştir. Son olarak, yüzde 37 ile içerik dağılımında en büyük paya sahip olan “Saldırgan-Olumsuz İçerikler” kategorisinde 576 tweet bulunmaktadır. Bu içerikler, doğrudan Çin ırkını, Çin milletini hedef almayan, fakat Çin Devletini ve Çin Hükümetini suçlayan, hedef gösteren tweetlerden; Trump’ın “Çin virüsü” ifadesini –açıklama ve gerekçelendirmeye girmeden- destekleyen tweetlerden; koronavirüs ifadesi yerine “çin virüsü” teriminin kullanılması gerektiğinin savunulduğu tweetlerden ve Çin’i, koronavirüs sürecini yönetme biçimi sebebiyle eleştirenlerin desteğini alarak, Çin Hükümetinin Doğu Türkistan ve Uygur Türkleri politikalarını daha geniş kitlelere duyurmak isteyenlerin dolaşıma soktuğu tweetlerden oluşmaktadır. Bu dağılım aşağıdaki Şekil 5.4.’te daha net ortaya çıkmaktadır.

Şekil 5.4. Saldırgan-olumsuz içerikler kategorisinin içerik dağılımı

Çalışmanın asıl amacı farklı kategorilerden nefret söylemi barındıran içeriklerin eleştirel söylem analizi ile anlamlandırılması olduğundan; “Nefret Yüklü İçerikler- Nefret Söylemi” kategorisine giren tweetlere ikinci bir söylem çözümlemesi uygulanmış ve içeriklerin nefret suçu kategorilerine göre dağılımı ortaya konmuştur:

Şekil 5.5. Nefret söylemi içerikleri kategorisel dağılımı

Görüldüğü üzere, %39'luk pay ile en çok içeriğin yer aldığı kategori, “abartma/yükleme/çarpıtma” kategorisidir. “#Çinvirüsü” ile paylaşılan tweetlerin büyük kısmında yeni tip koronavirüsün ortaya çıkmasından ve tüm dünyaya yayılmasından Çinli insanların yemek kültürü sorumlu tutulmuştur. Koronavirüsün “at nalı” olarak adlandırılan vahşi yarası türünde tespit edilen virüsle çok yüksek oranda benzerlik göstermesi ve pandeminin başladığı dönemlerde Çinli insanların tükettiği yarası çorbası ile ilgili haber ve görüntülerin dolaşıma girmesi; ayrıca virüsün ilk kez ortaya çıktığı Çin’in Vuhan kentinde yer alan vahşi hayvan pazarından görüntülerin “Çinlilerin yemek kültürü” olarak servis edilmesi, Çin mutfağını ve Çinli insanların beslenme alışkanlıklarını hedef haline getirmiştir. Dolayısıyla, Çin yemek kültürünün vahşi hayvanların tüketilmesine indirgenmesiyle çarpıtma, vahşi hayvan tüketiminin tüm Çinli insanlara atfedilmesiyle abartma ve salgından tüm Çin milletinin sorumlu tutulmasıyla yüklem stratejileri izlenerek nefret söylemi üretilmiştir.

%25 ile en büyük paya sahip ikinci kategori olan “küfür/hakaret/aşağılama” kategorisinde ise, Çinli insanlara yönelik, yıllar içerisinde medya içerikleri ve farklı anlatılar ile zihinlerde yer etmiş stereotipler, önyargılar ve baskımacılık düşünceler ön plana çıkmaktadır. Virüsten Çin’in ve Çin milletinin mesul tutulmasıyla, “pislik”, “aşağılık”, “merhametsiz”, “cani”, “pis ırk”, “yamyam” gibi yakıştırmalar ve hakaretler yoğun olarak kullanılmıştır. Bu hakaret ve aşağılamaların yanı sıra, metinlerde çeşitli küfürlere ve beddualara da sıklıkla rastlanılmaktadır.

“Düşmanlık/savaş söylemi” kategorisi 93 içerik ile %20’lik bir dilime denk düşmektedir. Bu kategori altında kodlanan içeriklerde öne çıkan vurgu, tüm Çinli insanların virüsten sorumlu tutulmasının yanı sıra, bu sorumluluğun ve “dünyaya çektiirdiklerinin” karşılığında bir bedel talep edilmesidir. Bu bağlamda, Çin ırkının yok edilmesi ve Çin devletinin ortadan kaldırılması isteğinin görünür olduğu bu içerikler, barındırdığı tahrik ve hedef gösterme unsurlarıyla nefret söyleminin nefret suçuna en çok yaklaştığı alanda yer almaktadırlar.

Yüzde 16 ile diğer kategorilere nazaran daha az içerik barındıran bir kategori olan “simgeleştirme”, doğal kimlik öğelerinin aşağılama amaçlı kullanıldığı içeriklerin kodlandığı bir kategori olmuştur. Özellikle, Çinli insanların “çekik gözlü”, “kısa boylu” olması üzerinden simgeleştirmeler yapılmış ve bu özellikler bir hakaret enstrümanı olarak kullanılmıştır. Yine dini ve mitolojik anlatılardan beslenerek üretilen ve Çinli insanların

“kısa” olmasıyla temel alınan “Ye’cüc ve Me’cüc” benzetmeleri “simgeleştirme” kategorisinde öne çıkan içeriklerden olmuştur.

5.4.2. Eleştirel söylem analizi

5.4.2.1. Abartma/yükleme/çarpıtma analiz uygulaması

Kategori tanımlamasından da anlaşıldığı gibi, abartma, yükleme veya çarpıtmaya dayanan nefret söylemlerinde, kişilerin münferit eylem ve olaylarından, söylemlerinden, kişilik ve karakterlerinden ait olduğu tüm grup, topluluk veya ırk sorumlu tutularak olumsuz düşünce ve algılar genelle vurulmaktadır. Bu genellemelerin ve bütüne yönelik olumsuz atıflarda bulunmanın arkasında ise önyargılar ve stereotipler yer almaktadır. Stereotipler, kalıplaşmış yargılardır. Bu kalıp yargılar, içinde yaşanılan sosyal çevre, kültür ve medya ile beslenmekte ve kökleşmekte; yine aynı araçlar ile toplumsallaşma süreci içerisinde diğer bireylere aktarılmaktadır.

Analiz 1 başlığı altına çözümlenen içerikte Çinli insanlara yöneltilen “köpek yiyen ırk” ifadesi açık bir genellemedir. Sosyal medyada köpek tüketen Çinlilerin görüntülerinden yola çıkılarak, tüm Çinli ırkı köpek yemekle sorumlu tutulmaktadır. Sosyal ağlarda dönen köpek veya çeşitli böcek, vahşi hayvan pişirme/tüketme videolarından hareketle Çinli insanların yemek kültürlerinin çarpıtılmasına yönelik içerik örneği Görsel 5.3.’de yer almaktadır.

Görsel 5.3. *Abartma/yükleme/çarpıtma örneği-1*

Yükleme yöntemi ile ise, bir olay veya olgunun topluluğa genellenmesinin ötesine geçilerek, olay veya olgunun sınırları genişletilmekte ve topluluğa farklı ithamlar yöneltilmektedir. Görsel 5.4.'te görüldüğü üzere, koronavirüsten hareketle dünyada görünen tüm virüslerden ve mikroplardan Çinli insanlar sorumlu tutulmaktadır.

Görsel 5.4. *Abartma/yükleme/çarpıtma örneği 2*

Analiz 1

A. Makro Yapı

1. Tematik Yapı

Tablo 5.5. *Analiz 1 tematik yapı tablosu*

Kişi/Hesap Tanımı	ö.
Hesap Adresi	@mi
Kişisel Bilgiler	Avukat/Kocaeli Barosu
Katılma Tarihi	7 Aralık 2019

Hesabın takipçi sayısı 82, takip edilen hesap sayısı ise 80'dir. Hesaptan paylaşılan toplam tweet sayısı ise 44'tür. Hesabın 2019 yılının sonunda açılmış olması, tweet sayısının az olmasını açıklamaktadır. Paylaşılan ilk tweet 16 Mart 2020 tarihlidir. Daha eski tarihli tweetlerin silinip silinmediği bilinemeyeceğinden, iki ihtimal söz konusudur. Hesap sahibi Twitter'ı, COVID-19 gündemini takip edebilmek ve sürece dair fikirlerini

dile getirebilmek için pandeminin Türkiye’deki 5.gününde aktif olarak kullanmaya başlamıştır. Diğer ihtimale göre ise, kullanıcı 16 Mart 2020 tarihinden önceki tweetlerini, -tespit etmenin mümkün olmadığı gerekçeler ile- silmiştir.

Foller.me analizine göre hesabın takipçi oranı 1.03’tür. Bu orana göre hesabın 1 takibine karşılık 1.03 takipçisi bulunmaktadır. Foller.me’nin derinlemesine etkileşim analizine göre; 44 tweetin 19’u cevap, 18’i bahsetme, 23’ü ise link bulunduran içerik niteliğindedir. 5 içerikte etiket kullanımı mevcutken, medya paylaşımı olan içerik sayısı ise 1’dir. Medya paylaşımı olan 3 tweet alıntılanarak paylaşılmış, 1 medya içerikli tweet ise retweet edilmiştir. Kullanıcının tweetlerinin yarıya yakınının cevap niteliğinde olması, kullanıcının diğer kullanıcılar ile diyalog içerisinde olmayı tercih ettiğini ortaya koymaktadır. Cevap kategorisi dışında kalan tweetlerinde ise etiket kullanımının oldukça az olması, kullanıcının Twitter gündemi ve “Türkiye Gündemleri” listesinde yer alan konu başlıklarından ziyade kişisel gündemiyle ilgili tweetler attığını gösterirken; görsel, video, GIF gibi medya kullanımının az olması ise kendini ifade etme biçimi olarak yazılı metinleri yeğlediğini ispatlamaktadır.

Kullanıcının COVID-19 pandemisi ve karantina uygulamaları bağlamında paylaşmış olduğu 5 tweet bulunmaktadır. 5 paylaşımın üçünde etiket kullanılmamıştır ve etikete yer verilmeyen bu tweetler kullanıcının karantina günlerine dair aktiviteleri ile ilişkilidir. Etikete yer verilen iki paylaşımın ilkinde “#sokağacıkmayasağı” etiketi kullanılmıştır. Etiket kullanımının olduğu diğer içerik ise “#Çinvirüsü” etiketinin kullanıldığı, bu çalışmada analiz edilen tweettir. Bu tweette “#Çinvirüsü” etiketinin yanı sıra “#ChinaVirus”, “#Covid_19” ve “#Covid2019TR” etiketleri de kullanılmıştır.

Söylem çözümlemesi uygulanan tweetten önce, #sokağacıkmayasağı etiketi ile yapmış olduğu paylaşımda bireysel çabaların yetersiz kalacağı, virüsle mücadele için sokağa çıkma yasağının getirilmesi gerektiği savunan kullanıcı; Donald Trump’ın açıklamalarını takip eden süreçte, “Because it comes from China” vurgulu Trump videosunu (<http://84>) alıntılanarak ve “#Çinvirüsü” etiketini kullanarak, virüsün ortaya çıkışını tüm ırk ve güruha atfetme yoluyla abartma, yükleme ve çarpıtma nitelikli nefret söylemi üretmiştir.

B. Mikro Yapı

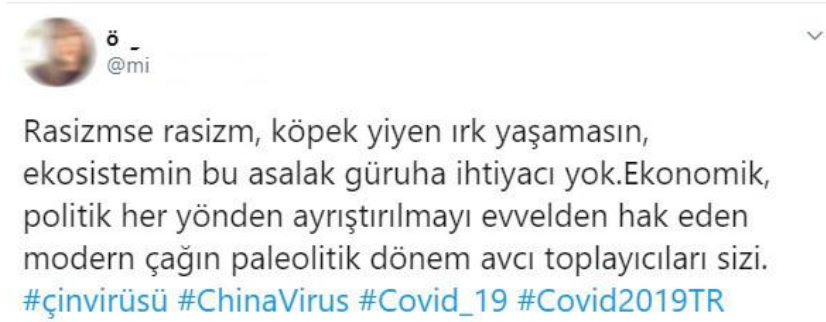
1. Şematik Yapı

a. Durum tanımı

Analiz edilen nefret söylemi içerikli tweet 21 Mart 2020, saat 04:29'da paylaşılmıştır.

Tablo 5.6. *Analiz 1 abartma/yükleme/çarpıtma paylaşımı*

Hesap Sahibi	Tweet 1
ö.	Rasizmse rasizm, köpek yiyen ırk yaşamasın, ekosistemin bu asalak güruha ihtiyacı yok.Ekonomik, politik her yönden ayrıştırılmayı evvelden hak eden modern çağın paleolitik dönem avcı toplayıcıları sizi. #çinvirüsü #ChinaVirus #Covid_19 #Covid2019TR

Görsel 5.5. *Analiz 1 abartma/yükleme/çarpıtma paylaşımı*

1. Sonuçlar

Hesabın takipçi sayısı 82'dir. Hiçbir etkileşim oluşmaz veyahut hesap ya da tweet arama (search) ile görüntülenmez ise, bu hesaptan paylaşılan herhangi bir tweetin erişim üst sınırı 82 olacaktır. Fakat Twitter ağ mimarisinin sunduğu etkileşim araçları erişimin farklı sayılara ulaşmasını sağlamaktadır. Tweetin retweet edilmesi, beğenilme veya cevaplanma sonucu tweetin beğenen veya cevaplayan hesabın takipçilerinin zaman

akışına düşmesi, etiket kullanımı bir tweetin etkileşim ve erişiminin, hesabın takipçi sayısı sınırının ötesine geçmesine imkân tanımaktadır.

Analiz edilen içeriğin “#Çinvirüsü” etiketinin yanı sıra, “#ChinaVirus”, “#Covid_19” ve “#Covid2019TR” etiketleriyle paylaşılması tweetin erişimini yükseltmektedir. Paylaşımın 4 beğeni alması ve beğenen 2 kullanıcının içerik sahibini takip etmiyor oluşu, kullanılan etiketler yoluyla içeriğin erişiminin takipçi listesinin ötesine geçtiğini göstermektedir. Kullanılan etiketlerin yanı sıra, içeriği beğenen 4 kullanıcı, paylaşımın kendi takipçilerinin zaman akışına düşmesine yol açmaktadır. Bu durum, etiketlerden bağımsız olarak içeriğin dolaşım alanını genişletmektedir.

2. Ardalan Bilgisi

Kullanıcı analiz edilen paylaşımından önce, 16 Mart 2020 saat 01:42’de “#sokağacıkmayasağı” etiketini kullanarak bir tweet paylaşmıştır. Paylaşım şöyledir:

Tablo 5.7. *Analiz 1 ardalan bilgisi içerik örneği*

Hesap Sahibi	Tweet 2
ö.	Kuluçka süresinin yüksek oluşu ve insanların belirtilerini göremeyince rutin yaşamını sürdürüyor olması virüsle mücadeleyi kontrol edilemez yapıyor. Bakanlığın çabası yerinde ama bireysel çaba yetersiz olunca farkındalığın önemi de olmuyor. ++ #sokağacıkmayasağı

Paylaşım, ilgili profilde tespit edilebilen ilk tweettir. Tweet 5 beğeni ve 1 retweet almıştır. Retweet yapan hesap tweet sahibini takip etmemektedir; fakat paylaşımı beğenen 5 hesaptan 4’ü kullanıcıyı takip etmektedir. Ayrıca bu paylaşımı beğenen 3 kullanıcının, analiz edilen nefret söylemi içeriğini beğenen 4 kullanıcının içinde olması dikkat çekmektedir.

Tematik Yapı başlığı altında belirtildiği gibi, kullanıcı kişisel bilgiler/bio kısmında avukat kimliğini ve Kocaeli Barosu’na bağlı oluşunu öne çıkartmaktadır. Etkileşimde bulunan hesapların birinin kişisel bilgiler/bio bölümünde “avukat”, bir diğerinin kişisel bilgiler/bio bölümünde “Fen Bilimleri Öğretmeni Kocaeli” ibaresinin bulunması; içeriği

beğenen başka bir kullanıcının takip listesinin ise çoğunlukla Kocaeli ile ilişkili olması, etkileşimin gerçekleşmesinde meslek grubu ve ikamet edilen yer/coğrafi konum gibi sosyal aidiyetlerin önemini sergilemektedir.

Kullanıcı, eleştirel söylem analizinin uygulandığı paylaşımından 4 gün önce paylaştığı bu tweette, “#sokağacıkmayasağı” etiketini kullanarak, hastalığın sinsiliği sebebiyle bireysel önemlerin yetersiz kalmasına dair kaygılarını dile getirmektedir. Kullanıcıya göre, bakanlığın çabası yerindedir, fakat bireysel farkındalığın az olması virüsle mücadeleyi zorlaştırmaktadır. Bu gerekçeler bağlamında kullanıcı, sokağa çıkma yasağının uygulanması gerektiğini savunmaktadır ve bu fikirlerini “#sokağacıkmayasağı” etiketini kullanarak dolaşıma sokmaktadır. Ayrıca metnin sonunda yer alan “++” işareti, içeriğin devam edeceğini, bir tweet zinciri oluşturulacağını belirtmektedir; fakat kullanıcının profilinde bu paylaşımın devamı niteliğinde bir içerik bulunmamaktadır.

Özetle, kullanıcının 16 Mart 2020 tarihinde -Donald Trump’ın Çin virüsü söyleminin dolaşıma girmesinden önce- paylaştığı içerik kişisel durum tespitleri içermektedir ve farkındalık yaratmaya çalışarak sokağa çıkma yasağının gerekliliğini savunmaktadır. Salgına ve yaşanan sürece ilişkin negatif bir dil kullanmamakta ve cezalandırmak üzere sorumlu aramamaktadır. 4 gün sonrasındaki paylaşımında ise kullanıcı saldırgan bir dil kullanmakta, virüs üzerinden hareketle büyük bir topluluğa karşı genelleme ve yükleme yapmakta, ifadelerinin ırkçılık olarak nitelendirilmesini önemsemediğini belirterek güçlü bir nefret söylemi üretmektedir. Bu üretimin, Donald Trump’ın Çin virüsü söyleminin yer aldığı bir videonun alıntılanması yoluyla yapılması; kullanıcının endişelerini, bozulan sosyal hayatını, özetle bir anda olumsuzla dönen her şeyi yükleyebileceği bir sorumlu bulmasında, otorite figürünün hedef göstermesinin ne kadar etkili bir rol üstlendiğini göstermektedir.

3. Bağlam Bilgisi

Analize konu olan tweetin paylaşım tarihi 21 Mart 2020’dir. Dünya Sağlık Örgütü’nün “Koronavirüs Salgını (COVID-19) Gösterge Paneli” rakamlarına göre, paylaşımın yapıldığı tarihte global ölçekte 27.056 yeni vaka ile toplam vaka sayısı 287.582’ye ulaşmıştır. Yine 21 Mart günü içerisinde dünya genelinde 1.346 yeni ölüm kayıtlara geçerek, toplam ölüm sayısı 11.947 olmuştur ([http-95](http://95)).

COVID-19 pandemisine Türkiye ölçeğinde göz atıldığında ise ortaya çıkan tablo şu şekildedir: 11 Mart 2020 tarihinde ilk resmi vakanın açıklandığı Türkiye’de, aradan geçen 10 gün içerisinde toplam vaka sayısı 670’e ulaşmış ve COVID-19 kaynaklı 9 ölüm gerçekleşmiştir. 21 Mart tarihinde ise 2.953 yeni test yapılmış, bu testler sonucunda 277 yeni pozitif vakaya rastlanılmış ve toplam hasta sayısı 947’ye ulaşmıştır. Can kaybı sayısı ise ivmelenerek 12 yeni vefat ile toplam 21 olmuştur ([http-96](#)).

Analiz edilen tweetin paylaşıldığı dönemde konvansiyonel medyanın ve sosyal medyanın gündem maddelerinin neler olduğunu, bu gündem maddelerinin ve yaşanan gelişmelerin düşünce ve duygu iklimini nasıl şekillendirdiğini tespit edebilmek, paylaşımın bağlamını daha net bir şekilde ortaya koyabilmeyi sağlayacaktır. Bu yaklaşım ile bakıldığında, Donald Trump tarafından 17 Mart 2020 tarihinde paylaşılan “Çin Virüsü” vurgulu tweet ([http-83](#)), hem ulusal hem küresel ölçekte, geleneksel medya -yeni medya ayrımı gözetmeden nefret söylemi üretiminin fitili ateşlemiştir. 18 Mart’ta ise Trump tarafından gerçekleştirilen Beyaz Saray basın toplantısında, Trump’ın “Çin Virüsü” söylemi bir muhabir tarafından eleştirilmiş ve söylemin ırkçı olduğu belirtilmiştir. Bunun üzerine Donald Trump, söylemin ırkçı olmadığını, “ÇinVirüsü” ifadesini kullandığını, çünkü virüsün Çin’den geldiğini belirtmiştir ([htt-84](#)). Böylelikle, önce paylaşılan tweet ve ardından sözlü şekilde yapılan açıklama, “Çin virüsü” ifadesini tüm dünyada gündem haline getirmiştir. Bu gündem Twitter’da ise çoğunlukla “#Chinavirus” etiketi ile atılan tweetler ile karşılık bulmuştur.

“Çin virüsü” söyleminin Türkiye’de gerçek bir sosyal medya gündemi haline gelmesi ise, 20 Mart günü akşam saatlerinde, Trump’ın basın toplantısında muhabir ile girdiği diyalogun kesit olarak alınıp Türkçe altyazı ile paylaşılması ([http-86](#)) ile olmuştur. Trump’ın söylemine destek veren bu paylaşım, farklı hesaplar tarafından da paylaşılmış ve kısa sürede yüksek etkileşim sayılarına ulaşmıştır. Öyle ki bu paylaşımlar sonrası, 21 Mart gününün ilk saatlerinde Twitter “Türkiye Gündemleri” listesinde “Çin virüsü”, “ÇAYNA”, “#chinavirus”, “#Cinviruesue”, “cinvirusu” etiketleri yer almıştır.

Donald Trump’ın ifadeleri nefret söylemi üretimin artış göstermesinde başrolü oynamaktayken, göz ardı edilemeyecek farklı gelişmeler de yaşanmıştır. Türkiye’de 17 Mart 2020 tarihinde COVID-19 kaynaklı ilk ölümün yaşanması, hastalığın ciddiyetinin algılanmasında kritik bir kilometre taşı olmuştur ve salgına dair endişe hızlı bir artış göstermeye başlamıştır. 17 Mart günü ilk ölüm gerçekleşmişken, sadece 4 gün sonra, 21

Mart tarihinde toplam 21 can kaybının yaşanması, toplumun büyük bir korkuya sürüklenmesine neden olmuştur.

18 Mart 2020 tarihinde haber bültenlerine düşen gelişme ise, artan kaygının yanı sıra, Çin hükümetine ve Çinli insanlara yönelik kızgınlığı ve öfkeyi beraberinde getirmiştir. Çin'in Vuhan kentinde hastalığın yayılımının kontrol altına alınması ve 18 Mart tarihinde sadece 1 yeni vakanın tespit edilmesi sebebiyle Çin'de kutlamalar yapılması ve Vuhan'ın çeşitli bina ve köprülerinin "Vuhan, Zafer", "Çin, Zafer" yazılarıyla aydınlatılması (http-97) Türk sosyal medya kullanıcılarının tepkisini çekmiştir. Bu gelişmeye yönelik genel yargı, "Her şeyi ye, virüse sebebiyet ver, tüm dünya sizin yüzünüzden karantina altına girsin, insanlar ölsün, işsiz kalsın. Tüm dünya bu şekilde bedel öderken, siz ise hiçbir şey olmamış gibi kutlama yapın." şeklinde olmuştur ve "pişkin" bir tavır olarak değerlendirilmiştir.

20 Mart tarihinde, Çin Halk Cumhuriyeti İstanbul Başkonsolosluğu'nun resmi sosyal medya hesaplarından paylaşılan, başkonsolos ve yardımcısı tarafından Türkiye'ye destek çıktığı ve Türkiye'deki sağlık çalışanlarının alkışlandığı videolu içerik (http-98), yine benzer şekilde, Çinli insanların ve hükümet yetkililerinin "yüzsüzlüğü" olarak değerlendirilmiş ve tepkilere sebep olmuştur. 20 Mart tarihinde dolaşıma giren başka bir paylaşım ise, Çinli insanlara yönelik öfkeyi daha da tırmandırmıştır. Paylaşım da Çinli Sokak satıcısı Kim Chan Yhouya'nın ifadeleri ve pişirilmiş köpeklerin bulunduğu seyyar tezgâhın fotoğrafı bulunmaktadır. Satıcının söylemi olduğu iddia edilen ifadeler şu şekildedir: "Koronavirüs artık Avrupa'nın problemi. Çin'de yine masa hariç dört ayaklı her şey, gemi hariç yüzen her şey ve uçak hariç uçan her şey yenecek (http-99)".

2. Sentaktik Çözümleme

a. Cümle yapılarının aktif ya da pasif olması

Paylaşım iki ayrı cümleden meydana gelmektedir. İlk cümle birbirinden bağımsız olan, fakat aralarındaki anlam bağından dolayı aynı cümle yapısı içerisinde virgüllerle ayrılarak birlikte kullanılan cümleciklerden oluşmaktadır. İlk cümlecik, öge yapısı itibarıyla etkenlik-edilgenlik bağlamında incelenemezken, diğer iki cümlecik ise aktif yapıdadır. İkinci cümlecik içerisinde "köpek yiyen ırk" tamlaması özne konumundayken; üçüncü cümlecikte ise "ekosistemin" sözcüğü özne rolünü üstlenmektedir.

Metni meydana getiren ikinci cümlede ise, ilk cümlede Çinlilere yöneltilen yargılara gerekçe sunan betimlemeler bulunmaktadır. Ekonomik-politik her yönden ayrıştırılmayı hak etmek eyleminin muhatabı “modern çağın paleolitik dönem avcı toplayıcıları” ifadesidir. Bu ifade doğrudan Çinli insanları betimlemek için kullanılmıştır. Bu bağlamda cümlelerin öznesi açıktır ve cümle aktif bir yapı sergilemektedir.

b. Cümle yapılarının basit ya da karmaşık olması

İlk cümle, üç farklı cümlecğin aralarındaki anlam ilgisi bağlamında virgüllerle art arda sıralanması ile oluşturulmuştur. Bu cümleler arasında öge ortaklığı bulunmamaktadır; yani her cümlelerin öznesi, yüklemi ve tümlecı farklıdır. Bu yapı itibarıyla ilk cümle bağımsız sıralı cümledir ve karmaşık yapıdadır.

İkinci cümlede ise belirtili nesne içerisinde fiilimsi kullanılması, yüklemle birlikte iki farklı eylemi işaret etmektedir. Bu sebeple ikinci cümle de karmaşık yapı göstermektedir.

3. Bölgesel Uyum

a. Nedensel ilişki

İki cümleden meydana gelen içeriğin nedensel ilişki yapısı, cümleler arası ilişki ve cümle içi cümlecikler arası ilişki olarak iki aşamalı olarak incelenmiştir. İlk aşamada, ilk cümleyi meydana getiren farklı cümleciklerin birbiri ile ilişkisi ele alındığında, bu cümle içerisindeki iki cümlecğin nedensel olarak birbirleri ile bağlantılı olduğu görülmektedir. Kullanıcı, köpek yiyen ırk olarak nitelendirdiği Çinli insanların neden yaşamaması gerektiğini, “asalak olmaları” ve “ekosistemin bu insanlara ihtiyacı olmaması” gerekçesi ile açıklamaktadır. Bu bağlamda, ekosistemin Çinlilere ihtiyacı olmaması neden arz ederken, sonuç ise onların yaşamaması gerekliliğidir ve böylelikle iki cümle arasında nedensel ilişki ortaya çıkmaktadır.

İkinci cümle içerisinde de yine aynı şekilde, cümlecikler arası nedensel ilişki bulunmaktadır. Kullanıcının tabiri ile Çinli insanların “modern çağın paleolitik dönem avcı toplayıcıları” olmaları, ekonomik ve politik olarak ayrıştırılmayı evvelden hak etmeleri sonucunu doğurmaktadır.

İkinci aşama ise, iki cümle arasındaki nedensel ilişkilerin incelenmesidir. İlk cümlede belirtilen Çinli ırkının yaşamaması gerekliliği ve ekosistemin Çinli ırkına ihtiyacı olmamasının nedeni; ikinci cümlede, Çinli insanların modern çağın gerekliliklerini yerine getirmek yerine, paleolitik dönem avcı toplayıcıları gibi yaşamaları ve her yönden ayrıştırılmayı evvelden hak etmeleri ile açıklanmaktadır.

b. İşlevsel İlişki

Özer (2020, s. 88), işlevsel ilişkide genel ifadeli bir cümlenin açılımının bir sonraki cümlede yer alıp almadığının kontrol edildiğini vurgulamaktadır. Bu yaklaşım içerisinde, iki cümle arasında işlevsel ilişki bulunduğu gibi; ilk cümle içerisindeki cümlecikler arasında da işlevsel ilişki saptanabilmektedir. İlk cümle içerisinde, virgülle ayrılan ilk kısım olan “rasizmse rasizm” ifadesinin açılımı, cümlenin diğer bölümlerinde vurgulanan Çin ırkının yaşamaması isteği ve Çinli insanlara ekosistemde yer olmadığı yargısı ile yapılmaktadır. Yine aynı şekilde, ilk cümlede yer alan, Çinli ırkının “asalak” olması ve ekosistemde yerlerinin olmadığına yönelik vurgu; ikinci cümlede, Çinlilerin modern çağa göre değil eski taş çağı pratiklerine göre yaşadığı iddiası ile açıklanmaktadır.

c. Referanssal İlişki

Referanssal yani kavramsal ilişkide, bir cümlede yer alan bir kavramın diğer cümleyle ve diğer cümledeki kavramlarla örtük ilişkisine odaklanılmaktadır. Bu bağlamda, ilk cümlede Çin halkı için kullanılan “köpek yiyen ırk” kavramı, cümlenin diğer bölümünde “asalak grup” kavramı ile referanssal bir ilişki doğurmaktadır. İlk cümlede yer alan ve Çinli insanları işaret eden, kavramsal bir bağ içerisindeki bu iki tanımlama, ikinci cümledeki “modern çağın paleolitik dönem avcı toplayıcıları” söylemi ile ise Çinli insanları ayrıştırma ve yaftalama noktasında referanssal ilişki oluşturmaktadır. Özer (2020, s. 88)’e göre, kullanılan bazı kavramlar anlamsal bir buzdağı oluşturmaktadır; ilk cümledeki köpek yiyen ve asalak olan Çin ırkı tanımlaması da ikinci cümlede yer alan kavramsallaştırmalar ile daha açık hale getirilmiş, yani buzdağının görünmeyen kısımları görünür kılınmıştır.

4. Kelime Seçimleri

Paylaşımın abartma/yükleme/çarpıtma kategorisindeki nefret söylemi olarak değerlendirilmesine yol açan kelime seçimlerinin öncelikli olarak analiz edilmesi yerinde bir yaklaşım olacaktır. İlk cümlede yer alan “köpek yiyen ırk” ifadesi, tüm Çinli insanları köpek yemekle itham ederek, anlamda abartma ve genellemeye yol açmaktadır. Cümlenin devamında yer alan “bu asalak güruh” ifadesi ile virgülden önceki cümlede yer alan “köpek yiyen ırk” işaret edilmekte ve tüm Çinli insanlar köpek yiyen, asalak bir güruh olarak genellemeye tabi tutulmaktadır. Ayrıca, “asalak güruh” ifadesi ile metafor kullanımı gerçekleştirilmektedir. Kullanıcı, canlı üzerinde sürekli veya geçici yaşayarak ona zarar veren canlı türü (http-100) olan asalaklar ile Çinli insanlar arasında bir benzeşim kurmaktadır. Anlatımı, dolayısıyla nefret üretimini kuvvetlendiren benzeşimin temelinde, Çinli insanların canlı bir organizma olan doğayı tüketerek ona zarar vermesi iması yer almaktadır.

İkinci cümle de içerdiği tüm vurgular ile hedef alınan gruba, yani Çinlilere yönelik genellemeler, abartmalar ve yüklemeler taşımaktadır. İkinci cümlenin sonunda yer alan “sizi” ifadesi, cümle boyunca sıralanan tüm sıfatların muhatabının homojen ve aynı kabul edilen bir kitle olduğunu göstermektedir. İlk cümle içerisinde Çinli insanlar “köpek yiyen ırk” ve “asalak güruh” ifadeleri ile topyekûn olarak hedef alındığından; ardıl cümlede yer alan ve “sizi” ifadesiyle son bulan tüm yükleme ve ithamlar da “köpek yiyen ırk” ve “asalak güruh”a yönelik olmaktadır. Bu bağlamda, kelime tercihleri ikinci cümle içerisinde çok katmanlı bir genelleme ortaya çıkarmaktadır. Çinli insanların ekonomik, politik her yönden ayrıştırılmayı evvelden hak ettiği yargısı mutlak bir genelleme taşıırken; yine tüm Çinliler modern çağın paleolitik dönem avcı toplayıcıları olarak nitelendirilerek abartma yöntemi kullanılmaktadır. Bu ifadelerin sonunda yer alan “sizi” ifadesi ise, ilk cümle ile bağ kurarak, ilk cümlede yer alan çarpıtma ve genellemeleri, ikinci cümledeki abartma ve yüklemeler ile kaynaştırmaktadır.

Metinde yer alan üç ana genelleme, “köpek yiyen ırk”, “asalak güruh” ve “ekonomik, politik her yönden ayrıştırılmayı evvelden hak eden modern çağın paleolitik dönem avcı toplayıcıları” ifadeleri ile vücut bulmaktadır. Bu abartma ve etiketlemeler içerisinde, nedensel bağlamı en açık olan ifadenin “köpek yiyen ırk” tabiri olması ve diğer genellemelerin de bu yargı üzerinden türetilerek sunulması, farklı mutfak kültürlerinin algılanış şekillerine dair ayrı bir parantez açılmasını gerektirmektedir. Metni dolaşıma

sokan kullanıcının, farklı kültürlerin yeme-içme pratiklerine yönelik empati geliştirme ve saygı gösterme yetilerinden mahrum olduğunu ortaya koyan bu paylaşımda; kullanıcının içerisinde doğup büyüdüğü kültürde köpek -veya uzak doğulu insanların tükettiği diğer canlıların- tüketilmemesi, bu tüketimin çağdışı, taş devri döneminde yaşayan ve üretmeden sadece avcılık-toplayıcılıkla hayatta kalmaya çalışan insanlara yaraşır olarak nitelendirilmesine sebep olmaktadır. Kullanıcıya göre “bizim” kültürümüzde gıda olarak görülmeyen köpeklerin tüketilmesi, Çinli insanların beşeri hayat bağlamında sosyal ve ekonomik yapının; doğal hayat bağlamında ise ekolojik yapının dışına itilmesi gerektiğini göstermektedir.

Paylaşımda yer alan söylem ve kavramların, nefret söyleminin abartma/yükleme /çarpıtma kategorisi açısından değerlendirilmesinden sonra, eleştirel söylem çözümlemesi yöntemine uygun düşecek şekilde, yazarın kelime tercihlerini, bu tercih ve kullanımlarda yer alan gizil manaları ve örtük anlatımları tespit etmek gerekmektedir. Kullanıcı paylaşımına “rasizmse rasizm” ifadesi ile başlamaktadır. Bu ifade, yazarın paylaşımın devamında ifade edeceği düşüncelerinin, yargılarının, talep ve temennilerinin bir çeşit ırkçılık ve nefret söylemi olduğunun farkında olduğunu ve bu ön kabul ile fikirlerini sunduğunu göstermektedir. Bu noktada, söylemlerinin nefreti üreten ve yayan bir nitelik taşıyabileceğinin farkında olduğunu belirtme şekli de irdelemeye değerdir. Örneğin, “ifadelerim belki ırkçılık olarak algılanabilir, bilmiyorum.” gibi bir ifade yerine; “rasizmse rasizm” vurgusu, yazarın Çinli insanlara ve onlarla özleştirdiği olumsuz niteliklere karşı artık sessiz kalamama ve isyan etme noktasına geldiğinin göstergesidir. Yazar, içinde yer aldığı grubun değer yargılarına karşı gelme ve o sosyal yapının inşa ettiği sessizlik sarmalını kırma pahasına, inandığı ve doğru kabul ettiği yargıları, “insanlar beni ırkçı kabul ederse etsin, umurumda değil” duygusuyla dışa vurmaktadır.

Böylelikle, gerçek fikirlerini sansürlemeden ifade edeceğini güçlü bir şekilde vurgulayan yazar, ilk cümlenin devamında tüm Çin ırkını “köpek yiyen ırk” olarak tektipleştirmekte ve Çin ırkının yaşamamasına yönelik istediği belirtmektedir. Yazar Çinli insanların varlığına ve yaşamalarına dair rahatsızlığını dışa vurmak için üç farklı fiil kullanmaktadır. İlk cümledeki “yaşamasınlar” ve “ekosistemin ihtiyacı yok” vurguları, kullanıcının Çinli insanlara doğa içerisindeki bir canlı olarak bile tahammülü olmadığını göstermektedir. Kullanıcı Çinli insanların ne insanlığa, ne de doğaya faydası olmadığını savunarak, ölmelerini arzulamaktadır.

İlk cümlelerin ikinci kısmında kullanılan ekosistem kelimesi, bu bağlamda oldukça önem taşımaktadır. Ekosistem, yerkürede bulunan canlı organizmalar ile cansız varlıklar arasındaki kendi kendilerine yeterli, dengeli ve sürdürülebilir etkileşimi ifade etmektedir. Bir insan topluluğun “asalak” olduğunu belirterek bu sistem içerisinde yeri olmadığını savunmak; bu insanların hiç var olmaması veya ölmesini dilemek anlamına gelmektedir. Bu cümledeki “asalak” vurgusu, cümlelerin ilk kısımda vurgulanan köpek yeme eylemi ile bağlantılar taşımaktadır. Yazarın düşüncesine göre, köpekler ekosistem içerisinde insanların besini olarak yer almamaktadır; Çinli insanların, modern hayatın üretim-tüketim pratiklerine uygun davranmayarak, ekolojik denge içerisinde başka rolleri bulunan canlıları tüketmesi, Onları asalak kılmaktadır. Doğanın düzenine uyum göstererek, üretim ve tüketimde denge gözetilen bir yaşam şekli yerine, doğa ve canlıların amansızca tüketilmesi ile hayatın sürdürüldüğü bir varoluşu tercih etmeleri, onları asalaktan farksız kılmaktadır. Bu vurgu, ikinci cümledeki “avcı toplayıcı taş devri insanı” benzetmesi ile pekiştirilmektedir.

Kullanıcı ikinci cümlesinde, ilk cümledeki asalak vurgusunu güçlü bir betimleme ve benzeşim ile sürdürmektedir. Çinli insanlar, günümüzden yüzbinlerce yıl önce yaşamış olan kaba taş devri insanları ile bir tutulmaktadır. “Besin üretmeyi bilmeyen bu insanlar, yalnızca yaşadıkları ortamda bulunan yabancı sebze, meyve ve kökler ile avlandıkları hayvanları yiyerek beslenmişlerdir ([http-101](http://101))”. Kullanıcının bakış açısıyla, üretmeden, sadece toplayıcılık ve avcılık ile yaşamlarını sürdüren, yani doğa içerisinde “asalak” olan bu taş devri insanları gibi, Çinli insanlar da doğayı sömürerek hayatta kalmaktadırlar. Kullanıcı “modern çağ” ifadesi ile Çinli insanların bugünün dünyası içerisinde, taş devri insanı gibi, üretmeden, sadece tüketerek yaşadıkları imasını güçlendirmektedir.

Önceki paragrafta belirtildiği gibi, kullanıcı Çinli insanların “halen” dünya üzerinde yaşıyor olmasına yönelik rahatsızlığını üç farklı vurgu ile belirtmektedir. “Köpek yiyen ırk yaşamasın” isteği ve “ekosistemin bu asalak güruha ihtiyacı yok” yargısı, insanlığın yüzyıllar içerisinde inşa ettiği modern toplum yapısına, kültüre, sosyal pratiklere değinmeden, sadece doğal bir organizma olarak yok sayılması gerektiği düşüncesini otaya koymaktadır. İkinci cümlede yer alan “ekonomik, politik her yönden ayrıştırılmayı evvelden hak eden” ifadesi ise, odağı doğal yaşamdan, beşeri faaliyetlere taşımaktadır. Kullanıcı, doğanın ve ekolojik yapının Çinli insanlara ihtiyacı olmaması gibi, diğer insanların ve toplumların da siyaset, ekonomi, eğitim, sanat gibi hiçbir beşeri faaliyet

alanında Çinli insanlara ihtiyacı olmadığını belirtmektedir. Kullanılan “ayrıştırmak” kelimesi güçlü bir ötekileştirme ve çemberin dışına itme arzusunu belirtmektedir; fakat diğer cümleye nazaran bu cümledeki vurgu varlığını istememek, yok saymak üzerine değil, “modern hayata uyum sağlamış” insanlardan uzaklaştırılması yönündedir. Bu ifadeye göre, Çinli insanlar, küresel bağlamda diğer insanlardan soyutlanmalı ve “taş devrine uygun yaşam biçimlerini” “bizlerden” izole bir şekilde sürdürmelidir. Yine yazarın gerekli gördüğü bu izolasyon, aslında uygulamaya konması gecikmiş bir durumdur. “Evvelden” kelimesi ile yazar, Çinli insanların diğer insanlardan çok daha önceden yalıtılması gerektiğini ifade etmektedir.

5. Retorik

a. Görsel/ler

Kullanıcı, #Çinvirüsü etiketiyle paylaştığı, eleştirel söylem analizi uygulanan tweetinde görsel kullanmadığı gibi, #sokağacıkmayasağı etiketli paylaşımında ve etiket kullanmadığı diğer koronavirüs paylaşımlarında da görsel kullanmamıştır. Bu sebeple kullanıcının profil fotoğrafı, kapak fotoğrafı ve görsel kullandığı tek paylaşımı incelenecektir. Kullanıcı profil fotoğrafı olarak kendi fotoğrafını kullanmış, anonim bir hesap olmayı tercih etmemiştir. Kullanılan profil fotoğrafı göğüs plan çekilmiştir; kullanıcının yüzü ve gövdesi kadrajın sağ tarafında yer almaktadır. Sol tarafta ise gökyüzü ve arkada bulunan ağacın yaprakları görünmektedir. Profil fotoğrafında ideolojik veyahut politik-kültürel-dini bir gösterge bulunmamaktadır.

Profilde yer alan kapak fotoğrafında ise, çoğunlukla kurumuş bodur bitkilerin bulunduğu dağlık bir alanda yanan beyaz bir araba görülmektedir. Yanan arabanın yanında ise bir kadın ayakta durmaktadır ve sakin bir şekilde sigara içmektedir. Bu kapak fotoğrafı benlik sunumu bağlamında birtakım mesajlar taşımaktadır. Arka planda görünen ıssız ve soluk arazi, görseldeki kadının çok güvenli bir yerde olmadığı hissi yaratmaktadır. Bunun yanında arabanın da yanıyor olması, işlerin yolunda gitmediğini, kadının sıkıntılı bir durumda olduğunu hissettirmektedir. Fakat kadın içinde bulunduğu durumdan dolayı tedirgin değildir, aksine rahat bir şekilde sigara içmektedir. Kullanıcı, görseldeki bu kadın imajından, kendine istendik kişilik nitelikleri transfer etmek

arzusundadır. Bu görsel kullanımı ile profil sahibi, güçlü, tehlikelere aldırış etmeyen, havalı bir karakter sunumu gerçekleştirmektedir.

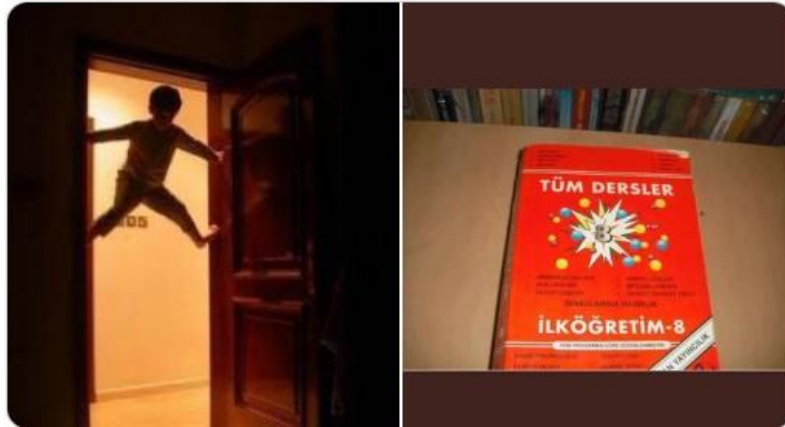
Profilde görsel kullanımının olduğu tek tweet, analiz edilen paylaşımından üç gün sonra (24.03.2020) yapılan paylaşımdır. Paylaşılan tweet şöyledir:

Tablo 5.8. *Analiz 1 görsel kullanımı örneği*

Hesap Sahibi	Tweet 3
ö.	Yaş 7 annemin giydirdiği süslü elbiselerle ya ağaca tırmanırım ya kapı kenarına. Anne çıkıp bağırana kadar evin yolunu bilmem. Elektriklerin gitmesi tam bir eğlence. Köktüğümüz tasolar, daldığımız erikler... Okuldan geldiğimde aklımdaki tek şey ev ödevini bitirip pokemon izlemek <3

Yaş 7 annemin giydirdiği süslü elbiselerle ya ağaca tırmanırım ya kapı kenarlarına. Anne çıkıp bağırana kadar evin yolunu bilmem. Elektriklerin gitmesi tam bir eğlence. Köktüğümüz tasolar, daldığımız erikler... Okuldan geldiğimde aklımdaki tek şey ev ödevini bitirip pokemon izlemek ❤️

[Translate Tweet](#)

Görsel 5.6. *Analiz 1 görsel kullanımı örneği*

Paylaşımında iki görsel bulunmaktadır. İki görsel de, metinden anlaşıldığı üzere, profil sahibinin çocukluğuna dair fotoğraflardır. İlk görsel, kullanıcının kapı pervazına

tırmanmış olduğu bir çocukluk fotoğrafıdır. İkinci görselde ise, kullanıcının ilköğretim yıllarından kalma, İlköğretim-8 Tüm Dersler kitabı görünmektedir. Görseller ilk bakışta, paylaşımın çocukluk yıllarını yâd etme, eski günlere özlem duyma temasına sahip bir içerik olduğu fikrini doğurmaktadır. Fakat paylaşım metnin satır araları okunduğunda, içeriğin nostalji ve özlemde ziyade, karakter sunumu gayesi taşıdığı görülmektedir.

Kullanıcı çocukluğunun eğlenceli aktivitelerini ağaca veya kapı kenarına tırmanmak, taso oynamak, meyve toplamak üzere ağaçlara çıkmak, annesi çağırana kadar sokaklarda oynamak olarak sıralamaktadır. Kullanıcının kanıksanmış toplumsal cinsiyet rolleri bağlamında erkek çocuklarla özdeşleştirilen eylemleri çocukluk aktiviteleri olarak sunması, yine genellikle erkeklerle bağdaştırılan kırılgan ve narin olmayan, güçlü, dışa dönük, cebbar bir karakterde olduğunu sergileme çabasını göstermektedir. Bu eylemleri, annesinin giydirdiği süslü elbiselerle gerçekleştiriyor olması, toplumun dayattığı cinsiyet rollerine karşı çıkışını ifade etmektedir. Kullanıcı toplumda geniş kabul gören, güzel ve şirin giyinmiş, narin ve “cici” bir kız çocuğu değil; erkek çocukları gibi sokakta oynayan, gözü pek, aksiyonu ve keşfetmeyi seven, ayakları yere sağlam basan bir karakterdir. Bu anlamda, kullanıcının kapak fotoğrafında kullanmış olduğu, güçlü ve kendine güvenen, tehlike ve zorluklarla mücadele etmeyi seven kadın imajı, bu paylaşım ile desteklenmektedir.

Bu paylaşımına dair değinilmesi gereken bir diğerk önemli husus, yazarın toplumsal genellemelere, davranış ve yaşam biçimi dayatmalarına, kimlik ve kişiliğe yönelik etiketlemelere şiddetle karşı çıkan duruşu ile analize konu olan paylaşımın ideolojik tezatlığıdır. Kullanıcı sergilediği bu meydan okumadan çok kısa bir süre önce, analiz edilen nefret söylemi paylaşımında, karşı duruş gösterdiği bir eylemi gerçekleştirmektedir. Aynı toplumsal cinsiyet rollerinin sosyal etkileşim yoluyla, geleneksel ve yeni medya kanalıyla öğrenilmesi ve kanıksanmasında olduğu gibi, bir ırka yönelik genellemeler ve etiketlemeler de uzun bir süreç içerisinde, sosyal iletişim, kültür ve medya yoluyla oluşmaktadır. Kullanıcı genelleştirmelere, kalıp yargılara ve prototip üretimine bir cephede karşı çıkarken, farklı bir cephede ise destek olmakta ve hoşgörüsüzlük iklimine katkı sağlamaktadır.

b. İnandırıcı Bilgiler

Eleştirel söylem çözümlemesi uygulanan bu içerikte inandırıcı bilgi kullanımı, başkalarını tanık gösterme yöntemiyle gerçekleşmektedir. Kullanıcı, 1045 takipçisi bulunan @nwasocomp (GVNP) isimli hesabın, 20.03.2020 tarihinde saat 22:52’de ÇİN VİRÜSÜ” metni ile paylaştığı videolu içeriği, “Tweeti alıntıla” yöntemi ile paylaşmıştır. Video, Donald Trump’ın basın toplantısından bir kesittir. 15 saniyelik video Trump’ın “çin virüsü” ifadesi ile başlamaktadır. Sonrasında kadın bir muhabir Trump’a şu ifadeleri yöneltmektedir: “Neden buna sürekli Çin Virüsü diyorsunuz? Etnik köken bu virüse sebep olmuyor. Neden sürekli bunu söylüyorsunuz? Birçok insan bunu ırkçı buluyor.” Trump’ın cevabı ise şöyledir: “Çünkü Çin’den geliyor. Hiç de ırkçı değil, hayır. Çin’den geliyor.” Bu video paylaşımı, 3.2 milyon görüntülenmeye ulaşırken; 5.297 Retweet, 3.077 Alıntı Retweet ve 50.2K Beğeni elde etmiştir (http-86).

Görüldüğü gibi, kullanıcı tüm dünyayı etkisi altına alan salgının mutlak sorumlusunu Çinliler kabul ederken ve Çinli insanlara yönelik olarak “asalak”, “avcı-toplayıcı taş devri insanı” benzetmelerini yaparken, Donald Trump’ın “Çin Virüsü” açıklamalarını kendine dayanak olarak almaktadır. Bu noktada, Amerika Birleşik Devletleri Başkanı sıfatına sahip bir insan ile fikirdaşlık ve duygudaşlık içerisinde olup bu insanı tanık olarak gösterebilmek, kullanıcının düşüncelerini daha gür bir sesle ve sivri ifadelerle paylaşabilmesini sağlamaktadır.

Hesaptan paylaşılan diğer içerikler incelendiğinde, koronavirüs konulu olan fakat etiket kullanılmadan paylaşılan bir içerikte, kısmen inandırıcı bilgi kullanımı bulunmaktadır. Hem küfür/hakaret/aşağılama hem de simgeleştirme kategorilerinde değerlendirilebilecek nefret söylemleri bulunduran içerik aşağıdaki gibidir.

Tablo 5.9. Analiz 1 inandırıcı bilgi kullanımı örneği

Hesap Sahibi	Tweet 4
ö.	Karantina günlerinde kılıksız çinlilerin taymda dolaşan köpek, fare, haşere yeme videolarından bıktım usandım. Ya elimde olacak o çekikler şöyle bayıltana kadar dövecem ya da yumuk yumuk bebek elleri poposu filan paylaşın.

Paylaşımında vurgulanan Çinli insanların köpek, fare, böcek yeme videoları, kullanıcının Çinli insanlara duyduğu antipatinin ve yönelttiği hakaretlerin somut gerekçeleri ve inandırıcı verileri konumundadır. Bu içerikteki inandırıcı bilgi kullanımının “kısmen” olarak nitelendirilmesinin sebebi ise, bahsi geçen videoların içerikte yer almıyor olmasıdır. Yine de kullanıcı, birçok kişinin Twitter zaman akışına düşen bu videoları, COVID-19 hastalığından Çinli insanları sorumlu kılmaya, onlara karşı negatif duygu beslemeye ve onlara hakaret etmeye yönelik inandırıcı bilgi olarak sunmaktadır.

5.4.2.2. Küfür/hakaret/aşağılama analiz uygulaması

Nefret söyleminin diğer bir alt kırılımı olan küfür/hakaret/aşağılama kategorisinde, yeni tip koronavirüs salgınından ötürü Çinli insanların sorumlu tutulup onlara yöneltilen hakaret, küfür ve aşağılama ifadeleri ele alınmaktadır. Bu hakaret ve aşağılamalar çoğu zaman Çinli insanlara dair genelleştirilmiş ve sabitleştirilmiş düşünceler, önyargılar ve stereotiplerden beslenmekteyken; farklı küfür ve kötüler de tüm ırka mal edilerek küfür/hakaret/aşağılama kategorisinde değerlendirilen nefret söylemi üretiminde kullanılmaktadır.

17 Mart 2020 – 27 Mart 2020 tarihleri arasında “#Çinvirüsü” etiketi ile paylaşılmış 1545 içerisinde hakaret ve aşağılama amacıyla en sık kullanılan ifade “pislik” kelimesi olmuştur. 40 farklı içerikte yer alan “pislik” vurgusunun yanı sıra, “aşağılık”, “zalim”, “lanetli”, “kansız” gibi ifadeler de Çinli insanları aşağılamak ve yermek için sıklıkla kullanılmaktadır.

Analiz 2

A. Makro Yapı

1. Tematik Yapı

2013 tarihinde açılan hesaptan paylaşılan toplam tweet sayısı 5.750’dir. Bu paylaşım sayısı ile 7 yıldır aktif olarak kullanıldığı anlaşılan hesabın takipçi sayısı 469, takip ettiği hesap sayısı ise 363’tür. Profilde kişi/hesap tanımı, hesap adresi, kişisel

bilgiler ve katılma tarihinin yanı sıra konum bilgisi de paylaşılmıştır. Bu bilgiye göre profili yöneten kullanıcının konumu Kadıköy, İstanbul’dur.

Tablo 5.10. *Analiz 2 tematik yapı tablosu*

Kişi/Hesap Tanımı	S.
Hesap Adresi	@cr
Kişisel Bilgiler	Ölümün olduğu bir yerde daha ciddi birşey olamaz. Mustafa Kemal Atatürk hayranı, Vatan Hainleri uzak dursun. BÜYÜK GALATASARAY TARAFTARI
Katılma Tarihi	Haziran 2013

Foller.me uygulamasından elde edilen verilere göre, 363 takibine karşılık, 469 takipçisi bulunan hesabın takipçi oranı 1.29’dur. Takip ettiği bir hesaba karşılık olarak 1.29 takipçisi olan hesaptan yüksek sayıda tweet paylaşıldığı için, Foller.me derinlemesine etkileşim analizi tüm içeriklerin dahil edildiği sonuçları değil; her 100 tweete denk gelen ortalama sonuçları sunmaktadır. Bu etkileşim analizine göre, hesaptan paylaşılan her 100 tweetten 69’u “@mention (bahsetme)”dir. Yani kullanıcı, paylaştığı 69 tweette, başka kullanıcıları etiketleyerek duygu, düşünce ve yargılarını başka kullanıcılara yöneltmiştir. Bu 69 tweetin 66’sı ise yanıt şeklindedir. Bunun anlamı, 3 paylaşım dışında, kullanıcı iletişime geçmek istediği kullanıcıyı etiketleyerek iletişimi ilk başlatan kişi olmamış; diğer kullanıcıların paylaştıkları tweetlere yanıt vermiştir. Profilden paylaşılan her 100 tweetten 9’unda etiket kullanımı yapılmıştır. Retweet paylaşımı bulunmayan hesaptan, medya paylaşımı bulunan 3, link bulunan ise 36 tweet paylaşılmıştır.

Etkileşim analizine göre, paylaşılan içeriklerin neredeyse dörtte üçünün cevaplama şeklinde olması, kullanıcının Twitter’ı başka kullanıcılarla iletişime geçme, kendi düşüncelerini sunma ve benzer düşüncelere destek verme, karşıt olduğu düşünce ve fikirlerle tartışma, muhatap gördüklerine sorular yöneltme gibi amaçlarla kullandığının göstergesidir. “Görsel/ler” başlığı altında detaylı analiz edilecek olan profil fotoğrafı, kapak fotoğrafı ve kişisel bilgiler/bio kısımlarından net bir şekilde anlaşılacağı gibi, kullanıcı kendini Atatürkçü ve iyi bir Galatasaray taraftarı olarak konumlandırmaktadır. Bu bağlamda, yanıtlama (reply) ve @mention ile etkileşime girdiği içerikler çoğunlukla

futbol, Galatasaray, Fenerbahçe-Galatasaray rekabeti, Mustafa Kemal Atatürk ve mevcut hükümetin –kullanıcıya göre- olumsuz politikaları üzerinedir.

Foller.me yazılımının sunduğu “@mentions” analizi bu yargıyı destekler niteliktedir. Kullanıcı 4 kez Galatasaray muhabiri @suleymanrodop ile; 3 kez Galatasaray resmi Twitter hesabı @galatasarayst ile; 3 kez Fenerbahçe taraftar sitesi @12numaraorg ile; ikişer kez Galatasaray Spor Kulübü yöneticileri @_aalbayrak ve @yusuf_gunay ile; yine futbol ile ilgili olarak ikişer kez @feneristcom, @clubregista ve @tff_org ile; birer kez ise @fenerbahçe, @ultraslan, @sevdasaray1905 gibi hesaplar ile etkileşime girmiştir. Finans alanında akademisyen olan @ProfDemirtas, köşe yazarı @ahmethc, Ankara Büyükşehir Belediye Başkanı @mansuryavas06 ve Atatürkçü çizgide politik içerikler paylaşan @uyanhadi_ hesabına ikişer kez yanıt vermesi ise kullanıcının politik konulardaki etkileşim pratiklerini ortaya koymaktadır.

Kullanıcı COVID-19 pandemisi, vaka sayıları, karantina ve normalleşme uygulamaları kapsamında Ekim ayına kadar toplam 22 tweet paylaşmıştır. Bu tweetlerin 11 tanesi etiketsiz; diğer 11 tanesi ise çeşitli etiketler ile paylaşılmıştır. Kullanıcı “#corona” etiketi ile ilk resmi açıklamaların virüsün nereden geldiği, nasıl bulaştığı, hangi önemlerin alındığı ile ilgili net bilgiler içermemesi gerekçesiyle sağlık bakanlığı ve hükümete yönelik eleştirilerini; “#SOKAĞACIKMAYASAĞI”, “#SokagaCikmaYasagi” ve “#ciddiyealın” etiketleri ile halkın bilinçsiz ve alınması gereken önlemlere karşı duyarsız olması, liglerin geç ertelenmesi, kafe ve restoranların açık olması, karar mercilerinin ve siyasi yetkililerinin doğru adımları atmaması yönünde eleştirilerini paylaşmıştır. Ayrıca, “#bizbizeyeteriz” etiketi ile “Biz Bize Yeteriz Türkiyem” isimli bağış kampanyasını önceki kampanyalardan yola çıkarak şeffaf ve güvenilir bulmamasına dair yargılarını; “#süleymansoylu” etiketi ile hafta sonu için getirilen sokağa çıkma yasağıyla birlikte yaşanan alışveriş izdihamına yönelik eleştirilerini; “#Luppo” etiketi ile ise normalleşme dönemi ile birlikte insanların sosyal mesafeyi hiçe sayan davranışlarına dair tenkitlerini paylaşmıştır.

“#Çinvirüsü” ve “#hantavirus” etiketleri ile ise Çinli insanların yeme-içme kültürlerinden hareketle tüm benliklerine ve varoluşlarına yönelik hakaretler paylaşılmıştır. Kullanıcı, eleştirel söylem çözümlemesi uygulanan, “#Çinvirüsü” etiketi ile paylaşılmış tweetinden önceki COVID-19 temalı içeriklerinde çoğunlukla yetkililerin aldığı önlemlere ve izlediği politikalara yönelik eleştirilerde bulunmaktadır. Kullanıcı ilk

kez 23 Mart 2020 tarihinde “#Çinvirüsü” etiketi ile birlikte Çinli insanları hedef aldığı ve nefret söylemi üretiminde bulunduğu bir içerik paylaşılmıştır. Bir gün sonra, 24 Mart 2020 tarihinde ise hesaptan “#hantavirus” etiketi ile yine Çinli insanların yeme-içme kültürlerinden hareketle tüm benliklerine ve varoluşlarına yönelik hakaretler içeren bir tweet paylaşılmıştır. Bu iki paylaşım dışında, profilden paylaşılan diğer koronavirüs temalı paylaşımların hiçbirinde Çinli insanlara yönelik nefret ibaresi bulunmaması; kullanıcının sosyal medyanın gündemine ve hâkim görüşlerine uyum sağlama, çoğunluktan yana taraf olma güdüsüyle açıklanabilmektedir.

B. Mikro Yapı

1. Şematik Yapı

a. Durum tanımı

Analiz edilen Küfür/hakaret/aşağılama nefret söylemi içerikli tweet 23 Mart 2020, saat 10:07’de paylaşılmıştır.

Tablo 5.11 . Analiz 2 küfür/hakaret/aşağılama paylaşımı

Hesap Sahibi	Tweet 1
S.	Çin Virüsü hayatımızı mahvetmeye devam ediyor.O kansızlar nefes alan her şeyi yesin ceremesini bütün dünya çeksin.14.000 kişi hayatını kaybetmiş,Herkesten şüphelenir hale geldik. Keşke tüm dünya ülkeleri şu kansız köpeklerle yaptırım uygulayabilme hakkına sahip olsa. #Çinvirüsü

S.
@cr

...

Çin Virüsü hayatımızı mahvetmeye devam ediyor.O kansızlar nefes alan her şeyi yesin ceremesini bütün dünya çeksin.14.000 kişi hayatını kaybetmiş,Herkesten şüphelenir hale geldik. Keşke tüm dünya ülkeleri şu kansız köpeklerle yaptırım uygulayabilme hakkına sahip olsa.

#Çinvirüsü

Görsel 5.7. Analiz 2 küfür/hakaret/aşağılama paylaşımı

1. Sonuçlar

Hesabın toplam takipçi sayısı 469’dur. Bu sayı aynı zamanda hesaptan paylaşılan içeriğin ulaşacağı minimum kişi sayısını göstermektedir. Takipçi listesinde bulunan 469 profil eğer aktif ise, profilden paylaşılan içerik en az 469 erişim elde edecektir. Fakat Twitter’ın imkân sağladığı çeşitli etkileşim araçları, bir içeriğin takipçi sayısından çok daha fazla kişiye erişmesine olanak tanımaktadır. Tweetin retweet edilmesi, tweetin beğenilmesi veya yanıtlanması sonucu beğenen veya yanıtlayan hesabın takipçilerinin zaman akışına düşmesi, tweet içerisinde etiketlerin kullanılması ve hesap ya da tweetin arama (search) ile görüntülenmesi bir paylaşımın erişiminin, takipçi listesinin sınırlarını aşmasına olanak sağlamaktadır.

Bu çerçeve içerisinde paylaşım ele alındığında, metin içerisinde sadece “#Çinvirüsü” etiketinin kullanıldığı görünmektedir. Bu etiket kullanımı, paylaşımın takipçi listesinin sınırlarını aşıp etikete bakan herkese erişimini sağlamıştır; fakat paylaşım tarihinde gündemde olan farklı etiketleri kullanmak yerine tek etiket kullanılması erişimin nispeten kısıtlı olmasına yol açmaktadır. Paylaşım retweet edilmemiş; sadece 1 beğeni almıştır. Bu beğeni kullanıcıyı takip eden bir hesaptan gelmiştir. Bu durum, kullanılan “#Çinvirüsü” etiketinin etkileşim yaratmada fazla bir erişim sağlamadığını göstermektedir.

2. Ardalan Bilgisi

Kullanıcı analiz edilen paylaşımından önce, Türkiye’de resmi ağızlardan ilk vakanın açıklandığı gün olan 11 Mart 2020 tarihinde “#Corona” etiketini kullanarak iki tweet paylaşmıştır. Paylaşımlar şöyledir:

Tablo 5.12. Analiz 2 ardalan bilgisi içerik örneği-1

Hesap Sahibi	Tweet 2
S.	Bu virüs belası maalesef ülkemizde de görülmüş.Bakan 1 kişi diyor ama bu kadar bilinçsiz toplumda bence daha fazla olabilir Allah korusun.Öyle bir virüs belası ki 1 kişiden 8 kişiye geçebiliyormuş.Allah sonumuzu hayır etsin. #Corona

Tablo 5.13. Analiz 2 ardalan bilgisi içerik örneği-2

Hesap Sahibi	Tweet 3
S.	Sağolsun bakan öyle bir açıklama yaptı ki soru işaretleriyle dolu herşey ???Bu hasta hangi şehirde ?Hangi havayoluyla gelmiş?Ne gibi önlem alındı?Açıklamanın ardından bir sürü soru işareti kaldı akılda. #Corona

20 Mart'ı 21 Mart'a bağlayan gece Sağlık Bakanı Dr. Fahrettin Koca tarafından duyurulan ilk vaka sonrası Twitter Türkiye Gündemleri listesine çok sayıda etiket girmiş ve kullanıcı bu etiketlerden biri olan “#Corona” etiketi ile görüşlerini sığağı sığağına paylaşmıştır. 00:59 saatindeki ilk paylaşımında virüsün Türkiye’de de ortaya çıkmış olmasına ve virüsün bulaşıcılığının Türkiye’deki bilinçsizlikle daha da tehlikeli bir boyuta ulaşmasına yönelik kaygılarını dile getiren kullanıcı; 01:04 saatinde paylaştığı ikinci tweetinde ise sağlık bakanı tarafından yapılan resmi açıklamanın yetersizliğinden şikâyet etmektedir. İlk tweet 2 beğeni, ikinci tweet ise bir beğeni almıştır.

Kullanıcı bu paylaşımlarından sonra 15 Mart tarihinde, COVID-19 salgını sebebiyle Türkiye futbol liglerinin ertelenmesi yönünde iki farklı tweet paylaşmıştır. Daha sonra, 17 Mart 2020, saat 10:05’ te atılan tweet ise şöyledir:

Tablo 5.14. Analiz 2 ardalan bilgisi içerik örneği-3

Hesap Sahibi	Tweet 4
S.	Herkes bir şeyler söylüyor,bazıları corona bize birşey yapmaz biz camide cemaat yapacağız diyor.Maalesef cehalet en ürkütücü virüs.Mümkün olduğunca kimseyle temas etmeyeceksin,dışarı çıkmayacaksın,ellerini sık yıkayacaksın ki kimsenin sebebi sen olmayasın...

Etiket kullanılmadan paylaşılan bu içerikte kullanıcı, halkın tedbirsiz ve umursamaz tavrının ve durumun ciddiyetini algılamaz hallerinin virüsün kendisinden daha tehlikeli olduğunu ifade ederek; izolasyon ve hijyen tedbirlerinin sıkı sıkıya uygulanması gerektiğini belirtmektedir. Bu paylaşım üç beğeni almıştır. Kullanıcının gündemdeki etiketlerin ve etiketlerdeki hâkim görüşlerin etkisi altında kalmadan, kendi kişisel fikirlerini etiketsiz olarak paylaştığında, etiket kullanımı olan paylaşımlarından fazla etkileşim alması dikkat çekicidir.

Tablo 5.15. *Analiz 2 ardalan bilgisi içerik örneği-4*

Hesap Sahibi	Tweet 5
S.	Sokağa çıkma yasağı gelecek sanırım,gelmeli de.Korku filmi gibi kimden ne geleceği belli değil.Hala bilinçsizce cafeler açık, lokantalar işliyor.Üstelik devletin hiçbir işletmeye ekonomik destek verecek gücü yok.Maalesef durumumuz iç açıcı değil. #ciddiyelin

Kullanıcı “#ciddiyelin” etiketi ile paylaştığı tweetinde ise, Tweet 4 başlığında ele alınan tweetinde vurgulamış olduğu halkın bilinçsizliği ve tedbirsizliğini, hükümetin ve devlet yetkililerinin uygulamaları ekseninde daha geniş bir bağlamda ele almakta; sokağa çıkma yasağı gelmesi gerekli iken tüm işletmelerin halen normal düzende çalışıyor olmasını devletin ekonomik olarak güçsüz olmasına bağlamaktadır.

Özetle, ele alınan bu dört tweet göstermektedir ki, kullanıcı çoğunlukla COVID-19 hastalığının Türkiye’de görülmesi ve yayılması sürecinde şahsi fikir ve tespitlerini gündemdeki etiketleri kullandığı tweetler ile paylaşmaktadır. Virüsün Türkiye’deki ilk haftasında kullanıcının paylaşımlarının ana odağı, insanların bulaş riskini ciddiye almayarak bilinçsizce sosyal hayatına devam etmesi ve yetkililerin de aynı tedbirsizlik ile sokağa çıkma yasağı gibi ciddi önlemler almamasıdır. Kullanıcı bu görüşlerini, gündemdeki çeşitli koronavirüs etiketlerini kullanarak paylaşmaktadır. 23 Mart tarihli paylaşımına kadar, etiketleri kendi görüşlerine entegre ederek düşüncelerini daha büyük kitlelere ulaştırma çabası içerisine giren kullanıcı; analize konu olan nefret söylemi içeriğinde ise “#Çinvirüsü” etiketinin hakim görüşüne uyum sağlayarak fikir beyanında bulunmaktadır. Bu tespitin ortaya konma gerekçesi, analiz içeriğine kadar hiçbir şekilde nefret dili kullanılmadan, ırkçı ve ayrımcı ifadelerde bulunulmadan, sadece hastalığın yayılma riski, insanların hastalığa dair bilinçsizliği ve hükümet yetkililerinin yeterli önlem alamaması üzerine paylaşım yapılmaktayken; “#Çinvirüsü” etiketinin dolaşıma girmesi sonrası söz konusu söylemlerinin ortaya çıkmasıdır. Bu durum, sloganlaşma yetisine sahip güçlü bir söylemin, özellikle de güçlü bir otorite figürü tarafından üretilmesinin algıları şekillendirmede ne denli etkili olduğunu göstermektedir.

3. *Bağlam Bilgisi*

Analize konu olan tweet 23 Mart 2020, saat 10:07’de paylaşılmıştır. Dünya Sağlık Örgütü’nün “Koronavirüs Salgını (COVID-19) Gösterge Paneli” rakamlarına göre, paylaşımın yapıldığı tarihte global ölçekte 43.035 yeni vaka tespit edilerek, toplam vaka sayısı 356.917’e ulaşmıştır. Yine 23 Mart günü içerisinde dünya genelinde 1.876 yeni ölüm kayıtlara geçerek, toplam ölüm sayısı 15.534 olmuştur ([http-95](#)).

23 Mart 2020 tarihinde Türkiye’de COVID-19 pandemisi artan bir ivme ile yayılım göstermektedir. Türkiye’de resmi olarak ilk vakanın açıklandığı 11 Mart tarihinden 22 Mart 2020 tarihine gelindiğinde, SARS-CoV-2 virüsü ile enfekte olan hasta sayısı 1236, bu virüs sebebiyle hayatını kaybedenlerin sayısı ise 30 olmuştur. 23 Mart günü ise, 3.672 yeni test sonrası 293 yeni vaka tespit edilmiş; toplam vaka sayısı 1529’a yükselmiştir. Mevcut COVID-19 hastalarından 7 tanesi ise hayatını kaybetmiş; toplam can kaybı 37 olarak kaydedilmiştir ([http-102](#)).

Gündem belirleme kuramına göre, medya organları kitlelerin hangi konular üzerinde düşünmesi gerektiğini tayin edebilme gücüne sahiptir. “Bu yaklaşım, insanların kamu yararına olan meselelere bakışı üzerinde medyanın nasıl etkileri olduğuyla ilgilenir (Laughey, 2010, s.49). Medyanın ve habercilerin hangi öykülerin daha önemli olduğuna karar verdiği göz önüne alındığında (Laughey, 2010, s. 49), medyanın COVID-19 salgınına girdiğini incelemek, içeriğin nasıl bir gerçeklik içerisinde üretildiğini tespit edebilme imkânı sağlamaktadır. Aynı şekilde, sosyal ağ platformlarında ortaya çıkan çift yönlü iletişim ve ağların etki gücü yüksek kanaat önderleriyle şekillenen gündem maddeleri, insanların düşünce pratiklerini, bilişsel şemalarını ve duygu durumlarını biçimlendirebildiklerinden; yeni medyanın gündemi de dikkate alınmalıdır. Böyle bir anlayışla, 23 Mart 2020 tarihinde paylaşılan nefret söylemi içeriğin şekillenmesinde pay sahibi olan medya pratiklerine bütünlük bir tavır ile bakıldığında, ortaya çıkan tabloda iki temel unsur göze çarpmaktadır. İlk unsur, hastalığın çok hızlı bir şekilde yayılmasıyla ve ölümlere yol açmasıyla ortaya çıkan korku ve endişenin hâkim olduğu olumsuz hava iken, ikinci unsur ise bu duyguların üstesinden gelebilmek ve yadsıyabilmek için bir sorumlu bulma arayışıdır.

11 Mart 2020 tarihinde ilk vakanın açıklanmasının ardından, 17 Mart 2020 tarihinde COVID-19 kaynaklı ilk ölümün yaşanması kaygıları artırmış; ölüm sayısının hızlı şekilde yükselerek, 6 gün içerisinde 37'ye ulaşması büyük bir korku dalgası meydana getirmiştir. Yaşanan korku, zihinlere yerleşen çaresizlik hissi, gündelik yaşamın, geleceğe dair planların, mutluluk ve eğlence barındıran her türlü aktivitenin sekteye uğramasıyla ortaya çıkan üzüntü ve öfke; insanları bu menfi duyguların -bilişsel ve ruhsal rahatlama amacıyla- kanalize edilebileceği bir sorumlu bulma arayışına itmiştir.

Bu arayışın sonucu olarak, Amerika Birleşik Devletleri başkanı Donald Trump'ın 17 Mart tarihli Twitter paylaşımında yer alan “Çin Virüsü” vurgusu ([http-103](#)) ve ardından Beyaz Saray basın toplantısında “Çin Virüsü” ifadesinin arkasında durması, Çinli insanları virüsün müsebbibi konuma getirmiştir. 20 Mart akşamı Trump'ın Çin virüsü söylemine arka çıkmak için kullandığı “Because, It's comes from China. It's not racist at all (Çünkü Çin'den geliyor. Hiç de ırkçılık değil)” ifadelerinin Türkçe altyazı ile dolaşıma sokulduğu tweet ([http-86](#)) büyük bir etkileşim yaratmış, Twitter Türkiye Gündemleri listesinde “Çin virüsü”, “ÇAYNA”, “#chinavirus”, “#Cinviruesue”, “cinvirusu” etiketlerinin üst sıralara çıkmasını sağlamış ve böylelikle Çinli insanları suçlu bulma eğilimini şiddetlendirmiştir.

Bu eğilim, analiz edilen tweetin paylaşıldığı 23 Mart 2020 tarihine kadar yaşanan birçok gelişmenin de benzer bir bakış açısıyla değerlendirilmesine sebebiyet vermiştir. 20 Mart 2020 tarihinde Çin Ankara Büyükelçiliği resmi Twitter hesabının, Dünya Sağlık Örgütü yetkilisi Dr. Michael Ryan'ın virüsü bir ırkla eşleştirmenin yanlış bir yaklaşım olduğu ifade ettiği bir video paylaşması ([http-104](#)); Çin'in suç ve sorumluluğu üstlenmek ve virüsle mücadele etmek yerine, ülke imajını korumaya çalışması şeklinde değerlendirilmiştir. Virüs kaynaklı tüm olumsuzlukların Çin hükümeti ve Çinli insanlara yüklenmesi eğiliminden ötürü bu paylaşım, tüm dünyaya mahcup olması gereken Çinlilerin kendini aklama çabası olarak kabul edilmiştir.

Yine “utanmazlık” çerçevesi içerisinde değerlendirilen bir diğer gündem maddesi, 22 Mart 2020 tarihinde dolaşıma giren, Çin Komünist Partisi Sözcüsü Geng Shuang'ın açıklamaları olmuştur. “Eğer 'Çin Virüsü' bulaşıcı ise, o zaman Çin'in yüz maskelerini kullanmayın, Çin koruyucu ekipmanlarını kullanmayın, Çin ventilatörlerini kullanmayın. Sadece bunu yaparak virüsü önleyebilirsiniz ([http-105](#))” ifadelerinin yer aldığı bu

açıklamalar, suçluluğundan dolayı sessiz kalması gereken Çin'in “artistlik yapması” ve “trip atarak” üste çıkması olarak algılanmıştır.

Yerleşen bu algı, 23 Mart 2020 tarihinde gündemi yoğun şekilde meşgul eden “Çin ücretsiz kit gönderdi, parasını Atatürk ödedi dedi” başlıklı haberlerin, Sağlık Bakanı Dr. Fahrettin Koca tarafından yalanlanmasıyla bir kez daha pekişmiştir (http-93). Sosyal ağlarda çok hızlı şekilde dolaşıma girmesiyle planlı ve organize bir propaganda çalışması olabileceği ihtimalini akıllara getiren bu haberlerin resmi ağızlarca yalanlanması, Çin hükümetine yönelik negatif düşünceleri güçlendirmiştir. Yine analize konu olan tweetin paylaşıldığı tarih olan 23 Mart 2020’de Çin Komünist Partisi’nin perspektifinden haberler sunan bir haber ajansı olan Global Times’ın, İtalya’da Kasım ve Aralık aylarında COVID-19’un semptomlarını gösteren bir pnömani türünün ortaya çıkmış olduğunu iddia ederek, COVID-19’un Çin değil İtalya kaynaklı bir virüs olduğunu ileri sürmesi (http-106), Çin’in zihinlerdeki hatasını kabullenmeyen, riyakâr ve “pişkin” algısını kuvvetlendirmiştir.

2. Sentaktik Çözümleme

a. Cümle yapılarının aktif ya da pasif olması

Tweet 5 ayrı cümle kullanılarak oluşturulmuştur. Çok ögeli cümle yapıları tercih edilmemiş, karmaşık cümlelerden kaçınılmış; peşi sıra gelen kısa ve net cümlelerle düşünceler ifade edilmiştir. Bu bağlamda kurulan cümlelerin hepsi aktif yapıda kullanılmıştır. Çin virüsünün açık bir şekilde özne olarak yer aldığı ilk cümle içerisinde, devam etmek fiili de yüklem olarak kullanılmıştır. İki ayrı cümlecikten meydana gelmesiyle beş ayrı cümle içerisinde istisna olan ikinci cümle de, her iki cümlecigi ile aktif yapıdadır. İlk cümlecikteki “o kansızlar” kelimeleri özne rolündeyken, yemek fiili yüklemidir. İkinci cümlecikte ise, özneyi bulmak için sorulan “kim” sorusunun cevabı açık bir şekilde “bütün dünya”dır.

Paylaşım içerisindeki üçüncü ve dördüncü cümleler, yapı itibari ile öge tespitinin en kolay yapılabileceği cümlelerdir. Üçüncü cümlede, “14.000 kişi” özne iken, cümlenin yüklemi ise “hayatını kaybetmek” eylemidir. Biz gizli öznesinin kullanıldığı dördüncü cümlede ise, dolaylı tümleç ve zarf tümleci ayrıştırıldıktan sonra ortaya çıkan “hale gelmek” fiili yüklem konumundadır. Bu iki cümle de yapısal olarak aktif bir görüntü

sergilemektedir. Paylaşımın öge kullanımı açısından en zengin ve en uzun cümlesi olan son cümle ise yine aktif bir yapıdadır. Kim sorusunun cevabı olan “tüm dünya ülkeleri” tümcenin öznesi iken, cümlelerin yargı belirten ögesi olan “sahip olmak” fiili, yüklem görevini üstlenmektedir. Özetle, analize konu olan tweet içerisinde yer alan tüm cümleler aktif bir yapıdadır.

b. Cümle yapılarının basit ya da karmaşık olması

Bir önceki başlık altında vurgulandığı gibi, kullanıcı düşünce ve yargılarını belirtmek için tweet metnini beş ayrı cümle ile oluşturmuştur. Kullanıcının, cümle öğelerini daha az sayıda yüklemle ilişkilendirerek bağlı cümle veya sıralı cümleler ile fikirlerini ifade etme yoluna gitmemesi; cümle yapılarının çoğunlukla basit bir düzen içerdiği sonucunu ortaya çıkarmaktadır. Fakat cümleler çoğunlukla kısa ve basit görünse bile, özellikle fiilimsiler ve çekimli fiillerin kullanımı tümceleri karmaşık bir biçimselliğe taşımaktadır.

İlk cümle yapı bakımından incelendiğinde, “Çin virüsü neye devam ediyor?” sorusunun cevabı “hayatımızı mahvetmeye” olacaktır. “Hayatımızı mahvetmeye” ifadesi, barındırdığı fiilimsi ile bir cümlecik konumundadır ve temel cümlelerin bir ögesidir. Böylelikle, bu paylaşım içerisindeki ilk cümlelerin karmaşık bir yapı taşıdığı ortaya çıkmaktadır. İkinci cümle, her ne kadar kullanıcı iki cümlecığı virgülle ayırmamış olsa da sıralı cümle yapısındadır. Aralarında anlam ilgisi bulunan iki cümleden ilkinin yüklemi “yesin”; ikinci cümlelerin yüklemi ise “çeksin” kelimeleridir. Farklı yüklemeleri bulunması ve diğer öğelerinde de hiçbir ortaklık olmaması sebebiyle bu cümle bağımsız sıralı bir cümledir; dolayısıyla da karmaşık yapıdadır.

Üçüncü cümle, içerisinde sadece özne ve yüklem bulundurmasıyla, paylaşım içerisindeki tek basit yapı cümle olarak göze çarpmaktadır. Dördüncü cümle, sadece dört kelime içermesi ile ilk bakışta basit yapı cümle olarak algılanmaktadır; fakat “biz” gizli öznesinin bulunduğu cümlede “herkesten şüphelenir” ifadesi, “ hale geldik” yükleminden ayrı bir yargı taşıyan bir öge olarak bulunmaktadır ve cümlelerin yapısını karmaşık kılmaktadır.

Kelime ve öge zenginliği bakımından paylaşımın en uzun cümlesi olan son cümlede ise, “yaptırım uygulayabilme” kelimesi bir isim-fildir ve cümlenin yapısının karmaşık olarak nitelendirilmesini sağlamaktadır. Sonuç olarak, analiz edilen tweet içerisinde yer alan beş ayrı cümleden dördü karmaşık yapıdayken, sadece bir tanesi basit yapı taşımaktadır.

3. Bölgesel Uyum

a. Nedensel ilişki

Tam beş ayrı cümleden meydana gelen bir içeriğin, nasıl bir anlamsal bağlam üzerine oturtulduğunu tespit edebilmek için, cümleler arasındaki nedensel ilişkinin ortaya çıkarılması önem taşımaktadır. Tüm cümleler birbirilerini neden-sonuç ilişkisi içerisinde tamamlamaktadırlar; fakat ikinci cümleyi oluşturan iki cümlecik arasındaki nedensel ilişki, ilk cümle ile diğer cümleler arasındaki anlamsal ilişkiyi daha belirgin kılmaktadır. Bu bağlamda, öncelikle ikinci cümle içerisindeki nedensel ilişkiye bakıldığında, Çinli insanların “nefes alan her şeyi” yemelerinin bir neden olarak tayin edildiği görülmektedir. Sonuç ise “ceremesini çekmek” olarak nitelendirilen, COVID-19 hastalığının tüm dünyaya yayılmasıdır.

İlk cümlede yer alan “hayatımızı mahvetme” ifadesi ile ikinci cümledeki “ceremesini çekme” ifadesi benzer vurgularda bulunmakta; kullanıcının yargısına göre, Çinli insanların beslenme biçimlerinden ortaya çıkan “Çin virüsünün” sebep olduğu olumsuzlukları nitelemektedir. Bu bağlamda, birer sonuç olarak, üçüncü cümlede yer alan “14.000 kişinin hayatının kaybetmesi” ve dördüncü cümledeki “herkesten şüphelenir hale gelme” durumu, “Çin virüsü” ile hayatın mahvolması ve dünyanın virüsün ceremesini çekme nedenleri ile ortaya çıkmaktadır.

Son cümle ise, yazarın virüsün sorumlularını ortaya koyma ve salgının yaşattığı sıkıntıları özetleme aşamalarından sonra, arzu ve taleplerini dile getirdiği kısımdır. Paylaşımındaki esas yargı bu son cümlede bulunmaktadır; önceki cümleleri, talebine dayanak sağlayacak bir altyapı olarak değerlendirmek mümkündür. Bu bağlam içerisinde, kullanıcının isteğini vurguladığı son cümle, nedensel ilişki içerisinde bir sonuç konumundadır. Kullanıcının tüm ülkelerin Çin’e yaptırım uygulaması arzusu, “Çin

virüsünün hayatımızı mahvetmesi”, “Çinlilerin her şeyi yemesi”, “14.000 kişinin ölmesi” ve “herkesten şüphelenir hale gelmemiz” nedenlerinin bir sonucudur.

b. İşlevsel ilişki

Kullanıcının fikir, yargı ve arzularını beş farklı cümle ile sunabilmesi, bu cümlelerin birbirleriyle işlevsel ilişkiler ağı içerisinde bağlanması ile mümkün olmaktadır. Böyle bir işlevsel ilişkiler ağını çözümlemek, cümlelerin anlamsal açıdan birbirleri ile nasıl bir bütünleşme içine girdiğini, kullanılan genel ifadelerin hangi özel noktalara işaret ettiğini ortaya çıkarabilmeyi sağlamaktadır. İlk tümcede yer alan “hayatı mahvetmek” ve ikinci cümlede yer alan “ceremesini çekmek” vurguları genel yargılardır. Paylaşımın sadece ilk iki cümlesi bağlamında, “Çin virüsü” ile hayatların mahvolduğu ve virüsü ortaya çıkaranların değil diğer insanların cereme çektiği ifade edilmektedir. Fakat hayatların ne yönden mahvolduğuna, virüsün ceremesinin nasıl diğer insanlar tarafından çekildiğine yüzeysel olarak değinilmektedir. Üçüncü ve dördüncü cümledeki ifadeler ise, işlevsel ilişki bağlamında, yüzeysel olarak yer verilen bu söylemlere açılımlar kazandırmaktadır. 14.000 kişinin yaşamını yitirmesi, virüsün hızlı yayılımıyla herkesin potansiyel taşıyıcı olarak görülmesinin güven duygusunu ve sosyal ilişkileri zedelemesi, “hayatı mahvetme” ve “ceremesini çekme” söylemlerini açıklamakta; bu ifadelerin anlamsal atıflarını belirgin kılmaktadır.

Bir diğer işlevsel ilişki ise, ikinci cümle içerisinde kendisini göstermektedir. Kullanıcı, “O kansızlar” sözcükleriyle giriş yaptığı cümlesine “nefes alan her şeyi yesin” ifadesiyle devam ederek, “kansızlar” söyleminin anlamsal olarak altını doldurmaktadır. “Nefes alan her şeyi yeme” ifadesi, işlevsel bir bağ ile “kansızlar” tabirinin kullanım amacının ortaya koymaktadır. “Kansız” tabiri bu cümle içerisinde, “vicdansız, acımasız” mecazi anlamları (http-107) ile, kullanıcıya göre birçok canlının “acımasızca” tüketilmesine vurgu yapmaktadır.

c. Referanssal ilişki

Analiz edilen içeriğin anlamsal inşası birden fazla cümle ile kurulmuş olduğundan, içerikte yer alan cümleler arasındaki referanssal ilişkilerin tespiti büyük önem

taşımaktadır. Bu bağlamda, cümleler arasındaki nedensel ve işlevsel ilişkilerin yapısının çözümlenmesinde olduğu gibi, referanssal ilintilerin görünür kılınması da içeriğin bariz olan ifadelerinin dışında, örtük olarak ne söylemek istediğini ortaya koymaktadır.

Bu bağlamda, satır aralarını okumadan ve gizil manalara yoğunlaşmadan, cümle içerisindeki düz anlamı ile ele alındığında neyi veya kimleri işaret ettiği net olarak belli olmayan “kansızlar” ve “kansız köpekler” ifadeleri, referanssal yani kavramsal ilişkilerin saptanması adına uygun bir başlangıç noktasıdır. Etiket kullanımının olduğu tweetlerde çoğunlukla, etiket içeriğin sonunda, cümle yapılarından bağımsız bir şekilde kullanılmaktadır. Ele alınan tweette de benzer şekilde “#Çinvirüsü” etiketi cümlelerin bir ögesi olarak kullanılmadan, cümlelerden bağımsız olarak içeriğin sonunda kullanılmıştır. Fakat farklı olarak, sondaki etiketin yanı sıra, “Çin virüsü” söylemi ilk cümlelerin içinde, bir özne rolü ile kullanılmıştır. İlk cümledeki bu kullanım, ardından gelen cümlelerdeki “kansızlar” ve “kansız köpekler” ifadelerine referans olmaktadır. Bu kavramsal bağın deşifre edilmesi ise, “kansızlar” ve “kansız köpekler” olarak nitelendirilen kişilerin Çinli insanlar olduğunu ortaya çıkarmaktadır.

Bir diğer referanssal bağıntı kullanıcının doğrudan ifade etmediği, fakat söylemleriyle ipuçlarını ortaya koyduğu suç-ceza denkleminde ortaya çıkmaktadır. Beş farklı cümleden oluşan içerikte kullanıcı, COVID-19 pandemisinin insan hayatına etkilerine, virüsten kimleri sorumlu tuttuğuna ve bu sorumlulara karşı harekete geçme istediğine yer verirken; sorumlu tuttuğu kişileri neden sorumlu gördüğüne ilişkin olarak “nefes alan her şeyi yemeleri” vurgusunda bulunmuştur. Bu anlatı içerisinde suç, Çinli insanların nefes alan her şeyi yemesidir. Bu suçun cezası ise, son cümlede belirtilen, tüm dünya ülkelerinin yaptırım uygulamasına yönelik istekte yer almaktadır. Metinde örtük olarak yer alan bu suç ve ceza nedenselliği, cümleler arasında bulunan bu referanssal ilişki pratikleri ile ortaya çıkmaktadır.

4. Kelime Seçimleri

Twitter algoritmasının tweet oluşturmak için mümkün kıldığı 280 karakter hakkını beş farklı ve görece kısa cümleler ile kullanan yazar; bu cümlelerde çoğunlukla düz ve basit bir anlatım tercih etmektedir. Bu bağlamda, kelime seçimlerine yönelik yapılacak bu çözümlemelerde, kullanılan kelimelerin mecazi yönleri ve örtük anlamlarından ziyade,

cümlelerin birbirileri ile anlamsal bir bütünlük sağlamasındaki rolleri irdelenecektir. Yine de, beş ayrı cümleden oluşan bu metinde, yan anlamları ve metin bağlamı içerisinde edindiği söylemsel nitelikleri ile ele alınması gereken sözcükler bulunmaktadır. Bu sözcükler içerisinde, bu paylaşımın nefret söylemi kategorilerinden, küfür/hakaret/aşağılama kategorisinde değerlendirilmesinde rol oynayan “kansız” ve “kansız köpek” ifadeleri öncelikli olarak ele alınmalıdır.

Kansız kelimesi Türk Dil Kurumu Sözlükleri Güncel Türkçe Sözlük’e göre; 1. kanı olmayan. 2. Kan dökülmeden yapılan. 3. Kanı az olan, çok kan kaybetmiş olan, anemik ([http-108](http://108)) anlamlarına gelmektedir. Bu tanımlamalar kelimenin düz anlamlarını ifade etmektedir. Yan anlamlarına bakıldığında ise, yine Güncel Türkçe Sözlük’e göre kansız kelimesi “duygusuz ve korkak” manaları da taşımaktadır. Bir internet sözlüğü olan Wikisözlük’e göre ise kansız kelimesi mecazi yönden vicdansız, acımasız, duygusuz, korkak ve güçsüz ([http-105](http://105)) anlamlarına gelmektedir.

İkinci cümlede yer alan “O kansızlar” ifadesi ile bir ayırım gözetmeksizin tüm Çinli insanlar “kansız” sıfatı ile yaftalanmış; kansız sözcüğünün taşıdığı tüm olumsuz anlamlar, her bir Çinli insana mal edilerek, hakaret ve aşağılama yoluyla nefret söylemi üretilmiştir. Bu bağlamda, “O” sözcüğünün işaret sıfatı olarak kullanılması, yarattığı genelleme ile söylemin bir nefret söylemine dönüşmesinde önemli rol oynamıştır. Paylaşımın geneline yansıyan duygu, düşünce ve yargılar odağında, kansız kelimesinin hakaret içeren tüm yan anlamlarının Çinli insanları hedef almak için kullanıldığı düşünülebilmektedir. Fakat “kansızlar” ifadesinden sonra gelen “nefes alan her şeyi yesin” söylemi, hangi anlamın daha ön planda tutulduğuna dair önemli ipuçları vermektedir. Kullanıcı, kendi yeme içme alışkanlıklarına ve kültürel pratiklerine ters gelmesinden dolayı Çinli insanların yemek kültürünü “nefes alan her şeyi yemek” olarak betimleyerek, Çinlileri insani niteliklerden soyutlamıştır. Bu tavır, kullanıcının “kansız” sözcüğü ile korkak, güçsüz gibi anlamlardan ziyade; Çinli insanların, ayırt etmeden her şeyi yiyen “vicdansız, acımasız ve duygusuz” kimseler olduğuna vurgu yaptığını göstermektedir.

Barındırdığı ifadeler ile içeriği bir nefret paylaşımına dönüştüren cümlelerden diğeri olan beşinci cümle; söylemsel açıdan ikinci cümle ile oldukça benzeşen bir yapı taşımaktadır. Bir hakaret ve aşağılama ifadesi ile Çinli insanlar hedef alınmış; yine bir belirtme sıfatı olan “Şu” sözcüğü ile ise bütün bir ırka pay çıkarılarak negatif söylem nefret söylemine dönüştürülmüştür. Bu cümlede farklı olarak ise, ikinci cümledeki

“kansız” hakareti, sıfat tamlaması içerisinde kullanılarak pekiştirilmiş ve “kansız köpek” söylemi üretilmiştir. Bu söylem ile kansız sözcüğünün taşıdığı olumsuz anlamlarının yanı sıra, “köpek” ifadesi de kullanılarak aşağılama ve hakaretin sınırları genişletilmiştir. Güncel Türkçe Sözlük’e göre “Aşağılık niyetlerle yaltaklanan veya davranışları kötü olan kimse için kullanılan bir sövgü sözü (http-106)” olan “köpek”, “kansız” kelimesi ile birlikte kullanılarak Çinlilere yöneltilen kötü davranışlı, aşağılık, duygusuz ve acımasız sıfatlarını güçlendirilmiştir.

“O kansızlar” ve “Şu kansız köpekler” söylemlerinde dikkat çeken bir diğer nokta ise, kullanıcının cümle içerisinde, “Kansız Çinliler” gibi ifadeler ile Çinli insanları doğrudan belirtmeden, sıfat tamlaması kullanma yolunu seçmesidir. Bu kullanım şekli, yani Çinli insanlara doğrudan atıfta bulunacak kelimelere yer verilmeden “şunlar” ve “bunlar” şeklinde hitap edilmesi; yazarın Çinli insanları değersiz kılmasına yönelik çabasının göstergesidir.

Nefret söylemi yaratan ifadeler içerisinde değinilmesi gereken son nokta, kullanıcının bir hakaret sözcüğü olarak kullandığı “köpek” ifadesinin, içeriğin paylaşıldığı dönemin gündem maddeleri göz önüne alındığında bir paradoks yaratmaya müsait olmasıdır. Tweetin dolaşıma girdiğini tarih, Çinli insanların yeme-içme pratiklerine yönelik; yarasa çorbası, farklı böcek ve sürüngen yemekleri gibi uç örneklerin ağlarda sıklıkla paylaşıldığı bir döneme denk gelmektedir. Bu örneklerden en öne çıkanı, Çinli insanların bir besin olarak köpek tüketmesi ve köpeklerin bazı paylaşımlarda canlı canlı pişirilmesidir. Bu videolar Çinli insanlara yönelik nefret söylemi üretimini ciddi şekilde perçinlemiştir. Görsel 5.8’de bu durumun bir örneği mevcuttur:

Çin'de vaka sayısı azaldığı için köpek yemeye devam etmeye başlamışlar. Bir video izledim canlı canlı köpeği pişiriyorlar, Allah sizin belanızı versin. Gerçekten sizin yaşamaya hakkınız yok. Avrupa kayıp vereceğine, Çin daha çok versin. Hayvanlar rahat nefes alır.
[#ÇinVirüsü](#)

ÖS 1:07 · 20 Mar 2020 · Twitter Web App

Görsel 5.8. Analiz 2 kelime seçimleri örneği

Bahsi geçen paradoks ise bu noktada yatmaktadır. Kullanıcının “o kansızlar nefes alan her şeyi yesin” söylemiyle, köpek tüketen Çinli insanları hedef alıyor olması muhtemeldir. Kullanıcı nezdinde Çinli insanların zalimce ve acımasızca “insanın en iyi dostu” olan köpekleri tüketmesi “kansız” karakterlerinden gelmektedir. Fakat son cümlede, köpek tüketmesi sebebiyle hedef alınan Çinli insanlar, “köpek” ifadesi kullanılarak aşağılanmaya çalışılmaktadır.

Paylaşımın bir nefret söylemi örneğine dönüşmesine sebebiyet veren kelime seçimlerinin çözümlenmesinden sonra, irdelenmesi gereken diğer sözcükler tespit edilmiştir. Paylaşımın sonunda “#Çinvirüsü” etiketi bulunmasına rağmen, ilk cümlede “Çin virüsü” ifadesinin kullanılması, kullanıcının gündemde üst sıralarda olan “#Çinvirüsü” etiketi ile daha fazla erişime ulaşma isteğiyle içerik üretmekten ziyade, bu söylemi benimsediğini ortaya koymaktadır. Bu kullanım göstermektedir ki, kullanıcının nezdinde virüsün tek müsebbibi Çinli insanlardır ve virüs onların adı ile anılmalıdır. İlk cümlede devamında, “Çin virüsü”nün hayatları mahvettiği vurgusu virüsün etkilerini geniş bir bağlama yerleştirmektedir. Kullanıcı, virüsü sadece can kayıplarına yol açmasıyla değil; sosyal ilişkilere, psikolojik yapıya verdiği hasarlar ile ele almaktadır. İnsan ilişkilerinin ve psikolojik sağlın olumsuz yönde etkilendiği yargısı, dördüncü cümle olan “Herkesten şüphelenir hale geldik.” söyleminde de kendini göstermektedir.

Önceki kısımda değinilen, canlı hayvan pişirme görüntüleri, böcek veya sürgünlerden yemek hazırlama videoları gibi içerikler, ikinci cümlede yer alan “nefes alan her şeyin yenmesi” ifadesinin üretilmesinde önemli rol sahibidir. Kullanıcı, kültüründe tüketilmeyen canlı türlerinin Çinli insanlar için bir besin veya gıda olmasını durumunu, “nefes alan her şeyi yemek” olarak tanımlamıştır. Bu ifade sadece güçlü bir abartma sanatından ibaret değildir; aynı zamanda yazarın farklı yeme-içme kültürlerine yönelik algısını da gözler önüne sermektedir. Bu anlamda, yazarın gözünde bu beslenme şekli Çinli ırkını insanlıktan soyutlamakta; her şeyi yiyebilen canavarlara indirgemektedir.

Yazar ikinci cümlesinin devamında, Çinli insanların “nefes alan her şeyi yemelerinin” ceremesini bütün dünyanın çektiğini belirtmektedir. Tüm insanların cereme çektiğini vurgulamak için “bütün dünya” ifadesinin kullanılması metonimik bir anlatım biçimidir. Bütünün parça yerine geçip daralması ile metoniminin ortaya çıktığı bu ifadede, bütün dünya ile bütün dünyadaki insanlar kastedilmektedir. Diğer cümlelerinde

olduğu gibi, bu cümlede de “biz” öznesi ve “bütün dünya” ifadesi ile yargılarını tüm insanların ortak yargısı gibi sunan yazar, cereme kelimesini kullanarak, tüm suçun Çinli insanlarda olmasına karşın, ortaya çıkan sonuçlara tüm insanların katlanmak zorunda kaldığını ima etmektedir. Bu ifade yine yazarın dünyayı algılama ve çok değişkenli süreçleri değerlendirme pratiklerine yönelik ipuçları barındırmaktadır. Bir sürecin ardından ortaya çıkan sonuçların yükümlülüğünün, sadece sürecin başlamasına neden olan gelişmelere yüklenmesi, sürece dair sağlıklı bir kavrayış sağlamamaktadır. Somut verilere göre virüsün ortaya çıktığı ve dünyaya yayılmaya başladığı yer Çin’dir; fakat dünyada salgının bu denli yayılmasında devlet ve hükümetlerin politikaları, ülkelere farklılık gösteren sağlık sistemi ve ekonomik yapılar, bireysel farkındalık ve önlemlerdeki yetersizlikler gibi değişkenler de önemli rol oynamaktadır. Fakat yazar için, çok katmalı bu sürecin önemi yoktur; sadece neden ve sonuç vardır. Bu bağlamda, sonraki cümlelerde belirtilen 14.000 kişinin ölmesi ve herkesten şüphelenir hale gelme durumu cereme çekmektir ve sorumluluğu tamamen Çinli insanlara aittir.

Son olarak, yazarın Çinli insanların bedel ödemesi gerekliliğini, tüm dünya ülkelerinin “yaptırım” uygulaması isteği ile dile getirmesi, cümlenin bağlamı içerisinde dikkatle değerlendirilmelidir. Kullanıcı yaptırım talebini tüm dünya ülkelerinden istemektedir. Yaptırım isteğini meşru yapılar olan ülkelere yöneltmesi, yazarın ilk bakışta siyasi yaptırım, ekonomik yaptırım gibi uluslararası hukuka uygun taleplerde bulunduğu düşüncesi doğurmaktadır. Ancak, yaptırım uygulanmasını istediği Çinli insanları “kansız köpekler” olarak adlandırması, yazarın arzu ettiği yaptırımın nefret ve şiddet içerikli olduğunu akıllara getirmektedir.

5. Retorik

a. Görseller

Nefret söylemi üretiminin gerçekleştiği analiz içeriğinde görsel kullanımına yer verilmediği gibi, salgın süreci ile ilgili diğer içeriklerde de fotoğraf, video gibi herhangi bir medya kullanılmamıştır. Bu sebeple, nefret içeriği ve bu içeriği üreten kullanıcı hakkında birtakım bulgulara ulaşabilmek için profilde yer alan kapak fotoğrafı ve profil fotoğrafı mercek altına alınacaktır. Tematik Yapı başlığı altında vurgulandığı gibi, kullanıcı Twitter’ın profil kişiselleştirmeye yönelik sunduğu profil fotoğrafı, kapak

fotoğrafi, kişisel bilgiler/bio gibi tüm araçları tutarlı bir şekilde kullanarak profilini Atatürkçülük ve Galatasaray taraftarlığı temelleri üzerine inşa etmektedir. Kişisel bilgiler/bio bölümünde yer alan “Mustafa Kemal Atatürk hayranı” ifadesini, kullandığı profil fotoğrafı ile destekleyen kullanıcı; “BÜYÜK GALATASARAY TARAFTARI” ifadesine ise kapak fotoğrafı ile arka çıkmaktadır.

Soyadını paylaşmadan adını kullanmayı tercih etmiş olan kullanıcı, profil fotoğrafında da kendini göstermektedir. Anlaşıldığı üzere, anonim olmak gibi bir çabası bulunmayan kullanıcı, boydan gözüktüğü profil fotoğrafında bir dükkanın önünde ayakta durmaktadır. Dükkâna asılmış Mustafa Kemal Atatürk bayrağında yer alan “Devrimlerinin İzindeyiz !” sözlerini sol eliyle işaret eden kullanıcı, Atatürk ilke ve inkılaplarının izinde olduğunu vurguladığı bir kompozisyon sunmaktadır.

Kapak fotoğrafı ise kullanıcının “Galatasaraylı” kimliğini refere etmektedir. Türk Telekom Stadyumu’nda 18.10.2014 tarihinde oynanan Galatasaray – Fenerbahçe maçında Galatasaray taraftarlarınca düzenlenen 3 boyutlu koreografiden bir kesit sunan fotoğrafta iki ana görsel unsur bulunmaktadır. Bunlardan ilki “Şampiyon Cimbom Yazdıracağız” sloganının bulunduğu yatay pankarttır. Diğer görsel ise, dikey formatta, 3 boyutlu olarak dizayn edilen, eski Galatasaray teknik direktörü Graeme Souness’in Fenerbahçe Stadyumuna Galatasaray bayrağı diktiği anı temsil eden bir tasarımdır.

Kullanıcının profil fotoğrafı ve kapak fotoğrafı gibi görsel öğeler ile biçimlendirdiği kimlik sunumu, nefret söylemi paylaşımı ile birlikte değerlendirdiğinde kayda değer bulgulara ulaşılmaktadır. Öncelikle belirtilmelidir ki, ideolojik olarak irdelendiğinde iki görsel birbirini tamamlamaktan ziyade, çoğu noktada zıt bir görüntü oluşturmaktadır. Özellikle kapak fotoğrafındaki görsel unsurların açılanması, bu argümanın altını doldurmayı sağlamaktadır. Fotoğraftaki ana öğe olan “Şampiyon Cimbom Yazdıracağız” sloganı, 1988 yılında bestelenmiş ve o yıllardan bugüne kadar Galatasaray tribünlerinde söylenmeye devam eden bir marştan alıntıdır. Marşın en can alıcı kısımları ise şu şekildedir. “... Kadıköy’e, Altıyol’a, Fener, Moda, Kalamış’a, Beşiktaş’tan Kabataş’a, şampiyon Cimbom yazdıracağız.”, “...Denizli’nin horozuna, kanaryanın kanadına, kartalların kanadına, şampiyon Cimbom yazdıracağız (http-109)”. Bu tribün marşı günümüzde ise farklı bir noktaya evrilmiş ve “Fenerbahçe köpeğine, şampiyon Cimbom yazdıracağız” sözleri, gerçek sözlerin yerini almıştır (http-110).

Kapak fotoğrafındaki ikinci görsel öge olan üç boyutlu tasarım ise, 24 Nisan 1996 tarihinde Fenerbahçe ve Galatasaray arasında oynanan Türkiye Kupası Final maçı sonrası, Galatasaray'ın kupayı kazanması sonrası sevinç gösterileri sırasında, Galatasaray teknik direktörü Graeme Souness'in Şükrü Saraçoğlu Stadyumu'nun tam ortasına Galatasaray bayrağını diktiği anı temsil etmektedir. Bu eylem rakibin stadının, Fenerbahçe'ye gönül verenlerin mabedinin fethedilmesi, Galatasaray'ın daha büyük ve güçlü olduğunun ispatlanması, sadece sarı-lacivert renklerin kabul gördüğü bir stadyumda, sarı-kırmızı renklerin sahanın tam ortasında dalgalandırılmasıyla Fenerbahçe taraftarını aciz ve başarısız kılınması gibi sembolik anlamlar taşımaktadır.

Çözümleme sonucunda anlaşıldığı gibi, kullanıcı kapak fotoğrafıyla sergilediği Galatasaray sevdasını, ezeli rakibi Fenerbahçe üzerinden tanımlamaktadır. Doğrudan Fenerbahçe'yi hedef alan bir tribün marşının ve Fenerbahçe sahasının ortasına Galatasaray bayrağı dikilmesi anının bulunduğu bir fotoğrafın kapak görseli olarak seçilmesi; futbol taraftarlığının ana motivasyonlarından olan ezeli rakibe duyulan “nefrete”, tarafgirliğe, kendini rakipler üzerinden var etmeye güdüsüne dayanmaktadır. Böylesi taraftarlık pratikleri, aklın ve mantığın ön planda olduğu değil; aynı nefret söylemi ve nefret suçlarında olduğu gibi ussal süreçlerin örtülerek, farklı güdülerin, duygusal motivasyonların, yüksek coşkuların, grup veya otorite faktörlerinin devreye girdiği süreçlerdir.

Bayrak dikme eyleminin başkahramanı olan Souness, yıllar sonra, 2016 yılında verdiği bir röportajda, Fenerbahçeli yöneticilerden birinin söylemlerinin bir intikamı olarak bu eylemi gerçekleştirdiğini söylemiştir: “Bana 9 ay önce kırıcı laflar eden o Fenerbahçeli yöneticiyi gördüm, şimdi sana gösteririm dedim, bir çılgınlık anında, orta sahaya ilerledim ve bayrağı tam ortaya diktim ([http-111](http://111))”. Kazanmanın coşkusu ile böyle bir davranış içerisine girdiğini de belirten Souness “Sonra kafamı kaldırdım ve yaptığının aslında çok da akıllıca olmadığını fark ettim.” ifadesiyle, eylemi gerçekleştirirken rasyonel süreçlerin nasıl devre dışı kaldığını gözler önüne sermektedir.

Souness'in bilişsel ve duygusal süreçler paydasında özetlediği taraftar davranışı; coşku ve heyecana indirgenmiş, “çılgınlık anlarında” ani patlamalar ile meydana gelen, ussal süzgeçlerden geçirilmeyen ve “çok da akıllıca olmayan” eylemlerdir. Bu bağlamda, kullanıcının nefret söyleminde bulunduğu paylaşımı da benzer bir perspektifte ele alınabilmektedir. Yeni tip koronavirüs salgınının hızla yaygınlaştığı, ölüm sayılarının

arttığı; korku, endişe, öfke, çaresizlik gibi duyguların mantık ve akli arka plana attığı bir süreç, Souness'in tanımıyla “çılgınlık anları”dır. Böyle bir süreç ve duygudurum içerisinde ise “çok da akıllıca olmayan” nefret söylemleri dışı vurulabilmektedir.

Bu noktada, yazarın kapak fotoğrafı ile sunduğu taraftarlık kimliği ve Çinli insanlara yönelik ürettiği nefret söylemi, güdülenme pratiği, bilişsel ve duygusal yapı anlamında ortak bir paydaya oturtulabilmektedir. Fakat çelişki, kullanıcının taraftar kimliği ve nefret söylemi üreten yönü ile; kullandığı profil fotoğrafı ve bio /kişisel bilgiler kısmında vurguladığı “Mustafa Kemal Atatürk hayranı” ifadesi birlikte ele alındığında ortaya çıkmaktadır. Çok iyi bilindiği gibi Mustafa Kemal Atatürk akli ve bilimi her şeyden önde tutan bir liderdir. Geleceğin ve aydınlığın bilim, akıl ve irfan ile mümkün olduğunun bilincindedir ve bu doğrultuda tarihe kazınmış birçok sözü bulunmaktadır. Bu sözlerinden en bilineni, “Ben manevi miras olarak hiçbir nas-ı katı, hiçbir dogma, hiçbir donmuş, kalıplaşmış kural bırakmıyorum. Benim manevi mirasım ilim ve akıldır. Benden sonra, beni benimsemek isteyenler, bu temel mihver üzerinde akıl ve ilmin rehberliğini kabul ederlerse, manevi mirasçılarım olurlar ([http-112](http://112))” sözüdür.

Aynı şekilde Atatürk, barış, insan sevgisi, birlik ve beraberliğe de büyük önem atfetmektedir. “İnsanları mutlu edecek tek vasıta, onları birbirlerine yakınlılaştırarak onları birbirlerini sevdirecek, karşılıklı maddi ve manevi ihtiyaçlarını karşılamaya yarayan hareket ve enerjidir (Kılıçkiran, 1990 s. 412)”. Kendini “Mustafa Kemal Atatürk hayranı” olarak tanımlayan ve profil fotoğrafında Atatürk bayrağındaki “Devrimlerinin izindeyiz !” yazısını göstererek verdiği poz ile bu duruşunu destekleyen kullanıcı, hem içinde bulunduğu taraftar motivasyonu ile hem de ürettiği nefret söylemiyle, Mustafa Kemal Atatürk’ün akıl, irfan, barış ve sevgi çizgisine tezat bir görüntü sergilemektedir. Profil fotoğrafında Atatürk ilke ve inkılaplarını benimsemiş ve bu doğrultuda ilerleyen bir birey portesi çizen kullanıcı, paylaştığı nefret söylemi içeriği ile Mustafa Kemal Atatürk’ün Milliyetçilik ilkesine de aykırı bir tutum sergilemektedir. “... mazlum milletlerin kurtuluş çabalarına da ışık tutan Atatürk’ün Milliyetçilik ilkesi bencil değildir. Irkçı değildir. Dağıtıcı değil, toplayıcı ve bütünleştiricidir (Yücel, 1988, s. 814)”. Bu bağlamda, kullanıcının ırkçı söylemlerde bulunarak nefret üretmesi, profil fotoğrafında savunduğu “Atatürk’ün devrimlerinin izinde olma” iddiası ile bağdaşmamaktadır.

b. İnandırıcı bilgiler

van Dijk’ın söylem çözümlemesi modelinde, haber retorîği ikna edicilik ve inandırıcılık yönlerinden de çözümlenmektedir. Haberin ikna edici, inandırıcı olması için görgü tanıklarından alıntılar yapılmaktadır (Özer, 2020, s. 88). Ayrıca retorik kapsamında fotoğraf, resim, rakamsal veriler ve uzman veya tanıklardan yapılan alıntılar ile haber inandırıcılığı incelenmektedir (Çomu ve Halaiqa, 2014, s. 49). Bu yaklaşım, çözümleme modelinin haber metni harici başka metinlere uygulandığı durumlarda analiz yelpazesini genişletmektedir. Bu bağlamda, metin çözümlemesine tabi tutulan nefret söylemi içeriği incelendiğinde, rakamsal verilerin inandırıcı bilgi kapsamında kullanıldığı görülmektedir. Yazar “14.000 kişi hayatını kaybetmiş.” cümlesi ile paylaşımın bütününde vurgulamış olduğu, virüsün insan hayatını mahvetmiş olması, hastalığın ceremesini tüm insanlığın çekiyor olması yargılarına; herkesten şüphelenir olma durumuna ve tüm dünya ülkelerinin Çin’e yaptırım uygulamasına yönelik arzusuna inandırıcılık kazandırma çabasına girişmektedir.

Yeni tip koronavirüs salgınına ilişkin paylaşılan diğer tweetler içerisinde de inandırıcı bilgi kullanımına ilişkin bazı örnekler bulmak mümkündür. Kullanıcının “#Corona” etiketi ile paylaşmış olduğu aşağıdaki tweet, uzmandan alıntı yapma yöntemine bir emsaldır.

Tablo 5.16. *Analiz 2 inandırıcı bilgi kullanımı örneği-1*

Hesap Sahibi	Tweet 6
S.	Bu virüs belası maalesef ülkemizde de görülmüş.Bakan 1 kişi diyor ama bu kadar bilinçsiz toplumda bence daha fazla olabilir Allah korusun.Öyle bir virüs belası ki 1 kişiden 8 kişiye geçebiliyormuş.Allah sonumuzu hayır etsin. #Corona

Koronavirüsün Türkiye’de de görülmesi üzerine düşüncelerini paylaşan kullanıcı, virüsün yayılma hızına ilişkin korku ve endişelerine Sağlık Bakanı Dr. Fahrettin Koca’nın söylemlerini dayanak göstermektedir. İlgili alanda uzman ve yetkin bir kişinin ifadelerine yer vererek paylaşımda bulunmak, kullanıcının söylemlerinin inandırıcılık gücünü arttırmaktadır.

Sadece uzmanlardan değil, tanıklardan alıntı yapmak da önemli bir inandırıcı bilgi kullanımı metodudur. Tweet 6'da da olduğu gibi, birçok paylaşımında toplumun bilinçsizliğinden ve düşük farkındalığından dem vuran kullanıcı, aşağıdaki paylaşımında da benzer iddialarını savunmakta ve iddialarını inandırıcı kılmak için başkalarını tanık göstermektedir.

Tablo 5.17. *Analiz 2 inandırıcı bilgi kullanımı örneği-2*

Hesap Sahibi	Tweet 7
S.	Herkes bir şeyler söylüyor,bazıları corona bize birşey yapmaz biz camide cemaat yapacağız diyor.Maalesef cehalet en ürkütücü virüs.Mümkün olduğunca kimseyle temas etmeyeceksin,dışarı çıkmayacaksın,ellerini sık yıkayacaksın ki kimsenin sebebi sen olmayasın...

İnsanların bilinçsiz ve umursamaz tavrını cahillik olarak gören ve bu durumu koronavirüsten daha tehlikeli bir virüs olarak tanımlayan kullanıcı, bu yargısına bazı kesimlerin “korona bize bir şey yapmaz”, “biz camide cemaat yapacağız” söylemleri ile inandırıcılık kazandırmaktadır.

5.4.2.3.Düşmanlık/savaş söylemi analiz uygulaması

Düşmanlık/savaş söylemi kategorisindeki ifadeler, mevcut nefretin nefret suçuna dönüşmesindeki arzu ve isteği açıkça ortaya koyma niteliği taşımaktadır. Ötekileştirme ve nefret dolu bu söylem biçimi, ifade özgürlüğü tartışması sınırlarının dışına çıkmaktadır; bu tarz söylemler olası şiddet eylemleri için hedef göstermekte ve bu şiddeti meşrulaştırmaktadır. Söylem sahibinin düşünme ve ifade hürriyeti veya kendini yanlış ifade etme, söylem niyetinin saptırılması/yanlış anlaşılması gibi gerekçelerle sonuçlarından sıyrılmasının pek mümkün olmadığı düşmanlık/savaş söylemi, barındırdığı potansiyel riskler bağlamında ceza kanununda karşılığı bulunan bir suç potansiyeli taşımaktadır. TCK Madde 216; sosyal sınıf, ırk, din, mezhep veya bölge bakımından farklı özelliklere sahip kişilere yönelik alenen aşağılamalara ve bu kişilere yönelik düşmanlığı ve nefreti tahrik etmeye dair yasal yaptırımları mümkün hale getirmektedir.

Analiz edilen 1545 veri içerisinde 93 tweet ile tüm nefret söylemi içeriklerinin %20 sine karşılık gelen düşmanlık/savaş söylemi kategorisinde, Çinliler tüm ırk olarak

koronavirüs salgınından sorumlu tutulmakta ve Çinlilerin dünyaya yaşattıkları bu sıkıntıların karşılığının savaş, ölüm ve yok etme olduğu ileri sürülmektedir. Görsel 5.9’da bu içeriklerden bir örnek bulunmaktadır.

Görsel 5.9. *Düşmanlık/savaş söylemi örneği*

Düşmanlık/savaş söylemi içeren bu içeriklerde “haritadan silmek”, “atom bombası”, “işgal etmek” gibi ifadeler söz konusudur. Ayrıca düşmanlık/savaş söylemi içeriklerinde tarihi göndermelere de sıkça başvurulmakta; Türk – Hun imparatorlarından Mete Han’ın Çinliler ile savaşması, Kürşad’ın 40 adamıyla Çin sarayını basması gibi örneklerle Çin ırkının zamanında yok edilmemesine yönelik hayıflanmalara yer verilmektedir.

Analiz 3

A. Makro Yapı

1. Tematik Yapı

Tablo 5.18. *Analiz 3 tematik yapı tablosu*

Kişi/Hesap Tanımı	A.S
Hesap Adresi	@as
Kişisel Bilgiler	Sürüden ayrıl; kurtla yüzles, kazanırsan hikayen değişir...
Katılma Tarihi	2 Mayıs 2011

Düşmanlık/savaş söylemi kategorisi altında eleştirel söylem analizi uygulanan içeriğin paylaşıldığı hesabın takipçi sayısı 105, takip ettiği hesap sayısı ise 65'tir. Hesaptan paylaşılan toplam tweet sayısı ise 3,315'tir. Hesap 2011 yılından beri aktiftir; paylaşılan toplam tweet sayısı da dokuz yıllık süreçte aktif bir kullanım gerçekleştirildiğini ortaya koymaktadır. Foller.me'den elde edilen verilere göre, takipçi oranı 1.62'dir; yani hesabın 1 takip başına 1.62 takipçisi bulunmaktadır.

Foller.me'nin derinlemesine bakış sunan algoritması ile 100 tweet başına etkileşim ortalamasına bakıldığında; 100 tweette 14 cevap, 17 bahsetme, 32 etiket kullanımı, 5 retweet, 29 link bulunduran içerik, bir medya paylaşımı bulunmaktadır. 32 farklı etiket ile paylaşım yapılması, kullanıcının Twitter gündem başlıklarını özenle takip ettiğini ve kişisel gündeminden ziyade sosyal medyanın gündemi ile içerikler üretmeyi yeğlediğini ortaya koymaktadır. Tweet yanıtlama ve bahsetme sayısı ise, kullanıcının etiket kullanımı dışındaki paylaşımlarında diğer kullanıcılarla etkileşime geçmeyi seven bir profil çizmekte olduğunu göstermektedir.

Hesaptan “#Çinvirüsü” etiketi ile 2 farklı tweet paylaşılmıştır. Ayrıca Türkiye’de ilk koronavirüs vakasının tespit edildiği 11 Mart 2020 tarihinden itibaren, “#Corona” etiketiyle 1, “#EvindeKalTürkiyem” etiketiyle 2, “#covid_19” etiketiyle 1, “#DelirttinBiziCorona” etiketiyle 1, “#Sokağaçıkmayasağı” etiketiyle 2, “#MaskeyeHayır” etiketiyle 1 tweet paylaşılmıştır. “#EvindeKalTürkiyem” etiketiyle paylaşılan ilk içerikte, bu etiketin yanı sıra “#BirlikteYeneceğiz”, “#vaka47”, “#vaka49”, “#vaka98”, “#vaka191”, “#EvindeKalKitapOku”, etiketlerine de yer verilirken; diğer “#EvindeKalTürkiyem” etiketinin kullandığı tweette ise “#ProtestoEdiyorum” etiketi metne dâhil edilmiştir.

“#Çinvirüsü” ve “#DonaldTrump” etiketlerinin kullanıldığı, eleştirel söylem analizine tabi tutulan paylaşım dışında kalan koronavirüs ile ilgili tüm bu paylaşımlarda Çinli insanlara yönelik bir nefret ve öfke bulunmazken; Donald Trump’ın “Çin virüsü” söylemlerinden sonra, hukuki bir suç olarak dahi değerlendirilebilecek, savaş/düşmanlık söylemi üretilmiştir.

B. Mikro Yapı

1. Şematik Yapı

a. Durum tanımı

Düşmanlık/savaş söylemi içerikli tweet 24 Mart 2020, saat 16:51’de paylaşılmıştır.

Tablo 5.19. Analiz 3 düşmanlık/savaş söylemi paylaşımı

Hesap Sahibi	Tweet 1
A.S.	Bir projem var beni #DonaldTrump görüştürün. #CinViruesue #Hantavirus çin’i haritada silelim

Görsel 5.10. Analiz 3 düşmanlık/savaş söylemi paylaşımı

1. Sonuçlar

Hesabın takipçi sayısı 105 olduğundan, bu hesaptan yapılan herhangi bir paylaşımın erişimi 105 olarak varsayılmaktadır. “Retweetleme”, etiket kullanımı, Twitter içerisinde anahtar kelime veya etiket bazlı arama yapma gibi Twitter işlemleri, içeriklerin doğrusal erişim yolculuğuna lineer olmayan bir boyut kazandırmaktadır. Bir içerik retweetlendiğinde, birçok başka hesabın zaman akışına düşmektedir; bu hesapların da içeriği retweetlemesi içeriğin sınırları belli olmayan bir erişim gücü elde etmesini sağlamaktadır. Bu içerik ise retweetlenmemiştir; yani içeriğin böyle bir yoldan erişim elde etme ihtimali ortadan kalkmaktadır. Retweet işleminde olduğu gibi, bir içeriğin beğenilmesi ve yanıtlanması sonucu da, içerik beğenen veya yanıtlayan hesabın zaman akışına düşmektedir. 1 beğeni alan bu paylaşım “... adlı kullanıcı beğendi” ibaresiyle,

beğenen kullanıcının takipçi listesinde yer alan hesapların zaman akışlarında yer alarak erişiminin sınırlarını genişletmektedir.

Etiket kullanımı ise diğer bir önemli erişim ve etkileşim aracıdır. Bu bağlamda, paylaşımda hem “#Çinvirüsü”, hem “#Hantavirus” hem de “#DonaldTrump” etiketlerinin kullanılması tweetin erişimini yükselten en önemli unsurlardan biri olmaktadır.

2. Ardalan bilgisi

Ele alınan nefret söylemi içeriğinin ardyöresine bakıldığında, ilgili hesaptan 24 Mart’tan önce koronavirüs ile ilgili dört farklı tweetin paylaşıldığı görülmektedir. Bu paylaşımlar kronolojik olarak değerlendirildiğinde en dikkat çekici nokta, kullanıcının psikolojisinin hızla, olumsuz yönde değişiklik göstermesidir. 13 Mart 2020 tarihinde “#Corona” etiketiyle paylaşılan ilk tweet şöyledir:

Tablo 5.20. Analiz 3 ardalan bilgisi içerik örneği-1

Hesap Sahibi	Tweet 2
A.S.	ahhh #Corona sen nasıl mübarek bir virüssün böyle. Ülkeye yıllardır öğretemediğimiz kişisel bakımı 2 günde öğrettin. Otobuse binince herkes kolonya temizlik kokuyor... welcome corona :))))

Mizahi bir yaklaşımın görüldüğü bu paylaşımda, insanların tedbir ve hijyen amaçlı kolonya kullanmasına değinilmekte; kişisel bakım ve temizliğin önem kazanıyor olması olumlu karşılanmaktadır. İçerik şüphesiz kinaye ve mizahi öğeler taşımaktadır, fakat espri amaçlı olsa bile, kullanıcının koronavirüsün Türkiye’de de ortaya çıkmasını hoş geldin (welcome) ifadesiyle karşılaması, durumun ciddiyetine henüz vakıf olmadığını göstermektedir.

6 gün sonra, 19 Mart 2020 tarihinde paylaşılan içerikte ise, salgının yarattığı risk ve tehlikelerin boyutunun kullanıcı tarafından idrak edildiği görülmektedir.

Tablo 5.21. Analiz 3 ardalan bilgisi içerik örneği-2

Hesap Sahibi	Tweet 3
A.S.	Biz diyebilmek büyük bir erdemliktir.Ben bizim için deyip dışarı çıkmayacam. Hadi gelin hep birlikte mecburi olmadıkça çıkmayalım #BirlikteYeneceğiz #vaka47 #vaka49 #vaka98 #vaka191 #EvindeKalTurkiyem #EvindeKalKitapOku

Sosyal mesafenin, kişisel karantina ve izolasyonun önemine dikkat çekilen bu paylaşımda, bir bireyin hastalanmasının tüm toplumu ilgilendiren yönleri olduğu vurgulanmakta ve evde kalma çağrısı yapılmaktadır. Ayrıca, kullanıcının salgına yönelik farkındalığının artmasında, hızla artan vaka sayılarının önemli bir rol oynadığı görülmektedir. İçerikte kullanılan “#vaka47”, “#vaka49”, “#vaka98”, “#vaka191” etiketleri, kullanıcının artan vaka sayılarını oldukça önemsendiğini ve bu artıştan endişe duyduğunu göstermektedir. Bu paylaşımdan bir gün sonra, yine “#EvindeKalTurkiyem” etiketi ile yapılan paylaşımda, karantina ve sosyal izolasyonun topyekûn olarak uygulandığında sonuç vereceğini bir kez daha vurgulanmış, yaşlıların kendilerini karantinaya almamalarına tepki gösterilmiştir.

Görüldüğü üzere, hastalığın ciddiyetini kavramasıyla, alaycı ve nüktedan tavrından, kaygılı ve tedirgin bir ruh haline hızla geçiş yapan kullanıcı için sonraki aşama, endişe ve korkularını kanalize edip zihinsel gerilimini azaltacak bir yol bulmaktır. Kaçış ve rahatlama için aranılan bu yol, Donald Trump’ın “Çin virüsü” söylemiyle Çin halkını “günah keçisi” ilan etmesi sonucu bulunmuştur. Kullanıcı, 21 Mart 2020 saat 10:26’da ilk kez “#Çinvirüsü” etiketini kullanarak bir paylaşımda bulunmuştur. İlgili tweet şöyledir:

Tablo 5.22. Analiz 3 ardalan bilgisi içerik örneği-3

Hesap Sahibi	Tweet 4
A.S.	Hiç bu kadar bu adamı haklı görmemiştim...konuş #DonaldTrump haklısın #CinViruesue

Doğrudan Çinli insanları hedef alan söylemlerde bulunmasa bile, Trump’ın hastalığı bir ırka mal eden beyanlarına arka çıkan bu paylaşım 4 beğeni almıştır. Beğenenler arasından 232 ve 340 takipçisi olan hesaplar, yüksek sayılabilecek takipçi

sayısı ile dikkat çekmektedir. Paylaşımı beğenen 3 kullanıcının ilgili profili takip etmiyor oluşu, içeriğin etiket ile farklı kişilere ulaştığını ispatlamaktadır.

Belirtildiği gibi, Donald Trump'ın söylemleri, korkularını, sıkışmışlıklarını, öfkelerini dışa vurarak rahatlamak isteyen insanlara bir hedef yaratmaktadır. Fakat Donald Trump ve “Çin virüsü” ifadesi için altı çizilmesi gereken başka bir nokta daha mevcuttur. Kullanıcı daha önceki içeriklerinde koronavirüs ile ilgili Çin'i suçlayan ifadelere dahi yer vermezken, Trump'ın gündem yaratan ifadeleri sonrasında nefret söylemi barındıran içerikler paylaşması; söylem üretmede otorite etkisinin ve medya tarafından sunulan gündemin yadsınamaz önemini ortaya koymaktadır.

3. Bağlam bilgisi

İlgili tweetin paylaşıldığı 24 Mart 2020 tarihinde, dünya genelinde toplam vaka sayısı 54.227 artışla 411.025'e ulaşmıştır. Toplam ölüm sayısı ise 17.647'dir. COVID-19 kaynaklı bu ölümlerin 2.125'i 24 Mart 2020 tarihinde gerçekleşmiştir (http-95). Türkiye'de 11 Mart günü açıklanan ilk vakanın ardından 13 gün geçmiştir ve vaka sayısı gün içerisinde 343 artarak 1872'ye yükselmiştir. 24 Mart günü 7 yeni ölüm daha gerçekleşmiş ve hayatını kaybedenlerin toplam sayısı 44'e yükselmiştir (http-113).

Analiz 1'de incelenen paylaşım 21 Mart 2020, Analiz 2'de incelenen paylaşım ise 23 Mart 2020 tarihli olduğundan; Türkiye'de COVID-19 salgının resmi başlangıç tarihi 11 Mart 2020 tarihinden 23 Mart 2020 tarihine kadar yaşanan gelişmeler bağlam bilgisi başlıkları altında önceki analizlerde ele alınmıştır. Kısaca değinilmesi gerekirse; Donald Trump'ın 17 Mart 2020 tarihli, “Çin Virüsü” vurgusu içeren tweeti ve 18 Mart'ta gerçekleştirdiği basın toplantısında bu söyleme arka çıkması, yine 18 Mart 2020 tarihinde Vuhan'da hastalığın kontrol altına alınması sonrası kutlamalar yapılması, 20 Mart günü Çin Halk Cumhuriyeti İstanbul Başkonsolosluğu'nun resmi sosyal medya hesaplarından paylaşılan Türkiye'ye destek videosu, 21 Mart 2020 tarihinde Çin Kızılhaç Başkanının, İtalya'da yürütülen karantina politikalarına yönelik eleştiriler yönelttiği açıklamaları, 22 Mart 2020 tarihinde Çin Komünist Partisi Sözcüsü Geng Shuang'ın “Çin virüsü” ifadesine tepki gösterdiği açıklamaları ve 23 Mart 2020 tarihinde Çin'in ücretsiz kit gönderdiğine dair haberler 24 Mart 2020 tarihine kadar öne çıkan gündem maddeleri olmuştur.

Bu gündem maddeleri Analiz 2’de çözümlenen içeriğin paylaşım tarihi olan 23 Mart 2020’ye kadar olan süreci kapsamaktadır. 23 ve 24 Mart günlerinde hangi gelişmelerin yaşandığına mercek tutulduğunda öne çıkan ilk haber, 23 Mart akşamı Galatasaray teknik direktörü Fatih Terim’in resmi Twitter hesabından koronavirüse yakalandığını duyurmasıdır (http-114). 15 Mart 2020 tarihinde oynanan Galatasaray-Beşiktaş maçı sonrası, lig maçlarının ertelenmemesine tepki gösteren ve risk altında olduklarını belirten Fatih Terim’in koronavirüse yakalanması, özellikle Galatasaraylı taraftarların büyük tepkisine yol açmıştır.

24 Mart 2020 tarihine, 2020 Tokyo Olimpiyatları’nın bir sene ertelendiğinin duyurulması (http-55), pandeminin kısa ömürlü olmayacağını ve küresel çapta büyük riskler taşıdığını ispatlayan en somut gelişmelerden biri olarak kayıtlara geçmiştir. Avusturalya senatörü Pauline Hanson, Çin’in koronavirüs salgınından sorumlu tutulması ve Çin’in COVID-19’u “Çin virüsü” olarak tanımlayanlara yönelik saldırı ve eleştirilerinin geri püskürtülmesi gerektiğini ifade ettiği tweeti (http-115) ile Trump’ın söylemlerine destek vermesi, yine 24 Mart 2020 tarihinde basına yansıyan önemli gelişmelerden olmuştur.

24 Mart günü son olarak Çin kaynaklı yeni bir virüs olan Hantavirüsün, Çinlilerin fare yemesi sebebiyle ortaya çıktığı haberlerinin dolaşıma girmesi, COVID-19 hastalığı sebebiyle Çinli insanlara duyulan öfke ve nefreti had safhaya ulaştırmıştır. Hantavirüs ile ilgili olarak paylaşılan bir tweet örneği Görsel 5.11.’da mevcuttur.

Görsel 5.11. Analiz 3 bağlam bilgisi içerik örneği

2. Sentaktik Çözümleme

a. Cümle yapılarının aktif ya da pasif olması

İki farklı cümleden oluşan metinde, her iki cümle de aktif konumdadır. İlk cümle, virgül ile ayrılması gereken iki cümlecikten oluşmaktadır. Kullanıcı cümlenin ikinci kısmında hem takipçilerine hem de etiket ile ulaşacağı daha büyük bir kitleye seslenmektedir. Hitap ettiği kitle takipçileri ve etiket ile benzer görüş içerisinde yer aldıkları kullanıcılarıdır. “Beni Donald Trump ile görüştürün” çağrısını yaptığı ikinci cümlecikte, “siz” gizli öznesi yer almaktadır. “Görüştürün” sözcüğü ise yüklem rolündedir.

Aktif bir cümle yapısına sahip ikinci cümle ise birinci çoğul şahıs/biz ekine göre çekimlenmiştir. “Biz” gizli öznesi ile kullanıcı kendisini ve Trump’ı kastetmektedir; kullanıcının projesi ve Trump’ın gücü Çin’i haritadan silmeyi sağlayacaktır.

b. Cümle yapılarının basit ya da karmaşık olması

Paylaşımın ilk cümlesi virgülle ayrılması gereken iki cümlecikten oluşmaktadır. İki cümlecik de, aynı cümle içinde bulunmasına karşın, bağımsız öğelerden meydana gelmektedir. Bu anlamda, öge ortaklığı olmaması sebebiyle bağımsız sıralı bir cümledir ve karmaşık yapı sergilemektedir. İkinci cümle ise, üç ögeli, oldukça kısa bir cümledir. İçerisinde tek bir yargı barındırması ile basit cümle yapısındadır.

3. Bölgesel Uyum

a. Nedensel ilişki

İki cümleden oluşan içerikte, hem iki cümle arasında; hem de ilk cümlenin cümleciklerden meydana gelen sıralı yapısında nedenselliğe dayanan bağlantılar tespit etmek mümkündür. İlk cümlede kullanıcı bir projesi olduğunu ve Donald Trump ile görüştürülmek istediğini belirtmektedir. Neden-sonuç ilişkisi çerçevesinde değerlendirildiğinde, kullanıcının bir projesi olması neden iken, sonuç ile Trump ile görüşme talebidir.

Kullanıcının Çin'i haritadan silme arzusunu vurgulandığı ikinci cümle ise, ilk cümlelerin nedenlerini ortaya koymaktadır. Kullanıcının Donald Trump ile görüşme ve projesini sunma arzusunun nedeni, Çin'i haritadan silme isteğinde yatmaktadır.

b. İşlevsel ilişki

İki ayrı cümleden oluşan içerikte, genel ifadelere anlamsal derinlik katmak ve yer verilen söylemlere açılımlar kazandırmak için, bu iki cümle arasında işlevsel ilişki bağı kurulduğu görülmektedir. İlk cümlede kullanıcının bir projesi olduğu ve Trump ile görüşmek istediği vurgulanmaktadır. İlk cümle, ikinci cümleden ve metnin bütünsel bağlamından koparıldığında, kullanıcının projesinin ne olduğu ve neden Donald Trump ile görüşmek istediği soruları yanıtızsız kalmaktadır.

İkinci cümle ise, kullanıcının Çin devletine ve Çinli insanlara yönelik niyetini ortaya koymaktadır. Bu cümle ile Çin'in haritadan silinmesinin, yani yok edilmesinin kendi projesi ile mümkün olabileceğini ifade eden kullanıcı, ABD Başkanı Donald Trump ve Çin'in yok edilmesi arasında işlevsel bir ilişki kurmaktadır. Kullanıcıya göre, Donald Trump'ın ürettiği "Çin virüsü" söylemi, Trump'ın Çinli insanlara olan nefretinin bir göstergesidir. Kendi nefreti ile Trump'ın nefretinin bir araya gelip, iki tarafın da arzuladığı sonuçları yaratabilecek ortak payda ise kullanıcının projesidir.

c. Referanssal ilişki

Analiz edilen içerikte yer alan iki cümle arasında kavramsal ilişkiler de mevcuttur. İlk cümlede yer alan "Bir projem var" ifadesi, örtük bir anlatıma sahiptir. Kullanıcının bir projesi olması ve bunu Donald Trump'a sunma isteği, paylaşımda kullanılan "#Çinvirüsü" etiketi de göz önüne alındığında, Çinli insanların olumsuz duygu ve düşüncelerle hedef alındığını göstermektedir. Fakat bu ifadeler, ikinci cümleden bağımsız bir şekilde değerlendirildiğinde, farklı çağrışımlar yaratmaya, farklı anlamlar inşa etmeye müsaittir. Örneğin, kullanıcının projesinin Çin devletine ciddi ekonomik yaptırımlar uygulamaya yönelik tasarlandığı farz edilebilmektedir. Anlatımdaki kapalılık farklı varsayımlara olanak tanımaktadır.

İkinci cümle ise, projenin ne üzerine olduğunu ortaya koymaktadır. Kullanıcı Çin'i haritadan silmekten bahsetmektedir. Çin'i haritadan silecek bir proje; Çin'i yok etmeyi, işgal etmeyi, Çinlilerin siyasal ve benliksel varlığını ortadan kaldırmayı, soykırım uygulamayı temsil etmektedir. Böylelikle, "haritadan silmek" söylemi, öne sürülen projeye referans olmaktadır; proje öldürmek ve yok etmek üzerine tasarlanmış bir projedir. Cümlelerin sonunda yer alan kuru kafa emoji de bu yargıyı güçlendirmektedir.

Kuşkusuz, kullanıcının Çin'i yok etmeye yönelik projesi gerçek değildir. Aynı zamanda kullanıcı Donald Trump ile görüşmesinin mümkün olmadığının da bilincindedir. Mecaz, mizah ve abartı öğelerinin kullanıldığı bu içeriğin düz anlamıyla değerlendirilmediği tekrar vurgulanmalıdır. Fakat satır aralarının okunması göstermektedir ki, kullanıcı "haritadan silme" gibi bir eylemin öznelerinden olamayacağını bilse de, içten içe bu yönde bir arzu beslemektedir.

4. Kelime Seçimleri

Diğer analizlerde olduğu gibi bu analizde de, kelime seçimlerinin çözülmesine metni bir nefret söylemine çeviren sözcükler ile başlanacaktır. Bu paylaşımın, bir düşmanlık/savaş söylemine dönüşmesinin baş mimarı "Çin'i haritadan silelim" cümlesidir. Haritadan silmek deyişi, 1. Savaş, deprem gibi nedenlerle bir yerleşim yerinin harabeye dönüşmesi, 2. Bir ülkenin başka bir ülkenin egemenliği altına girmesi (http-116) anlamları taşımaktadır.

İlk tanıma bakıldığında, bir yerleşim yerinin, savaş, istila gibi beşeri faktörler olmadan deprem, yangın gibi doğal afetlerle artık yaşanamaz bir hale gelmesiyle "haritadan silinmesi" mümkün görünmektedir. Fakat metinde "Çin haritadan silinsin" gibi bir temenni değil, "Çin'i haritadan silelim" şeklinde, kullanıcının kendini de sürece dâhil ettiği bir kullanım yer almaktadır. Kullanıcının kendini pasif kıldığı bir temenni dahi, Çinli insanların yaşam yerlerinin yok olması ve Çinli insanların ölmesi anlamlarına gelmesiyle nefret söylemi ortaya çıkarmaktayken; kullanıcının "biz" öznesiyle kendine aktif bir rol atfetmesi, ilk tanımdaki savaş vurgusunu ve ikinci tanımdaki egemenliğe alma eylemini ön plana çıkarmaktadır.

Açık bir şekilde anlaşılmaktadır ki, kullanıcı Çinlilerin yaşadığı toprakları işgal etme, yok etme, Çinli insanları öldürme ve soyunu kurutma amacı gütmektedir. Cümle

sonunda kullanılan ve direkt olarak ölümü temsil eden “Skull And Crossbones” (Kuru kafa ve çapraz kemikler) emojisi ([http-117](http://117)) bu vurguyu güçlendirmektedir. Çapraz iki kemik önünde yer alan kurukafa, uluslararası literatürde kabul edilmiş “ölüm tehlikesi işareti”dir.

Ayrıca, “Çin’i haritadan silelim” cümlesi içerisinde bir metonimi kullanımı söz konusudur. Çin kelimesi ile uluslararası hukuk tarafından tanınan, egemen bir devlet olarak Çin devleti vurgulanırken, aynı zamanda Çin nüfusuna da atıfta bulunmaktadır. Sonuç olarak “Çin’i haritadan silelim” söylemi Çin’in siyasi varlığının yok edilmesini ve tüm Çinlilerin öldürülmesini temsil etmektedir.

Kullanıcı ilk cümlesinde yer alan “Bir projem var” ifadesiyle Çinli insanlara duyduğu hiddeti mübalağa ve kinaye yoluyla dışa vurmaktadır. İçeriğin üreticisi gibi içeriği okuyanlar da bahsedilen projenin hayali olduğunun ve bir eğretileme yapıldığının farkındadır; fakat bu eğretileme kullanıcının duygu, düşünce ve kasıtları hakkında ipuçları taşımaktadır. Kullanıcı böylesine net ve keskin bir söylem ile kendisini oldukça önemli bir “proje” için yetkin kılmakta; ayrıca hedefini gerçekleştirme konusunda güçlü iradeye ve gerekli nefrete sahip olduğunu göstermektedir. İlk cümlenin ikinci kısmındaki “görüştürün” fiilinin emir kipiyle çekilmesi ile kullanıcı kendini takipçilerine ve etiket ile erişeceği insanlara güçlü bir karakter olarak sunmaktadır. Görüşmek ve projesini sunmak istediği kişinin Amerika Birleşik Devletleri Başkanı Donald Trump olması ise, kendini konumlandığı güçlü profilin doğrudan bir göstergesidir.

Bu görüşme isteğinde, Donald Trump, Amerika Birleşik Devletleri Başkanı kimliğinden ziyade, Çin’e meydan okuyan kuvvetli bir özne olarak yer almaktadır. Bu bağlamda Trump, kişiliği, geçmişi, Çin ve koronavirüs salgını dışındaki siyasi görüş ve uygulamalarından bağımsız olarak, Çin’e ve Çinlilere duyulan nefretin ete kemiğe bürünmüş halini temsil etmektedir.

Son olarak, içerikte kuru kafa emojisiyle birlikte, başka bir emoji kullanımı da söz konusudur. #Çinvirüsü ve #Hantavirus etiketinden sonra kullanılan “Nauseated Face” (Bulantılı Yüz) emojisi ([http-118](http://118)), Çinlilere yönelik tiksintiyi ifade etmektedir.

5. Retorik

a. Görsel/ler

Kullanıcı “#Çinvirüsü” etiketiyle paylaştığı tweetlerinde ve koronavirüs süreci ile ilgili diğer paylaşımlarında görsel kullanmamıştır. Bu sebeple öncelikle profilde yer alan kapak fotoğrafı ve profil fotoğrafı irdelenmiş; ardından görsel kullanılan toplam 15 tweetten, ele alınan tarih aralığına en yakın olan 7 Mart 2020 tarihinde yapılan 8 Mart Dünya Kadınlar Günü ile ilgili tweet, taşıdığı ideolojik mesajlar ve nefret söylemi paylaşımı ile tezatlıkları açısından incelenmiştir.

Kullanıcı profil fotoğrafı olarak, dış ortamda çekilmiş olan kendine ait bir fotoğraf kullanmaktadır. Ağaçların ve yeşilliklerin içerisinde bulunan kullanıcı, yüzü güneşe dönük bir pozisyonda durmaktadır. Ellerin havaya kaldırılması ve gözlerin kapatılmasıyla doğaya tam bir teslimiyet sergilenen fotoğrafa, tabiatla bütünleşme, özgürlük ve huzur temaları hâkimdir. Bu fotoğraf taşıdığı simgesel anlamlar bağlamında, kişisel bilgiler/bio başlığında yer alan “Sürüden ayrıl; kurtla yüzleş, kazanırsan hikâyen değişir...” metni ile de paralellikler göstermektedir. Kullanıcı benlik sunumunu özgürlük, cesaret ve ferdiyet gibi kavramlar ile gerçekleştirmekte; bu sunum için de Twitter’ın hem metin hem de görsel unsurlarını kullanmaktadır.

Profilde yer alan kapak fotoğrafında da, mesaj kaygısı taşıyan bir görsel yer almaktadır. Görselde bir uyarı tabelası üzerinde “Ben çok narinim. Lütfen bana dokunma!” yazmaktadır. Kullanıcı, sahip olduğu kişilik ve karakterin farklı bir boyutunu kapak fotoğrafı ile ortaya koymaktadır. Profil fotoğrafı ve kişisel bilgiler/bio açıklamasıyla özgür ruhlu ve sürüden ayrılabilir kadar gözü pek karakterini sergileyen kullanıcı; kapak fotoğrafı ile ise bir yandan da narin ve kırılgan bir yapısı olduğunu vurgulamaktadır.

İlk paragrafta vurgulanan 8 Mart Dünya Kadınlar Günü paylaşımı Görsel 5.12’de yer almaktadır:

A S

@as

• 7 Mar

...

#DünyayıKadınGüzelleştirir 8 Mart, burjuvazinin gösterdiği gibi "kadınlara çiçek alma günü" değildir..

8 Mart, tüm dünyadaki emekçi kadınların cinsel, sınıfsal, ulusal baskı ve sömürüye karşı mücadele günüdür..

Bu nedenle de rengi kıızıdır..."

#8MartDünyaEmekçiKadınlarGünü

Görsel 5.12. Analiz 3 görsel kullanımı örneği

Paylaşım metninde eşitsizlik, hoşgörüsüzlük, ayrımcılık gibi insan hakları meselelerine değinen kullanıcı, 8 Mart Dünya Emekçi Kadınlar Günü'nün haksızlığa, baskıya ve sömürüye bir başkaldırı olduğunu vurgulayarak, ırkçılık kadar ciddi bir konu olan cinsiyet temelli ayrımcılığa, nefret suçuna ve nefret söylemine karşı durmaktadır. Paylaşımında kullanılan görselde ise kırmızı bir bayrak kaldıran kadın imgesinin altında şu metin yer almaktadır: "8 Mart 1857'de 129 kadın proleter Kapitalizmin azgın polisince yakıldı. UNUTMA!"

Görselde bulunan "proleter kapitalizm" ve metninde yer alan "sömürüye karşı mücadele", "rengi kıızıdır" vurgularından hareketle, paylaşımın ideolojik olarak kapitalizm karşıtı, Marksist-Leninist bir duruş sergilediği çıkarsaması yapılabilmektedir. Analize konu olan tweette ise, kapitalizmin simgesi olan Amerika Birleşik Devletleri ve bu ülkenin başkanı Donald Trump ile işbirliği yapma ve geçmişi "Kızıl" olan Çin devletini ortadan kaldırmak arzusu sunulmaktadır. Bu çelişkili durum, sanal ortamdaki çoğunluk görüş, grup psikolojisi ve özellikle de Donald Trump gibi tesir düzeyi yüksek figürlerin yarattığı otorite etkisinin kullanıcıların fikir ve yargılarını nasıl etkilendiğini göstermektedir.

b. İnandırıcı bilgiler

Eleştirel söylem analizi uygulanan paylaşımda inandırıcı bilgi kullanımı bulunmamaktadır. COVID-19 pandemisi sürecinde profilden paylaşılan diğer tweetler incelendiğinde ise, 10 Nisan günü, 11 Nisan 2020 saat 00:00'da geçerli olacak sokağa çıkma yasağının, başlama saatinden sadece 2 saat önce ilan edilmesi sonrasında yaşananlara dair paylaşılan tweet göze çarpmaktadır.

Görsel 5.13. Analiz 3 inandırıcı bilgi kullanımı örneği

İçişleri Bakanlığı tarafından alınan sokağa çıkma yasağı kararından sonra insanlar panik halinde market ve fırınlara akın etmiş, sosyal mesafenin hiçe sayıldığı görüntüler kameralara yansımış ve gündem olmuştur. Bu görüntülerden en akıllarda kalanları, Luppo sandviç kek, pırasa, şişe kola alan vatandaşlara dair görüntülerdir. Kullanıcı yaptığı paylaşımda, izlediği görüntüler karşısında birçok duyguyu beraber yaşadığını kullandığı 7 farklı emoji ile ortaya koymuştur. Kullanılan emojiler kullanıcının yoğun olarak hayal kırıklığı, kaygı, şaşkınlık, küçümseme, utanç ve kızgınlık hissettiğini göstermektedir. Böylesine olumsuz duygular içerisinde kalan kullanıcı, önceki düşüncelerini değiştirerek, öylece marketlere koşan, bilinçsiz insanların ölmeyi hak ettiğini savunanlara katıldığını belirtmektedir. Böylelikle, başkalarını tanık gösterme yöntemiyle inandırıcı bilgi kullanımına başvuran kullanıcı, görüntüler sonrası oluşan olumsuz duygu ve düşüncelerini meşru kılabilmek için, benzer düşüncelere sahip olanların söylemlerini arkasına almaktadır.

5.4.2.4.Simgeleştirme analiz uygulaması

Simgeleştirme yöntemi, doğal kimlik öğelerinin, fiziksel özelliklerin, dil veya ten renginin ötekileştirme ve aşağılama amaçlı kullanıldığı bir nefret söylemi biçimidir. Bu tarz söylemlerde, hedef alınan kişi veya topluluk, diğer tüm özelliklerinden tamamen soyut tutularak, bir özelliği üzerinden -çoğunlukla abartılarak ve çarpıtılarak- tanımlanmakta ve simgeleştirilmektedir.

Çinli insanların hedef alındığı simgeleştirmelerde özellikle göz yapılarından dolayı “çekik gözlü”, ve boy ortalamalarından ötürü “kısa boylu”, “yerden bitme” ifadeleriyle nefret söylemi üretilmektedir. “#Çinvirüsü” etiketi taranarak elde edilen toplam veri içerisinde “çekik” kelimesi ile arama yapıldığında 10 sonuç elde edilmesi, Çinli insanların göz yapısının en önemli ayrıştırma ve simgeleştirme noktalarından biri olduğunu göstermektedir. Dini ve mitolojik hikâyeleri temel alan ve Çinli insanların “kısa” olmasına gönderme yapan “Ye’cüc ve Me’cüc” benzetmeleri; konuştukları dilin aşağılanması ile üretilen “koniçiva” ve “çinçançon” hitapları “simgeleştirme” kategorisinde öne çıkan diğer içeriklerdir.

Analiz 4

A. Makro Yapı

1. Tematik Yapı

Tablo 5.23. *Analiz 4 tematik yapı tablosu*

Kişi/Hesap Tanımı	By.
Hesap Adresi	@Ti
Kişisel Bilgiler	PAU 4/4 -İZMİR- Zifiriyim bir yerlerde...
Katılma Tarihi	Mayıs 2018

11 Mayıs 2018 tarihinde Twitter’a katılan hesaptan paylaşılan toplam tweet sayısı 1242’dir. Platformdaki geçmişi 28 ay olan hesabın aylık ortalama tweet sayısı 44’tür. Bu rakam kullanıcının aktif bir şekilde mecrada yer aldığını göstermektedir.

Kullanıcı kişisel bilgiler/bio başlığını etkin bir şekilde kişiselleştirmiş; metin kullanımının yanında emojilerden de yararlanmış. Ayın evrelerini temsil eden beş farklı simge, ticari marka sembolü (™), tescilli marka sembolü (®) ve üç dişli mızrak sembolü gibi emojilerin kullanıldığı ilk iki satır, oldukça soyut anlatımlar içerdiği için incelemeye dâhil edilmemiştir. Alt alta beş satır olarak düzenlediği bio bölümünün metin bazlı son üç satırı ise bazı somut bilgiler vermektedir. Bu bilgilere göre, kullanıcı İzmirli’dir, Pamukkale Üniversitesi’nde okumaktadır ve 4. sınıftadır. Hangi bölümde okuduğu bilgisi mevcut değildir, fakat kullanıcının kullandığı isimde “engineer” ibaresi geçmektedir. Bu vasıta ile kullanıcının bir mühendislik bölümünde okuduğu çıkarımı yapılabilmektedir. Son satırda kullanıcının karakterini, mizacını, duygusal yapısını yansıtmaya gücüne sahip en öznel ifadeler bulunmaktadır. Rüzgâr Pehlivan’ın Zifiri adlı şarkısından “Zifiriyim bir yerlerde” sözlerini bio’suna ekleyen kullanıcı, kederli bir ruh hali ve depresif bir tavır sunmaktadır.

103 takipçisine karşılık 242 farklı profili takip eden kullanıcının takipçi oranı 0.30’dur. Twitter kullanma pratiğini, takipçi sayısını fazla önemsemeden, ilgi alanına giren hesapları takip etme yönünde şekillendirmiş olan kullanıcının takip ettiği hesaplar çoğunlukla kurumsal ve kamusal resmi hesaplar, kamuoyu gücü yüksek çeşitli kanaat önderlerinin onaylı profilleridir. Foller.me derinlemesine etkileşim analizi sonuçlarına göre, hesaptan paylaşılan her 100 tweetten 53’ü bahsetme, 50’si ise yanıt şeklindedir. Yani, kullanıcı bahsetme yöntemi ile çok büyük oranda yanıtlama yapmaktadır; fakat az sayıda da olsa bahsetme yöntemini yanıtlama harici kullanmaktadır.

Yine Foller.me analizine göre her yüz tweetin 63’ünde link kullanımı bulunmaktayken, medya içerikli tweet sayısı ise 100 tweette ikidir. Foller.me yazılımı etiket kullanımı ile ilgili analiz bulundurmadiğundan, paylaşılan tweetlere manuel olarak bakma yolu tercih edilmiştir. Bu şekilde, analiz edilen nefret söylemi içeriğine kadar paylaşılan tweetler fazla ayrıntıya girmeden ele alınarak hem kullanıcı ile ilgili kişisel bilgiler elde edilmeye çalışılmış hem de kullanıcının etiket kullanımı pratiklerine bakılmıştır.

Kullanıcının son dönemlerdeki tweetlerinde depresif bir hava sezilmektedir. Kullanıcı Özdemir Asaf, Cemil Meriç gibi edebiyatçılardan dizeler, “#sezenaksu”, “#muslumgurses” gibi etiketlerle şarkı sözleri paylaşırken, aynı zamanda anonim özlü sözlerin bulunduğu içerikler de üretmiştir. Kişisel bilgiler/Bio başlığında da karamsar bir şarkı sözüne yer veren kullanıcı, hüznü ve melankolik bir ruh hali sergilemektedir. Lakin bu paylaşım pratiği dönemsel bir görüntüdür; Ekim ayının ortalarından geriye doğru gidildiğinde kullanıcının Twitter’ı nasıl bir anlayış içerisinde kullandığı ortaya çıkmaktadır. Üniversitelerde yüz yüze eğitime ara verilerek online eğitime geçilmesi kararına adeta savaş açan kullanıcı, Twitter’ı etkin bir şekilde kullanarak yetkililere sesini duyurma, kendi görüşünde olanları örgütleme, konudan habersiz olanları bilgilendirme mücadelesine girişmektedir.

Pandeminin başladığı ve eğitime ara verildiği Mart ayında “#ÖğrencineSahipÇıkTürkiye”, “#UZAKTANEĞİTİMİSTEMİYORUZ” gibi etiketler ile tepkisini dile getiren kullanıcı, 27 Temmuz tarihinden itibaren yoğun bir biçimde online eğitim karşıtı içerikler üretmeye başlamıştır. “#üniversitelerhibritistiyor”, “#sistemçöktükampüsşart”, “#hibritevetonlinehayır”, “#ünilerdeherbölümaçılısın” gibi çok sayıda etiket ile paylaşım yapan ve bu etiketli paylaşımlar ile hatırı sayılır bir etkileşime ulaşan kullanıcının bazı etiket tercihleri irdelemeye değerdir.

Kullanıcının paylaşımlarında yer verdiği, “#erdoganasesleniyoruz”, “#rteünilileresahipçık”, “#ünililerinumuduRTE”, “#reisünileriaçar”, “#hibritgelirseteşekkürlerRTE” gibi etiketler, dili itibariyle istek ve temenni taşıyan etiketlerdir. Bu kullanım, kullanıcının sosyal ağların farkındalık yaratma, kamuoyu oluşturma ve çevrimdışı yollarla ulaşmanın mümkün olmayacağı kişilere ulaşma gücünü oldukça önemseyişinin bir göstergesidir. Bu etiketlerin yanı sıra, kullanıcı iletişim dili ve tonu farklı olan etiketleri de sıklıkla kullanmıştır. “#yökistifa”, “#yahibrityaistifa”, “#üniversiteYÖKalamaz”, “#üniversitelerdedarbeyapılıyor”, “#yektasaraçistifa”, “#hibritiçinsokaktayız”, “#yahibrityasokak” gibi başkaldırı ve tehdit odaklı etiketlerin kullanımı, kullanıcının sosyal medyanın örgütlenme ve yaptırım gücüne inancının dışavurumudur. Recep Tayyip Erdoğan ve Melih Gökçek hesaplarından yapılan retweetler kullanıcının siyasi görüşüne ilişkin ipuçları barındırırken; iktidarın ve devletin kurumlarının sokakla tehdit etmesi, hatta içinde “darbe” vurgusu olan etiketlerin kullanımı, kullanıcıya yönelik iki önemli tespit yapılmasını sağlamaktadır. Kullanıcı

siyasi görüşü ne olursa olsun, kendi aleyhine olan bir duruma karşı ses çıkarmaya ve mücadele etmeye eğilim gösteren, kararlı ve boyun eğmez bir karaktere sahiptir. Davasına sadık ve kararludur, doğru bildiğini haykırmaktan çekinmemektedir ve bu mücadele için sosyal medyanın etkin bir mecra olduğu kanaatindedir.

Foller.me aracının sunduğu @bahsetme analizi de, kullanıcının vurgulanan sosyal medya kullanım pratiklerini doğrular niteliktedir. Kullanıcı Sözcü Gazetesi Eğitim Editörü, Gazeteci/Yazar Sultan Uçar'ı (@Sultanucar_ist) ve Sağlık Bakanı Fahrettin Koca'yı (@drfahrettinkoca) 7 kez; üniversitelerin yüz yüze eğitim yapmasını savunan, eğitim bilimci ve Türkolog Emrah Adaklı'yı (@EMRAHADAKLI) 4 kez; Türkiye Cumhurbaşkanı Recep Tayyip Erdoğan'ı (@RTERdoğan) 3 kez; Pamukkale Üniversitesi resmi Twitter hesabını (pauedutr) 2 kez; Pamukkale Üniversitesi Rektör Yardımcısı Necip Atar'ı (@necip_atar), Pamukkale Üniversitesi öğretim üyesi Prof. Dr. Fahir Demirkan'ı (@FahirDemirkan), CHP Adana milletvekili Ayhan Barut'u (@AyhanBarut01), YÖK Başkanı Prof. Dr. M. A. Yekta Saraç'ı (@yekta_sarac), T.C. Milli Savunma Bakanlığı Resmi Twitter Hesabını (@tcsavunma), T.C. Cumhurbaşkanlığı Resmi Twitter Hesabını (@tcbestepe) ve T.C. Sağlık Bakanlığı resmi Twitter sayfasını (@saglikbakanligi) bir kez "mention" ederek, Twitter'ı yetkililere sesini duyurmak, düşünce ve taleplerini onlara iletmek ve bu vasıta ile kamuoyu oluşturmak için kullanmıştır.

B. Mikro Yapı

1. Şematik Yapı

a. Durum tanımı

Simgeleştirme yoluyla nefret söylemi üreten tweet, 21 Mart 2020 günü saat 11:57'de paylaşılmıştır.

Tablo 5.24. *Analiz 4 simgeleştirme paylaşımı*

Hesap Sahibi	Tweet 1
By.	#CinViruesue 2 3 tane çekik gözlü yerden bitme pislik ırk yüzünden dünyanın çektiği çileye bak ulan birde zafer kutlaması yapıyor şerefsizler amerikan oyununu flan geçiceksiniz çin işi bu adamlar ilk önce kedilerine verdi virüsü sonra masumiyetle dünyaya yaydı

#CinViruesue 2 3 tane çekik gözlü yerden bitme pislik ırk yüzünden dünyanın çektiği çileye bak ulan birde zafer kutlaması yapıyor şerefsizler amerikan oyununu flan geçiceksiniz çin işi bu adamlar ilk önce kedilerine verdi virüsü sonra masumiyetle dünyaya yaydı

Görsel 5.14. Analiz 4 simgeleştirme paylaşımı

1. Sonuçlar

Tweetin paylaşıldığı hesabın takipçi sayısı 103'tür. Tweetin paylaşıldığı tarihte, takipçi listesinde yer alan her hesap aktif ve çevrimiçi ise, paylaşımın en az 103 kişiye ulaştığı varsayılmaktadır. Bu sayı, paylaşımın, takip eden hesapların ana sayfa/zaman akışında yer alması algoritması üzerinden ortaya çıkmaktadır. Fakat Twitter, bir paylaşımın farklı metotlar ile takip-takipçi çemberini aşarak başka hesaplara ulaşabilmesine imkân sağlamaktadır.

Twitter algoritmasının sunduğu erişim yöntemlerinden biri, içeriğin beğenilmesi veya yanıtlanması sonucu, içeriğin beğenen veya yanıtlayan hesabın takipçilerinin zaman akışına "... yanıtladı" ve "... adlı kullanıcı beğendi" ibareleriyle düşmesidir. Bu şekilde bir hesap takip edilmese bile, ilgili hesaba dair içeriğin zaman akışına düşmesi mümkündür. Analiz edilen paylaşım 1 beğeni almıştır. Bu beğeniye gerçekleştiren hesabı takip edenler, zaman akışlarında "... adlı kullanıcı beğendi" ibaresiyle tweete maruz kalabilmektedirler. Fakat hangi hesapların zaman akışına bu içeriğin düştüğünü tespit etmek mümkün değildir.

Bir tweete veya tweetin paylaşıldığı hesaba, Twitter'ın kendi arama aracı, Google gibi üçüncü parti arama motorları veya sosyal medya takibi için özel olarak geliştirilmiş araçlar ile ulaşmak mümkündür. Fakat kaç farklı profilin böyle bir erişim gerçekleştirdiği veya içeriğin bu yollarla ne kadar görüntülenme sağladığını tespiti de pek mümkün değildir. Son olarak, bir Twitter içeriğini takipçi listesinin sınırları dışına taşımak ve farklı kullanıcılara erişmek için en önemli araçlardan olan etiket kullanımı, bu içerik için de önemli bir rol oynamaktadır. İlgili içerikte sadece "#Cinvirüsü" etiketi kullanılmıştır. İçerik üretimi sırasında Twitter Türkiye Gündemleri listesinde olan, konu ile ilgili diğer

etiketlerin kullanımı ile erişimin daha üst boyuta taşınma yoluna gidilmemiştir. Bu yaklaşım, kullanıcının bu içeriği üretmedeki amacının olabildiğince fazla kişiye ulaşmak ve etkileşim yaratmak olmadığını göstermektedir.

2. Ardalan bilgisi

Koronavirüs hastalığı, bu hastalığın Türkiye’de görülmesi ve yayılması, sağlık bakanlığı ve hükümetin politikaları, alınan önlem ve karantina uygulamalarına ilişkin profilden paylaşılan içeriklere bakıldığında 12 tweete ulaşılmaktadır. Bu içeriklere Tematik Yapı başlığı altında değinilen, yüz yüze /hibrit eğitim talebi ve online eğitim karşıtlığına dair tweetler dahil edilmemiştir. 12 tweetin hepsinde etiket kullanmıştır. Analize konu olan tweetin paylaşıldığı tarih olan 21 Mart 2020’den önce “#CoronaVirus” “#okullartatilolsun”, “#UmredenKarantinaya”, “#MAALESEFPOZİTİF”, “#sokağaçıkmayasağı”, “#VirüseKocaDarbesi”, “#SOKAĞACIKMAYASAĞI”, “#vaka191”, “#CoronavirusPandemic” etiketleriyle paylaşımlar yapılırken; sonrasında ise “#vaka947”, “#Hantavirus”, “#EvdeKal”, “#vaka5698” etiketleri kullanılarak oluşturulan içerikler dolaşıma sokulmuştur. Ayrıca, “#BirlikteYeneceğiz” etiketi taşıyan bir içeriğin yanı sıra, Fahrettin Koca’nın 2, İbrahim Melih Gökçek’in ve Recep Tayyip Erdoğan’ın 1 koronavirüs konulu paylaşımı da retweet yoluyla yeniden paylaşılmıştır.

Kullanıcının yeni tip koronavirüs (SARS-CoV-2) ile ilgili ilk paylaşımı, hastalığın Türkiye’de görülmesinden çok önce, 24 Ocak 2020 tarihindedir.

Tablo 5.25. Analiz 4 ardalan bilgisi içerik örneği-1

Hesap Sahibi	Tweet 2
By.	#CoronaVirusesue kendiliğinden ortaya çıktığı konusu tamamen yalan Dünyada parası azalan açgözlü İnsanların parasını artırmak için insan eliyle üretilmiş birillet ilacında hazırda bekletiyorlarki bir sonraki aşamada insanları sağlığıyla korkutup cüzdanlarındaki paraları çekcekler

“#CoronaVirus” etiketi kullanılan ve 1 beğeni alan paylaşımda, kullanıcı virüsün doğal yollarla ortaya çıktığına inanmadığını belirtmekte; ekonomik emellere dayanan bir senaryo olduğuna dair komplo teorisini ileri sürmektedir. Kullanıcının virüse dair ikinci

tweeti, Türkiye’de hastalık ve vakaya dair ilk resmi açıklamanın yapıldığı 11 Mart 2020 tarihli dir.

Tablo 5.26. Analiz 4 ardalan bilgisi içerik örneği-2

Hesap Sahibi	Tweet 3
By.	On binlerce insanın olduğu bir kampüste binlerce insanın olduğu bir fakültede yüzlerce insanla aynı sınıfta hapşirmalar öksürmeler arasında ders işlerken kendimi güvende hissetmiyorum en az 2 hafta tatil olsun yoksabu hastalığın yayılacağı yer kalabalığın bolluğu #okullartatilolsun

11 Mart tarihinde Twitter Türkiye Gündemleri listesinde üst sıralarda yer alan “#Corona”, “#virüstürkiyede”, “#koronavirüsü”, “#COVID19turkey” gibi etiketler yerine “#okullartatilolsun” etiketi kullanan kullanıcı; bu tavrıyla bireysel ihtiyaç ve çıkarlarına dair farkındalığı yüksek, menfaatlerini gözeten ve bu doğrultuda eyleme geçmekten çekinmeyen bir yapıda olduğunu göstermektedir. Tematik Yapı başlığında vurgulandığı gibi, kullanıcı YÖK’ün üniversitelerde uzaktan eğitim kararı almasını engellemek ve eğitimin yüz yüze olarak yapılmasına yönelik kamuoyu oluşturmak için Twitter’ı aktif olarak kullanmıştır. Bu doğrultuda, çok sayıda etiket ile hem diğer üniversite öğrencilerinde farkındalık oluşturma çabasına girişmiş; bir yandan da Cumhurbaşkanlığına, YÖK başkanı Prof. Dr. Yekta Saraç’a, öğrencisi olduğu Pamukkale Üniversitesi’nin rektör, dekan ve öğretim üyelerine ulaşabilmek için mücadele vermiştir. Bir üniversite öğrencisi olarak, kendi hayatını ilgilendiren bir konuda, inandığı doğrular istikametinde sergilediği aktif, mücadeleci ve kararlı tavır, 11 Mart 2020 tarihli tweetindeki tutum ile tutarlılık göstermektedir.

Tablo 5.27. Analiz 4 ardalan bilgisi içerik örneği-3

Hesap Sahibi	Tweet 4
By.	Almayın memlekete 14 gün sınırdan sahra hastanelerinde karantinaya alın bu işin şakası olmaz çoğu 228evcutken228 el öpülcek sarılırcak sonra herkes korona bu işin şakası olmaz bildiğin 5400 tane ayaklı korona #UmredenKarantinaya

Bir önceki paragrafta da vurgulandığı gibi, kullanıcının ussal çıkarımlar yapabilme becerisi, beşeri çevresine dair yüksek farkındalığı ve analiz kabiliyeti dikkat çekicidir. Kullanıcı 15 Mart 2020 tarihinde “#UmredenKarantinaya” etiketini kullandığı paylaşımında, umreden dönen vatandaşların hemen karantinaya alınmasının toplum sağlığı açısından çok önemli olduğunu vurgularken; umreden dönen vatandaşların bulaş tehdidine dair önemli saptamalar da ortaya koymaktadır. Aynı gün içerisinde, “#MAALESEFPOZİTİF” etiketini kullanarak paylaştığı bir diğer tweetinde ise Hz. Muhammed’in bir sözüyle görüşlerine referans oluşturan kullanıcı, dini ve manevi hassasiyet taşımasıyla toplumda sessizlik sarmalı oluşturan bir konu hakkında nesnel gerçeklikleri –kendini sansürlemeden- ifade etmektedir.

Tablo 5.28. Analiz 4 ardalan bilgisi içerik örneği-4

Hesap Sahibi	Tweet 5
By.	Kimse yanlış anlamasında Dünyada böyle bir bela 229evcutken Peygamber Efendimizin Bir yerde Bulaşıcı hastalık varsa oraya gitmeyiniz olduğunuz yerde varsa orayıda terketmeyiniz diye emri mevcutken Umreye gidiş iman aşkından değilde daha çok ahmaklıktan #MAALESEFPOZİTİF

Hesaptan 16 ve 17 Mart 2020 tarihlerinde paylaşılan iki farklı tweeti birlikte değerlendirmek, kullanıcının Türkiye’deki bulaş seyrine, bulaş sebeplerine ve Türkiye’nin salgınla mücadelesine dair algısını bütünleşik şekilde kavramayı sağlamaktadır. 16 Mart 2020, saat 22:32’de paylaşılan tweet şöyledir:

Tablo 5.29. Analiz 4 ardalan bilgisi içerik örneği-5

Hesap Sahibi	Tweet 6
By.	Senin Hakkın Ödenmez Ey Koca Reis İnşallah Senin Önderliğine azminle Bu İleti Yenicez Sen ne dersen onu yapıcaz Ülke Olarak Bize Düşen Sayın Bakanımızın Ve Yetkilerin Uyarılarını dikkate alıp en gerekli hassasiyeti göstermektir. #VirüseKocaDarbesi

Sağlık Bakanı Dr. Fahrettin Koca’nın, paylaşımın yapıldığı dönem içerisinde oldukça konuşulan, yorgun ve gözleri kanlanmış fotoğrafının paylaşıldığı ve

“#VirüseKocaDarbesi” etiketinin kullanıldığı tweette, kullanıcının T.C. Sağlık Bakanlığına, ilgili yetkilere, yetkililerin salgınla mücadele yöntem ve stratejilerine sonsuz bir güven duyduğu görülmektedir. 17 Mart 2020, saat 12:40’da paylaşılan diğer tweet ise aşağıdaki gibidir:

Tablo 5.30. Analiz 4 ardalan bilgisi içerik örneği-6

Hesap Sahibi	Tweet 7
By.	İtalyayla bizi kıyaslayan kamiller ve bundan yolaçıkıpbizim durumumuzun daha kötü olduğunu dilegetiren aveller devlet dışardaki vatandaşını vatanlarına getiriyor vazifesini yapıyor gelenler zaten oralardan kaptığıhastalığıyla geliyor T.C de kapmıyorlar coronayı #SOKAĞACIKMAYASAĞI

“#SOKAĞACIKMAYASAĞI” etiketinin kullanıldığı tweette, Tweet 4 ve Tweet 5 başlıklı içeriklerde vurgulanan, Türkiye’de görülen vakaların yurtdışı kaynaklı olduğu görüşü yinelenirken; Türkiye’yi İtalya ve diğer ülkelerle kıyaslayan insanlara karşı sert ifadeler kullanılmış ve Türkiye’nin doğru hamleler yaparak süreci layıkıyla yönettiği belirtilmiştir. Bu iki paylaşım ortak paydaya oturtulduğunda, kullanıcının Türkiye’nin salgın konusunda kötü durumda olmadığı, hastaların virüsü ülke içerisinde değil, Türkiye sınırları dışında kaptığı, başta Sağlık Bakanı Dr. Fahrettin Koca olmak üzere tüm yetkililerin süreci doğru şekilde yönettiği düşüncesinde olduğu görülmektedir.

“#Çinvirüsü” etiketi ile nefret söylemi üretilmesi ve dolaşıma sokulmasının ardalanını oluşturan bu paylaşımların yanı sıra, 16 Mart 2020, saat 19:34’te paylaşılan tweet, analiz edilen içeriğin hâkim gündem, Donald Trump gibi kitleleri etkileyebilecek bir figürün söylemleri ve Türkiye Gündemleri listesinde üst sıralara çıkan “#Çinvirüsü” gibi etiketlerin etkisiyle üretilip üretilmediği hakkında fikir sağlamaktadır.

Tablo 5.31. Analiz 4 ardalan bilgisi içerik örneği-7

Hesap Sahibi	Tweet 8
By.	Ağa bu belayı tüm dünyaya çin denen yerden bitme bok boğazlı gereksizler yaymadımı tüm dünya bir olsun çini yok etsin yani.çin bu bedeli ödemelii #sokağaçıkmayasağı

Görüldüğü üzere, Kullanıcı analize konu olan paylaşımından önce de nefret içerikli bir tweet üretmiş ve dolaşıma sokmuştur. Çinli insanların boy ortalamasına hitaben “yerden bitme” ifadesiyle simgeleştirme; “bok boğazlı gereksizler” ifadesiyle küfür/hakaret/aşağılama; “tüm dünya bir olsun çini yok etsin” ifadesiyle ise de düşmanlık ve savaş söylemi kategorilerinde değerlendirilebilecek çok boyutlu bir nefret söylemi üreten kullanıcı; etiket olarak ise “#sokağaçıkmayasağı” etiketini kullanmıştır. Bu noktada, bağlamdan kopuk bir etiket kullanımı, kullanıcının Çinli insanlara olan öfke ve nefretini herhangi bir etiket kullanımıyla daha büyük kitlelere ulaştırma arzusunu ortaya koymaktadır.

3. Bağlam bilgisi

Ele alınan nefret söylemi içeriğinin paylaşım tarihi 21 Mart 2020’dir. “Analiz 1” başlığı altında eleştirel söylem çözümlemesine tabi tutulan nefret söylemi içeriği de 21 Mart 2020 tarihli olduğundan ve bu tarihine ilişkin bağlam bilgisi detaylı olarak incelenmiş olduğundan, tekrara düşmemek adına bu başlık altında yüzeysel bir değerlendirme yapılacaktır.

21 Mart 2020 tarihinde, tüm dünya üzerinde COVID-19 hastalığına yakalanan 27.056 kişi kayıtlara geçmiştir; 1.346 kişi ise bu hastalık sebebiyle yaşamını yitirmiştir. Böylelikle toplam vaka sayısı 287.582’ye, toplam ölüm sayısı ise 11.947’ye ulaşmıştır (http-95). Türkiye’de ise 21 Mart tarihinde yapılan testler sonucu 277 yeni hasta tespit edilmiş, toplam vaka sayısı 947 olmuştur. Koronavirüs kaynaklı 12 yeni ölümün gerçekleştiği Türkiye’de toplam can kaybı sayısı ise 21’e ulaşmıştır.

Analiz 1’de, sosyal medyanın ve geleneksel medyanın gündem maddeleri, paylaşımın nasıl bir düşünsel ve duygusal arka plana sahip olduğunu ve nasıl bir psikolojik iklim içerisinde ortaya çıktığını tespit edebilmek adına özenle incelenmiştir. Tekrara düşmeden, önemli gelişmelerin altını çizmek gerekirse; 17 Mart’ta ABD başkanı Donald Trump “Çin Virüsü” ifadesini kullandığı bir tweet paylaşmış, 18 Mart tarihinde ise gerçekleştirdiği basın toplantısında Çin virüsü ifadesinin ırkçı olmadığını ve söyleminin arkasında durduğunu belirtmiştir. Yine 18 Mart’ta Çin’in Vuhan şehrinde sadece 1 yeni vakanın tespit edilmesi ve hastalığın kontrol altına alındığının duyurularak kutlama yapılması sosyal ağlarda tepkileri beraberinde getirmiştir.

20 Mart 2020, Donald Trump'ın "Çin Virüsü" söyleminin Türkiye'de sosyal ağlarda gerçek bir gündem maddesine dönüştüğü tarihtir. Trump'ın konuşmasının altyazılı olarak dolaşıma girmesi, "Çin Virüsü" söylemini Twitter Türkiye Gündemleri listesine kadar taşımıştır. Çin İstanbul Başkonsolosluğu'nun resmi sosyal medya hesaplarından paylaşılan, Türkiye'deki sağlık çalışanlarına destek mesajı ve Çinli bir sokak satıcısının "Koronavirüs artık Avrupa'nın problemi. Çin'de yine masa hariç dört ayaklı her şey, gemi hariç yüzen her şey ve uçak hariç uçan her şey yenecek." söyleminde bulunduğunu iddia eden içerikler 20 Mart 2020 tarihinde öne çıkan diğer gündem maddeleridir.

2. Sentaktik çözümleme

a. Cümle yapılarının aktif ya da pasif olması

Paylaşım dilbilgisi açısından bakıldığında göze çarpan ilk nokta, metin içerisinde hiçbir noktalama işaretinin kullanılmamış olmasıdır. Cümle yapılarının aktif veya pasif olduğunu çözümleyebilmek için metne doğru noktalama işaretleri yerleştirildiğinde ve yazım hataları düzeltildiğinde, cümle yapısı şu şekilde ortaya çıkmaktadır: "2-3 tane çekik gözlü, yerden bitme pislik ırk yüzünden dünyanın çektiği çileye bak! Ulan, bir de zafer kutlaması yapıyor şerefsizler. Amerikan oyununu falan geçeceksiniz, Çin işi bu. Adamlar ilk önce kedilerine verdi virüsü, sonra masumiyetle dünyaya yaydı."

Doğru noktalama işaretlerinin yerleşmesiyle 4 ayrı cümlemin ortaya çıktığı metinde, ilk cümle bir ünlem cümlesidir. "dünyanın çektiği çileye bak" vurgusuyla seslenmede bulunan kullanıcı, söylemleri ile okuyanlara hitap etmektedir. Bu bağlamda, "bak" fiili ile içeriği okuyanlara toplu olarak değil, ayrı ayrı hitap edilen metinde, sen gizli öznesi kullanıldığı için etken bir yapı ortaya çıkmaktadır.

İkinci cümlede, zafer kutlaması yapmak eylemini gerçekleştiren özne "şerefsizler" kelimesidir. Üçüncü cümlede, özneyi bulmak için sorulacak "geçecek olan kim" sorusunun cevabı "siz"dir. Yükleme yer alan şahıs ekinin de ortaya koyduğu gibi siz, bu cümlemin gizli öznesidir. Son cümlede ise, yüklemnin belirttiği eylemi gerçekleştiren ve cümlemin öznesi olan kelime açık şekilde "adamlar"dır. Sonuç olarak, metinde yer alan 4 cümlede de, -gizli ya da açık olsun- özne bulunmaktadır ve tümceler aktif bir yapı sergilemektedir.

b. Cümle yapılarının basit ya da karmaşık olması

Bir cümlenin yapı bakımından basit veya karmaşık olması, cümle içerisinde yer alan yargı ve fiil sayısının bir sonucudur. Eğer bir cümle içerisinde tek yargı bulunuyorsa, fiilimsiler veya çekimli fiiller ile kurulmuş, tamlayan veya tamlanan rolünde olan cümlecikler yer almıyorsa cümle basit bir yapıdadır. Tam tersi olarak ise cümle içerisinde cümlenin anlamını tamamlayan bir cümlecik yer alıyorsa; cümlelerin virgül veya noktalı virgülle ayrıldığı sıralı cümle özelliği görülüyorsa, “ki” ya da farklı bağlaçlarla cümlelerin birbirlerine bağlandığı bağlı cümle yapısı mevcutsa, cümle karmaşık yapılıdır.

Bu bilgiler ışığında, tweet metninin noktalama işaretleri ile düzenlenmiş hali ele alındığında, ilk cümlenin karmaşık yapılı olduğu görülmektedir. Cümle içerisinde “dünyanın çektiği” ifadesinde eylemsi kullanılmakta ve bu kullanım ile cümle birleşik cümle yapısı kazanmaktadır. İkinci cümlede ise yargı bildiren tek öge “yapıyor” kelimesi olduğundan, cümle basit yapılı olarak metin içerisinde yer almaktadır. Üçüncü cümlede, virgülle ayrılmış iki ayrı cümlecik bulunmaktadır. İlk cümlecikte eylem bildiren öge, yani yüklem “geçeceksiniz” kelimesidir; ikinci cümlecikte ise “çin işi” tamlaması yüklem konumundadır. Öge ortaklığı olmaması sebebiyle bağımsız sıralı cümle özelliği gösteren bu tümce karmaşık yapılıdır. Son cümlede de, üçüncü cümlede olduğu gibi virgülle ayrılmış iki cümlecik bulunmaktadır. Bu iki cümleciğin yüklemeleri farklıdır; fakat “virüsü” ögesi iki cümle için de ortak belirtili nesne konumundadır. Böylelikle, bağımlı sıralı cümle özelliği gösteren son cümle, karmaşık yapılı bir cümle olarak metni sonlandırmaktadır.

3. Bölgesel uyum

a. Nedensel ilişki

Kullanıcı tarafından tek metin halinde paylaşılan, fakat doğru noktalama işaretlerinin yerleştirilmesiyle dört farklı cümlenin oraya çıktığı içerikte, cümle içi ve cümleler arasındaki nedensel bağlantıları tespit etmek, metnin anlamsal çerçevesini çizmeye yardımcı olmaktadır. İlk cümle, taşıdığı yargı ve bulundurduğu gerekçelerle bir neden-sonuç ilişkisi ortaya koymaktadır. Cümleye göre, dünyanın çektiği çile bir sonuçtur; bu sonucun ortaya çıkmasına yol açan neden ise “2 3 tane çekik gözlü, yerden bitme, pislik ırk” olarak nitelendirdiği Çin ırkıdır.

Benzer şekilde, son iki cümle arasında da nedenselliğe dayanan bir ilişki yapısı bulunmaktadır. Üçüncü cümlede koronavirüs pandemisinin Amerika ile ilgisi olmadığını, virüsün sebebinin Çin olduğunu belirten kullanıcı, vardığı bu sonucun nedenlerini ise son cümlede sıralamaktadır. Bu sebepler, kullanıcıya göre, Çin'in virüsü önce kendi insanlarına vermesi ve sonrasında ise masumiyetle dünyaya yaymasıdır.

b. İşlevsel ilişki

Bir metin, birbiri ile hiçbir ilişkisi bulunmayan, bağlamsal olarak ayrı cümlelerin bir araya geldiği tümceler yığını değildir; cümleler arasında anlamsal bağlantıların mevcut olması gerekmektedir. Genel ifadelerin açılanması, ele alınan konu ve içeriklerin detaylandırılması işlemi olarak da tanımlanabilecek işlevsel ilişkilerin ortaya çıkarılması çabası, kullanılan cümlelerin nasıl bir anlamsal zemine yerleştirildiğinin çözülmesini sağlamaktadır. Analiz edilen içerikte, işlevsel ilişki bağlamında öne çıkan anlamsal açılım, üçüncü cümlede yer alan ve genel bir ifade olan “Çin işi” söyleminin, takip eden cümlede ayrıntılandırılmasında görülmektedir. Dördüncü cümlede yer alan, Çin hükümetinin önce kendi halkına virüsü yayması, devamında ise masum bir tavırla virüsün tüm dünyaya yayılmasına göz yumması iddiaları, “Çin işi” olarak sloganlaştırılan ifadenin açılımını karşılık gelmektedir.

c. Referanssal ilişki

Bir metin içerisindeki referanssal ilişki ağını çözümlemek, cümleler ve kavramlar arasındaki örtük bağlantıların tespitine dayanmaktadır. Örtük bağlantıları görünür kılmaya yönelik çaba ise, yan manaları bulabilme, mecazi kullanımları, edebi sanatları tespit ederek satır aralarını okuyabilme ile mümkün olmaktadır. Bu bağlamda, böyle bir çaba somut bulgulardan ziyade, analizi yürüten araştırmacının öznel yorumlarından beslenmektedir.

Bu çerçeve içerisinde metinde yer alan referanssal ilişkilere odaklanıldığında, “pislik ırk” ifadesinin, diğer cümlelerde yer alan olumsuz söylemlerle ilişki içerisinde olduğu söylenebilmektedir. İlk cümlede kullanıcı, Çinli insanlar yüzünden dünyanın çile çekmekte olduğunu belirtmektedir. Türk Dil Kurumu Sözlükleri-Güncel Türkçe Sözlük’e

göre pislik sözcüğünün mecaz anlamlarından biri “başkalarına zarar veren kimse (http-119)”. Ülkelerinden yayılan virüs sebebiyle başkalarının zarar görmesine yol açan Çinli insanlar, bu örtük ilişki bağlamında pislik olarak nitelendirilmektedir.

İkinci cümledeki “bir de zafer kutlaması yapıyor şerefsizler” ifadesi, kullanıcının “pislik ırk” tanımlamasıyla örtük bağlantılara sahip bir diğer noktadır. Çin ırkını virüsün ortaya çıkmasından, yayılmasından ve dünyanın çile çekiyor olmasından sorumlu tutan kullanıcı, tüm bunların üzerine Çinli insanların Vuhan’da hastalığın kontrol altına alınmasından dolayı kutlama yapmalarını öfkeyle karşılamaktadır. Cümledeki “bir de” vurgusu, yarattığı olumsuzluğun farkında olması gereken ve bu durumdan dolayı suçluluk ve utanç duyması gereken Çinli insanların, bunun yerine kutlama yapıyor olmasına dikkat çekmekte; kullanıcının nezdinde Çinli insanların “utanmazlığını” ve “pişkinliğini” ifade etmektedir. Google’ın Türkçe Sözlüğü Oxford Languages’a göre argo olarak “kötü, aykırı davranışları olan, iğrenç kimse” anlamını taşıyan pislik sözcüğü (http-120), Çinli insanların bu aykırı davranışları ile referanssal bir ilişki içerisine girmektedir.

Son olarak, kullanıcının Çin ırkına yönelttiği pislik tanımlaması, “virüsü masumiyetle dünyaya yaymak” söylemiyle kavramsal olarak ilişki kurarak kullanıcının yargısını pekiştirmektedir. Masumiyet kavramı ile Çinli insanlara sinsilik, ikiyüzlülük, içten pazarlıklık ve alçaklık sıfatlarını yükleyen kullanıcı, tüm bu yaftaları “pislik” potası içerisinde eriterek Çinli ırkına “pislik ırk” yakıştırmada bulunmaktadır.

4. Kelime Seçimleri

Eleştirel söylem analizi uygulanan metin, simgeleştirme kategorisinde değerlendirilen bir nefret söylemi metni olduğundan, öncelikli olarak simgeleştirme yöntemi ile nefret üreten kelimelere odaklanılmaktadır. İlk cümlede yer alan, ırk kelimesinin 4 farklı tamlayan ile betimlendiği “2-3 tane çekik gözlü, yerden bitme, pislik ırk” tamlaması, paylaşımı bir nefret söylemi metnine çevirmektedir. Vurgulandığı gibi, fiziksel özelliklerin, ten rengi, cinsiyet, dil gibi doğal kimlik öğelerinin aşağılama, ötekileştirme, yok sayma ve nefret unsuru olarak kullanıldığı; bu öğelerin hedef alınan kişi veya kitleyi tanımlayan tek özellik gibi simgeleştirilerek kişi veya kitlenin diğer tüm demografik, sosyal, kültürel özelliklerinin yok sayıldığı nefret söylemi simgeleştirme

olarak tanımlanmaktadır. Bu bağlamda hem “çekik gözlü” hem de “yerden bitme” ifadeleri Çinli insanları fiziksel özellikleri ile simgeleştirerek nefret üretmektedir.

Çekik gözlü terimi, farklı göz yapılarından yola çıkarak, Asyalı insanları işaret etmek için kullanılan, günlük konuşma diline güçlü şekilde kök salmasıyla ayrımcı ve tektipleştirici anlamlarının zımnileştiği bir ifade şeklindedir. Öyle ki, Türkiye’de sıklıkla kullanan dijital sözlüklerden Wikisözlük’e göre “çekik gözlü” kelimesi mecaz olarak “Uzak Doğulu kişi” anlamına gelmektedir ([http-121](http://121)).

“Çin kökenli birçok Asya ülkesinden insanları tanımak çok kolaydır. Üst göz kapağı morfolojisi, bu gerçeğe katkıda bulunan yüzün en belirgin kısmıdır (Kiranantawat, Suhk ve Nguyen, 2015, s. 158)”. Türkçe’ye yerleşmiş “çekik gözlü” ifadesinde, göz ve göz kapaklarındaki farklılığın tasviri göz üzerinden yapılmaktadır; fakat tüm insanların göz yapısı hemen hemen aynıdır, farklılık göz kapak yapısındadır. “Asyalı gözünün yüzeysel görünümündeki başlıca farklılıklar (1) ‘tek’ bir kapak veya supratarsal kıvrımın olmaması, (2) periorbital yağ miktarı ve yeri ve (3) iyi tanımlanmış bir epikantal kıvrımın varlığıdır (Nguyen, Hsu ve Dinh, 2009, s. 186)”. Göz yüzeyindeki farklı görüntünün en önemli sebeplerinden epikantal kıvrım Doğu Asyalılar, Güneydoğu Asyalılar, Orta Asyalılar, Kuzey Asyalılar, Polinezyalılar, Mikronezyalılar, Amerika Yerlileri, Mestizolar, Khoisanlar ve Malgaşlar gibi etnik gruplarda sıklıkla görülmektedir ([http-122](http://122)).

Türkçe’de epikantal kıvrıma sahip gözlere sahip tüm ırklar için “çekik gözlü” veya “çekik” gibi sıfatlar ile genelleme yapılmaktadır, lakin kıvrımın şekline göre dört tip epikantal kıvrım tanımlanmıştır (Nguyen, Hsu ve Dinh, 2009, s. 189). Araştırmalar ise bu göz kapağı morfolojilerinin ilgili çevrelere evrimsel adaptasyonun sonucu olan dışa dönük bir fenotip olduğuna dair antropolojik bir hipotezler sunmaktadır (Kwon ve Nguyen, 2015, s. 173). “Bu özelliklerin, göz küresi ve sinüslere yalıtım sağlayan lipid birikintileri ile soğuk iklimlere adaptasyon olduğu ve epikantal kıvrımın gözü kar parlamalarına ve dondurucu rüzgârlara karşı koruduğu varsayılmaktadır (Blackburn, 2000, s. 10)”.

Bu farklı göz kapağı yapılarının tektipleştirilerek, hepsinin basit bir tabirle “çekik” olarak adlandırılması ve etnik bir grubu veya ırkı ayırtırmak, ötekileştirmek için kullanılması sadece Türkçe için geçerli bir durum değildir. Blackburn (2000, s. 10), tarihsel olarak üst göz kapağındaki epikantal kıvrımın varlığının Batı Avrupalılar

tarafından ırksal açıdan Asya halklarını ayırt etmek için kullanıldığını belirtmektedir. Analiz edilen metindeki bu kullanım da, doğrudan bir ötekileştirme ve hor görmenin dışavurumudur. “Çekik gözlü” tanımlamasının farklı bir anlatım ve bağlam içerisinde nefret ifadesi olarak değerlendirilmemesi mümkündür; fakat aynı cümle içerisinde yer alan diğer negatif söylemler, bu metin içerisindeki kullanımın nefret ve ayrımcılık amaçlı olduğunu kanıtlamaktadır. Kullanıcı söylemi bir bireye değil, bütün bir ırka yöneltmekte; o ırkı tüm diğer tüm özelliklerinden soyutlayıp “çekik gözlü” olmaları ile simgeleştirmekte ve aşağılamaktadır.

İlk cümle içerisinde, simgeleştirme yöntemi ile Çin ırkını yaftalayan ve nefret söylemine yol açan bir diğer ifade “yerden bitme” tanımlamasıdır. Yerden bitme ifadesi, kısa boylu insanların, eğretilme yoluyla, toprak üzerinde yetişen kısa bitkilere benzetilmesi ile ortaya çıkan bir ifadedir ve Oxford Languages Sözlüğü’ne göre 1. çok kısa boylu (kimse), 2. Nereden geldiği, nasıl türediği belirsiz (kimse) anlamlarını taşımaktadır (http-123). Bu söylem, bazı kullanımlarında, örneğin şirin, küçük çocukları veya alçak spor arabaları nitelemek için kullanıldığında hareket veya ayrımcılık içermemesine karşın; çoğunlukla bir insanı boyuyla ilgili aşağılamak, bir grup, kitle veya ırkı boy üzerinden tektipleştirerek, simgeleştirme yoluyla ötekileştirmek için tercih edilmektedir. Analiz edilen bu paylaşımdaki ifadede de, Çinli ırkına yönelik “yerden bitme ırk” tabiri kullanılmakta, Çinli insanlar sadece boyları üzerinden homojenleştirilerek, kısa boylu olmalarından dolayı aşağılanmaktadır.

Genel olarak tüm Asyalıların, özellikle de Çinlilerin kısa boylu olduğuna dair zihinlere yerleşmiş kuvvetli bir algı söz konusudur. Bu algı asılsız değildir; bilimsel çalışmalar ve yapılan araştırmalar Asyalı insanların boy ortalamasının Avrupa ve Amerika halklarına göre daha kısa olduğunu ortaya koymaktadır. 2014 verilerine göre, Çinli erkeklerin boy ortalaması 169.5 cm, Çinli kadınların boy ortalaması 158.0 cm’dir (http-124); bu rakamlar Çinli insanların kısa olduğuna dair algıları doğrular niteliktedir.

Yapılan bilimsel araştırmalar, Asyalı birçok ırkın ve Çinli insanların boy ortalamasının özellikle Avrupalı insanlara kıyasla kısa olduğunu göstermektedir. NCD Risk Factor Collaboration (NCD-RisC) – NCD Risk Faktörü İşbirliği’nin 2016 yılında yayınladığı araştırma makalesine göre, 1896’da doğan en kısa insanlar Asya, Orta ve Latin Amerika’da olduğunu tahmin edilmektedir. 1896 erkek doğum kohortu, Laos’ta ortalama olarak sadece 152,9 cm olarak ölçülmüştür. Laos’u Doğu Timor ve Guatemala

izlemektedir. Kadınlarda da Guetemala en kısa boy ortalamasına sahiptir; El Salvador, Peru, Bangladeş, Güney Kore ve Japonya kadın boy ortalamasına Guetemala'yı takip etmektedir (2016, s. 2). Türkiye İstatistik Kurumu (TÜİK)'nin 2019 araştırmasına göre ise Türkiye'de erkeklerin boy ortalamasının 1.73 cm, kadınların boy ortalamasının 1.61 cm olduğu tespit edilmiştir ([http-125](#)). Görüldüğü üzere, Asya ırkları ve Çinliler ile Türk insanları arasında boy ortalamaları açısından çok büyük bir fark bulunmamaktadır; fakat zihinlere yerleşmiş stereotipler ve önyargılar güçlü köklerle konumlarını muhafaza etmektedirler. Analiz edilen paylaşım içerisinde de kullanıcı, kendi ırkını daha uzun olarak görerek, Çinli insanları boy üzerinden ayırtırmakta, küçümsemekte ve hor görmektedir.

Kısa boy üzerinden böyle bir aşağılama girişimi, uzun boyun kısa boya göre daha olumlu ve güçlü çağrışımlar yapmasından kaynaklanmaktadır.

“Uzun boylu insanlar genellikle daha uzun yaşamaktadırlar, kalp hastalığı ve felç geçirme olasılıkları daha azdır ve uzun boylu kadınlarda ve çocuklarında doğum sırasında ve sonrasında komplikasyon görülme olasılığı daha düşüktür. Daha uzun insanlar da daha fazla para kazanabilmekte ve okulda daha başarılı olabilmektedir uzundur (NCD-RisC, 2016, s. 2)”.

London School of Hygiene and Tropical Medicine'den Gert Stulp liderliğindeki araştırmacılar, Hollandalıların en uzun insanlar olduğunun ortaya konduğu ve nedenlerinin araştırıldığı çalışmalarında, doğal seleksiyon sonucuna yoğunlaşmaktadırlar. Uzun boylu insanların, karşı cins tarafından daha çok tercih edilmesi ve uzun boyluların daha fazla çocuk sahibi olması, uzun boy geninin sonraki kuşaklara daha sağlıklı aktarılmasını sağlamaktadır ([http-126](#)). Kısa boy ise, belirtilen tüm bu avantajlardan yoksunluğu işaret etmektedir; daha kısa yaşam, hastalıklara daha açık bir bünye, eğitim ve iş hayatında daha az başarı ve daha az para. Bu bağlamda kullanıcı, bir ırkı kısa olması ile yaftalayarak, onları tüm olumsuzlukların sebebi olan boy ortalamaları ile simgeleştirmekte ve aşağılamaktadır.

Simgeleştirme yoluyla nefret pompalayan kelimelerin analizinden sonra, metin içerisindeki diğer kelime tercihlerine yoğunlaşmıştır. İlk cümlede, cümlenin başında “2-3 tane” ifadesi yer almaktadır ve Çin ırkı sayı olarak nitelenmektedir. Bilindiği gibi Çin 1.405.456.880 nüfus ile dünya üzerindeki en kalabalık ülkedir ([http-127](#)). Fakat kullanıcı dünyanın en büyük nüfusunu “2-3 tane” olarak niteleyerek büyük bir tezatlık yaratmaktadır. Bu ifade, kullanıcının Çinli insanları değersizleştirme ve küçük görme

çabasını ortaya koymaktadır. Kullanıcı nezdinde Çin ırkı nicelik olarak yüksek değerde olsa bile, nitelik olarak “alçak”tır; ayrıca cümlenin devamında yer alan “yerden bitme ırk” vurgusu, Çinli insanların sayıca fazla olmasına karşın, fiziksel olarak zayıf görüldüğünü ve küçümsendiğini göstermektedir. Cümlenin devamında, çeşitli aşağılamaların yöneltildiği bu ırkın dünyaya çile çektiriyor olduğunun belirtilmesi, kullanıcının bir kez daha Çinli insanları ötekileştiren ve küçük gören tavrını gözler önüne sermektedir. Kullanıcı, bu değersiz ve “alçak” insanların, bir şekilde tüm dünyaya karşı tehdit oluşturmasını kabul edilemez bir durum olarak değerlendirmektedir.

“Çekik gözlü” ve “yerden bitme” sıfatlarından sonra, Çin ırkını “pislik” olarak da tanımlayan kullanıcı, bu kullanım ile metinde yer alan nefret söylemini çok boyutlu hale getirmiş; paylaşım içerisinde hem simgeleştirme, hem de küfür/hakaret/aşağılama kategorisinden nefret söylemine yer vermiştir. Pislik sıfatının metin içerisinde yarattığı anlamlara ve dünyanın çile çekmesi, zafer kutlaması yapılması, virüsün masumiyet ile tüm dünyaya yayılması gibi ifadelerle olan ilişkisine “referanssal ilişki” başlığı altında detaylı olarak değinildiği için bu başlık altında tekrar edilmemektedir.

İlk cümlenin ilk kısmında, Çin ırkına çeşitli hakaretler ve nefret yöneltilirken, ikinci kısımda ise dünyanın Çin ırkı yüzünden çile çektiği belirtilmektedir. Dünyanın çile çekmesi ile söylenmek istenen, Yeni tip koronavirüs hastalığının ortaya çıkması, tüm dünyaya yayılması, insanların hastalanması ve ölmesi, sosyal ve ekonomik hayatın sekteye uğramasıdır. Kullanıcının virüse ve virüs sebebiyle yaşananlara dair algısı, analiz 2’de incelenen profilin tutum ve düşüncelerine paralellik göstermektedir. Analiz 2’deki Twitter paylaşımında yazar Çinli insanlar yüzünden tüm dünyanın bedel ödediğini belirtmektedir. Kullanıcı yaşananlara bir neden arayışındadır; süreç gelişme aşamasından arındırılarak, sadece giriş-sonuç denkleminde değerlendirilmektedir. Aynı şekilde bu paylaşımda da görülmektedir ki, kullanıcı sürecin başlangıç aşamasını tüm pandemi sürecine mal etmekte, “virüs Çin’den çıktı, yaşanan her şeyden Çin sorumlu” düşüncesini desteklemektedir.

İkinci cümlede bahsi geçen kutlama, 19 Mart 2020 tarihinde basında da yer alan gelişmeler ile ilgilidir. SARS-CoV-2 virüsünün ortaya çıktığı Vuhan kentinde sadece 1 yeni vaka görülmesi ve salgının kontrol altına alınması üzerine, çeşitli binalar ve köprüler “Wuhan, Zafer” ve “Çin, Zafer” gibi sloganlar ile aydınlatılmıştır (http-97). Bu kutlamaya tepki gösterilen cümledeki iki vurgu çok önemlidir. Cümlenin başında yer alan “Bir de”

sözcüğü, Çin'in kutlama yapmayı hak etmediğine yönelik inancı göstermektedir. Neden hak etmediğinin cevabı ise, bir önceki cümlede yer almaktadır. Kullanıcıya göre, birçok kötü özellik ile bezenmiş olan Çin ırkı hastalığı dünyaya musallat etmiştir, tek suçlu ve sorumlu onlardır. Tüm bu yaşananlara sebebiyet vermişken, “bir de” kutlama yapmaları onları hayâsız, umursamaz ve pişkin kılmaktadır. Cümlenin sonunda yer alan “şerefsizler” söylemi de, bu “onursuz” ve “alçak” tavrı öne çıkarmaktadır.

Analiz edilen metin içerisinde mercek altına alınması gereken bir diğer kelime seçimi ise “Amerikan oyunu” ifadesidir. Bilindiği gibi, ulusal veya uluslararası birçok sorunda, yaşananların arkasında Amerika Birleşik Devletleri'nin olduğunun iddia edilmesi temeline dayanan bir paranoya ve komplo teorisinin sloganı haline gelmiş bu ifade; özellikle 2010'lu yıllar ile birlikte sokaktan ve siyasi meselelerin tartışıldığı mekânlardan sosyal ağlara taşınmış, dillere pelesenk olmuş bir klişe ve “meme” ürüne dönüşmüştür. Öyle ki, Ekşi Sözlük platformunda ilk entry girişi 2011 yılı olan dört sayfalık “Amerika'nın oyunu bunlar ([http-128](http://128))” ve ilk entry girişi 2013 yılı olan “Amerika'nın oyunları ([http-129](http://129))” başlıkları bulunmaktadır. Hatırlanacağı gibi, Tematik Yapı başlığı altında profilin etiket kullanım pratikleri incelenirken, kullanıcının olup bitenleri rasyonel süzgeçlerden geçirip analizler yapan, analizler sonucunda çıkarlarını korumak için harekete geçmeye çekinmeyen kararlı ve mücadeleci karakterine dair çıkarımlarda bulunulmuştur. Kullanıcı, bu karakter yapısına uygun şekilde, ağlarda dolaşımda olan koronavirüsün arkasında Amerika'nın olabileceğine dair varsayım ve komplo teorilerini kabul etmemekte, süreci irdelleyerek doğru cevapları bulmaya girişmektedir. Fakat farkında olmadan benzer bir hataya kendisi de düşmektedir; “Amerikan oyunu” klişesine karşı çıkan kullanıcı, başka bir klişe olan “Çin işi” söylemiyle cevaplar bulmaya çalışmaktadır.

Son olarak, dördüncü cümledeki “masumiyetle” sözcüğünün cümleye ve tüm metne kattığı anlam masaya yatırıldığında, Çinli insanlara sinsilik, içten pazarlıklılık, ikiyüzlülük gibi niteliklerin yüklendiği görülmektedir. Kullanıcıya göre Çinli insanlar bilinçli şekilde, bir plan ve program dâhilinde virüsün tüm dünyaya yayılmasını sağlamışlardır ve bunu yüzlerine taktıkları masumiyet maskesi ile gizlice yapmışlardır. Ayrıca, Çinli insanların kötü emellerini sinsice ve kaçak dövüşerek gerçekleştiriyor olması, Onların güçsüzlüğü ve acizliğinin göstergesidir. Kullanıcının yargısına göre, Çinliler aleni şekilde tehdit yaratabilecek, kartları açık oynayarak yüreklilik

sergileyebilecek insanlar olmadıklarından, insanları aldatma ve kandırma yolunu seçmektedirler.

5. Retorik

a. Görsel/ler

Kullanıcı koronavirüs sürecine dair paylaşımlarında görsel kullanmadığı için, profilde yer alan profil fotoğrafı ve kapak fotoğrafı incelemeye alınmıştır. Tematik yapı başlığı altında, kullanıcının etiket kullanım pratiklerinin incelenmesi sonucu varılan kanı, profil sahibinin kararlı, mücadeleci, meydan okumayı seven, azimli ve güçlü bir karakter sahibi olduğudur. Bu perspektif ile profil fotoğrafı ele alındığında, fotoğrafın bütüncül kompozisyonu, belirtilen karakteristik özellikler ile paralellikler göstermektedir.

Kullanılan profil fotoğrafı siyah-beyaz olarak düzenlenmiştir. Duruş ve pozlama açısından dolayı cep telefonu ile çekilen bir öz-çekim sonucu elde edildiği düşünülen fotoğraf, özel olarak bir uygulama aracılığı ile siyah-beyaza dönüştürülmüştür. Bu bağlamda, siyah-beyaz kompozisyon bir tercihtir; bir amaç ve mesaj kaygısı taşıması gerekmektedir. Bir fotoğrafın siyah beyaz veya resimsi oluşu, onun biçimsel katmanını temsil etmektedir (Yelmen, 2017, s. 56). Fotoğrafın içerik katmanı yani fotoğraf yüzeyinde yer alan imge ve fenomenler ise, biçimsel katmanın nasıl yapılandırıldığı ile doğrudan ilişkilidir. Fotoğraf sanatında amacın, gerçeğe en yakını somut olarak görüntülemekten çok, anlatımda en etkili soyut görüntüleri oluşturmak olduğu ifade edilmektedir (Bodur, 2006, s. 80). Kadraja alınan imgelerin renklerden de soyutlanması, fotoğrafa bakanın o kompozisyonun ruhu ve duygusu ile baş başa kalması anlamına gelmektedir. Ted Grant'ın ünlü sözü de bu yaklaşıma destek çıkmaktadır: “İnsanları renkli olarak fotoğrafladığınızda, onların giysilerinin fotoğrafını çekmiş olursunuz. Oysa insanları siyah- beyaz fotoğrafladığınızda, onların ruhlarının fotoğrafını çekerisiniz (http-130)”.

Bu yaklaşım içerisinde, siyah-beyaz fotoğraf tercihi, profil fotoğrafı aracılığıyla bir duygu, ruh ve karakter sunumu amacı taşımaktadır. Fotoğraftaki ana obje kullanıcının kendisidir; içerisinde bulunduğu taşıt, kıyafetler, camdan yansıyan görüntü geri planda bırakılmaktadır. Kullanıcı fotoğrafta ileriye doğru, ciddi bir ifade ile bakmaktadır. Yüz ifadesi keskindir, gülümseme veya tebessüm bulunmamaktadır. Ciddi ve kararlı görüntü

sergileyen kullanıcı, etiket kullanım pratiklerine yönelik yapılan çözümlemede ortaya konan azimli, mücadeleci ve gözü pek karakterle uyumlu bir görsellik sunmaktadır. Ayrıca fotoğrafta, havalı ve güçlü bir imaja yardımcı olduğuna dair güçlü bir inanış olan enstrümanlar da yer almaktadır. Fotoğrafta kullanıcının güneş gözlüğü takması, “fiyakalı” ve havalı bir imajı beraberinde getirmektedir. Kullanıcının gömleğinin üst düğmelerinin ilikli olmadığı görülmektedir. Bu “bağrı açık” poz, yine yaman, haşarı, meydan okuyan ve asi bir karakter sunumuna yardımcı olmaktadır.

Profilde kullanılan kapak fotoğrafında ise, kullanıcı yüksek bir bölgeden şehre yukarıdan bakmaktadır. Bu fotoğraf da özellikle toplumda kabul gören “erkekliğe” dair pek çok sembol içermektedir. Fotoğrafın sağ köşesinde, kullanıcının olduğu tahmin edilen bir araba görülmektedir. Bu fotoğraf çekilirken, arabanın kadrja alınmaması mümkün olduğu gibi; istenildiği takdirde fotoğraf kırılarak arabanın fotoğraftan kesilmesi gayet olasıdır. Anlaşılmaktadır ki, araba fotoğrafta bilinçli olarak bulunmaktadır; hatta fotoğrafın önemli bir parçasıdır. Bir erkeğin arabası sahibi olması, toplumda karşılığı olan bir statü göstergesidir ve kullanıcı kapak fotoğrafında bu durumu sergilemektedir. Arabasının yanında ayakta duran kullanıcı, yüksek bir noktadan şehri izlemektedir. Bu kompozisyon kullanıcının mücadeleci, korkusuz, başarma ve üstesinden gelme odaklı tavrını bir kez daha betimlemektedir. Yükseklerden bakmak, hâkimiyet kurma, iktidar altına alma, alçakta duranlara gücünü kabul ettirme anlamları taşımaktadır. Kullanıcı bu poz ile şehre -daha geniş perspektifte hayata- meydan okumaktadır. Elleri cebinde duruşu ise, bu mücadelesinde kendisinden emin olmasına, özgüvenine, gözü pekliğine işaret etmektedir.

b. İnandırıcı bilgiler

Analiz edilen Twitter içeriğinde, sunulan yargı ve düşüncelerin desteklenmesi ve ikna edici kılınması amacıyla nasıl bir yol izlendiği irdelendiğinde; kullanıcının Çinli ırkına yönelttiği nefreti, hakaretleri ve suçlamaları haklı ve geçerli göstermek için Çinli insanların kutlama yapmasını ön plana taşıdığı görülmektedir. Kelime Seçimleri başlığında da değinildiği gibi yazarın kutlama olarak değindiği gelişme, 19 Mart 2020 tarihinde Vuhan’da binalara ve köprülere “Wuhan, Zafer” ve “Çin, Zafer” yazılarının yazılmış olmasıdır. Tüm dünya “Çinliler yüzünden” virüs ile uğraşırken, kendi

ülkelerinde virüsü kontrol altına almalarından dolayı kutlama yapmalarına dikkat çeken kullanıcı, “vurdumduymazlık” ve “utanmazlık” içeren bu eylemi öne sürerek, nefret ve hakaret söylemlerini haklı çıkarmak istemektedir.

İlgili hesaptan 15 Mart 2020 tarihinde, koronavirüsün Türkiye’de yayılıyor olmasına ilişkin paylaşılan tweet, uzman veya tanıklardan alıntı yapma yöntemiyle inandırıcı bilgi kullanımına örnek teşkil etmektedir:

Tablo 5.32. *Analiz 4 inandırıcı bilgi kullanımı örneği*

Hesap Sahibi	Tweet 4
By.	Kimse yanlış anlamasında Dünyada böyle bir bela mevcuttken Peygamber Efendimizin Bir yerde Bulaşıcı hastalık varsa oraya gitmeyiniz olduğunuz yerde varsa orayıda terketmeyiniz diye emri mevcutken Umreye gidiş iman aşkından değilde daha çok ahmaklıktan #MAALESEFPOZİTİF

Dünyada baş gösteren tehlikeli bir salgın söz konusuken insanların umreye gitmiş olmasını Türkiye’de virüsün görülmesinin başlıca sebebi kabul eden kullanıcı, bu eylemin yanlış olduğuna dair görüşlerini Hz. Muhammed’in sözleriyle desteklemektedir. “Bir yerde veba ve benzeri, herhangi bir bulaşıcı hastalık olduğunu işittiğiniz zaman, o yere girmeyiniz. Bulduğunuz yerde böyle bulaşıcı bir hastalık varsa, oradan da çıkıp kaçmayınız (Çetin, 1995, s.13-14).” hadisini farklı sözcükler kullanarak paylaşan kullanıcı, inandırıcı bilgi kullanımını dini referanslar ile gerçekleştirmektedir.

6. SONUÇ VE ÖNERİLER

Bu çalışmada ele alınan grup normu, uyum ve itaat davranışı, nefret suçu ve nefret söylemine dair literatürü ana hatlarıyla tekrar etmek, içerik çözümlemesi ve eleştirel söylem analizi sonucu elde edilen bulguları daha doğru bir zeminde tartışmaya imkân sağlamaktadır. Bu bağlamda, bu bölüm içerisinde öncelikle çalışmada detaylıca yer verilen alanyazın genel bir değerlendirmeye tabi tutulmakta; daha sonra ise yapılan genel değerlendirmenin ışığında analizin sonuçları tartışılmaktadır. Son olarak ise önerilere yer verilmektedir.

Sosyal bir varlık olan insan, kendini gerçekleştirmek ve yaşam doyumuna ulaşabilmek için iletişim kurma, toplumsallaşma, aidiyet geliştirme, onaylanma gibi ihtiyaçlarını gidermek zorunluluğundadır. Doğası gereği içsel tatmin sağlama, haz ve mutluluk gibi olumlu tutkularla bezenme arzusunda olan insan, duygudaşlık yoluyla dostluk ve yakınlıklar kurma çabası göstermektedir. Bu sosyalleşme pratiği, özellikle aidiyet güdüsü bağlamında sosyal grupların varlığını elzem kılmaktadır. Sosyal grup veya cemiyetler ise, “biz” olgusu ortaya çıkarmaktadır. “Biz” olgusu, birliktelik içerisinde bulunan bireyleri grup dışarısında kalanlardan ayıran özgün nitelikler ile şekillenmektedir. Bu bağlamda, “biz” duygusunun olduğu her yerde “onlar” olgusu da bulunmaktadır.

Biz hissiyatının hâkim olduğu gruplar içerisindeki beşeri faaliyetler, insani ihtiyaçların temini doğrultusunda bireylerin çıkarlarına göre şekillenebilmektedir. Fakat çıkar sağlama tek taraflı değil, iki boyutlu bir yapı sergilemektedir. İnsanlar aidiyet göstererek onay ve sevgi görme ihtiyaçlarını karşıladıkları gruba erk ve değer atfetmekte; bir parçası olduğu “biz”in, diğerlerine göre güçlü olmasını arzulamaktadır. Biz olgusunun iktidar sahibi olması kişinin grup içi edimlerini kuvvetlendirmekte, duyulan tatmini arttırmaktadır. Bu durum, bireylerin çıkarlarına paralel olarak, gruplararası güç ve iktidar mücadelesi bağlamında grup çıkarlarına da hizmet etmektedir.

İnsanlar zorunlu olarak bir parçası olduğu sosyal beraberlikler dışında, seçiminde irade ortaya koyabildiği sosyal grupların tercih edilmesinde çeşitli kriterleri göz önünde bulundurmaktadırlar. Bu bağlamda Hume, yakınlık ve benzerlik seviyesi yüksek kişilerin aralarında kurulan duygusal bağların daha güçlü olduğuna dikkat çekmektedir. Yakın olunan ve benzerlik gösterilen kişilerle ortak duygu paydasında buluşan insanların

birbirleri için övgü ve yergileri, diğer insanlardan gelen övgü ve yergiye göre daha büyük önem taşımaktadır. Ayrıca, insanlar güçlü bulduğu için saygı duyduğu veya farklı açılardan benzerlik taşıdığını varsaydığı insanlardan da övgü ve onay almak istemektedirler. Bu motivasyon, insanların yakınlık duydukları ve benzerlik gösterdikleri insanların övgüsünü alabilmek için davranış örüntülerini şekillendirebildiğini ortaya çıkarmaktadır.

Görüldüğü üzere, insanlar “biz” olarak kabul ettikleri gruba ait olabilmek için, grubun istedik davranış ve iletişim kalıplarını uygulamaya boyun eğebilmektedirler. Böylelikle, sosyal bir yapının çatısı altında uyma, itaat, rıza, mekanik tepki, kimlik inşası, izlenim oluşturma gibi oldukça geniş bir yelpaze içerisinde irdelenebilen edimler sergileyebilmektedirler. Gruba aidiyet güdüsü, karakter ve kişiliğin toplumsal öğeler ile şekillendiği kimlik pratiklerini ortaya çıkarmaktadır. Grup içi niteliksel özdeşliğin artırılması düzleminde ortak özellik ve değerlere önem verme; edinilen rol kimliği bağlamında olumlanan eylemler ve davranış örüntüleri ile tutarlı olma ve grup dinamiklerine uygun düşen izlenimler yaratma edimleri, grupta yer almada temel amaç olan -ve istikrar içerisinde gözetilen- duygusal ve psikolojik kazanım elde etme gibi kişisel çıkarlara ulaşabilmeyi sağlamaktadır.

Uyma ve itaat davranışı, içsel bir güdü olarak kabul edilen mekanik tepkilerden ileri gelmektedir. İnsanlar toplumsal yaşama ve üyesi oldukları sosyal cemaatlere uyum sağlama amacıyla otomatik davranışlar geliştirebilmektedir. Bu davranış modelinin arkasında, modern yaşantı içerisinde her uyarana karşı akli yetkin kullanmanın ve yaşam içerisinde yer alan her fenomene karşı bilgili olarak muhakeme ve muhasebe yapmanın olanaksızlığı önemli bir rol oynamaktadır. İnsanüstü zihinsel bir çaba ve zaman talep eden bu durumun olanaksızlığı; sosyal çevrede olup bitenlerin gözlemlenerek ve toplumsallaşma sürecinde taklit yöntemiyle öğrenerek davranışların biçimlendirilmesini ortaya çıkarabilmektedir. Bu biçimlendirme ise nicelik ve nitelik ekseninde gerçekleşmektedir. Niceliksel bağlamda ne kadar çok kişi benzer davranışlar sergiliyorsa, bu durum toplumsal bir kanıt olarak doğru tavır olarak kabul edilebilmektedir. Niteliksel bağlamda ise, etki gücü yüksek, otorite olarak kabul edilen grup içi aktörlerin eylem ve iletişim kalıpları, örnek alınması gereken, doğru edimler olarak görülebilmektedir.

Bu noktaya kadar vurgulanan yargılar, bireylerin grup içerisinde gözettiği yararlar doğrultusunda sergilediği normlara uyum ve rıza davranışının, bireysel açıdan olumlu

yönlerini öne çıkarmaktadır. İnsanlar hem doğru kabul edilen iletişim ve davranış modellerini görüp hayatına adapte ederek kavrama, analiz etme gibi yorucu ussal süreçlerden tasarruf sağlamakta; hem de gruba uygun eylemler gerçekleştirerek kabul edilme, beğenilme, sevilme ihtiyaçlarını tatmin etmektedir. Fakat uyma davranışı, özellikle de akli ve mantığı gölgede bırakma gücüyle olumsuz sonuçlar yaratabilmektedir. Bu olumsuz sonuçların, ikinci paragrafta vurgulandığı gibi biz duygusuyla doğan ikili karşıtlıklar bağlamında ortaya çıktığını iddia etmek mümkündür. Biz olgusunu doğuran her yapı, diyalektik olarak onlar/diğerleri olgusunu da ortaya çıkarmaktadır. Bu karşıtlık bir kamplaşma meydana getirmektedir ve grupların “biz” duygusunu sağlam kılabilmek adına, “diğerleri” ile güç, iktidar ve tahakküm çatışmasına girmesi sonucunu doğurmaktadır. Bir kişinin veya grubun toplumsal alandaki varlığını, önemini ve saygınlığını sürdürebilmesinde, kamusal hayat içerisinde sahip olduğu güç ve otorite oldukça önemlidir. Saygınlığın sürmesini sağlayan güç ve otorite diğerleri üzerinden inşa edilmekte; iktidar, diğerlerinin saygınlığının zedelenmesi ve güçsüz kılınmasında yatmaktadır. Grubun kendini hâkim kılabilmek için diğer gruplara yönelik geliştirme eğiliminde olduğu iletişim ve davranış kalıpları ise, gruba olan aidiyet, duygudaşlık, çoğulluğa uyma ve otorite figürlerinin yönlendirmeleri ile grup üyelerine empoze edilmektedir.

Özetle, grup üyeleri toplumsal edim ve etkileşim pratiklerini kişisel emellerini gerçekleştirme ve arzularını doyuma ulaştırma yönünde dizayn etme yatkınlığı taşıırken; grup normları, otorite etkisi, duygusal ve sosyal bağ dolayımıyla ortaya çıkan özgecilik ve “biz” olgusu, grup üyelerini diğer gruplara karşı ayrımcı ve dışlayıcı bir tavır geliştirmeye itebilmektedir. Varılan noktada, sosyal hayatın her anında güç mücadelesinin ve ikiliklerden doğan çatışmaların yaşandığı görünmektedir. Bu çatışma atmosferi farklı bağlamlarda farklı ürünler sunabilmektedir. Tarihsel süreçteki kitlesel olaylardan ve savaşlardan, daha küçük ölçekli çatışmalara ve günümüz sosyal ağlarında gözlemlenen nefret, sindirme ve linç eylemlerine kadar başrolde uyum ve itaat davranışı olduğunu öne sürmek temelsiz bir sav olmayacaktır.

Gruplararası güç ve iktidar mücadelesi içerisinde, erk elde etmek veya sahip olunan iktidarı -karşı tarafı güçten mahrum kılarak- kuvvetlendirmek için kullanılan en temel enstrüman dildir. Anlamın dil ve söylem zemininde oluştuğu ve edimlerin arkasında yer alan düşüncelerin dilsel olarak inşa edildiği kabulünden hareketle; iktidar ve güç

istencinin ortaya konduğu her ilişkide dil başat bir roldedir. Bu bağlamda, dilin sözlü ve yazılı olarak aktarılması olan söylem, grup normlarının ve dinamiklerinin üretilmesine ve sürekli kılınmasına, biz-onlar ikiliği çerçevesinde hoşgörüsüzlük ve ayrımcılığın -aidiyet ve onaylanma ihtiyaçlarının karşılanmasının önkoşulu olarak- zihinlere kodlanmasına yardımcı olmaktadır. İkili karşıtlıkların bir ürünü olarak ortaya çıkan söylem biçimlerinin toplumsal yapının hücrelerine kök salması, tarihsel süreç içerisinde ayrımcı tutumların normal karşılanır hale gelmesine yol açabilmektedir.

Biz-onlar çatışmasının grup içi etkileşim yoluyla bireylere empoze edilmesi sonucu toplumsal yaşamda kendine yer bulan olumsuz dilsel çıktılarının başında nefret söylemi gelmektedir. Nefret söylemi, “bizden” olmayanı ötekileştirmenin ırk, etnik köken, din, cinsiyet, cinsel tercih, engellilik durumu gibi korunan özellikler üzerinden dilsel pratiklerle gerçekleştirilmesinin bir sonucu olarak ortaya çıkmaktadır. Nefret söylemi, 1997 yılında Avrupa Konseyi Bakanlar Komitesi tarafından kabul edilen tavsiye kararında vurgulandığı gibi; ırkçı nefret, yabancı düşmanlığı, saldırgan milliyetçilik, etnosentrizm, anti-Semitizm, cinsiyetçilik gibi olguları bünyesinde bulunduran ifade biçimlerini tanımlamaktadır ([http-25](http://25)). “Özetle nefret söylemi, her türlü hoşgörüsüzlükten kaynaklanan ve önyargılardan beslenen nefreti yayan, teşvik eden, savunan ya da haklı çıkaran ifade biçimleri için kullanılmaktadır (Aygül, 2010, s. 100)”.

Bu noktada, nefret söyleminin farklı bağlamlarda yaşanan farklı iktidar mücadeleleri sonucu ortaya çıkabildiği önemle vurgulanmalıdır. Ortak özellikleriyle bir araya gelmiş bir topluluğun daha iyi, daha doğru ve daha üstün olduğunu kabul ettirmesinin yollarından biri, diğer toplulukları kendilerinden aşağıda tutmaları ile mümkün olabilmektedir. Irkçı nefrette, beyaz ırk, siyah ırkı aşağılama ve dışlama yoluyla, siyahiler üzerinden gücünü ve iktidarını yüceltmektedir. Benzer şekilde, erkek egemen anlayış, kadınlar ve diğer cinsel eğilimler üzerinden eril dil ile erkini lanse etmektedir. Bu bağlamda, nefret söylemi toplumsal bir eylemdir. Bir kişiye yöneltilen nefret içerikli söylem, o kişinin üyesi olduğu tüm gruba ve kimliğe bir mesaj niteliği taşımaktadır. Bu mesaj, fail grubun üstünlüğünü vurgulamaktadır.

Ayrımcılığın ve nefretin kanıksanması ise, kişinin rızasıyla dâhil olduğu veya doğuştan getirdiği özellikleri ile içerisinde bulunduğu gruplarda aidiyet, kabul görme ve onaylanma ihtiyaçlarını besleyebilmek için bu söylemleri içselleştirmesi ve yeniden üretime sokmasıyla gerçekleşebilmektedir. Böylelikle hoşgörüsüz, önyargılı, dışlayıcı

düşünce kronikleşip tüm sosyal yapıyı sarmakta, zaman içerisinde toplumsal normlara dönüşmekte ve sinsi bir şekilde günlük yaşantının bir rutini haline gelmektedir. Belirtildiği gibi, düşünce ve eylem öncelikle dilde inşa edildiği için, nefret söylemi nefret suçunun da ilk adımını oluşturmaktadır. Her nefret söylemi suça dönüşmese de, her nefret suçunun arka planında öncelikle nefret söylemi yer almaktadır.

Grup davranışı, itaat ve uyum edimi, biz-onlar karşıtlığının yarattığı çatışma atmosferi ve bu nosyonların ürünlerinden biri olan nefret söylemi kavramı, sosyal ağların yükselişi ile bir üst evreye geçmektedir. Sözü edilen bu yeni evre, sosyal yaşantı ile organik bir şekilde bütünleşmiş olan ve bugünün hâkim iletişim ve etkileşim ortamı haline gelen yeni medyanın “yeni” olarak anılmasını sağlayan özelliklerinden ileri gelmektedir. Sanal ortamların zaman ve mekân sınırlılığını bertaraf ederek etkileşimi sürekli kılması, kullanıcıların psikolojik ve sosyal doyuma ulaşabilmek için kendi gibi olan insanları bulabilmesini ve onlara ulaşabilmesini, dijital devrimden önceki dönem ile kıyaslanamayacak ölçüde arttırmıştır. Böylelikle, kullanıcılar ağlarda kolaylıkla bir araya gelebilmekte, buradalık sergileme ve onaylanma ihtiyaçlarını tatmin edebilmektedir.

Yine sosyal ağ platformlarının sayısal temsil ve modülerlik niteliğiyle kimlik olgusunu özelleştirilebilir ve yeniden biçimlendirilebilir bir arayüz formatına dönüştürmesi, kullanıcıların kişisel arzu ve çıkarları doğrultusunda kimlik deneyleri yapması ve profiller inşa etmesinin önünü açmaktadır. Anonimlik olanağının gücüyle de, kullanıcılar talep ve beklentilerine yönelik kimlikler oluşturabilmekte; beğenilme, desteklenme ve sevilme güdümlü bir izlenim yönetimi süreci yürütebilmektedirler. Bu bağlamda, Goffman’ın tiyatro sahnesi metaforunun bugünün sosyal mecralarındaki izlenim oluşturma pratiklerine ışık tuttuğu görülmektedir. Kimliklerin çok rahat bir şekilde toplumsal dinamiklere, ilgi ve beklentilere göre dönüştürülebilmesi, dijital eylemlerin performatif ve yapmacık bir hal almasını olanaklı kılmaktadır. Özellikle son 15 yılda büyük ivme kazanan bilgisayar ve telekomünikasyon teknolojisinin sunduğu iletişimsel münasebet ortamı, kimlik açısından önemli bir paradoksu da tartışmaya sunmaktadır. Bu iletişim ortamı insanların ağlar oluşturma, örgütlenme, bütünleştirme gücünü artırırken, batının geleneksel bağımsız özne kavrayışını da değişime uğratmaktadır. Ağlarla ve sanal cemaatlerle güçlenen kolektif kimlik, batıcı bireyci bir kavrayışla sınırlı, kontrol edilemez bir bağlantısızlıkla sarsılmış bir benliğin krizine işaret etmektedir (Castells, 2008, s. 28).

Sosyal ağ platformlarının yarattığı imkânlar doğrultusunda, beğenilme, “like alma”, takipçi edinerek sosyalleşme gibi ihtiyaçlarını karşılayacak grupların bir parçası olabilen kullanıcılar, grup normlarını ve iletişim pratiklerini benimsemekte ve yeniden üretmekte; onay ve kabul görme gibi ihtiyaçlarının giderilmesi noktasında gerektiği durumlarda uzamın sağladığı olanaklarla kimliğini hızlıca şekillendirebilmektedir. Diğer taraftan, etkileşimin çok dinamik bir şekilde gerçekleştiği ve karşıt düşüncede olan, farklı değerlere sahip muhtelif birlikteliklerin her an karşı karşıya gelebildiği toplumsal ağlarda ortaya çıkan çatışma atmosferi, kişilerin grup normlarına uyum sağlama, iletişim kodlarını benimseme sürecine hızlandırıcı etki yapabilmektedir.

Kullanıcılar “bizden biri” olarak gördüğü kişiler tarafından onaylanmak ve beğenilmek için, “onlar” olarak nitelendirilen karşıt gruba yöneltilen söylemleri tekrar üretme eğilimindedir. “Biz” duygusuyla bağlı olunan grubun güç ve erk sahibi olması ise onaylanma ve beğenilme tatmininin üst seviyede gerçekleşmesini sağladığından, güç elde etmek için “onlar” değersizleştirilmektedir. Bu bağlamda, uyma davranışı ve ikili karşıtlar arasındaki güç mücadelesi, sosyal ağlarda negatif dilin ve nefret söyleminin etkin şekilde dolaşımda olmasına yol açan önemli faktörlerdendir. Profesyoneller tarafından belirli ideolojik kalıplar içerisinde üretilen ve tek taraflı olarak alıcıya iletilen medya iletilerine kıyasla; dijital ağlarda arzulayan herkesin kendi ideolojisi ve grup/cemiyet aidiyeti ile söylem üretebilmesi; mevcut nefretin daha farklı ve yaratıcı yollarla “öteki” olarak konumlandırılana yöneltilmesi suretiyle dijital devrim öncesi deneyimlenmesi mümkün olmayan bir gerilim ve linç ortamı meydana getirmektedir. Ayrıca, insan güdülerinin yaşamı destekleyen işlevleri ortadan kalktıkça, bu güdüler için zararsız boşalma alanları arayışı güçlenmektedir. Sosyal ağlardaki şiddet fenomenini, “zararsız” olarak algılanan rahatlama alanı arayışı zemininde de değerlendirmek mümkündür.

Üyesi olunan sosyal gruplarda, çoğunluğun sergilediği eylemler toplumsal kanıt oluşturup davranışı yönlendirdiği gibi; algılanan niteliği güçlü olan, rol-model olarak görülen otorite figürleri de davranışı biçimlendirebilmektedir. Bu bağlamda, bir etiket altında toplu olarak üretilen nefret söylemi içerikleri ve dijital linç pratikleri toplumsal kanıt ilkesi ile daha doğru anlaşılabilir. Bu tür eylemlerinin linç olarak adlandırılmasının nedeni, çok sayıda kişinin belirli bir hedefe doğru, benzer türde tavır ve davranışlarla saldırıya geçmesidir. Bu tanımlamada önemli nokta, insanların birbirlerinden görerek ve destek alarak, zincirleme gelişen ve kartopu gibi büyüyen bir

eyleme katılmasıdır. “Bir fikri doğru bulan kişi sayısı ne kadar çok olursa, birey o fikrin doğruluğuna daha fazla inanacaktır (Cialdini, 2013, s. 168)”. Özellikle, somut doğruların bulunmadığı ve duygusal tepkilerin öne çıktığı kriz durumlarında insanlar sosyal çevresini gözlemlemekte ve çoğunluğun yaptığını ya da kanaat önderi sayılabilecek etkin karakterlerin edimlerini taklit edebilmektedir. Cereyan eden linç ortamında kullanıcının ürettiği içerik ise, “biz” olarak kabul ettiği tüm yandaşlarının aktif olarak “olay yerinde” bulunmasından dolayı, olağan zamandan daha çok görülmesi ve beğenilmesine fırsat yaratmakta, bu da iltifat ve övülme tatminini had safhaya taşımaktadır.

Önceki paragrafta vurgulanan, somut doğruların belirgin olmadığı ve duygusal reaksiyonların ön plana çıktığı durumlara en güncel örnek, Aralık 2019’da Çin’in Vuhan kentinde ortaya çıkan yeni tip koronavirüsün kısa sürede tüm dünyaya yayılması ve global bir pandemiye dönüşmesidir. Hastalığın çok hızlı bulaşması ve ölümlere yol açması sebebiyle insanlar aniden büyük bir tehlike ile karşı karşıya kalmış; bulaşın önüne geçebilmek için katı karantina uygulamalarının hayata geçirilmesi ekonomik ve sosyal hayatı sekteye uğratmıştır. Tüm dünyada olduğu gibi Türkiye’de de özellikle salgının ilk aylarında büyük bir endişe ve korku hüküm sürmüştür. Böyle bir atmosfer, aklın devre dışı kaldığı, muhakeme ve muhasebenin ikinci plana atıldığı zihinsel reflekslerin ön plana çıkmasında pay sahibi olmuştur. Korku ve öfkelerini kanalize etmek için arayışta olan insanlar, salgından Çinli insanları sorumlu tutma yolunu tercih ederek, suçlanacak “onlar” grupunu ırk farklılığı üzerinden tayin etmişlerdir. Bir otorite figürü olarak Donald Trump’ın “Çin virüsü” söylemi ile Çin ırkını hedef göstermesi ise daha çok insanın nefret söylemi üretmesinin sebeplerinden biri olmuş; “bizden olan herkes böyle yapıyor” algısını yaratan uyma davranışı, Çinli insanları hedef alan nefret odaklı bir linç kampanyası meydana getirmiştir.

Bu çalışmada, Çinlilere yönelik nefret dolu infialin sosyal ağlara yansması ele alınmış; bu bağlamda Twitter’deki nefret söylemi içerikleri incelenmiştir. Nefret söylemi içeriklerine ulaşabilmek için, tepki ve öfkenin en net şekilde gözlemlenebildiği “#Çinvirüsü” etiketi tercih edilmiştir. ABD başkanı Donald Trump’ın söylemleri sonrasında Twitter Türkiye Gündemleri listesinde üst sıralara çıkacak kadar gündem olan “#Çinvirüsü” etiketi, isimlendirilmesiyle başlı başına bir yükleme ve hedef gösterme niteliği taşımasıyla, Çinli insanlara öfke besleyen kullanıcılar tarafından yaygın olarak kullanılmıştır. Katılımsız gözlem tekniği ile “#Çinvirüsü” etiketi ile paylaşılan içerikler

analiz edilmek üzere toplanmadan önce, araştırmanın sınırlarını çizebilmek adına tarih aralığı belirlenmiştir. Trump’ın söylemleri sonucu “Çin virüsü” ifadesinin dolaşıma girdiği 17 Mart 2020 tarihi başlangıç noktası olarak alınırken; “Çin virüsü” vurgulu bir etiketin son kez Türkiye Gündemleri listesinde yer aldığı 27 Mart 2020 örneklemin bitiş tarihi olmuştur.

Bu tarihler aralığında “#Çinvirüsü” etiketi taşıyan içerikler TweetDeck aracılığıyla tüm günler tek tek taranarak elde edilmiş ve oluşturulan Excel dosyasında web sayfası linki, kullanıcı adı, tweet metni, kullanılan etiketler ve paylaşım saati bilgileri ile kayıt altına alınmıştır. Ulaşılan 1545 Twitter içeriğine öncelikle MAXQDA isimli yazılım programı ile iki aşamalı içerik çözümlemesi uygulanmıştır. İçeriklerin sentiment dağılımını ortaya koymayı amaçlayan ilk analiz sonrası, 457 nefret yüklü içerik, 576 saldırgan içerik, 365 ilgisiz içerik, 140 temiz/nötr içerik ve 7 pozitif içerik elde edilmiştir. Ardından, 457 nefret içeriğine HDV raporlarında kullanılan nefret söylemi kodlama cetveli ile ikinci bir içerik çözümlemesi analizi uygulanmıştır. Bu analiz sonrası, içeriklerin %39’unun abartma/yükleme/çarpıtma, %25’inin küfür/hakaret/aşağılama, %20’sinin düşmanlık/savaş söylemi ve %16’sının simgeleştirme kategorisinden nefret söylemi taşıdığı tespit edilmiştir.

%39’luk dilim ile en sık görünen nefret söylemi kategorisi olan abartma/yükleme/çarpıtma kategorisindeki içerikler, genellikle Çinli insanların yemek kültürleri üzerinden dezenformasyona sahne olmaktadır. Çinli insanların beslenme alışkanlıklarının vahşi hayvan, böcek, köpek tüketiminden ibaret kılınması en bariz çarpıtma örneği iken; tüm Çinli insanların bu şekilde beslendiğinin savunulması ve salgının tek sebebinin Çin ırkı olarak görülmesi abartma yönteminin dışavurumudur. Kategorisel dağılımda ikinci sırada olan küfür/hakaret/aşağılama kategorisinde, Çinli insanlara yönelik “pislik”, “aşağılık”, “merhametsiz”, “cani”, “pis ırk” gibi küfür ve hakaretler içeren tweetler yoğun şekilde yer almaktadır. Bu aşağılama ve hakaretlerin temelinde zihinlerde kodlanmış önyargılar ve stereotipler bulunmaktadır. Düşmanlık/savaş söylemi kategorisi 93 içerik ile üçüncü sırada yer almaktadır. Bu kategoride değerlendirilen içerikler Çinli insanlara acı çektirmek veya onları öldürmek, Çin devleti ve Çin hükümetini ortadan kaldırmak gibi temenniler taşımaktadır. Atom bombası ve haritadan silmek gibi vurguların sık görüldüğü içeriklerde, Çinli insanlar sadece koronavirüsten dolayı değil; bugüne kadar dünyaya yaşattıkları her türlü

olumsuzluk nedeniyle acı çekmeye ve bedel ödemeye layık görülmektedir. Son kategori olan simgeleştirmede ise, Çinli insanlar doğuştan getirdikleri özellikleri ile ötekileştirilmektedir. Bu kategorideki içeriklerde, Çinli insanlar çoğunlukla kısa boylu olmak ve çekik gözlü olmak gibi bir fiziksel özelliğe indirgenerek, diğer insani özelliklerinden soyutlanmakta ve aşağılanmaktadır.

Sonraki aşamada, dört nefret kategorisinin her birinden, kategorinin tüm niteliklerini barındıran jenerik bir örnek seçilmiş ve bu içerikler eleştirel söylem analizine tabi tutulmuştur. Eleştirel söylem analizi için, van Dijk'in ırkçı ve ayrımcı haber metinlerinin analizinde kullanılan çözümleme şablonunun Bayraktutan vd. (2013) tarafından Twitter için uyarlanan modeli kullanılmıştır. Bu modelden hareketle, inceleme altına alınan her tweet, önce makro yapı, sonra da mikro yapı bağlamında analiz edilmiştir. Makro yapıda, içeriklerin paylaşıldığı hesaplar tematik yapı ve takip-takipçi sayısı gibi genel bilgiler ışında incelenmiştir. Mikro yapıda ise, içeriklerin şematığı, ardalanı ve bağlamı ele alınmış; içerikler sentaktik çözümlemeye tabi tutularak metinlerin dilbilgisel yapıları incelenmiştir. Yine mikro yapı başlığının altında, metni oluşturan cümleler arasında nedensel, işlevsel, referanssal ilişkiler saptanmış; ardından kelime tercihleri mecazi ve örtük anlamlar zemininde irdelenmiştir. Son olarak, görsel ve inandırıcı bilgi kullanımı bağlamında içeriklerin retorik yapısı çözümlenmiştir.

Eleştirel söylem çözümlemesi sonrası, dört analizin sonuçları toplu olarak değerlendirildiğinde göze çarpan ilk bulgu, içerik üretme pratiklerinde uyma ve itaat davranışı etkilerinin gözlemlenebilmesidir. Uyma ve mekanik tepki olarak adlandırılan bu güdü, iki aşamalı olarak değerlendirilmektedir. Bu aşamalardan ilki, insanların - özellikle kriz ve karmaşa durumlarında- mantık ve akla dayalı analizlerden uzaklaşıp, çoğunluğun tercih, fikir ve yönelimlerini kabul edip taklit tepkiler geliştirebilmesidir. Doğru veya yanlışın ne olduğunun somut olarak tespit edilemediği böylesi kriz durumlarında, genel yargıların oluşması sekteye uğrayabilmektedir. İnsanlar tepkilerini nasıl şekillendireceklerini, benzer ve yakın olarak algıladığı, çoğunlukla aynı gruba üye insanları gözetleyerek belirlemeye çalışmaktadır; fakat kamuoyu oluşmaması durumunda çoğunluk birbirini takip ederek tepkisiz kalmaktadır. Bu noktada ikinci aşama devreye girmektedir. Kitleleri yönlendirme becerisine sahip, etki gücü yüksek figürler, söylemleri ve eylemleriyle otorite rolü üstlenerek insanları harekete geçirebilmektedir. Otoritenin hedef göstermesi sonucu, otoriteryen eğilim gösteren kişilerin dikkat çekebilecek bir

sayıya ulaşarak benzer söylem ve tepkiler geliştirmesi, kararsız kalan kişiler için de uyma davranışının devreye girmesini sağlamaktadır. Böylelikle, uyma ve itaat davranışı hem otorite, hem de çoğunluk-benzerlik faktörleriyle tutum ve ifadeleri şekillendirebilmektedir.

Analiz edilen dört içerikte de bariz şekilde tespit edilen bulgu, kullanıcıların Donald Trump'ın söylemi öncesinde koronavirüs süreci ile ilgili paylaşımlarda bulunmalarına rağmen, Çinli insanlara öfke veya nefret barındıran içerikler üretmemiş olmalarıdır. Bu noktada, Analiz 1 ve 3'te ele alınan nefret söylemi içerikleri, otorite-uyma davranışını ilişkisini gözlemlemek adına iyi birer örnek teşkil etmektedir. Analiz 1'de çözümlenen paylaşımdan önce hesaptan paylaşılan koronavirüs temalı içerikler çoğunlukla farkındalık yaratma odaklı olup; Çinli insanlara veya hastalığa yönelik olumsuz bir ifade içermemektedir. Fakat 21 Mart 2020 tarihinde, önceki paylaşımların diline zıt bir şekilde nefret yüklü bir içerik paylaşılmıştır. Bu içeriğin, tweeti alıntılama yöntemiyle Trump'ın “Çin virüsü” ifadesinin bulunduğu bir video üzerinden paylaşılmış olması, nefret söylemine dâhil olmada otoritenin hedef göstermesinin rolünün önemli olduğu savını desteklemektedir.

Analiz 3'te yer alan içerikte kullanılan “#DonaldTrump” etiketi ise, Twitter kullanıcılarının nefret dalgasına kapılmasında yetkenin gücüne dair önemli işaretler taşımaktadır. Kullanıcı paylaştığı içerikte “#DonaldTrump” etiketini kullanmakla kalmamış; Trump'ın ifadelerinden destek alarak “Çin'i haritadan silmek” gibi vurgularla düşmanlık/savaş söylemi üretmiştir. Ek olarak, nefret üretiminde yetke ve hedef göstermenin etkisi olarak değerlendirilebilecek bir diğer bulgu, 1545 içeriğin bulunduğu veri setinde “Trump” “#DonaldTrump” ve “#Trump” anahtar kelimeleri ile yapılan aramalar sonucunda ortaya çıkmaktadır. “Trump” kelimesi ile arama yapıldığında 121 farklı “#Çinvirüsü” etiketli içerik bulunmaktadır. Bu 121 içeriğin 16 tanesi “#Trump”, 6 tanesi ise “#DonaldTrump” etiketi ile paylaşılmıştır.

Diğer iki analiz içeriği ise, otorite etkisinin yanı sıra, çoğunluk, hâkim görüş ve gündem etkisiyle uyma davranışı sergileme olarak değerlendirilebilmektedir. Analiz 4'te çözümlenen tweetin paylaşım tarihi 21 Mart 2020'dir. “#ChinaVirus”, “ÇAYNA” gibi etiketlerle birlikte “#Çinvirüsü” etiketi de 21 Mart 2020 tarihinde Twitter Türkiye Gündemleri listesinde yer almıştır. Bu bağlamda, sosyal platformun gündeminde, virüs sebebiyle Çinli insanların hedef tahtasına konulması olmasının ve “herkesin” bu konuda

konuştuğuna dair oluşan algının, kullanıcıyı da çoğunluğa uyarak nefret saçmaya sevk ettiğini varsaymak mümkündür. Analiz 2’de ele alınan nefret söylemi içeriğinin paylaşıldığı hesap için de durum oldukça benzerdir. 23 Mart 2020 tarihinde paylaşılan analiz içeriğinden önce, hesaptan salgın süreci ile ilgili “#Corona”, “#ciddiyealın” gibi etiketlerle içerikler üretilmiş; virüsün Türkiye’de görülmesi ve yayılması süreciyle ilgili saptamalara yer verilmiştir. Virüsün Türkiye’deki seyrine dikkat çekmek, siyasi ve idari aksaklıkları eleştirmek için atılan tweetlerden sonra birden Çinli insanları hedef alan nefret içeriği üretilmesi, Twitter’ın dinamik gündeminden geri kalmama ve çoğunluğa uyma güdüsüyle anlam kazanmaktadır.

Bu noktada, Analiz 1’de ele alınan içerikte tweeti alıntılama yöntemiyle yer verilen diğer bir tweet, doğru kanal ve biçim kullanımının otorite ve itaat etkisine olası katkısına dair önemli bir bulgu sunmaktadır. Analiz bölümünde belirtildiği üzere, Donald Trump “Çin virüsü” ifadesini kullandığı ilk paylaşımını ([http-83](#)) 17 Mart tarihinde yapmış; 18 Mart 2020 tarihinde ise bir basın mensubuyla “Çin virüsü” söylemi üzerinden ikili diyaloga girmiştir ([http-84](#)). Bu gelişmeler sonrası Türk kullanıcılar tarafından “Çin virüsü” ifadesinin kullanıldığı ve söyleme destek verilen içerikler üretilmiş; fakat “#Çinvirüsü” etiketini Türkiye Gündemleri listesine taşıyan sürecin başlangıcı, Analiz 1’de incelenen tweette yer verilmiş olan videolu içerik ([http-86](#)) olmuştur. Trump’ın ifadelerini altyazılı video formatında sunarak ciddi bir haber metni olmaktan çıkaran, böylelikle söylemi ağı etkileşim ve paylaşım dinamiklerine uygun hale getiren paylaşım; otorite kabul edilebilecek bir öznenin ürettiği söylemi, kitleleri harekete geçirecek bir slogana dönüştürmüştür. Bu bağlamda, (Milgram’ın farklı deneysel koşullar yaratarak uyma davranışının çevresel faktörler ile ilişkisini incelemesinden hareketle) sosyal medya platformlarında ağ mimarisi, yaygın iletişim kalıpları ve güncel akımların otorite ve uyma davranışının şekillenmesindeki muhtemel rolünün altını çizmek, bu çalışmanın önemli bulgularından biri olmaktadır.

Belirtildiği gibi, nefret ve linç vakalarında ussal değerlendirmelerden ziyade, duygusal yönü ağır basan otomatik davranışlar devreye girebilmektedir. Salgın döneminde paylaşılan tweetlerde de, virüsten dolayı çekilen acıların müsebbibi olarak görülen Çinli insanlar “onlar” olarak konumlandırılmış; öfke ve nefreti “onlara” yöneltebilmek için doğruluğu kesin olmayan bilgi ve haberlere akıl süzgecinden geçirilmeden koşulsuz inanma eğilimi sergilenmiştir. Bu edimin en açık örneği, dijital

ortamdaki haber sitelerinde ve sosyal platformlarda dolaşıma giren haberlerin sorgulanmadan kabul edilebilmesidir. Pandemi sürecinde, tüm Çinli insanların ana besin kaynağının vahşi hayvanlar olduğunu ima eden yarasa, böcek, yılan pişirme/tüketme içerikleri (http-131); SARS-CoV-2 virüsünün ilk olarak 2019 Haziran’da keşfedilmesi ve Çin’de bir laboratuvarıda üretilmesi (http-132); cep telefonu kullanıcı sayısı 21 milyon düşen Çin’in gerçek ölüm sayısını saklaması (http-133) gibi iddialar, nesnel deliller aranmadan duygusal ve psikolojik çıkarlar doğrultusunda çoğunlukla doğru varsayılmıştır. Bu tavır, nesnel gerçeklerin kamuoyunu şekillendirmede duygu ve kişisel inanca hitap etmekten daha az etkili olduğu durumlarla ilgili olan veya bunları ifade eden hakikat-sonrası (post-truth) (http-134) olgusuyla doğrudan ilişkilidir. Kullanıcılar, “onlar” olarak gördüğü ve yaşanan sıkıntılardan sorumlu tutmak istediği Çin ırkına yönelik iddiaları, doğru olmasını arzulayarak kabul etmeye yatkın olabilmektedir; çünkü bu kabul “onlara” nefret ve öfke duyup, “biz” duygusunu yüceltmeye hizmet etmektedir. Nesnel bir temeli bulunmayan yargıları güçlendirmek için somut kanıtlar bulmaya çalışmak ise bir sonraki aşama olarak değerlendirilebilmektedir. Analiz edilen dört farklı içeriğin ikisinde bu yaklaşım görülmektedir. Analiz 2’de çözümlenen içerikte, yaşanan tüm ölüm ve sıkıntılardan Çinli insanları sorumlu tutabilmek için 14.000 kişinin hayatını kaybettiğine dair nesnel gerçeğin kullanılması ve Analiz 4’te çözümlenen içerikte Çinli insanlara yöneltilen aşağılama ve lanetlemenin haklı olduğunun ispatı için Vuhan’da kutlama yapılması haberine yer verilmesi, sosyal medya kullanıcılarının nefret söylemi ekseninde gerçekleşen sanal linç kampanyalarındaki içerik üretim pratiklerini açıklamada önemli bir bulgu olabilmektedir.

İnsanların toplumsal ihtiyaçlarının başında gelen aidiyet, kabul edilme ve sevilme; dijital uzamda etkileşim dinamiklerine uyum sağlayarak görülme ve beğeni alma gereksinimine evrilmiştir. Kriz dönemlerinde insanlar, üyesi oldukları sosyal gruplardaki genel eğilime göre davranış ve söylemlerini şekillendirebilirken, gruptan biri olduğunu ispatlamak, onaylarını almak ve beğenilmek için “istendik” davranışını daha fazla kişiye göstermek arzusunda olabilmektedirler. Bu saptamadan hareketle, millet, ırk, din, dünya görüşü gibi özelliklerle aynı sosyal çatı altında olduğunu hisseden insanların, Çinli insanlara nefret dolu ifadeler doğrultarak, ortak paydada buluşabildiği ne kadar insan varsa ulaşabilmek istemeleri kuvvetle muhtemeldir. “#Çinvirüsü” etiketi ile toplanan verilerin %60’ının birden fazla etiket içermesi ve eleştirel söylem analizi uygulanan iki paylaşımda da çok sayıda etiket kullanılmış olmasını, kullanıcıların görülme ve

beğenilme ihtiyaçları bağlamında bir bulgu olarak değerlendirmek olanaklıdır. İlk analizde incelenen tweette “#Çinvirüsü” etiketinin yanı sıra “#Covid_19”ve “#Covid2019TR” etiketlerinin de kullanılmış olması, kullanıcının Trump’ın ifadeleri ile destek çıktığı nefret yüklü söylemlerini farklı etiketlerle daha fazla kişiye ulaştırma çabası olarak değerlendirilebilmektedir. Benzer şekilde, Analiz 3’te çözümlenen içerikte de “#Çinvirüsü” etiketi ile birlikte “#DonaldTrump”, “#Hantavirus” etiketlerinin kullanılması, benzer görüşte olan olabildiğinde çok kullanıcıyı yakalamak amacının bir sonucu olarak görülebilmektedir.

Analiz 3’ten hareketle önemle vurgulanması gereken son bulgu, güldürü ve mizahın görülme ve beğenilme odağında etkin bir araç olmasının yanı sıra; ayrımcılığın, hoşgörüsüzlüğün ve nefretin sinsi bir şekilde günlük dile yerleşmesine yardımcı olarak stereotipleri ve önyargıları kuvvetlendirebilmesidir. Analiz 3’te çözümlenen metinde, kullanıcının bir projesi olduğu ve Donald Trump’la görüşmek istemesi, Trump’la güçlerini birleştirerek Çin’i haritadan silme arzusu hiç kuşkusuz kinaye, mübalağa ve güldürü zemininde sunulmaktadır. Yüksek olasılıkla bir nefret suçunu tetikleyebilecek ciddiyette bir söylemde bulunduğu farkında olmayan kullanıcı, nefreti mizah kalkanıyla örtük olarak pompalamaktadır.

Arenth (1997, s. 51)’e göre: “Otoriteyi korumak için kişi ya da makama duyulan saygıyı ayakta tutmak gerekir. Dolayısıyla otoritenin en büyük düşmanı ve onu zayıflatmanın en kesin yolu kahkahadır”. Bu yargı özellikle de mizah ve eğlence üretimi açısından değerlendirildiğinde, mizah ve güldürü ögesi taşıyan içerikler çoğu zaman masum gibi görünse de, kişilerin ve hassas grupların saygınlığının yok edilmesinde önemli rol sahibi olabilmektedir. Şiddet doğası gereği araçsaldır; tüm diğer araçlar gibi daima amacın rehberliğine ve onunla meşrulaştırılmaya gereksinmektedir. Bu bağlamda ifade etmek mümkündür ki, iletişimsel şiddet bilinçli veya bilinçsizce bir amaç doğrultusunda üretilmektedir. Meşrulaştırılması ise elzemdir. Sosyal medyadaki şiddet dilinin meşrulaştırılması yöntemleri arasında belki de en etkilisi, mizah, eğlence ve güldürünün paravan haline getirilmesidir.

Analizler sonucu ortaya konan bulgulardan sonra, sosyal ağlarda nefret söyleminin önüne geçmek için birtakım öneriler sunulmaktadır. Bu bağlamda, ayrımcılık, hoşgörüsüzlük ve nefret olgularına ilişkin farkındalık ve bilinç oluşturmak, mücadelede ilk adım olabilecek önemdedir. Bu bilinç oluşturulurken hem kullanıcıların dijital

okuryazarlık becerilerinin arttırılmasına odaklanması, hem grup davranışı, uyma ve itaat güdülerine dair, insanların psikolojik ve bilişsel yapılarını keşfetmeleri zemininde farkındalık sağlanması, hem de nefret söylemi ve nefret suçlarının bireysel ve toplumsal olumsuz sonuçlarının kavranılması faydalı olacaktır. Bu üç boyutlu yapı birbirini tamamlar niteliktedir ve birinden birinin eksik kalması durumunda arzu edilen bilince ulaşılması çok mümkün görünmemektedir.

Sosyal medya kullanıcılarının ağlarda sergilediği iletişim ve paylaşım pratiklerini dikkatle incelemeleri, insan davranış ve duygulanışlarının doğası hakkında öz-bilinç edinmelerine yardımcı olacağı düşünülmektedir. Sosyal bir canlı olarak insan, aidiyet çerçevesi içerisinde, sevme-sevilme, onaylanma, beğenilme ihtiyacındadır. Bu ihtiyaçların tatmini ile sosyal ağlarda bulunan insanlar, sanal cemaatlerin bir üyesi olabilmekte, topluluk tarafından sevgi ve onay görmek için grup davranışı geliştirebilmektedir. Benimsenen davranış kodları ve sosyal normlar ise gruplararası ikili karşıtlıklar bağlamında, “bizden” olmayanlara yönelik olumsuz tavır ve söylemlerin kabulünü de beraberinde getirebilmektedir. Dinamik bir iletişim ortamının mevcut olduğu ve ileti bombardımanının yaşandığı sosyal ağlarda kullanıcılar, ağın dinamik yapısının akli yetkin kullanmayı engellemesi ihtimalinde, bizden olarak gördüğü kullanıcıların edimlerini çoğunluğa uyma güdüsüyle tekrarlama eğilimi gösterebilmektedir. Bu durum, nefret söylemi içeren paylaşımların başrolü oynadığı dijital linç vakalarında, nefret ve şiddet dilinin kartopu etkisiyle büyümesinin önemli nedenlerinden biri olarak kabul edilmektedir.

Bu sebeple, kullanıcıların ağ davranış pratiklerini gözden geçirmesinin, paylaşımı nasıl bir güdülenme içerisinde yaptığını analiz etmesinin faydalı olacağı öngörülmektedir. Çoğunluk böyle düşündüğü ve yaptığı için doğrudur, benzer tepkiler geliştirmek ağda beğeni almayı sağlar gibi gündeme ve genele ayak uydurma davranışlarının, zihnin otomatik olarak geliştirdiği ve mantığın devre dışı kaldığı süreçler sonucunda ortaya çıktığını kavramak büyük önem taşımaktadır. Böylesi mekanik tepkiler, kullanıcıları çoğu zaman farkına dahi varamadıkları nefret ikliminin bir aktörü haline getirebilmektedir. Bu noktada, itaat ve uyum davranışının ortaya çıkmasında otorite etkisine ayrı bir parantez açmak gereklidir. Günümüz dijital mecralarında yüksek takipçi sayısına sahip olmasıyla kitleleri etkileyebilme gücüne vakıf olan fenomenler veya influencer’lar, ağdaki etkileşim için bir otorite öznesi rolündedirler. Etkileşimi

yönetebilmeye dair güç ve iktidar, yüksek takipçili hesapları yetkeci bir kimliğe sokabilmektedir. Bu hesapların üretilip dolaşıma soktuğu hedef gösterme içerikli paylaşımlar, çoğunluğu harekete geçirebilme ve bir linç ortamı yaratabilme etkisine sahiptir.

Bu bağlamda, geliştirilmesi gereken çok boyutlu farkındalığın ikinci kısmı, yani dijital okuryazarlık becerisi devreye girmektedir. Yüksek takipçi sayısına sahip profiller, yaptıkları her paylaşımda, sundukları her fikir ve yargıda büyük bir sorumluluk taşıdıklarının bilincinde olmalıdırlar. Niyet ve amaç farklı olsa dahi, kullanılan sadece bir sözcük bile, nasıl davranacağını kestiremeyen grup için bir kılavuz olabilmekte ve olumsuz sonuçlar doğuran infialler yaratabilmektedir. Otoriteriyen kişilik yapısının sadece gücü elinde tutma arzusundan ibaret olmayıp, güce karşı boyun eğmeye meyil boyutunun da bulunduğu göz ardı edilmemeli; bu anlamda “sıradan” kullanıcıların da dijital okuryazarlık hususunda bilinçlendirilmesine yönelik çaba gösterilmelidir.

Sosyal ağlarda kullanıcı merkezli içerik üretiminin hâkim olması, yalan haberlerin ve dezenformasyonların yayılımının kolaylaşmasını sağlayan etmenlerden biridir. Gündeme taşınmış, çoğunluğun inandığı ve kanaat önderi kabul edilebilecek erişim gücü yüksek profillerin paylaşarak doğru kabul ettiği haberlerin etkisiyle aksiyona geçmeden önce, bilginin doğruluğu teyit edilmelidir. teyit.org, dogrula.org, malumatfurus.org, dogrulukpayi.com gibi platformlar yalan ve sahte haberlerle mücadele etmektedir. Kitleleri ikili karşıtlıklar bağlamında çatışma ortamına sürükleyen haber ve gelişmelerin dijital okuryazarlık bilinciyle bu platformlarda kontrol edilmesi, kullanıcıları nefret eylemlerinin ve linç kampanyalarının bir parçası olmaktan alıkoyabilmektedir.

Dijital okuryazarlığın geliştirilmesi kapsamında değerlendirilebilecek bir diğer husus, kullanıcıların sosyal ağlarda fark ettiği nefret söylemi içeriklerini platformların şikâyet etme bağlantıları ile bildirmesine yönelik bilinçtir. Sosyal medyanın lokomotif konumunda olan Facebook, Twitter ve Instagram, topluluk standartları ve kuralları gereği, ihbar ve şikâyet mekanizmaları aracılığıyla nefret davranışlarıyla ve nefret barındıran hesaplarla mücadele etmektedir. Facebook nefret söylemini “uygunsuz ve kötü amaçlı şeyler” başlığı altında değerlendirerek, kötü bir deneyim yaşanması ve bu deneyimin topluluk standartlarına aykırı olması durumunda “Şikâyet Et” bağlantısının kullanılmasını istemektedir ([http-135](http://135)). Instagram “Bir Şeyi Şikâyet Edin” sayfasında yer alan “Nefret Hesapları” başlığı altında, zorbalıkta bulunmak veya taciz etmek niyetiyle

oluşturulan hesaplara ve de zorbalık ve taciz amaçlı fotoğraf ya da yorumlara şikâyetle bulunulmasına olanak sağlamaktadır (http-136). Twitter ise, kural ve politikaları içerisinde özel bir alan tanıdığı nefret davranışı politikasıyla; şiddet içeren tehditler, bir kişiye veya bir grup insana ciddi bir zarar gelmesini dilemek, ummak ya da istemek, toplu katliamlara, şiddetli olaylara veya söz konusu grupların öncelikli hedef ya da kurban olduğu belirli şiddet eylemlerine göndermeler yapmak, korumalı bir kategoriyle ilgili korku yaratmak, tekrar eden ve/veya kişinin rızası olmadan yapılan karalamalar, yakıştırmalar, ırkçı ve cinsiyetçi kinayeler veya birinin itibarını zedeleyen diğer içerikler ve nefret içerikli görüntüler paylaşmak eylemlerini geçerli nefret durumları olarak kabul etmekte (http-137) ve böyle içeriklerin ihbar edilmesi yönünde çağrı yapmaktadır (http-138). Bu şikâyet mekanizmaları dahilinde, kullanıcıların nefret yüklü paylaşım veya profil gördüklerinde ihbarda bulunmaları, dijital nefret söylemiyle mücadelenin önemli bir ayağı olabilmektedir.

Oluşturulması gereken farkındalığın mühim olduğu savunulan diğer bir bileşeni, nefret söylemi ve nefret suçlarına yönelik bilinçlenmedir. Nefret söylemi genellikle din, ırk, etnisite, cinsiyet, cinsel yönelim gibi korunan temel özellikler üzerinden tanımlansa da; belirli nitelikler ve ayırıcı özellikler ile bir araya gelmiş her türlü topluluğa yöneltilen ötekileştirici ve hoşgörüsüz söylemin, nefret değirmenine su taşıdığı unutulmamalıdır. Önemle altı çizilmelidir ki, nefret söylemi toplumda ayrımcı ve hoşgörüsüz atmosferin kanıksanmasına kritik bir rol üstlenmektedir ve nefret suçlarının yaşanmasına ortam hazırlamaktadır. Koronavirüs pandemisinde virüsten ciddi şekilde etkilenen tüm ülkelerde nefret söyleminin ayyuka çıkması, birtakım fiili nefret eylemlerini de beraberinde getirmiştir. Örnek olarak, İtalya, Venedik'te ırkçı hakaretler ile eşliğinde Çinli bir çiftin tükürülmesi (http-139), nefret suçları ve nefret söyleminin nasıl iç içe geçmiş olduğunu gözler önüne sermektedir.

Sosyal ağlarda nefret söyleminin çoğu zaman örtük ve kolay fark edilemez şekilde dolaşımda olması, mücadeleyi zorlaştırmaktadır. Ayrımcı ve nefret yüklü söylemlerin sanal uzamda fazla göze batmadan, sinsice ilerleyebilmesinde iki aktör ön plana çıkmaktadır. Bunlardan ilki, zihinlere ve dolayısıyla günlük dile yerleşmiş, büyük bir çoğunluğun ötekileştirici bir nitelik taşıyan farkına varmadığı kalıplar ve ifade biçimleridir. Bu ifade kalıpları, çoğunlukla nefret söyleminin simgeleştirme kategorisinde değerlendirilmektedir ve söylemin yöneltildiği kitleyi tek bir özellik

üzerinden tanımlamaktadır. Bu çalışmada incelenen veriler bağlamında, Çinli insanlar için yapılan “kısa boylu” yakıştırmaları ve “çekik gözlü” betimlemeleri, Çin ırkını tek bir fiziksel niteliğe indirgemek gibi ciddi bir ayrıştırma içerirken; günlük dildeki ve medyadaki kanıksanmış kullanımı ciddiyetin farkına varılmasını engelleyebilmektedir. Bu bağlamda, insanların nefret söylemine dair farkındalığının arttırılmasında, dile yerleşen ve masum olarak görülen ifade biçimlerinin sorgulanması öncelikli çabalardan biri olarak görülmelidir.

Nefret söyleminin sosyal medya mecralarındaki örtük yolculuğuna imkân tanıdığı düşünülen diğer aktör ise, ayrımcılığın ve hoşgörüsüzlüğün mizah, güldürü ve espri kisvesiyle görünmez kılınmasıdır. Twitter’ın gündemden haberdar olma amaçlı kullanımının yanı sıra, rahatlamaya, eğlenmeye ve yaratıcılık sunmaya uygun bir platform olması, nefret ifadelerinin zımni bir şekilde kendine yer bulmasını sağlamaktadır. Bu bağlamda, kullanıcı odaklı içeriklerin dikkat çekme ve görünür olma gayesi ile yaratıcı süreçlerden geçmesi, “caps”, “meme” gibi keskin zekâ, ironi, gönderme ve güldürü taşıyan ürünler ortaya çıkarmaktadır. Bu dijital ürünlerin yanı sıra, dönemsel olarak “trend” haline gelen kalıplar ve mizahi ifadeler de ağlarda önemli bir erişim elde etmektedir. Yaratıcılığın, hicvin ve kinayenin dışa vurulduğu bu söylem biçimlerinde kimi zamanlar ölçü kaçabilmekte; fakat kullanıcılarda hâkim olan, yaygın tabirle “duyar kasılmaması” yönündeki inanış, bu söylemlerin dolaşımını kolaylaştırabilmektedir. Bu noktada, örtüklüğün ve kapalılığın yanı sıra, özellikle mizah ve güldürünün hukuki olarak ifade özgürlüğünün koruması altına girmesi, nefret söylemiyle mücadelede bir takım zorluklara yol açmaktadır. Nefret söylemi pratiğinde temel olgu, insan onuruna zarar verip, toplumsal birlikteliği ve kolektif yapıyı zedelemesidir. Mizah ve güldürü amacıyla dolaylı olarak üretilen söylemlerin, hedef alınan grubu dolaylı ve hissettirmeden incitmesi gibi, geniş ölçekte de toplumsal beraberliğe sekte vurması olası bir durumdur. Fakat alaya alınarak duyguların incinmesi ve ruhsal olarak zedelenme durumunun, hukuki zeminde insan onuruna yönelik bir saldırı olarak kabul edilmesi çok mümkün olmamaktadır.

Nefret söylemi, toplumsal yapının derinliklerine saldırdığı güçlü kökleri sebebiyle, mücadele etmede çok boyutlu bir yaklaşım talep eden bir sorundur. Bu aşamaya kadar sunulan öneriler, nefret söyleminin önüne geçmede bireysel farkındalık ve bilinç geliştirme ekseninde yer almaktadır; fakat makro ölçekte alınabilecek önlemlerin de büyük önem taşıdığı düşünülmektedir. ECRI, nefret söylemiyle baş etmek için farkındalık

arttırmaktan ve öz denetimden, sulh hukuk, idari ve ceza hukuku uygulamalarına kadar çeşitli vasıtaların kullanılmasını önermektedir (2016, s. 21).

Öz denetim bağlamında, sosyal medya platformlarının topluluk kural ve politikalarını nefretle etkin mücadele için uygun hale getirmesi; güncel gelişmelere, değişiklik gösteren korunan özelliklere ve kullanıcı taleplerine göre düzenlemeler yapması öncelikli bir çaba olarak değerlendirilmektedir. Böyle bir yaklaşımla, 2020 yılı içerisinde hem Facebook'un, hem de Twitter'ın nefret politikalarında güncellemelere gittikleri görülmektedir. Facebook, büyük markalardan gelen boykot kararı sonrası şirket politikasında değişiklikler yaparak, insanların ırk, din veya cinsel yönelimine yönelik fiziksel güvenlik veya sağlık için tehdit oluşturan reklamların yasaklanacağını belirtmiştir (http-140). Twitter ise, yıl içerisinde dinleri hedef alan ayrımcı söylem ve yaş, engellilik ve belirli hastalıklarla ilişkin nefret söylemlerini yasaklamasının ardından, Aralık ayında ırk, etnik köken temelinde ayrımcı dilin de yasaklı olduğunu nefret davranışı politikasına eklemiştir (http-141).

Daha geniş ölçekte ise, saptanan ihtiyaçlar doğrultusunda yapılması gereken hukuki düzenlemelerin büyük önem taşıdığı ifade edilebilmektedir. Bu bağlamda, Türkiye'de, 2020'nin yaz aylarında sosyal medya düzenlemesi adı altında yürütülen kanun çalışması oldukça konuşulmuştur. Sosyal medya düzenlemesinin ciddi bir siyasi mesele haline gelip kanun teklifi çalışmasına dönüşmesinden önce, özellikle sosyal ağlardaki anonimliğin şiddet dilini, yalan haberleri, iftiraları, kişilik haklarına saldırıları ve nefret eylemlerini körüklemesi durumu, Türkiye gündemini uzun süre meşgul etmiştir. 2018 yılında, gazeteci Vahap Munyar'ın Murat Ülker ile görüşmesinde Ülker'in sarf ettiği "Twitter'a TC kimlik numarası ile girilmeli" (http-142) ifadesini köşesine taşımasıyla medyada yer bulan anonim ve sahte kimlik/profil olgusu; 2020 Nisan ayında MHP'nin sosyal ağ kullanımında kimlik numarası verilmesini zorunlu tutan kanun teklifi (http-143) sonrası sürmanşetten verilen önemli bir gündem maddesine dönüşmüştür. 31202 sayılı İnternet Ortamında Yapılan Yayınların Düzenlenmesi Ve Bu Yayınlar Yoluyla İşlenen Suçlarla Mücadele Edilmesi Hakkında Kanunda Değişiklik Yapılmasına Dair Kanun ismiyle kabul edilen düzenleme, temsilci belirleme yükümlülüğü, 48 saat içerisinde cevap verme yükümlülüğü, idari para cezası hakkı gibi kısıtlama ve yaptırımları yasal zemine kavuştururken; tartışmaların odağında yer alan kimlik bilgisi verme zorunluluğuna dair bir madde bulundurmamaktadır.

Belirtildiği gibi, dijital nefret söylemi ve linç kültürünün etkinliğini arttırmasında, kullanıcıların görülme ve beğenilme odaklı olarak kimliklerini istendiği şekilde biçimlendirebilmelerinin ve biz-onlar çatışması içerisinde “onlar” olarak görülen kitleye gizlice saldırabilmek için anonim/sahte hesap alabilmelerinin önemli bir yer tuttuğu görüşü hâkimdir. Bu konuda yapılacak hukuki bir düzenleme, ifade özgürlüğü, anonim iletişim hakkını koruyan gizlilik hakkı ve nefret suçu/söylemiyle mücadele üçgeninde oldukça hassas bir denge barındırdığından, özenli ve titiz çalışmaların kritik önemde olduğu düşünölmektedir.

Hukuki adımların yanı sıra, her kademedeki yetkililerin ve siyasi liderlerin nefret ifadeleri kullanmaktan ve desteklemekten vazgeçmelerinin mücadelede öncelikli adımlardan biri olduğunu ifade eden ECRI (2016, s. 21); etkin mücadele için iyileştirilmesi gereken diğer noktaları, kolluk kuvvetlerine ve kanun uygulayıcılara güven problemi ve takip/kayıt mekanizmalarının eksikliği olarak belirlemektedir.

KAYNAKÇA

- Akar, E. (2010). *Sosyal medya pazarlaması: sosyal webde pazarlama stratejileri*. Ankara: Efil Yayınevi Yayınları.
- Algan, T. C., Şensever, F. L. (2010). *Ulusal Basında Nefret Suçları: 10 yıl, 10 Örnek*. İstanbul: Sosyal Değişim Derneği.
- Andersson, L. (2017). Neoliberal söyleme karşı alternatif medyanın eleştirel gücünün alternatifsizliği. F. Aydoğan (Editör), *Yeni medya kuramları içinde* (s. 85-110). İstanbul: Der Yayınları.
- Anti-defamation League. (2000). *Close the book on hate: 101 ways to combat prejudice*. New York: Barnes & Noble.
- Arendt, H. (1997). *Şiddet Üzerine*. (Çev: B. Peker). İstanbul: İletişim Yayınları.
- Aristoteles. (1995). *Retorik*. (Çev: M. H. Doğan). İstanbul: Yapı Kredi Yayınları.
- Atabek, Ü. (2001). İnternet ve sosyal bilimlerde metodoloji. *Amme İdaresi Dergisi*, 34 (1), 51-57.
- Ataman, H. (2012). Nefret suçlarını farklı yaklaşımlar çerçevesinden ele almak: etik, sosyo-politik ve bir insan hakları problemi olarak nefret suçları. Y. İnceoğlu (Editör), *Nefret söylemi ve/veya nefret suçları içinde* (s.47-80). İstanbul: Ayrıntı Yayınları.
- Aybay, R. (2006). *Açıklamalı insan hakları evrensel bildirisi*. Ankara: Türkiye Barolar Birliği İnsan Hakları Uygulama ve Araştırma Merkezi.
- Aygül, E. (2020). Facebook'ta nefret söyleminin üretilmesi ve dolaşıma sokulması. T. Çomu (Editör), *Yeni Medyada Nefret Söylemi içinde* (s.95-140). İstanbul: Kalkedon Yayınları.
- Bakircioglu, O. (2009). Freedom of expression and hate speech. *Tulsa Journal of Comparative and International Law*. 16 (2), 1-49.
- Barendt, E. (2011). Religious hatred laws: protecting groups or belief ?. *Res Publica* 17 (46), 41-53.

- Basalla, G. (2013). *Teknolojinin evrimi*. (Çev: C. Soydemir). İstanbul: Doğu Batı Yayınları.
- Batmaz, V. (2006). Asch'in çizgi deneyi (konformizm-uyma deneyi). V. Batmaz (Editör), *Otoriteriyen kişilik ve uyma* içinde (s.7-59). İstanbul: Salyangoz Yayınları.
- Batmaz, V. (2006). Giriş: Sanford, Milgram, Şerif ve Asch'in otoriteriyen kişilik ve uyma deneyleri ve Adorno'nun sarkacı. V. Batmaz (Ed.), *Otoriteriyen kişilik ve uyma* içinde (s.7-59). İstanbul: Salyangoz Yayınları.
- Bayraktutan, G. (2014). Tavır, merak, araç: Doğru yol boyunca yürümek. M. Binark (Editör), *Yeni medya çalışmalarında araştırma yöntem ve teknikleri* içinde (9-14). İstanbul: Ayrıntı Yayınları.
- Beccaria, C. (2016). *Suçlar ve cezalar hakkında*. (Çev: S. Selçuk). Ankara: İmge Kitapevi.
- Binark, M. (2004). İnternet'i ve/veya bilgisayar dolayımı ile iletişim Ortamını incelemek isteyen bir Araştırmacının soruları ve sorunları. M. Binark ve B. Kılıçbay (Ed.), *İnternet, toplum ve kültür* içinde (177-190). Ankara: Epos Yayınları.
- Binark, M. (2014). Giriş. M. Binark (Der.), *Yeni medya çalışmalarında araştırma yöntem ve teknikleri* içinde (15-25). İstanbul: Ayrıntı Yayınları.
- Bircan, U. (2015). Roland Bathes ve göstergebilim. *Sosyal Bilimler Araştırma Dergisi*, 26 (2), s. 17-41.
- Blackburn, D. G. (2000). Why race is not a biological concept. B. Lang (Editör), *Race and Racism in Theory and Practice* içinde (3-26). Rowman & Littlefield.
- Bochenski, J. M. (1965). *The methods of contemporary thought*. Dordrecht, Hollanda: D. Reidel Publishing Company.
- Bodur, F. (2006). Fotoğraf ve renk: Fotoğraftaki renklerin iletilerin algılanmasındaki rolleri. *Ç.Ü. Sosyal Bilimler Enstitüsü Dergisi*. 15 (1). 77-86.
- Bolter, D.B. and Grusin, R. (2000). *Remediation: Understanding new media*. Cambridge: The MIT Press.

- Böke, K. (2009). Sosyal bilimlerde araştırma. K. Böke (Editör), *Sosyal bilimlerde araştırma yöntemleri içinde* (3-31). İstanbul: Alfa Yayınları.
- Bruns, Axel. (2007). Produsage, generation c, and their effects on the democratic process. *Media in Transition 5: creativity, Ownership and Collaboration in the Digital Age*. Massachusetts, Cambridge: Massachusetts Institute of Technology, s.1-26.
- Camfield, L., Choudhury, K., & Devine, J. (2007). *Well-being, happiness, and why relationships matter: Evidence from Bangladesh*. Journal of Happiness Studies, 10 (1), 71-91.
- Carstens, E.B. (2012). Preface and Acknowledgments. A.M.Q. King, M. J. Adams, E.B. Carstens, E.J. Lefkowitz (Editörler), *Virus Taxonomy: Ninth Report of the International Committee on Taxonomy of Viruses içinde* (s.III). Hollanda: Elsevier Inc.
- Castells, M. (2008). *Ağ toplumunun yükselişi*. (Çev: E. Kılıç). Cilt 1: Enformasyon Çağı: Ekonomi Toplum ve Kültür. İstanbul: İstanbul Bilgi Üniversitesi Yayınları.
- Ceylan, R. (2010). Yakınsama hipotezi: teorik tartışmalar. *Sosyo Ekonomi*, 2010 (1), 48-60.
- Cialdini, R.B. (2013). *İknanın psikolojisi: teori ve pratik bir arada* (Çev: Y. Fletcher). İstanbul: Mediacat Yayıncılık.
- Council of Europe, European Court of Human Rights. (2010). *Avrupa insan hakları sözleşmesi*. Erişim adresi: https://www.echr.coe.int/Documents/Convention_TUR.pdf
- Cowan, G. Resendez, M. and Marshall E. (2002) Hate speech and constitutional protection: priming values of equality and freedom. *Journal of Social Issues*, 58 (2), 247-263.
- Çelik, H. ve Ekşi, H. (2008). Söylem analizi. *Marmara Üniversitesi Atatürk Eğitim Fakültesi Eğitim Bilimleri Dergisi*, 27 (27), 99-117.
- Çetin, A. (1995). Peygamberimiz (S.A.S) ve sağlık. *Diyanet Aylık Dergi*, (52), 11-14.

- Çomu, T. ve Halaiqa İ. (2014). Web içeriklerinin metin temelli çözümlenmesi. M. Binark (Der.), *Yeni medya çalışmalarında araştırma yöntem ve teknikleri içinde* (26-87). İstanbul: Ayrıntı Yayınları.
- Debord, G. (1996). *Gösteri toplumu ve yorumlar*. (Çev: A. Ekmekçi ve O. Taşkent). İstanbul: Ayrıntı Yayınları.
- De Groot, R.J., Baker, S.C., Baric, R., Enjuanes, L., Gorbalenya, A.E., Holmes, K.V., Perlman, S., Poon, L., Rottier, P.J.M., Talbot, P.J., Woo, and P.C.Y., Ziebuhr, J. (2012). Part II – The positive sense single stranded RNA viruses: Family Coronaviridae. A.M.Q. King, M. J. Adams, E.B. Carstens, E.J. Lefkowitz (Editörler), *Virus Taxonomy: Ninth Report of the International Committee on Taxonomy of Viruses içinde* (s.806-828). Hollanda: Elsevier Inc.
- Demirci, S. ve Köseli, M. (2009). Sosyal İkincil veri ve içerik analizi. K. Böke (Editör), *Sosyal bilimlerde araştırma yöntemleri içinde* (319-362). İstanbul: Alfa Yayınları.
- Descartes, R. (2013). *Ruhun ihtirasları*. (Çev: M. Özdil). İstanbul: Sayfa Yayınları.
- Devlet Memurları Kanunu. (1965, 23 Temmuz). *Resmi Gazete* (Sayı: 12056). Erişim adresi: <https://www.resmigazete.gov.tr/arsiv/12056.pdf>
- Diener, E., Emmons, R., Larsen, J., Griffin, S. (1985). The satisfaction with life scale. *Journal of Personality Assessment*. 49, 71-75.
- Dijk, J.A.G.M.V. (2006). *The Network Society: Social Aspects of New Media* (Second Edition). London: SAGE Publications.
- van Dijk, T. A. (1993). The interdisciplinary study of news as discourse. K. B. Jensen and W. Jankowski (Editörler), *A Handbook of Qualitative Methodologies for Mass Communication Research içinde* (108-120). London: Routledge.
- van Dijk, T.A. (2011). Introduction: The study of discourse. T.A. van Dijk (Ed.), *Discourse studies: multidisciplinary introduction içinde* (1-7). London: Sage Publications.
- Dünya Sağlık Örgütü (DSÖ). (2020). *Novel coronavirus (2019-nCoV) situation report-1*. Erişim adresi: <https://www.who.int/docs/default-source/coronaviruse/situation-reports/20200121-sitrep-1-2019-ncov.pdf>

Dünya Sağlık Örgütü (DSÖ). (2020). *Novel coronavirus (2019-nCoV) situation report-10*. Erişim adresi: <https://www.who.int/docs/default-source/coronaviruse/situation-reports/20200130-sitrep-10-ncov.pdf>

Dünya Sağlık Örgütü (DSÖ). (2020). *Novel coronavirus (2019-nCoV) situation report-11*. Erişim adresi: <https://www.who.int/docs/default-source/coronaviruse/situation-reports/20200131-sitrep-11-ncov.pdf>

Dünya Sağlık Örgütü (DSÖ). (2020). *Coronavirus disease 2019 (COVID-19) situation report-39*. Erişim adresi: <https://www.who.int/docs/default-source/coronaviruse/situation-reports/20200228-sitrep-39-covid-19.pdf>

Dünya Sağlık Örgütü (DSÖ). (2020). *Coronavirus disease 2019 (COVID-19) situation report-47*. Erişim adresi: <https://www.who.int/docs/default-source/coronaviruse/situation-reports/20200307-sitrep-47-covid-19.pdf>

Dünya Sağlık Örgütü (DSÖ). (2020). *Coronavirus disease 2019 (COVID-19) situation report-54*. Erişim adresi: <https://www.who.int/docs/default-source/coronaviruse/situation-reports/20200314-sitrep-54-covid-19.pdf>

Dünya Sağlık Örgütü (DSÖ). (2020). *Coronavirus disease 2019 (COVID-19) situation report-63*. Erişim adresi: <https://www.who.int/docs/default-source/coronaviruse/situation-reports/20200323-sitrep-63-covid-19.pdf>

Dünya Sağlık Örgütü (DSÖ). (2020). *Coronavirus disease 2019 (COVID-19) situation report-75*. Erişim adresi: <https://www.who.int/docs/default-source/coronaviruse/situation-reports/20200404-sitrep-75-covid-19.pdf>

Dünya Sağlık Örgütü (DSÖ). (2020). *Coronavirus disease 2019 (COVID-19) situation report-83*. Erişim adresi: <https://www.who.int/docs/default-source/coronaviruse/situation-reports/20200412-sitrep-83-covid-19.pdf>

Dünya Sağlık Örgütü (DSÖ). (2020). *Coronavirus disease 2019 (COVID-19) situation report-88*. Erişim adresi: <https://www.who.int/docs/default-source/coronaviruse/situation-reports/20200417-sitrep-88-covid-191b6cccd94f8b4f219377bff55719a6ed.pdf>

- Dünya Sağlık Örgütü (DSÖ). (2020). *Coronavirus disease 2019 (COVID-19) situation report-161*. Erişim adresi: <https://www.who.int/docs/default-source/coronaviruse/situation-reports/20200629-covid-19-sitrep-161.pdf>
- Doyuran, L. (2018). Medyatik bir çalışma alanı olarak eleştirel söylem çözümlemesi (Televizyon dizileri örneğinde). *Erciyes İletişim Dergisi*, 5 (4), 301-323.
- Eagleton, T. (1996). *İdeoloji*. (Çev: M. Özcan). İstanbul: Ayrıntı Yayınları.
- Erdoğan, İ. ve Alemdar, K. (2005). *Öteki kuram: kitle iletişim kuram ve araştırmalarının tarihsel ve eleştirel bir değerlendirmesi* (2. Baskı). Ankara: Erk Yayınları.
- Erikson, E.H. (1977). *Childhood and society*. London: Pladin Grafton Books.
- Eryılmaz, E. Ve Keşli, R. (2020). Sars koronavirüs-2 (SARS-CoV-2) virolojik özellikleri ve diğer koronavirüslerden farkı. *Selçuk Sağlık Dergisi*, 1 (Covid-19 Özel Sayı), 1-9.
- European Commission Against Racism and Intolerance (ECRI). (1999). *ECRI Ülke İncelemeleri Yöntemi: Türkiye raporu*. Erişim adresi: <https://rm.coe.int/first-report-on-turkey-turkish-translation-/16808b5c77>
- European Commission Against Racism and Intolerance (ECRI). (2001). *İkinci Türkiye raporu*. Erişim adresi: <https://rm.coe.int/second-report-on-turkey-turkish-translation-/16808b5c7a>
- European Commission Against Racism and Intolerance (ECRI). (2001). *İkinci Türkiye raporu*. Erişim adresi: <https://rm.coe.int/second-report-on-turkey-turkish-translation-/16808b5c7a>
- European Commission Against Racism and Intolerance (ECRI). (2005). *Üçüncü Türkiye raporu*. Erişim adresi: <https://rm.coe.int/third-report-on-turkey-turkish-translation-/16808b5c7d>
- European Commission Against Racism and Intolerance (ECRI). (2011). *İrkçiliğe ve Hoşgörüsüzliğe Karşı Avrupa Komisyonu (ECRI) Türkiye Raporu: Dördüncü izleme dönemi*. Erişim adresi: <https://rm.coe.int/fourth-report-on-turkey-turkish-translation-/16808b5c80>

- European Commission Against Racism and Intolerance (ECRI). (2016). *Ir k lı a ve Ho   r s z l    Kar   Avrupa Komisyonu (ECRI) Türkiye Raporu: Be  inci izleme dönemi*. Eri  im adresi: <https://rm.coe.int/fifth-report-on-turkey-turkish-translation-/16808b5c83>
- E  itti,  . (2015). Bilgi  a ında problemli internet kullanımı ve enformasyon obezitesi: problemli internet kullanımı  l   inin üniversite   rencilerine uygulanması. * stanbul  niversitesi  leti  im Fakültesi Dergisi*, (44), 75-97.
- Fearon, J.D. (1999). *What is identity (As we now use the Word)?*. California: Stanford University.
- Fehr, A.R. ve Perlman, S. (2015). Coronaviruses: An overview of their replication and pathogenesis. *Methods in Molecular Biology*, (1282), 1-23.
- Festinger, L. (1957). *A theory of cognitive dissonance*. Sanford, California: Stanford Univesity Press.
- Foucault, M. (2003). *Cinselli  in tarihi*. ( ev: H. U. Tanrıöver).  stanbul: Ayrıntı Yayınları.
- Fuchs, C. (2017). Yeni medya kuramı: bir  ns z. F. Aydoğan (Editör), *Yeni medya kuramları* içinde (s. IX-X).  stanbul: Der Yayınları.
- Geray, H. (2006). *Toplumsal araştırmalarda nicel ve nitel yöntemlere giriş*. Ankara: Siyasal Kitapevi.
- Goffman, E. (2009). *Günlük yaşamda benli  in sunumu*. ( ev: B. Cezar).  stanbul: Metis Yayınları.
- Gorbalenya, A.E., Baker, S.C., Baric, R.S., de Grott, R.J., Drosten, C., Gulyaeva, A.A., Haagmans, B.L., Lauber, C., Leontovich A.M., Neuman, B.W., Penzar, D., Perlman, S., Poon, L.L.M, Samborskiy, D.V., Sidorov, I.A., Sola, I., and Ziebuhr, J. (2020). The species severe acute respiratory syndrome-related coronavirus: classifying 2019-nCoV and naming it SARS-CoV-2. *Nature Microbiology*, (5), 536-544.
- Hasöksüz, M., Kılıç, S. ve Saraç, F. (2020). Coronaviruses and SARS-COV-2. *Turkish Journal of Medical Sciences*, (50), 549-556.

- Hall, E. (1959). *The Silent Language*. New York: Doubleday and Company, Inc.
- Hepkul, A. (2002). Bir sosyal bilim araştırma yöntemi olarak içerik analizi. *Anadolu Üniversitesi İktisadi ve İdari Bilimler Fakültesi Dergisi*, 18 (1), 1-12.
- Hrant Dink Vakfı (HDV). 2019. *Medyada nefret söylemi ve ayrımcı söylem 2018 raporu*. İstanbul: HDV Yayınları.
- Hrdina, M. (2016). Identity, activism and hatred: hate speech against migrants on Facebook in the Czech Republic in 2015. *Nase Spolecnost*, 14 (1), 38-45.
- Hume, D. (2009). *İnsan doğası üzerine bir inceleme* (Çev. E. Baylan). Ankara: Bilgesu Yayıncılık.
- International Covenant on Civil and Political Rights (CCPR). (2011). *Consideration of reports submitted by States parties under article 40 of the Covenant: Initial reports of States parties – Turkey*. Erişim adresi: https://www.ecoi.net/en/file/local/1157046/1930_1306401549_g1142233.pdf
- International Convention on the Elimination of All Forms of Racial Discrimination (CERD). (2014). *Combined fourth to sixth periodic reports of States parties due in 2013 – Turkey*. Erişim adresi: <https://www.refworld.org/publisher,CERD,,TUR,565306b64,0.html>
- International Telecommunication Union (ITU). (1999). Convergence and Regulation [Öz]. *Trends in Telecommunication Reform 1999*. ITU, Geneva. Erişim adresi: https://www.itu.int/ITU-D/treg/publications/Trends99_ExecSummary.pdf
- Iganski, P. (2001). Hate crimes hurt more. *American Behavioral Scientist*, 45 (4), 626-638.
- İnceoğlu, Y. (2012). Önsöz. Y. İnceoğlu (Editör), *Nefret söylemi ve/veya nefret suçları* içinde (s.11-22). İstanbul: Ayrıntı Yayınları.
- İnceoğlu, Y. ve Sözeri, C. (2012). Nefret suçlarında medyanın sorumluluğu: “Ya sev ya terk et ya da...”. Y. İnceoğlu (Editör.), *Nefret söylemi ve/veya nefret suçları* içinde (s.23-37). İstanbul: Ayrıntı Yayınları.

- İspir, N. (2013). Yeni iletişim teknolojilerinin gelişimi. M.C. Öztürk (Editör), *Dijital iletişim ve yeni medya* içinde (s.2-26). Eskişehir: Anadolu Üniversitesi Açıköğretim Yayınları.
- İş Kanunu. (2003, 10 Haziran). *Resmi Gazete* (Sayı: 25134). Erişim adresi: <https://www.resmigazete.gov.tr/eskiler/2003/06/20030610.htm>
- Jäger, S. (2001). Discourse and knowledge: theoretical and methodological aspects of a critical discourse and dispositive analysis. R. Wodak and M. Meyer (Editörler), *Methods of Critical Discourse Analysis* içinde (32-62). London: Sage Publications.
- Jensen, K. B. (2011). New media, old methods – internet methodologies and the online/offline divide. M. Consalvo ve C. Ess (Editörler), *The handbook of internet studies* içinde (43-58). New Jersey: John Wiley and Sons.
- Kahn, R.E. ve Cerf, V.G. (1999). What is the internet (and what makes it work). Erişim adresi: <http://www.policyscience.net/cerf.pdf>
- Kapasite Geliştirme Derneği. (2019). *Evrensel Periyodik İzleme: İnsan hakları yükümlülüklerinin yerine getirilmesi*. Erişim adresi: <https://epi-turkiye.net/portal/wp-content/uploads/2019/07/epi.pdf>
- Kara, U.Y. (2014). *Kimlik oyunu: video oyunları, yeni medya ve kimlik*. İstanbul: İletişim Yayınları.
- Kılıçkiran, O. (1990). Lipson'un demokrasi kriteri ve Atatürk. *Ankara Üniversitesi SBF Dergisi*, 45 (1), 405-434.
- Kiranantawat, K., Suhk, J. H. and Nguyen, A. H. (2015). the Asian eyelid: relevant anatomy. *Seminars in Plastic Surgery*. 29 (3), 158-164.
- Kwon, B. and Nguyen, A. H. (2015). Reconsideration of the epicanthus: evolution of the eyelid and the devolutional concept of asian blepharoplasty. *Seminars in Plastic Surgery*, 29 (3), 171-183.
- Laughey, D. (2010). *Medya çalışmaları, teoriler ve yaklaşımlar*. (Çev: A. Toprak). İstanbul: Kalkedon Yayınları.

- Lister, M., Dovey, J., Giddings, S., Grant, I. and Kelly, K. (2009). *New media: a critical introduction*. New York: Routledge.
- Manovich, L. (2001). *The language of new media*. Cambridge: The MIT Press.
- Manovich, L. (2017). Alan Kay ve evrensel medya makinesi. F. Aydoğan (Editör), *Yeni medya kuramları içinde* (s. 47-70). İstanbul: Der Yayınları.
- Masters, P. S. (2006). The molecular biology of coronaviruses. *Advances in Virus Research*, (66), 193-292.
- Mayring, P. (2000). Qualitative Content Analysis. *Forum, Qualitative Social Research*, 1 (2), 105-114.
- McLuhan, M. (2013). *Gutenberg Galaksisi: Tipografik İnsanın Oluşumu*. (Çev: G.Ç. Güven). İstanbul: Yapı Kredi Yayınları.
- Milgram, S. (2006). Yetkeye boyun eğme ve karşı gelmenin bazı koşulları. V. Batmaz (Editör), *Otoriteriyen kişilik ve uyma içinde* (s.83-108). İstanbul: Salyangoz Yayınları.
- Milli Eğitim Temel Kanunu. (1973, 24 Haziran). *Resmi Gazete* (Sayı: 14574). Erişim adresi: <https://www.resmigazete.gov.tr/arsiv/14574.pdf>
- Mitra, A. and Cohen, E. (1999). Analyzing the web directions and challanges. S. Jones (Der.), *Doing Internet Research Critical Issues and Methods for Examining the Net içinde* (179-201). California: Sage Publications.
- Morozov, E. (2017). Facebook ve Twitter sadece devrimcilerin gittiği yerlerdir. F. Aydoğan (Editör), *Yeni medya kuramları içinde* (s. 23-27). İstanbul: Der Yayınları.
- NCD Risk Factor Collaboration (NCD-RisC). (2016). A century of trends in adult human height. *eLife*. 5, 1-29.
- Netchitailova, E. (2017). Flaneur, aylak ve empatik işçi. F. Aydoğan (Editör), *Yeni medya kuramları içinde* (s. 1-21). İstanbul: Der Yayınları.
- Newhagen, J. E. and Rafaeli, S. (1996). Why communication researchers should study the internet: a dialogue. *Journal of Computer-Mediated Communication*, 1 (4), 4-13.

Nguyen, M. Q., Hsu, P. W. Ve Dinh, T. A. (2009). Asian blepharoplasty. *Seminars in Plastic Surgery*. 23 (3), 185-197.

Okyay, P. (2020). COVID-19 aşısı çalışmaları. *Türk Tabipleri Birliği – COVID-19 Pandemisi Altıncı Ay Değerlendirme Raporu* içinde (s.228-251). Ankara: Türk Tabipleri Birliği.

Oran, B. (2012). Maksimum rezillik: nefret suçu ve nefret suçunun önkoşulu: nefret söylemi. Y. İnceoğlu (Editör), *Nefret söylemi ve/veya nefret suçları* içinde (s.39-45). İstanbul: Ayrıntı Yayınları.

Organisation for Economic Co-operation and Development (OECD). (2008). Convergence and next generation networks. *OECD Ministerial Meeting on the Future of the Internet Economy*. Erişim adresi: <http://www.oecd.org/internet/ieconomy/40761101.pdf>

OSCE/ODIHR. (2005). *Combating hate crimes in the OSCE region: an overview of statistics, legislation, and national initiatives*. Warsaw, Poland.

OSCE/ODIHR. (2009). *Preventing and responding to hate crimes: A resource guide for NGOs in the OSCE region*. Warsaw, Poland.

OSCE/ODIHR. (2014a). *Hate crime data-collection and monitoring mechanisms: A practical guide*. Warsaw, Poland.

OSCE/ODIHR. (2014b). *Prosecuting hate crimes: A practical guide*. Warsaw, Poland.

OSCE/ODIHR. (2016). *ODIHR's Efforts to Counter Hate Crime*. Warsaw, Poland.

OSCE/ODIHR. (2018). *Information against Hate Crimes Toolkit (INFAHCT): programme description*. Warsaw, Poland.

OSCE/ODIHR. (2019a). *Using Bias Indicators: A Practical Tool for Police*. Warsaw, Poland.

OSCE/ODIHR. (2019b). *Preventing and addressing sexual and gender-based violence in places of deprivation of liberty: standards, approaches and examples from the OSCE region*. Warsaw, Poland.

- OSCE/ODIHR. (2019c). *Democracy and human rights in the OSCE: The OSCE Office for Democratic Institutions and Human Rights annual report*. Warsaw, Poland.
- Özer, Ö. (2020). *Haber, söylem, ideoloji: eleştirel haber çözümlemeleri* (3.Baskı). Konya: Literatürk.
- Papacharissi, Z. (2009). The virtual geographies of social networks: a comparative analysis of Facebook, LinkedIn and ASmallWorld. *New Media & Society*, 11 (1-2), 199-220.
- Poster, M. (2017). Postmodern gerçeklikler. F. Aydoğan (Editör), *Yeni medya kuramları* içinde (s. 111-130). İstanbul: Der Yayınları.
- Postman, N. (2006). *Teknopoli: yeni dünya düzeni* (Çev: M.E. Yılmaz). İstanbul: Paradigma Yayıncılık.
- Radyo ve Televizyonların Kuruluş ve Yayın Hizmetleri Hakkında Kanun. (2011, 15 Şubat). *Resmî Gazete* (Sayı: 27863). Erişim adresi: <https://www.mevzuat.gov.tr/MevzuatMetin/1.5.6112.pdf>
- Royzman, E., McCauley, C. R. and Rozin, P. (2004). From Plato to Putnam: four ways to think about hate. R.J. Sternberg (Editör), *The psychology of hate* içinde (s. 3-35). Washington: American Psychological Association.
- Sanders, B. (1999). *Öküzün a'sı: elektronik çağda yazılı kültürün çöküşü ve şiddetin yükselişi*. (Çev: Ş. Tahir). İstanbul: Ayrıntı Yayınları.
- Sanford, N. (2006). Çağdaş açılımda yetkeci kişilik. V. Batmaz (Editör), *Otoriteriyen kişilik ve uyma* içinde (s.61-82). İstanbul: Salyangoz Yayınları.
- Saruhan, Ş. C. ve Özdemirci, A. (2011). *Bilim, felsefe ve metodoloji*. İstanbul: Beta Yayıncılık.
- Scott, R. and Liddell, H. (1879). *A Lexicon Abridged from Liddell and Scott's Greek-English Lexicon*. New York: Harper & Brothers.
- Seçim, M. Ö. (2017). *Toplumsal Değişimlerin Siyasal Reklama Yansımaları: 2000-2010 Türkiye Örneği*. Konya: Literatürk Academia.

Shin, D.C. and Johnson, D.M. (1978). Avowed happiness as an overall assessment of the quality of life. *Social Indicators Research*, 5(1), 475-492.

Siyasi Partiler Kanunu. (1983, 24 Nisan). *Resmi Gazete* (Sayı: 18027). Erişim adresi: <https://www.resmigazete.gov.tr/arsiv/18027.pdf>

Sosyal Hizmetler Kanunu. (1983, 27 Mayıs). *Resmi Gazete* (Sayı: 18059). Erişim adresi: <https://www.mevzuat.gov.tr/MevzuatMetin/1.5.2828.pdf>

Sözen, E. (1999). *Söylem. Belirsizlik, mübadele, bilgi/güç ve refleksivite*. İstanbul: Paradigma Yayınları.

Spinoza, B. (2011). *Etika* (Çev. H. Z. Ülken). Ankara: Dost Kitapevi Yayınları.

Sporda Şiddet ve Düzensizliğin Önlenmesine Dair Kanun. (2011, 31 Mart). *Resmi Gazete* (Sayı: 27905). Erişim adresi: <https://www.mevzuat.gov.tr/MevzuatMetin/1.5.6222.pdf>

Şerif, M. ve Şerif, C.W. (2006). Sosyal normların oluşumu ve otokinetik deney. V. Batmaz (Editör), *Otoriteriyen kişilik ve uyma* içinde (s.127-187). İstanbul: Salyangoz Yayınları.

Şimşek, E. (2011). *Örgütsel İletişim ve Kişilik Özelliklerinin Yaşam Doyumuna Etkileri*. Doktora Tezi, Eskişehir: Anadolu Üniversitesi, Sosyal Bilimler Enstitüsü.

Tarantino, S. J. and Jednak, R.E. (1972). A re-examination of factors influencing the evaluation of assertions. *The Public Opinion Quarterly*, 36 (1), 109-113.

Taylan, H. H. (2011). Sosyal bilimlerde kullanılan içerik analizi ve söylem analizinin karşılaştırması. *Bingöl Üniversitesi Sosyal Bilimler Enstitüsü Dergisi*, 1(2), 63-76.

Toffler, A. (2008). *Üçüncü dalga: bir fütürist ekonomi analizi klasığı* (Çev: S. Yeniçeri). İstanbul: Koridor Yayıncılık.

Toprak, A., Yıldırım A., Aygöl E., Binark M., Börekçi S., Çomu, T. (2014). *Toplumsal paylaşım ağı Facebook: görülüyorum öyleyse varım!*. İstanbul: Kalkedon Yayınları.

Turgut, S. (2013). *Yeni medya*. İstanbul: Destek Yayınları.

- Türk Ceza Kanunu. (2004, 12 Ekim). *Resmi Gazete* (25611). Erişim adresi: <https://www.resmigazete.gov.tr/eskiler/2004/10/20041012.htm>
- Türkiye Cumhuriyeti Anayasası. (1982, 18 Ekim). *Resmi Gazete* (Sayı: 17844). Erişim adresi: <https://www.resmigazete.gov.tr/arsiv/17844.pdf>
- Türk Medeni Kanunu. (2001, 8 Aralık). *Resmi Gazete* (Sayı: 24607). Erişim adresi: <https://www.resmigazete.gov.tr/eskiler/2001/12/20011208.htm>
- Türkiye Futbol Federasyonu Kuruluş Ve Görevleri Hakkında Kanun. (2009, 5 Mayıs). *Resmi Gazete* (Sayı: 27230). Erişim adresi: <https://www.mevzuat.gov.tr/MevzuatMetin/1.5.5894.pdf>
- Türkoğlu, N. (2004). *İletişim bilimlerinden kültürel çalışmalara: toplumsal iletişim tanımlar, kavramlar, tartışmalar*. İstanbul: Babil Yayınları.
- United Nations (UN), Human Rights Council. (2019). *National report submitted in accordance with paragraph 5 of the annex to Human Rights Council resolution 16/21- Turkey*. Erişim adresi: <https://undocs.org/A/HRC/WG.6/35/TUR/1>
- Voloşinov, V.N. (2001). *Marksizim ve dil felsefesi* (Çev: M. Küçük). İstanbul: Ayrıntı Yayınları.
- Watanabe, H., Bouazizi, M. and Ohtsuki, T. (2018). Hate speech on Twitter: a pragmatic approach to collect gateful and offensive expressions and perform hate speech detection. *IEEE Access*, 6, 13825-13835.
- Wingfield, J. H. (2005). *Goal Systemic Analysis of Cognitive Dissonance Phenomena*. Yayınlanmamış Doktora Tezi. USA: University of Maryland.
- Wu, Z. and McGoogan, J.M. (2020). Characteristics of and important lessons from the coronavirus disease 2019 (COVID-19) outbreak in China: Summary of a report of 72314 cases from the Chinese Center for Disease Control and Prevention. *The Journal of the American Medical Association*, 323 (13), 1239-1242.
- Xu, J., Zhao, S., Teng, T., Abdalla, E.A., Zhu, W., Xie, L., Wang, Y., Guo, X. (2020). Systematic comparison of two animal-to-human transmitted human Coronaviruses: SARS-CoV-2 and SARS-CoV. *Viruses*, 12 (244), 1-17.

Yaguello, M. (2001). Fransızca basıma sunuş. V. N. Voloşinov (Editör), *Marksizim ve dil felsefesi içinde* (32-42). İstanbul: Ayrıntı Yayınları.

Yelmen, M. F. (2017). Siyah beyaz fotoğrafın şiirselliği üzerine. *Yedi: Sanat, Tasarım ve Bilim Dergisi*, (18), 51-60.

Yılmaz, H. (2015). *İfade özgürlüğü sorunu olarak nefret söylemi*. Ankara: Adalet Yayınevi.

Yücel, E .ve Çizel, B. (2018). Bilişsel uyumsuzluk teorisi üzerine kavramsal bir inceleme: satın alma perspektifi. *Journal of Yasar University*, 13 (50), 150-163.

Yücel, Y. (1988). Atatürk ilkeleri. *Belleten Dergisi*, 52 (204). 810-824.

http-1: <https://wearesocial.com/global-digital-report-2019> (Erişim tarihi: 06.02.2020).

http-2: <https://datareportal.com/reports/digital-2020-turkey> (Erişim tarihi: 22.02.2020).

http-3: <https://medium.com/@HeathEvans/content-is-king-essay-by-bill-gates-1996-df74552f80d9> (Erişim tarihi: 22.09.2019).

http-4: <https://www.etymonline.com/word/identity> (Erişim tarihi: 27.09.2019).

http-5: <https://www.thefreedictionary.com/identity> (Erişim tarihi: 27.09.2019).

http-6: <https://sozluk.gov.tr/> (Erişim tarihi: 27.09.2019).

http-7:

https://en.wikipedia.org/wiki/On_the_Internet,_nobody_knows_you%27re_a_dog

(Erişim tarihi: 2.10.2019).

http-8: <https://sozluk.gov.tr> (Erişim Tarihi: 12.03.2020).

http-9: <https://www.thefreedictionary.com/hate> (Erişim Tarihi: 14.03.2020).

http-10: <https://en.wiktionary.org/wiki/hatian> (Erişim Tarihi: 16.03.2020).

http-11: https://www.etymonline.com/word/hate#etymonline_v_41674 (Erişim Tarihi: 16.03.2020).

http-12: https://www.etymonline.com/word/odium#etymonline_v_2500 (Erişim Tarihi: 16.03.2020).

http-13: https://www.ohchr.org/EN/UDHR/Documents/UDHR_Translations/eng.pdf (Erişim Tarihi: 27.03.2020).

http-14: <https://www.tbmm.gov.tr/komisyon/insanhaklari/pdf01/53-73.pdf> (Erişim Tarihi: 28.03.2020).

http-15: <https://www.ohchr.org/en/professionalinterest/pages/ccpr.aspx> (Erişim Tarihi: 28.03.2020).

http-16: https://tr.wikipedia.org/wiki/Avrupa_İnsan_Hakları_Sözleşmesi (Erişim Tarihi: 29.03.2020).

http-17: <https://www.ihd.org.tr/her-tlirk-ayrimcilinin-ortadan-kaldirilmasina-k-uluslararasi-slee/> (Erişim Tarihi: 29.03.2020).

http-18: <http://www.endvawnow.org/en/articles/347-glossary-of-terms-from-programmeming-essentials-and-monitoring-and-evaluation-sections.html> (Erişim Tarihi: 30.03.2020)

http-19: <https://sozluk.gov.tr/> (Erişim Tarihi: 19.03.2020).

http-20: https://www.etymonline.com/word/scandal#etymonline_v_22840 (Erişim Tarihi: 19.03.2020).

http-21: <http://www.tubaterim.gov.tr/> (Erişim Tarihi: 20.03.2020).

http-22: https://tr.wikipedia.org/wiki/Cesare_Beccaria (Erişim Tarihi: 21.03.2020).

http-23: <https://www.osce.org/odihr/INFAHCT> (Erişim Tarihi: 11.02.2020).

http-24: <https://hatecrime.osce.org/infocus/2018-hate-crime-data-now-available> (Erişim Tarihi: 11.02.2020).

http-25: <https://rm.coe.int/CoERMPublicCommonSearchServices/DisplayDCTMContent?documentId=0900001680505d5b> (Erişim Tarihi: 13.02.2020).

http-26: <https://www.tbmm.gov.tr/komisyon/insanhaklari/pdf01/53-73.pdf> (Erişim Tarihi: 23.01.2020).

http-27: <https://www.ohchr.org/Documents/ProfessionalInterest/cerd.pdf> (Erişim Tarihi: 15.02.2020).

http-28: <https://www.ihd.org.tr/her-tlirk-ayrimcilinin-ortadan-kaldirilmasina-k-uluslararasi-slee/> (Erişim Tarihi: 15.02.2020).

http-29: <https://www.mevzuat.gov.tr/MevzuatMetin/1.5.6701.pdf> (Erişim Tarihi: 18.01.2020).

http-30: <https://hatecrime.osce.org/> (Erişim Tarihi: 20.01.2020).

http-31: <https://hatecrime.osce.org/turkey> (Erişim Tarihi: 20.01.2020).

http-32: <https://hatecrime.osce.org/turkey?year=2009> (Erişim Tarihi: 22.01.2020).

http-33: <https://hatecrime.osce.org/turkey?year=2010> (Erişim Tarihi: 22.01.2020).

http-34: <https://hatecrime.osce.org/turkey?year=2014> (Erişim Tarihi: 22.01.2020).

http-35: <https://hatecrime.osce.org/turkey?year=2015> (Erişim Tarihi: 22.01.2020).

http-36: <https://hatecrime.osce.org/turkey?year=2016> (Erişim Tarihi: 22.01.2020).

http-37: <https://hatecrime.osce.org/turkey?year=2017> (Erişim Tarihi: 22.01.2020).

http-38: <https://www.who.int/csr/don/05-january-2020-pneumonia-of-unkown-cause-china/en/> (Erişim Tarihi: 14.09.2020).

http-39: <https://covid19.saglik.gov.tr/TR-66300/covid-19-nedir-.html> (Erişim Tarihi: 17.09.2020).

http-40: <https://covid19.tubitak.gov.tr/covid19/sikca-sorulan-sorular> (Erişim Tarihi: 18.09.2020).

http-41: <https://www.who.int/emergencies/diseases/novel-coronavirus-2019/question-and-answers-hub/q-a-detail/coronavirus-disease-covid-19#:~:text=symptoms> (Erişim Tarihi: 18.09.2020).

http-42: <https://www.who.int/emergencies/diseases/novel-coronavirus-2019/question-and-answers-hub/q-a-detail/coronavirus-disease-covid-19> (Erişim Tarihi: 18.09.2020).

- http-43:** <https://www.nytimes.com/2020/01/10/world/asia/china-virus-wuhan-death.html> (Erişim Tarihi: 19.09.2020).
- http-44:** <https://www.who.int/news/item/27-04-2020-who-timeline---covid-19> (Erişim Tarihi: 19.09.2020).
- http-45:** <https://www.nytimes.com/2020/01/21/health/cdc-coronavirus.html> (Erişim Tarihi: 19.09.2020).
- http-46:** <https://twitter.com/ChinaDaily/status/1220052882596286465> (Erişim Tarihi: 19.09.2020).
- http-47:** <https://www.ecdc.europa.eu/en/covid-19/timeline-ecdc-response> (Erişim Tarihi: 19.09.2020).
- http-48:** <https://www.nytimes.com/2020/02/02/world/asia/philippines-coronavirus-china.html> (Erişim Tarihi: 20.09.2020).
- http-49:** <https://twitter.com/WHO/status/1227248333871173632> (Erişim Tarihi: 20.09.2020).
- http-50:** <https://www.nytimes.com/2020/02/15/world/europe/france-coronavirus-death.html> (Erişim Tarihi: 20.09.2020).
- http-51:** <https://www.nytimes.com/2020/02/26/world/americas/brazil-italy-coronavirus.html> (Erişim Tarihi: 20.09.2020).
- http-52:** <https://twitter.com/WHO/status/1237776967526764544> (Erişim Tarihi: 20.09.2020).
- http-53:** <https://www.nytimes.com/2020/03/17/world/europe/EU-closes-borders-virus.html> (Erişim Tarihi: 20.09.2020).
- http-54:** <https://tr.euronews.com/2020/05/04/dunyada-covid-19-salg-n-n-ilk-100-gununde-yasanlar-ilk-nerede-ortaya-c-kt-nas-l-yay-ld> (Erişim Tarihi: 20.09.2020).
- http-55:** <https://tokyo2020.org/en/news/joint-statement-from-international-olympic-committee-and-tokyo2020> (Erişim Tarihi: 20.09.2020).
- http-56:** https://tr.wikipedia.org/wiki/Koronavir%C3%BCs_Bilim_Kurulu (Erişim Tarihi: 21.09.2020).

http-57: <https://www.saglik.gov.tr/TR,63422/cinde-gorulen-koronavirus-salgini-uzerine-bakanlikta-toplanan-bilim-kurulunda-alinan-kararlara-iliskin-aciklama-23012020.html> (Erişim Tarihi: 21.09.2020).

http-58: <https://www.dw.com/tr/inden-türkiyeye-uçuşlar-ay-sonuna-kadar-durduruldu/a-52243626> (Erişim Tarihi: 21.09.2020).

http-59: <https://www.saglik.gov.tr/TR,64067/turkiye-iran-ile-sinir-kapilarini-gecici-olarak-kapatti.html> (Erişim Tarihi: 21.09.2020).

http-60: <https://tr.sputniknews.com/turkiye/202002291041508719-turkiyenin-guney-kore-italya-ve-irak-ile-gidis-gelis-tum-yolcu-ucuslari-durduruldu/> (Erişim Tarihi: 21.09.2020).

http-61: <https://twitter.com/drfaqhrettinkoca/status/1237637571410309120> (Erişim Tarihi: 22.09.2020).

http-62: <https://www.tccb.gov.tr/haberler/410/117021/cumhurbaskanligi-sozcusu-kalin-korona-virus-le-mucadele-surecini-el-birligiyle-rehavete-ve-panige-kapilmadan-atlatma-kabiliyetine-sahibiz-> (Erişim Tarihi: 22.09.2020).

http-63: <https://www.aa.com.tr/tr/koronavirus/ulastirma-ve-altyapi-bakani-turhan-9-ulkeye-ucuslar-durduruldu/1765375> (Erişim Tarihi: 22.09.2020).

http-64: <https://www.icisleri.gov.tr/81-il-valiligine-koronavirus-tedbirleri-konulu-ek-genelge-gonderildi> (Erişim Tarihi: 22.09.2020).

http-65: <https://www.diyaret.gov.tr/tr-TR/Kurumsal/Detay/29402/cami-ve-mescitlerde-cuma-ve-vakit-namazlarin-cemaatle-kilinmasina-ara-verildi> (Erişim Tarihi: 22.09.2020).

http-66: <https://twitter.com/drfaqhrettinkoca/status/1240075816798769160> (Erişim Tarihi: 22.09.2020).

http-67: <https://shgm.gsb.gov.tr/HaberDetaylari/3/186770/futbol-basketbol-voleybol-ve-hentbolda-ligler-ertelendi.aspx> (Erişim Tarihi: 22.09.2020).

http-68: <https://www.osym.gov.tr/TR,19304/2020-osym-sinav-takviminde-guncelleme-19032020.html> (Erişim Tarihi: 22.09.2020).

http-69: <https://hasta.saglik.gov.tr/Eklenti/36907/0/pandemi-hastaneleripdf.pdf> (Erişim Tarihi: 22.09.2020).

- http-70:** <https://www.icisleri.gov.tr/2-gun-sokaga-cikma-yasagi> (Erişim Tarihi: 22.09.2020).
- http-71:** <https://twitter.com/drfehrettinkoca/status/1249017437443502080> (Erişim Tarihi: 23.09.2020).
- http-72:** <https://twitter.com/drfehrettinkoca/status/1253368061157138432> (Erişim Tarihi: 23.09.2020).
- http-73:** <https://www.tccb.gov.tr/haberler/410/119206/-normal-hayata-donusu-kademe-kademe-baslatacagiz-> (Erişim Tarihi: 23.09.2020).
- http-74:** <https://www.dw.com/tr/koca-kontrollü-sosyal-hayata-geçiyoruz/a-53354416> (Erişim Tarihi: 23.09.2020).
- http-75:** <https://covid19.saglik.gov.tr/TR-66935/genel-koronavirus-tablosu.html> (Erişim Tarihi: 23.09.2020).
- http-76:** <https://www.etymonline.com/word/method> (Erişim Tarihi: 13.06.2020).
- http-77:** https://www.etymonline.com/word/meta-?ref=etymonline_crossreference (Erişim Tarihi: 13.06.2020).
- http-78:** <https://help.twitter.com/tr/rules-and-policies#twitter-rules> (Erişim Tarihi: 13.06.2020).
- http-79:** <https://about.twitter.com/tr.html> (Erişim Tarihi: 14.06.2020).
- http-80:** https://www.oxfordlearnersdictionaries.com/definition/english/discourse_1?q=discourse (Erişim Tarihi: 23.05.2020).
- http-81:** <https://hrantdink.org/tr/asulis/faaliyetler/projeler/medyada-nefret-soylemi> (Erişim Tarihi: 17.06.2020).
- http-82:** <https://getdaytrends.com/tr/turkey/2020-01-22/8/> (Erişim Tarihi: 24.06.2020).
- http-83:** <https://twitter.com/realDonaldTrump/status/1239889767267008512> (Erişim Tarihi: 25.06.2020).
- http-84:** <https://www.cnn.com/2020/03/18/coronavirus-criticism-trump-defends-saying-chinese-virus.html> (Erişim Tarihi: 26.06.2020).

- http-85:** <https://twitter.com/lordsinov/status/1240998660311257091> (Erişim Tarihi: 26.06.2020).
- http-86:** <https://twitter.com/nwasocomp/status/1241090205915983872> (Erişim Tarihi: 26.06.2020).
- http-87:** <https://getdaytrends.com/tr/turkey/2020-03-21/4/> (Erişim Tarihi: 27.06.2020).
- http-88:** <https://globalnews.ca/news/6724399/hantavirus-china-death-coronavirus/> (Erişim Tarihi: 27.06.2020).
- http-89:** <https://getdaytrends.com/tr/turkey/2020-03-27/2/> (Erişim Tarihi: 27.06.2020).
- http-90:** <https://tr.wikipedia.org/wiki/TweetDeck> (Erişim Tarihi: 27.06.2020).
- http-91:** <https://tweetdeck.twitter.com/> (Erişim Tarihi: 27.06.2020).
- http-92:** <http://www.wordle.net/> (Erişim Tarihi: 29.06.2020).
- http-93:** <https://teyit.org/cinin-tani-kitlerini-turkiyeye-1940taki-yardimin-karsiligi-olarak-hibe-ettileri-iddiasi> (Erişim Tarihi: 2.07.2020).
- http-94:** <https://tr.euronews.com/2020/11/06/cin-salg-n-n-artt-g-baz-avrupa-ve-asya-ulkeleri-vatandaslar-na-s-n-r-n-kapatt> (Erişim Tarihi: 02.07.2020).
- http-95:** <https://covid19.who.int/> (Erişim Tarihi: 10.08.2020).
- http-96:** <https://twitter.com/drfahtettinkoca/status/1241454374284677121> (Erişim Tarihi: 11.08.2020).
- http-97:** <https://twitter.com/XHTurkey/status/1240651344580612097> (Erişim Tarihi: 13.08.2020).
- http-98:** <https://www.instagram.com/p/B99vgViA5sJ/> (Erişim Tarihi: 13.08.2020).
- http-99:** <https://twitter.com/havaforum/status/1241028668371226624> (Erişim Tarihi: 13.08.2020).
- http-100:** <https://tr.wiktionary.org/wiki/asalak> (Erişim Tarihi: 15.08.2020).
- http-101:** https://tr.wikipedia.org/wiki/Eski_Taş_Çağı (Erişim Tarihi: 16.08.2020).

http-102: <https://twitter.com/drfehrettinkoca/status/1242185496715018241> (Erişim Tarihi: 19.08.2020).

http-103: <https://twitter.com/realDonaldTrump/status/1239685852093169664> (Erişim Tarihi: 19.08.2020).

http-104: <https://twitter.com/ChinaEmbTurkey/status/1241050717235879939> (Erişim Tarihi: 19.08.2020).

http-105: <https://twitter.com/notkoncom/status/1241507968283271169> (Erişim Tarihi: 19.08.2020).

http-106: <https://twitter.com/globaltimesnews/status/1241559268190343168> (Erişim Tarihi: 20.08.2020).

http-107: <https://tr.wiktionary.org/wiki/kansız> (Erişim Tarihi: 21.08.2020).

http-108: <https://sozluk.gov.tr> (Erişim Tarihi: 21.08.2020).

http-109: <https://rerererarara.net/sampiyon-cimbom-yazdiracagiz--43363> (Erişim Tarihi: 23.08.2020).

http-110: <https://eksisozluk.com/x-takim-kopegine-sampiyon-y-takim-yazacagiz--4297718> (Erişim Tarihi: 23.08.2020).

http-111: <https://www.bbc.com/turkce/spor-38020199> (Erişim Tarihi: 23.08.2020).

http-112: https://tr.wikiquote.org/wiki/Mustafa_Kemal_Ataturk/Bilim (Erişim Tarihi: 23.08.2020).

http-113: <https://twitter.com/drfehrettinkoca/status/1242528779148328960> (Erişim Tarihi: 23.08.2020).

http-114: <https://twitter.com/fatihterim/status/1242164379161964550> (Erişim Tarihi: 23.08.2020).

http-115: <https://twitter.com/PaulineHansonOz/status/1242235068757622785> (Erişim Tarihi: 23.08.2020).

http-116: https://tr.wiktionary.org/wiki/haritadan_silmek (Erişim Tarihi: 25.08.2020).

http-117: <https://emojipedia.org/skull-and-crossbones/> (Erişim Tarihi: 25.08.2020).

- http-118:** <https://emojipedia.org/nauseated-face/> (Erişim Tarihi: 25.08.2020).
- http-119:** <https://sozluk.gov.tr> (Erişim Tarihi: 08.11.2020).
- http-120:** t.ly/oi8T (Erişim Tarihi: 09.11.2020).
- http-121:** https://tr.wiktionary.org/wiki/cekik_gözlü (Erişim Tarihi: 09.11.2020).
- http-122:** https://en.wikipedia.org/wiki/Epicanthic_fold (Erişim Tarihi: 10.11.2020).
- http-123:** t.ly/C4da (Erişim Tarihi: 10.11.2020).
- http-124:** https://en.wikipedia.org/wiki/Average_human_height_by_country#cite_note-35 (Erişim Tarihi: 11.11.2020).
- http-125:** <https://www.ensonhaber.com/ic-haber/turkiyenin-boy-ortalamasi-belli-oldu> (Erişim Tarihi: 11.11.2020).
- http-126:** <https://www.theguardian.com/world/2015/apr/08/scientists-try-to-answer-why-dutch-people-are-so-tall> (Erişim Tarihi: 11.11.2020).
- http-127:** https://en.wikipedia.org/wiki/List_of_countries_and_dependencies_by_population (Erişim Tarihi: 11.11.2020).
- http-128:** <https://eksisozluk.com/amerikanin-oyunu-bunlar--2630310> (Erişim Tarihi: 12.11.2020).
- http-129:** <https://eksisozluk.com/amerikanin-oyunlari--3611126> (Erişim Tarihi: 12.11.2020).
- http-130:** <https://www.goodreads.com/quotes/278884-when-you-photograph-people-in-color-you-photograph-their-clothes> (Erişim Tarihi: 12.11.2020).
- http-131:** <https://teyit.org/buyutec-cin-mutfagi-ve-koronavirus-salgini-nasil-yanlis-iliskilendirildi> (Erişim Tarihi: 15.12.2020).
- http-132:** <https://teyit.org/koronavirus-hakkinda-seri-iddialar-iceren-tweet-zinciri> (Erişim Tarihi: 15.12.2020).

- http-133:** <https://t24.com.tr/haber/cin-de-cep-telefonu-kullanici-sayisi-4-ayda-21-milyon-dustu-pek-in-gercek-rakamlari-aciklamadi-mi,869832> (Erişim Tarihi: 15.12.2020).
- http-134:** <https://languages.oup.com/word-of-the-year/2016/> (Erişim Tarihi: 15.12.2020).
- http-135:** <https://tr-tr.facebook.com/help/212722115425932> (Erişim Tarihi: 16.12.2020).
- http-136:** <https://tr-tr.facebook.com/help/instagram/443165679053819/?help> (Erişim Tarihi: 16.12.2020).
- http-137:** <https://help.twitter.com/tr/rules-and-policies/hateful-conduct-policy> (Erişim Tarihi: 16.12.2020).
- http-138:** <https://help.twitter.com/forms/abusiveuser> (Erişim Tarihi: 16.12.2020).
- http-139:** <https://www.birgun.net/haber/koronavirus-nedeniyle-italya-da-cinlilere-irkci-saldirilar-basladi-286185> (Erişim Tarihi: 16.12.2020).
- http-140:** <https://www.euronews.com/2020/06/27/facebook-expands-hate-speech-rules-amidst-advertiser-boycott> (Erişim Tarihi: 16.12.2020).
- http-141:** https://blog.twitter.com/en_us/topics/company/2019/hatefulconductupdate.html (Erişim Tarihi: 16.12.2020).
- http-142:** <https://susma24.com/twittera-tc-ile-girilsin/> (Erişim Tarihi: 17.12.2020).
- http-143:** <http://www.diken.com.tr/mhpden-kanun-teklifi-sosyal-medya-hesabi-acmak-icin-kimlik-numarasi-istensin/> (Erişim Tarihi: 17.12.2020).